

FREDR. CYGNÆUS.

SAMLADE ARBETEN.

HISTORISKA ARBETEN.

FÖRSTA BANDET.

1.

HELSINGFORS,

G. W. EDLUND'S FÖRLAG.

1881.

Pris: 1 *Sm.* 25 *q.*

HELSINGFORS,
Hufvudstadsbladets tryckeri,
1881.

FREDR. CYGNÆUS.

SAMLADE ARBETEN.

I.

HELSINGFORS,
G. W. EDLUNDS FÖRLAG.
1892.

FREDR. CYGNÆUS.

SAMLADE ARBETEN.

HISTORISKA ARBETEN.

FÖRSTA BANDET.

INLEDNING

TILL EN

TECKNING AF FINSKA KRIGET

ÅREN 1741 OCH 1742.

INLEDNING

Utgafs år 1843 i form af akademisk disputation af författaren, som vid den tiden var docent i allmänna historien. Afhandlingen, som ventilerades den 14 Juni, bar titeln „Stycken ur en Teckning af Finska Kriget åren 1741 och 1742. — Första stycket”. — Arbetet blef icke vidare fortsatt.

Stycken ur en teckning af finska kriget åren 1741 och 1742.

Första stycket.

Årtalet, vi nu skrifva, säger oss, att ett helt sekel gått bort, sedan eländigheten af det krig, som lemnat ämnet för närvarande afhandling, nådde, jemte sitt slut, sin höjd: ty det verkliga priset, för hvilket freden köptes, var ingenting mindre än Sveriges åt den mest lofvande bortstegrade spira. Det är icke sådana minnen, nationerna utvälja till firandet af sina jubelhögtider, och de stunder, häfdatecknarn använder på deras behandling, äro ingalunda hans lyckas högsta. Såsom olycksbuden i sorgespelen nalkas han dem med tunga steg. Han nödgas ju skrida till en obduktion af liket af den svenska äran, bråddöd under svenske mäns egna händer: också kan ett folks, liksom den enskildes, ära aldrig af *främmande* hand ohjelpigen mördas. Det bör gerna förlåtas honom, att han helst med stolt glädje dröjer vid teckningen af de tider, då denna ära växte så hög och stark, att hon tycktes göra det djupa, hastiga fallet omöjligt. Likaledes kan det ursäktas, om han ej har mod att nöta bort sin förmåga på föremål, som erbjuda så föga utsigter till nya segrar åt den historiska konsten. Men utan ursäkt vore han, ifall han skyggade tillbaka för sin pligt att med trohet framställa äfven de dystrare sidorna af sitt fäderneslands häfder

endast af farhåga, att anblicken deraf kunde väcka misshag. Sanningen bör dock städse för honom vara det högsta; dess anspråk äro de, han sist eger rätt att afvisa. Likasom den ädla handlingen är äfven den nesliga sin lön värd. — Historie-skrifvarn eger väl rätt att tänka så högt om sitt kall, att hans hufvudsträfvande ej bör vara att göra nytta i hvardaglig mening af ordet. Men har han lyckats framställa, huru ett folk *icke* får handla, i fall det ej vill visa sig lika moget för undergången som förtjent deraf, har han i alla fall fullbordat ett godt verk, äfven om hans tal skulle synas vara ett *hårdt*. Det vore ett förnyadt förräderi, med berådt mod begånget, ifall han med tystnadens eller fagra ords vältalighet sökte undandölja eller försköna historiska personers dåd, hvilka af bristande förmåga eller vilja förrådt sitt lands välfärd i de stunder, då dess öden tyckts hvila i deras händer.

Men ehuru väl han eger ingen rätt att söka gjuta ärans *förklaring* öfver ärelösa handlingar, är det hans pligt att ej undandraga dem sanningens. Vi mena härmed, att han bör samvetsgrannt uppsöka de förmildrande omständigheter, hvilka i afgörande historiska ögonblick öfvermåktigt och vilseledande inverkat på de deri uppträdandes beteende, och hvilka så ofta af förändrade förhållanden undanskymmas för efterverldens blick. Han får ej förfara *summario processu*: hans pligt är härvid ingen annan än den rättrådige domarens. Att bedöma det förflutnas händelser efter den måttstock, det närvarande ögonblicket kastar i ens hand, är lindrigast sagdt dåraktigt. Men att med vild vällust frossa vid minnet af det lumpna, han ej kan undgå att afteckna, stämplar tecknarns sinne såsom nära bundsförvandt åt detsamma. Också han är, då han saknar kärleken, endast en ljudande malm, eller någonting ännu vida sämre. Äfven de, som icke erkänna detta, hafva åtminstone haft försigtigheten att såsom historieskrifvarens högsta uppställa den negativa maximen att gå tillväga *sine ira ac studio*. Men också denna maxim har sällan blifvit följd, och minst af det väldiga snille, som först uttalat läran, öfvertygad om att hafva troget efterlevat densamma.

Bland de flerfaldiga svårigheter, af hvilka en teckning af det år 1741 begynte finska kriget mötes, är ingen större än iakttagandet af nämnde regels förra hälft. Handen kan dervid ledas endast af sorg eller harm. Och då denna senare känsla vet hugna sig sjelf med anspråket att gälla såsom uttryck af glödande patriotism, kan det ej väcka förvåning, att de fleste, hvilka nämnt något om detta krigs tilldragelser, ej tvekat i valet. De, hvilka bedöma historiska händelser efter *utgången*, kunna ej tillbakahålla sin förbittring och de, som vid sin dom afse *utförandet*, än mindre. Äfven den allvarligaste föresats att med oväld förfara äfventyrar att stranda på blindskär af icke vanliga hinder. Då ifrågavarande händelser först upphöjdes ifrån föremål för handling till sådana för tanken, vilseleddes denna af de häftigaste lidelser, som kunna genomstorma människohjertat. Sömliges partisinne sökte i fäderneslandets missöden och förnedring segrar, vunna åt sin förutseende klokskap eller öfvermotståndare, som kommit på skam. Andra sträfvade att öfverrösta genljuden af sina egna, ej långt förut högt förkunnade förhoppningar och uppmaningar, genom, om möjligt, än högre uttaladt ogillande deraf, att man satt tro till de förra och lyssnat till de senare. Icke få voro dessutom de, hvilka sågo sig tvungne att, med förtviflans yttersta skarpsinnighet, söka afvärja den bödelsbila, som måttades af blodtörstiga landsmäns händer mot hufvuden, hvilka ansågos alltför varsamt hafva blifvit hägnade undan fiendens kuler. Frestelsen för den gamla svenska förmågan att vältra skuldbördan af egna förseelser och onda dåd på andras axlar var alltför stor och lockande, för att icke de djerfvaste omkastningar skulle vedervågas äfven i detta hänseende. Misstroendet medborgare emellan för onda afsigter var våldsamt redan före olyckan. Denna, stegrad till otrolig höjd, ådagalade, att äfven misstanken kunde ännu högre stegras. Först hade detta misstroende likväl endast söndrat enskildes sinnen från hvarandra. Men nu trängde det sig fiendtligt äfven emellan de nationer, hvilka då ännu tillsamman utgjorde Svea rike. Tydligare än någonsin förut under flere hundra år begynte dessa folk nu märka, att någonting annat än Bottenviken skar

en gräns emellan deras hembygder. Finnarne ansågo sig för-rådda, misshandlade, och förräderiet, misshandlingen tycktes dem tusendefallt skändligare, då dessa härrörde från deras sida, för hvilka de sjelfva så ofta offrat lif och blod, än om fienden der-till hade gjort sig skyldig. Enligt *sin* art dolde de dock har-men öfver hvad de trodde sig ha lidit mera i djupet af sin själ. Desto mindre sparade svenskarne, enligt sin, högljudda beskyll-ningar emot finnarne. För första och nära nog enda gången, sedan det finska namnet blifvit nämnt, spordes nu, att finnar-nes *feghet* vållat ofärd. Deras oginhet mot svenskarne ansågs äfven vara kommen för öppen dag. Med ett ord, den allmänna olyckan framkallade samma yttringar hos de deraf hemsökte, som den eviga, enligt en stor skalds målning, hos de fördömde: ömsesidiga hårda förebråelser och skoningslösa anklagelser.

Det är på dokumenter och traditioner, härflutna till det mesta ur en sådan sinnesstämning, historien nödgas grunda sitt omdöme angående 1741 och 1742 års krig. Ett hädangånget sekel har väl kastat i grafven de lidelser, hvilka för ögonblic-ket alstrade denna bitterhet, denna våld, som ej ens sökte och än mindre fann sanningen. Men såsom vådan för seglarn är densamma, äfven sedan handen, som tändt den falska vårdkasen eller uppställt det förvillande märket vid segelleden, dragit sig sjelf tillbaka, likaså qvarstår osäkerheten att hafva träffat det rätta angående ifrågavarande krig, ehuru passionerna, som ledde deras tunga och hand, hvilka uppträdde såsom vittnen till eller deltagare i händelserna, uti tidsförhållandena finna ingen eggelse mer. Sedan frestelsen att, med eller utan afsigt, vilseleda sig sjelf och andra vikit undan, har likväl möjligheten att närma sig sanningens mål tagit ett steg framåt. Ledd af tron på denna möjlighet, har förf. i längre tid sysselsatt sig med dessa ämnen, hvilka, ehuru djupt nedslående i allmänhet för den fosterländ-ska känslan i följd af sättet, hvarpå kriget utfördes, för Fin-land ega ej ringa betydelse äfven därför, att genom den dofva dyning, hvaraf händelserna osäkert kastas, sväfvar en förkänning af Finlands stundande öden. De, hvilka med klar blick följde detta krigs skiften efter tilldragelserna vid Fredrikshamn, tviflade

ej mer, att deras efterkommande, kanske snart nog, skulle se de öden gå i fullbordan, som i samma Fredrikshamn ett par menniskoåldrar senare utvecklades, sedan de utanför dess murar än en gång ytterligare hade blifvit förberedda.

Föranledde af tillfällig anledning, hafva vi utbrutit några stycken för den afhandling, som nu underställes läsarens benägna ompröfning. Vårt val har hufvudsakligast bestämt sig för den händelse, som, jemte detta krigs början, utgör dess vändpunkt, — ty ordet glanspunkt våga vi ej begagna angående tilldragelser, öfver hvilka ingen vänlig sol lyser. Minnet af slaget vid Willmanstrand är det enda hithörande, som hos svensken förmår åtminstone väcka mera sorg än grämlse; — med alla öfriga minnen från detta krig eger ett omvänt förhållande rum. Men äfven detta så lågt stämda anspråk på hugnad befinnes särskildt för oss finnar icke motsvaradt af verkligheten. Det sorgliga i stridens utgång öfverträffas af den neslighet, hvarmed den af våra förfäder utkämpades. Det är Savolax regimente, som *denna* gång föregår med föredöme af — feg flygt. Och Karelska dragonerne dröja ej att följa exemplet. — Den klang, som namnet på den „gråa kohorten från Saimens stränder“ har för finska öron, gör det för oss svårt att fatta möjligheten af ett sådant förhållande. Det är bland annat denna möjlighet, författaren sökt på efterföljande sidor — förklara.

Det krigslystna partiet i Sverige hade, efter mångfaldiga ansträngningar och strider, ändteligen tillkämpat sig den seger, som syntes för det på en gång viktigast och svårast att vinna. Det hade öfvervunnit sina motståndare vid riksdagen och kände sig nu så starkt, att dess hufvudmän, den blifvande fältherren och den blifvande leverantören under det stundande kriget — Lewenhaupt och Plomgren, fördristade sig finna den vördnadsvärde presidenten i Åbo hofrätt, riksrådet Åkerhjelm's votum *förgripligt*, emedan han med öfverlägsen sakkännedom och för-

utseende blick hade blottat vådan af att skrida till *verkligheter*.*)

Vi kunna ej vid detta tillfälle genomlöpa de irrgångar, som förde till det eldigt eftertraktade målet. Den anmärkningen tillåta vi oss likväl, att, ehuru bittert man tadlat sjelfva krigsförklaringen och beklagat dess följder, är likväl stridslusten, som föranledde densamma, ett storartadt skådespel i den svenska historien, hvilket tycktes bebåda en helt annan utgång. Den för- och eftertänksamma klokheten kan väl finna mycken dårskap deri. Men denna dårskap hörer ändå till de sublimes, utan hvilka ett i materielt hänseende ringa folk aldrig förmått tillkämpa sig någon verldshistorisk betydelse. Det är denna djerfhet, som vågar hoppas seger, der andra våga förutse endast nederlag och förderf. Besittningen deraf ensam gjorde visserligen icke Gustaf Adolf till det han blef. Men den förutan hade han sannerligen icke heller blifvit det. Stålsatt deraf, stod Carl XII „lugn emot Europa“, och han gick under, emedan den utgjorde nästan hans enda styrka. Men förlåtas bör det, om ett folk, som från början af seklet till 1709 segerrikt stridt emot Rysslands, Polens, Danmarks och Sachsens förenade makt och derefter ännu under tolf år, utan att fullkomligt falla, fortsatt striden emot fiender, hvilkas antal nästan dagligen ökades, förlåtas bör det, om ett folk med sådana minnen, hade mod att 1741 pröfva sin styrka mot en enda bland dessa forna, så ofta besegrade fiender. Det var dess stora minnen, som på en gång nedtryckte det svenska folket och lyftade det öfver eller utom sig sjelft och som utpressade ur detsamma Livii ord: „*pax servientibus gravior, quam liberis bellum*“, hvarmed den „mindre Sekreta Deputationens“ betänkande angående kriget slutades,

*) Jfr. bland annat: „Anmerkungen über das Betragen des Schwedischen Ministerii und den Ursprung des 1741 mit Russland angefangenen Krieges“, Büschings Magazin, del. II, pag. 343. Detta i flera hänseenden högst märkvärdiga dokument är författadt af Sekreta utskottet och meddelades utgifvaren af ryske ministern, baron von Korff.

och som funno genljud vidt kring landet. Klandervärdt synes utan tvifvel det svek, otillbörliga de intriger, hvarmed det krigslystna *partiet* ofta gick till väga för att komma derhän, att dess sak skulle omfattas såsom nationens. Men ursäkten för det, i hvarje annat fall oförlåtliga beteendet förefinnes likväl i sjefva tidsförhållandena, som, stängande den öppna, ärliga vägen, gjorde framsmygandet genom lönngångar oundgängeligt, äfven om det gällt de ädlaste ändamål. Och var det ej till en del just ur dessa förnedrande förhållanden man ville kämpa sig fri genom öppet förklaradt krig? Eger man rätt att, utan mogen pröfning, fördöma den sinnesstämning, som sökte luft uti nyssnämnda deputations så lydande fråga: „Hvad parti bör Sverige taga, som kunde öfverensstämma, om ej med dess uppkomst, dock med dess heder, värdighet och anseende i Europa, hvarom vi böra vara mera angelägna, än om all annan enskilt ro och lycksalighet med Rikets vanheder förknippad?“*) — Om någon hade anledning att klaga öfver den åsigt, för hvilken man sökte vinna *svenskarne*, var det väl Finlands inbyggare. Man tvekade icke att söka uppnå sin afsigt medelst försäkran, „att den enda hasarden utaf verkligheter vore vid ett olyckligt utslag Finlands ruin eller förlust“, medan man kunde hoppas, att Sverige, skyddadt af sin flotta, skulle föga äfventyra. Man ser nog tydligt redan häraf, att Finland var någonting annat än Sverige; flerfaldiga omständigheter under loppet af kriget ådagalade detta ännu tydligare. Besittningen af det sönderstyckade Finland inger ledarene af Sveriges öden endast den stolthet, som vet att ännu något kan förloras, utan att man sjelf „exponeras;“ men icke den ädlare stoltheten eller det förtviflans mod, som hellre begrafver sig under spillrorna af sin ramlade lycka än att ytterligare låta slå sig lemlös. Eller rättare sagdt, Finland ansågs ej såsom en oundgängelig ledamot af den svenska statskroppen, på hvars egande eller mistning sjelfva dennas lif eller död be-

*) Sverige under Ulrica Eleonora och Fredric I, pag. 118. Historiska upplysningar om tillståndet i Sverige under Konung Fredric den Förstes regering, pag. 60 m. fl.

rodde. Men denna mening var endast ett genljud af den statsmannalära, som af finsk man,*) med svag eller förrädisk hand, redan 1721 uti Nystad underskrefs.

Detta sätt att från finsk ståndpunkt skärskåda deras beteende, hvilka för ögonblicket seglade för opinionens förliga vind i Sverige, kan måhända likväl synas nog ensidigt. Men äfven sedt ur en allmännare framter det icke få eller ringa anledningar till tadel. Man betraktade sig såsom „slafvar“, hvilka, kosta hvad det än kosta månne, ville bryta de bojor, utländskt inflytande hade smidt. Och likväl byggde man sina, om icke alla, likväl mest svindlande förhoppningar på utländskt bistånd. Man harmades öfver brittiske ministern Barnabys uppriktighet att förmena: „*Je crois que j'attendrais la dessus la résolution de la Cour de France*“, och lyssnade ändå med förtjusning till de franska ambassadörerne Castejas och Stt Severins påståenden, äfven när deras fräckhet gick så långt, att den endast genom språket skiljde sig från andras, hvilka läto svenskarne så djupt känna sin iråkade förnedring. Den ena stunden försäkrade väl den ståtelige, i tungans talande förmåga alla öfverlägsne Carl Gustaf Tessin, att „om än Sverige af hela verlden öfvergåfves, så hade det dock mod nog att draga sig ur sitt nedriga och förtryckta tillstånd;“ i den andra stunden åter tiggde man om almosor, under namn af subsidier åt staten, liksom man ej tvekade att enskildt emottaga sådana under ännu vida sämre förevändningar och former. Den store Gustaf Adolfs konst att ställa sig fri och oberoende af utländskt inflytande, äfven då han behöfde och begagnade utlänningens bistånd, var en längesedan förlorad för Sveriges statsmän. Carl XII:s kraft att stöda sig blindt endast på sig sjelf låg än mera fjerran från dagens vishet, äfven då denna som ifrigast sökte inbilla sig sjelf och andra, att den emanciperat sig. Det är i detta de maktgandens ofrihetstillstånd — oakadt de högljuddaste rop: *pro libertate*, den sankna mark förefinnes, hvari alla storartade planer till återupphjelpande af fäderneslandets och egen sjunken ära dränktes eller

*) Liljenstedt.

öfverhöljdes af dy. Man begynte tala mycket på den tiden om *konjunkturer*, af hvilka lycka eller fall, medgång eller nederlag skulle bero. Dessa konjunkturer söktes och upptäcktes, med bäfvan eller hopp, på de mest olika håll och i oändligt skiftande omständigheter. Men alla hade de *ett* gemensamt med hvarandra. De flyttade tron på hjälp från människans inre och nationens egen kraft, samt förströdde den på främmande botten, hvarom man medgifvit nog mycket, då man erkänner, att den lika lätt kunde hålla sina löften, som svika dem. Äfven i forna tider hade Sverige och dess störste konungar byggt sina bästa förhoppningar på en grund, som låg utom dem. Men denna grund var — Gud. En annan tid hade kommit också i detta hänseende. När den fromme, mångbepröfvade karolinen öfverstelöjtnant Coyet röstade sålunda: „jag råder på mitt samvete till krig. — Det är syndigt att förlita sig på kött och blod; men äfven klenmodigt att förskräckas för ett fallande blad. I Herrans hand står vår hjälp och tröst”,*) då möttes hans tal af mångens medlidande eller förakt. Hjeltar, som på intet annat sätt hvarken ännu visat eller sedermera visade sitt mannamod, røjde nu detta i sådana yttranden, som dessa: „Om vår Herre nu allenast ville vara neutral, vore man säker om all åstundad seger och framgång”**). Att det svenska *folket* likväl ännu kunde taga sina bevekelsegrunder ur sitt inre, visade sig i den heroiska förbittring emot dem, hvilka, med eller utan skäl, miss-

*) Öfversigt af Svenska Historien under den sista Frihetstiden af J. H. Stöver, pag. 212.

**) Sverige under Ulrica Eleonora etc. pag. 139. Hur annorlunda ljuder ej Gust. Mörners svar, midt igenom Pultavas åskor. Då Rehnskiöld, ridande mot honom, såg Mörner, ehuru endast subaltern officer, kommendera Jönköpings regemente, frågade han med vanlig, otidig hetta: Hvar tusan har regements-officerarene tagit vägen? Mörner svarade: de äro dödsjutna eller blesserade. Då sade Rehnskiöld: Hvarföre tusen d—r är Ni intet så med? „Nej!” genmålte Mörner, *min gamla Mors förböner ha nedkallat Guds beskydd öfver mig och derföre lefver jag*, och har den äran kommendera detta regemente, som gjort och skall göra sin skyldighet såsom

tänktes såsom Malcolm Sinclairs banemän. Denna förbittring, grundad på djup rättskänsla och närd genom den hemska visan om mordet, ljungade såsom ett bart huggande svärd genom nationens själ och sönderhögga alla tvehågsenhetens band. Visserligen sågo sjelfve ledarene äfven i Sinclairs katastrof endast en bland de omständigheter, „*qui ne servirent qu'à des pretextes et pour satisfaire à la curiosité du public*;*) men allmogen tog saken allvarligare. Bondeståndet, som ej långt förut hade „på det kraftigaste protesterat mot alla anstalter, som kunde leda till krig, samt förbehållit sig, att för hvad orsak, som det någonsin vara månde, icke blifva besvärade hvarken med värfning eller utskrifning”**) drog sig icke mera undan, så snart dess harm kunde växa på åskådlig grund, den, hvaröfver deras landsmans blodiga skugga hämdkräfvande framskred. Väl litade äfven bönderne på utländskt, ja sjelfva turkens, verksamma bistånd. Men deras bifall till krigsförklaringen bestämdes i alla fall, enligt äkta gammaldags svenskt sätt, hufvudsakligast af konungens eget, ehuru åter detta uppgafs vara föranledt af folkets önskan***). Det ligger något oändligt rörande i denna enfaldiga *bondtro*, i synnerhet om den jemföres med de *verkliga*, outsägligt lumpna bevekelsegrunderna, som afgjorde Hans Majestäts länge vacklande beslut. Bland Sveriges olyckor var den ej ringast, att dess konung måhända var den minst svenske man uti

redlige krigsmän!“ — Det går en rysning af undran och kärlek genom ens själ, då man förnimmer sådant. Karakteriseras ej *en* sida af *den* tiden kraftigare, än folianter skulle det förmå, genom detta enda svar? — Anekdoten läses i Biogr. Minnen af kon. Carl XII:s krigare af Ennes 1:sta B. p. 479.

*) Grefve Scheffers yttrande: Handlingar rörande Skandinaviens Historia del. IV. pag. 323.

**) Geijer: „Teckning af Sveriges tillstånd och de förnämsta handlande personerna under tiden från k. Carl XII:s död till k. Gustaf III:s anträde af regeringen,” pag. 106.

***) Histoire de Suède, par Puffendorff, continuée jusqu'à l'année 1743. Amsterdam 1743, pag. 329.

sitt rike.**) Otillgänglig för sitt folks såväl anti- som sympathier, förnam han föga genljud uti sitt förvittrade sinne på ropet „*Nu eller aldrig*“, som dånade kring bygderna. Medan eldig lust att åter väga något i verldshändelsernas vågskål kastade svärdet i nationens hand, följde hans åldriga hjerta vinken af en helt annan lust. Likväl, när kriget omsider blifvit oundvikligt, väckte tanken derpå hos den lättrörde konungen minnen, manande honom att omgifva sin grånade hjessa med krigiska bragders glans, liknande dem, som kringstrålat någon gång hans ungdom. Han förklarade sig böjd att ställa sig i spetsen för hären, önskande sig tillfredsställelsen att blifva vittne till nationens martialiska ifver och tapperhet, isynnerhet ifall tillfälle till någon „*action d'éclat*“ skulle erbjuda sig. Och Sverige, ovant att hjälpa sig fram utan mäktig ledning uppifrån, måste anse det såsom en särdeles olycksbringande omständighet, att man icke tog konungen på orden, då han erbjöd sig till personlig ledare af kriget.***) Sämre hade det i sådant fall åtminstone icke kunnat gå; men sannolikt vida bättre, ehuru föga konung Friedrichs yttre makt svarade emot stundens kraft, och hans inre kraft, om möjligt, ännu mindre.

I fall man har rätt och lust att sätta tro till uppriktigheten af de mäns *ord*, som förde rikets talan, bestämdes deras vägran att ingå på konungens proposition af högst undersåtliga känslor, och i alla fall finner man äfven deraf, att höfviskhet åtminstone uti ordalag icke ännu den tiden ansågs umbärlig, när man ställde sitt tal till Svea rikes konung sjelf.***) Man bedyrade, att svenskarne, ifall de gingo emot fienden under led-

*) Redan i anledning af hans kröning skref Cederhjelm följande epigram:

Hvad i sin period den högsta puncten set,

Plär åter straxt derpå sit förra intet röna;

Kung Carl vi nyss begrofv', kung Fredrich vi nu kröna;

Så har vårt Svenska ur nu gåt från tolf till et.

**) Se härom Puffendorffs arbete, pag. 333.

***) Under Adolf Fredriks tid hade man redan hunnit göra sig fri äfven från dessa band.

ning af en så stor konung, en hjelte, hvars mod, tapperhet och erfarenhet uti krigskonsten voro så margasporda, kunde anse sig säkra om att uppnå det föresatta målet. Men när de besinnade den ålder, konungen redan hade uppnått, hårdheten af klimatet och svårigheterna af ett fälttåg under en så sen årstid, kände sig Hans Maj:ts trogna ständers hjertan på det högsta oroad. Tanken uppå krigets fasor och faror, för hvilka konungens heroiska courage skulle blottställa hans helgade person, förfärade dem och gjorde dem tveksamme. I fall de lyckades uppnå sina önsknningar, ville de, att han skulle qvarstanna i hjertat af sitt rike, på det att man kunde i hans närvaro rådplåga angående krigsoperationerna.

Så ungefär lydde ljuden af dessa ord. Men slingrade sig ej möjligen bakom och mellan dem en helt annan mening, än de tycktes antyda? Kanske ville man ej förutnna konungen att skörda de lätt vunna segrar öfver den yttre fienden, dem det herrskande partiets öfvertag öfver inhemska motståndare hade gjort så otvifvelaktiga. Kunde ej dessa segrar möjligen föra till andra, vunna åt konungamakten öfver frihetslystna ständer? Och för sådana nederlag fruktade man ju vida mer, än att af gran-
nen, såsom Ryssland den tiden, *per euphemismum*, vanligen kallades, blifva besegrad — ifall detta hade varit tänkbart *da*.

Men äfven andra bevekelsegrunder att icke villfara konungens, föregifna eller verkliga, önskan förefunnos och dessa af så djupt gripande art, att man nödgas beundra den hofsamhet, som valde de blida ord, hvilka tolkade afslaget. Det var, och hade redan länge varit ingen hemlighet mer, att konungen af personliga motiver: hat mot holsteinska huset och kärlek till högsta makten, ej blott nedlåt tit sig till lumpen intrig inom riket*), utan äfven köpt freden i Nystad med så frikostigt bortkastande af stycken från samma nyss förvärfvade rike, att det väckte sjelfva den fiendes storsinta förvåning, som vann

*) Carl XII:s blodiga skugga är stum; man vet således ej med säkerhet, om dessa intriger förtjena ett än vida hårdare namn.

på det kongliga förråderiet. Man visste äfven, att konungen, för att skaffa sig medel till att utföra sina planer inom Sverige, hade under sjelfva freden erbjudit sig att uppoffra åt en annan utländsk makt, Preussen, en af de besittningar, som fiendens tillfredsställda eröfringslust hade lemnat öfriga *). Man kände, att samme konung, genom sin hessiska minister, Asseburg, uti Paris, med all osparad ifver intrigerade till fördel för enskildta intressen och högsta förfång för Sveriges, som bevakades af dess minister Tessin **). Äfven i England hade han sina utliggare, hvilka der bedrefvo planer, som endast i så måtto angingo Sverige, att de åsyftade upphöjelsen af konungens brorson på Sveriges thron. — Detta allt och mycket mer visste man. Och hvem kan då undra, att man skyggade tillbaka för förslaget att lemna högsta ledningen af ett krig, ämnadt till en del äfven att godtgöra de förluster, Sveriges konung tillskyndat sitt land, åt denne konung sjelf. Man egde för sin tvekan desto större skäl, som medverkan af det utaf honom bittert hatade holsteinska huset äfven i betydlig mon ingick uti beräkningen af de konjunkturen, hvilka lofvade framgång.

Men hvad gjordes väl dessutom behof af någon annan här-förare, då hjeltarnes hjelte vid riksdagsstriderna äfven hade de rättmätigaste anspråk att sjelf få skära på slagfältet de lagrar, hvilkas skörd han förnämligast gjort möjlig! Och det var ej ensamt hans eget parti, som ansåg att få bland svenske män kunde göra grefve *Charles Emil Lewenhaupt* fältherrestafven stridig.

De, hvilka, utan närmare pröfning, låta sitt omdöme ledas af den tradition, som efter Lewenhaupts fall gjort sig gällande angående honom, tro visserligen, att ett sämre val svårigen kunde träffas än det, hvarigenom hans landtmarskalkstaf byttes i fältherrens. Men annorlunda menade temmeligen allmänt opinionen, medan det skedde. Bristen på inhemska mästare i krigsoperationer, som icke tillhörde riksdagens, var större, än man kan

*) Staden Wolgast.

**) Se Tessin och Tessiniana pag. 83.

föreställa sig, när man tänker på den blodiga bakgrund, som den hårda och långvariga krigsskolan utaf Carl XII:s tidehvarf erbjöd åt det närvarande; och svensk stolthet och misstänksamhet, sanktionerade äfven af svensk lag *), nekade att åt utländsk man lemna befälet, äfven om en sådan med öfverlägsna talanger hade stått till buds. Vi skola längre fram med några ord återkomma till detta ämne. Här anmärka vi blott, att förtroendet till greve Lewenhaupts mannamod, redlighet och äfven till hans förmåga hos mången var så stor, att, ifall man egt att välja emellan hans frände **), den store härföraren Moritz af Sachsen och honom, hade man sannolikt icke tvekat i valet ännu vid början af hösten 1741. De båda anförvandterne, hvilka i sin ungdom mer än en gång fiendtligt, men med lika mod, på stridens fält hade mött hvarandra, gingo efter nämnde tidpunkt fram på oändligt skilda banor: Moritz till oförgänglig segerära och städse växande upphöjelse; Lewenhaupt också till upphöjelse: men — schavottens. Ett enda år förslog att med blygd och nesa öfverhölja den ära, han under en hel, i många hänseenden utmärkt lefnad, skördat. Och det parti, hvars rop ifrigast upphöjt honom till skyarna, — ehuru måhända en eller annan bland dess ledare, i stolt medvetande af egen öfverlägsenhet uti honom städse endast begagnat ett medel, en figurant, tjenlig att fångsla och bortvända mängdens blickar — var nu det första, som larmade: ned, ned med förrädarn! ***). En sådan

*) Under 17:de seklet, då Sveriges storhet, men ännu icke känslan af egen förträfflighet, hade nått sin höjd, medgafs liksom dessförinnan undantag på indeginat hos statens tjenare för militärbefattningar. Men uti Rf. 1720 § 40, intogs följande moment: „Ej måga fremmande utländske män, det vare sig furstar, prinsar eller andra personer, härefter brukas eller sättas till någre riksens beställningar in- eller utomlands, hvarken uti Civil- eller Militärståndet.“

**) Aurora Königsmark, verldsbekant för sin skönhet, Moritz' moder, var Lewenhaupts moster.

***). 1734 slog samma riksstånd, hvars alla fraktioner 1743 täflade med hvarandra att uppoffra honom, till Lewenhaupts ära en

var han dock ej och kunde det icke vara, med sitt ädla, fastän svaga sinnelag. Men hans eget parti vållade hans ofärd icke endast derigenom, att det hejdlöst kastade honom bort, när dess fördel fordrade uppoffringen af någon — annan.

Detta parti hade förberedt Lewenhaupts undergång, då det, af öfvertygelse eller beräkning, väckt och närt hos honom tron derpå, att han vore kallad till stora ting, och dymedelst vridit måttstocken för hans förmåga ur hans själ. „Den Svenska Sqvallrans”*) insinuationer om Lewenhaupts plan att svinga sig upp till hertig af Finland med S:t Petersburg till residens; berättelserna, som hviskade om ingenting mindre än om hans förhoppningar att en gång styra Sverige under namn af Carl XIII **), ådagalägga, att sjelfva smädelsen hos samtiden tänkte om honom högre än efterverldens mildaste medlidande. Och var ej denna smädelse kanske ett genljud af hans egna drömmar uti några af hans, på en gång svagaste och djerfvaste stunder? Väl tyckas aningar, om hvad han äfventyrade vid sina alltför högt sväfvande planer, hafva genomkorsat dessa drömmar. Men när han fick följa egen böjelse, skyggade han ej tillbaka för faran. Så svarade han, gjord uppmärksam på oförsigtigheten, hvarmed han gick tillväga: „att, när han en gång kom i spetsen för finska arméen, skulle han nog våga sitt hufvud” ***), ehuru han sannolikt ej anade till den rätta meningen af sitt profetiska ord. Sjelf karakteriserar Lewenhaupt äfven bäst såväl sitt oskrymtade för-

skådepenning i guld: „ob fidem et Patriæ amorem;“ se härom General en Chef Grefve C. E. Lewenhaupts händelser etc. uti Del. 2 af Handl. rörande Skandinaviens Hist. pag. 228. Dersammastädes pag. 124 och 226 omtalas äfven Lewenhaupts sammandrabbande med Moritz af Sachsen. Ifrågavarande lefvernesbeskrifning tros vara författad af den olycklige generalens son.

*) En nidskrift uti det motsatta partiets intresse, författad, såsom det uppgifves, af den bekante sekreteraren Arckenholtz, hvilken, misstänkt äfven för åtskilligt annat, utsattes för den hårdhända behandling, hvarmed de ömsevis herrskande partierna firade sina segrar.

**) Tessin och Tessiniana, pag. 79.

***) Graf zu Lynars Staatsschriften. Del. 1, pag. 607.

troende till egna krafter som sin lika oskrymtade kärlek till fäderneslandet genom de uttryck, med hvilka han besvarade anbudet att emottaga högsta befälet. „Han misstänkte ej”, sade han, „så mycket sig sjelf, att han ej skulle antaga befälet öfver arméen; dock ville han ej göra sin anciennitet *) gällande, utan vore nöjd att stå under en yngre, om rikets bästa derigenom befordrades.” — —

Att krigsförklaringen, men icke krigets förande ansågs för hufvudsak, bevisas äfven deraf, att man tyckte landtmarskalkens närvaro vid riksdagen vida nödvändigare, än öfverbefälhafvarens vid sin armée, — ifall en sådan då redan hade funnits sammandragen. Man hade låtit turkarne ett par år tidigare sluta det krig emot Ryssland, hvilket uppgafs såsom en bland de allra förnämsta „konjunkturer,” manande Sverige till ett dylikt. Och likväl brådstörtade man sig med en hetsighet, hvarpå i nyare tider kanske intet lands historia känner något exempel, att afgöra inom några timmar ämnen, dem lika många år ej hunnit reda. Riksdagsordningen kränktes. Sjelfve preteståndets taleman, Benzeliuss, förmenade, att det vore bättre, om man till en riksgagnelig sak i dag skulle säga nej, än om man derom i morgon förenade sig. ”Man borde ingalunda bortgå att äta, innan allt var slut” **). Också hann man med otroligt mycket ifrån

*) Lewenhaupt blef kort förut befordrad till general af kavalieriet, — i hvilket vapens begagnande han ansågs synnerligen stark; — och den gamle fältmarskalken Hamilton visade sig föga angelägen om att emottaga ifrågavarande befäl. Den man, som bättre än någon hade kunnat föra en här i Finland till nya strider, finska arméens general en chef, friherre Armfelt, hvilken med denna så ofta troget delat nöd och lust, seger och förderf, hade några år tidigare, 1736, mätt af mödor och år, gått till hvila. Också var han ej den man, åt hvilken en ny tid skulle hafva skänkt sitt högsta förtroende. Men det sannolika är, att han ej hade svikit det, ifall han detsamma emottagit.

**) Se härom i synnerhet Büsching l. c. samt Sverige under Ulrika Eleonora etc. pag. 131.

morgonen till aftonen den 21 Juli 1741 *). Men *allt* var likväl ej slut dermed.

När man jemför denna sagolika dags historie med hvad som närmast föregick och efterföljde densamma, finner man idel kommentarier öfver Carl August Ehrensvärds teckning af svenskens — och hvarför ej äfven af finnens lynne, hvilket han egde så många tillfällen att djupt studera, — ehuru böjd man än stundom vore att anklaga den för skarp öfverdrift. Han säger näml. om detta lynne: „Det kastar ur hvila i hastverk, och från hastverk åter i hvila. Derföre vexla känslorna mellan tillstånd af våldsamhet och lättja: hvadan kommer än en dristighet, som afstympar den för en saks mognad erforderliga tiden, än en nedstämning, hvarunder elden aftynar, om ock tiden bibehålles. Huru kan man i slika omständigheter begära en sann konst.” **)

Hvad Ehrensvärd yttrar om konst i allmänhet uti nordén, erbjuder en strängare tillämpning, än man måhända föreställer sig, äfven på utöfningen af krigets under alla de fejder, Sverige utkämpat, med undantag endast af den, hvari dess folk leddes utaf den store Gustaf Adolf och några få bland de genom honom bildade hjeltar. Men utförandet af intet krig styrker likväl på förfärligare sätt troheten af Ehrensvärds målning än det, hvars utbasunande på Stockholms alla torg slutade den 21 Julis storverk ***).

*) Vi följa här liksom annorstädes gamla stylens tideräkning såsom den öfverallt i nordén ännu då begagnade och behöfva ej erinra derom, att på den tid, hvarom här är fråga, 11 dagar utgjorde skillnaden emellan den gamla och nya.

**) Vi citera här Ehrensvärds tankar efter Atterboms bearbetning af „Sveriges Siare och Skaldar.“

***) Så läses åtminstone i Geijers „Teckning af Sveriges tillst.“ pag. 125. Tiburtius deremot uti sin högst märkeliga „Historia om Finska kriget åren 1741 och 1742“, hvari han beskriver hvad han med egna ögon och öron sett och hört, säger pag. 8, att kriget deklarerades den 28 Juli „med puke- och trumpetklång. Äfven Buddenbrock

Det led mot midnatt emellan den 30 och 31 Juli 1741. Då väcktes uti Helsingfors general-löjtnanten, baron Henrik Magnus von Buddenbrock, hvilken under grefve Lewenhaupts frånvaro kommenderade en chef uti Finland. Glad, som om han haft att frambära en segertidning, inträdde den unge „fendrichen“ vid kongl. lifgardet Camenschiöld*) och öfverlemnade trenne „Hans kongl. Maj:ts nådigste bref“ af den 21, 23 och 24 Juli, jemte flera andra skrivelser. Också förkunnade ju dessa en sådan. De krigslystne hade vunnit sitt spel emot sina motståndare, och konungen hade ändteligen „resolverat till activitet mot Ryssland.“

Äfven Buddenbrock hade såsom riksdagsman och ledamot af de utskott, hvilka egde att bearbeta dessa ämnen, med högsta ifver sökt befordra deras planer, som önskade krig**), så mycket mer som han, i likhet med Lewenhaupt, „trängtrade efter öfver-

förmåler uti sitt „Svar“ å just. cancellerens anklagelse pag. 12 att „Publicationen“ skulle i Stockholm uppläsas den 28 Juli. Lagerbring deremot antager, att kriget förklarades den 24. Sv. R:s Hist. i Sammandrag, Del. 5, pag. 30. Fortsättningen af Puffendorffs Histoire de Suède har samma uppgift. Desse sistnämnde föranledas härtill sannolikt deraf, att, „Kgl Maj:ts Kungörelse angående krig emot Czaaren af Ryssland,“ är daterad Stockholm den 24 Juli 1741. Se Biblioth. Hist. af Carl Aug. Warmholtz, Elfte Del. pag. 31. Det vissa är i alla fall, att kriget beslöts den 21 Juli, ehuru vi icke fördrista oss afgöra, när det „utblåstes.“ Sannolikt skedde detta likväl samma dag. Jfr: Sverige under Ulrika Eleonora, pag. 132.

*) Denne yngling hann ej öfverlefva strådöden af *alla* de förhoppningar, hvilka lifvade på den tiden honom liksom de fleste, i synnerhet bland hans yngre kamrater. Han togs kort derpå bort från det krigs elände, hvarom han öfverfört det första budskapet till dess skådeplats. Men äfven honom förunnades ej att falla på ärans fält. Också bestodos få sådana i *det* kriget.

**) Han understöddes i dessa bemödanden nitiskt af sin fru, hvilken följde fröken Liewens fana, som gaf skålar för: „*was wir lieben*,“ de krigslystna svenska fruntimrens lösen, medan fröken Bonde, de fredfärdigas ordförande, drack för: *Ich denk mirs*, som var dessas parole.

befälet och att commendera arméen“ *). Geijer försäkrar äfven, att „General Buddenbrock har, enligt sin egen bekännelse, haft i uppdrag att före krigets utbrott endast meddela sådan beskrifningar på tillståndet i Finland, som gynnade det rådande partiets afsigter“ **). Vi våga ej draga i tvifvel en så stor auktoritets utsago. Men det vissa är i alla fall, att uti de vidlyftiga rättegångshandlingar, som föranleddes af „action emellan Justitiae-Cancellers-Embetet och General-Lieutenanten etc. von Buddenbrock,“ intet sådant yttrande af den sistnämnde förekommer, ehuru han i detta sitt försvar för pennan med den skicklighet, att ifall han nyttjat svärdet lika väl, hvarken hans bläck eller blod behöft flyta. Geijer åberopar dessutom såsom bevis för sitt påstående en mans ord, hvilka angående sjelfva krigets tilldragelser äro af lika stor som obestriddlig vikt, men som i detta fall icke väga stort mer än hans mening, att det var den svenska „Senaten,“ som lät halshugga Buddenbrock, och att man icke vågade publicera hans dödsdom. Denne man är general Manstein, hvars „*Memoires historiques, politiques et militaires sur la Russie*“ äfven vi mer än en gång i denna lilla skrift skola citera.

Mansteins mening är denna: ***) „*On envoya cependant le Lieutenant-General Buddenbrog en Finlande pour examiner tout sur les lieux-mêmes; mais ce General qui ne respirait que la guerre, au lieu de faire un fidèle rapport, marqua au Senat qu'il avait trouvé tout dans un très-bon état, que les troupes pouvoient être assemblées sans aucune difficulté*

*) Sverige under Ulrika Eleonora, pag. 77. Kanske ligger uti denna ömsesidiga trängtan, hvars mål Lewenhaupt nådde, mycken förklaring öfver krigets gång, ehuru vi ingenstädes sett sådant antydt. Men Buddenbrocks beteende, sedan Lewenhaupt emottagit befälet, antyder detta desto mer. — Anmärkas bör här likväl, att den sistn. i sitt försvar (except. pag. 54) säger sig „kunna med sanning berätta, att han icke trängt eller trugat sig att blifva Gen. en Chef.“

**) Geijers Teckning etc. pag. 120.

***) Memoires etc. Leipzig 1771, pag. 389.

et qu'il y avait suffisamment de vivres.“ — Dessa uppgifter innehålla nästan lika många misstag som ord, och misstagen hos den sanningsälskande författaren förklaras derigenom, att det för honom såsom främling *) ej var så lätt att pröfva faktiska förhållanden och än svårare att granska meningar, utspridda af ett segrande och hämdlystet parti, hvars hat ej ens i Buddenbrocks blod hade slocknat. Vi skola anmärka dessa misstag, ehuru vår plan ej tillåter oss att dröja vid det förnämsta bland dem så länge, som sakens vikt tyckes erfordra. Den fördom, att Buddenbrocks rapporter från Finland *endast* åsyftade att vilseleda opinionen i Sverige, måste näml. hafva arbetat sig fram nära nog till allmängiltighet, då den bekräftas till och med af den största häfdatecknare, Sverige någonsin egt. Och dessa bortglömda rapporter sprida dessutom synnerligt ljus öfver flera förhållanden, som föregingo och bidrogo att betinga de händelser, hvilka gåfvo åt kriget dess sorgeliga märkvärdighet.

Det var icke, såsom Manstein förmenar, general Buddenbrock, utan generalen, friherre Carl Cronstedt, som 1739 sändes till Finland för att på nära håll skärskåda alla de omständigheter, hvilka voro af vikt för det krig, man hade i sinnet. Också kunde ett lyckligare val svårigen träffas. Denne utmärkte man, om hvilken redan Svedenborg yttrade, att han: ”skjutarkonsten i sjelfva verket högre har bracht än någor i vår tid,” uppgjorde också planer för krigets förande, som väl hade förtjänat ett bättre öde, än att helt och hållet åsidosättas af dem,

*) Vi begagna med afsigt detta ord, i stället för utlänning, emedan Manstein i Sverige egde åtminstone sitt moderland, i ordets närmaste mening. Hans moder var näml. ett svenskt fruntimmer: Dorothea Ditmar. Fadren, härstammande från Böhmen, hvarifrån religionsförföljelser hade jagat hans förfäder, hette Ernst Sebast. von Manstein. Sonen Christ. Hermann föddes i St Petersburg den 1 Sept. 1711. — Vi upptaga här dessa detaljer ej blott därför, att Manstein lemnat den bästa beskrifning öfver detta krigs händelser, som man eger, utan äfven af den orsak, att han sjelf i betydlig mon bidrog att *göra* dess historie. Hans arbete eger desto större vikt och intresse, som det, så vidt oss är bekant, är det enda, hvilket ur *rysk* ståndpunkt lemnar en öfversigt af ifrågavarande krig.

som ansågo sig inga planer behöfva för att lyckas *). En oersättelig olycka var det för Sverige, att Cronstedt återkallades från Finland, på det att öfverbefälet kunde lemnas åt Buddenbrock, **) som befordrades till general-löjtnant, medan Cronstedt nämndes till president i krigskollegium. Han skulle väl varit den siste, som haft hjerta, att förutan ett enda skotts aflossande lemna det bästa „Atolerie” i verlden uti fiendens händer, då hans snille ej allenast gjort det dertill, utan han äfven vid Gadebüsch och anorstädes, fällande med en enda salva hela fiendtliga leder, hade bevisat dess praktiska användbarhet.

Manstein uppgifver vidare, att Buddenbrock ställde sina rapporter till senaten. Misstaget af denna uppgift är af så

*) En sådan plans uppgörande ansågs verkligen så öfverflödig, att ej ens Frankrikes enträgna begäran, i början af Mars månad 1741, att få del af hvad man angående krigsoperationerna hade beslutat, ledde till annat än sväfvande och obestämda uppgifter. Det hette, „att Sverige ville göra ett kraftigt krig, såsom mindre långsamt och kostsamt, att man ville till den ändan agera med 30,000 man, mest infanteri, efter landet vore couperadt, att Arméen skulle betäckas af Galererne, och desse åter af Flottan“ o. s. v. För öfrigt förklarade den mindre Sekreta Deputationen uti det utlåtande, hvori den rådde till krig, att det ej vore dess „*faciendum*” att ingå i detaljer angående krigsoperationer och arméens förnödenheter. Och då grefve Spens framställde faran deraf, att man ej lemnade i uppdrag åt sakkunniga personer att utarbета en plan, fästade man intet afseende dervid, „eller förklarades Grefvens yttrande utaf Landtmarskalken och Prestaståndets taleman helt annorlunda.“ Büsching, l. c. pag. 348. Å andra sidan medgifva vi likväl, att obestämdheten af instruktionerna kunnat lända till verkelig fördel, ifall fältherrarne varit män, hvilkas snille förmått låta operationsplanerna segerrikt utveckla sig ur omständigheterna sjelfva. Nu vållade likväl denna obestämdhet endast tvekan och dröjsmål, emedan man för hvarje steg, som togs, åtminstone under krigets senare skiften, ansåg sig böra inhemta förhållningsordres från kännarene i Stockholm. Samnt är likväl, att man sällan gaf sig tid att afvakta svar på frågan, när det gällde att taga dessa steg bakut eller bakfram. Och andra blefvo, ty värr, knappt tagna.

**) Enligt konungens bref af d. 19 Augusti 1740. Den 9 derpå följande Sept. tillträdde Buddenbrock kommando.

ringa betydighet, att vi dervid skulle göra ingen anmärkning, ifall det ej föranledde oss att omnämna en hithörande omständighet, som lemnar ett bidrag till dessa tiders karakteristik. — Det är bekant, att det svenska rådets makt för ögonblicket var bruten, sedan det nyss förut lyckats grefve Carl Gyllenborg och hans anhängare att rycka rådsherremanteln från dess och rikets store ledare Arvid Horn. „Utskottens” blomningstid var nu kommen. Det var likväl ej till något af dessa, framträdande under mångfaldigt skiftande benämningar, Buddenbrock afgaf sina rapporter. De *adresserades* åtminstone till konungen sjelf, i början af Buddenbrocks kommandotid, ehuru meningen tyckes varit den, att Gyllenborg, som ärft Horns värdighet af kanslipresident eller premier minister, men ingalunda sin fallne motståndares värde, skulle emottaga dem. Dock när generalen i en skrifvelse af d. 28 Oktob. 1740, hade anhållit om vissa förhållningsordres angående förrådars anskaffande, som „skulle hafvas i beredskap för Arméen, ther man vore förorsakad, att draga then tillsammans”, samt i förbigående omnämner, att „extra ord. Envoyen v. Nolken igenom bref af d. 19 Okt. från Petersburg förständigat honom, att Kejsarinnan i Ryssland d. 17 dito med döden afgådt, sedan, emot all förmodan, then disposition förut af henne blifvit gjord, att hertigen af Kurland skulle ensam vara Souverain administrator och regent öfver hela Ryssland under then unga Prinsen Ivans minorennetet“ etc., då brast tålamodet för Gyllenborg, som tyckte den rätta stunden att utföra sina och sitt partis planer vara kommen. I ett bref af d. 7 Nov. svarar *han* och icke mera konungen derpå. Detta Gyllenborgs svar slutar med följande ord: „jag upprepar å nyo, thet herr general-löjtnanten behagade till mig adressera alla the bref som angå thenna conjuncturen, och the i följe theraf redan gjorde eller framdeles til gjörande anstalter“. Det syns, att Gyllenborg *sjelf* vill hålla händelsernas första trådar i egna händer.

Men hade Buddenbrock verkligen åtagit sig att afgifva endast sådana berättelser, som klingade behagligt i det rådande partiets öron, uppfylde han denna förbindelse lika illa på den tiden, som han fullgjorde de flesta öfriga. Det starkaste bevis

härpå framträder i generalens underd. skrifvelse af den 3 Martii 1741, ställd, oakadt Gyllenborgs bud och befallningar, å nyö till konungen. Vi afskrifva största delen deraf äfven därför, att deri lemnas en trogen teckning af de konjunkturers verkliga beskaffenhet, under hvilka man hade mod att besvärja fram äfven krigets förödelse. Männe man vågat gripa till svärdet, ifall nöden i det egentliga Sverige anställt sådana härjningståg, som de, hvilka ödelade Finlands flesta nejder på den tiden, men framförallt Österbotten? Detta är väl möjligt, men troligt är det ej. Men om Finland, denna „Sveriges Förmur“, såsom det i ett konungens bref, af den 12 Febr. 1741, till Buddenbrock benämnas, anfölls „af årstiderna som af krigshärar“, dermed räknades ej alltid så noga. Åtminstone ansågos dessa anfall ej tillräckliga, att afböja beslut, genom hvilka andra föga mera skonsamma vältrades öfver det, under kung Carls fejder nästan förblödda landet, hvars sår ären ännu ej hunnit fullt betäcka.

Buddenbrock tecknar i sitt ofvannämnda bref ställningen i Finland med följande ord:

1741, Martii d. 3.

Sedan jag hade den nåden, at d. 25 sistvekne Februarii med den ifrån Stockholm tå återkomne Expressen, uti underdånighet inhändigade Eders Kongliga Maj:ts nådigste ordres af then 12 uti samma månad, angående så väl Artilleriets transporterande närmare til gräntzen, såsom ock berörande the uppå then tå medföljde Specificationen opnämnde Finska Regementernes sammandragande, att til detta Landets säkerhet och defension emot alla oförmodeliga anfall, formera en Corps af 10 å 12,000 man, med hvad mera Eder Kongl. Maj:t thevid til mitt föranstaltande i nåder täkts öfverlåta; Så har til underdånigst följe, jag då genast stält nödige ordres til thet uti Åbo förlagde Artilleriet, såsom längst aflägsit och består af 2:ne Compagnier, at strax och ofördröjeligen med ther befintlige 15 st. Canoner upbryta och sig til Perno Sockn här i Nylands Låhn förskynda, hvilken Sockn är belägen, emellan Upplänningar- och Wässmanlänningarnes Cantonér kvarter.

Och hvad de öfrige på besagde Specification antecknade Regementen angår, af hvilka i synnerhet thet Savolaxske Infanteriet högnödigt först borde sammandragas, hålst som det ligger mycket vidlyftigt längst med gräntzen bakom åtskillige Sjöar och vatten, hvarifrån på den händelsen med thess opbrytande til Sommaren skulle fördröja, bemelte Regemente icke annorledes, än med båtar kan sammankomma, tå thet emedlertid särdeles vid något hastigt upbrott lätteligen kunde blifva afskuret; så har endast och blått i brist af tilräckelig föda, thet med måst låta anstå, eftersom til thetas underhållande jag icke then ringaste utväg vet, sedan den mötes och besiktningskåst blifvit förtärd, hvarmed the vid upbrottet af sine Rotar efter Reglementet skulle blifvit försedde, som äntå näppeligen til föga mer förslå torde än ifrån thetas upbrytande til ort och ställe, thet the komma att stöta tilsammans med Arméen, lärandes Eder Kongl. Maj:t utaf mine underdånige rapporter, som tid efter annan blifvit insände, i nåder närmare hafva erfarit, huru som förleden Höst vid tilträdet af thetta mig i nåder anförtrodde Commando, icke mer än 7000 tunnor Spannemål uti Tavastehus förrådz Magazin i behåld fants, hvaraf man varit nödsakad, så väl til the Svänska Commenderingarnes behof, som ock til Guarnizonens underhåll, at göra them understöd, emedan med the tilförene uti underdånighet vid handa gifne anstalter, om nödig Spannemåls uphandlande, både för förrådz Magazinet samt Commenderingarne, ganska litet stått at uträttas, oaktadt hvad optänkeliga mått och försigtiga utvägar, man thetvid sökt att i akt taga.

Eder Kongl. Maj:t har jemväl icke länge sedan igenom allernådigst bref af d. 15 Januarii sistledne täckts befalla, at then nödlidande allmogen uti Österbotn, äfven skal utaf thet Tavasthuske förrådet få köpa 3000 tunnor Spannemål til sådes korn, hvarigenom besagde Magazin så nära varder uttömt, at therstädes icke mer än 1183 tunnor Miöhl, 762 tunnor Råg och 188 tunnor Korn öfrigit blifvit. Och ehuruval nu sedermera någre få ståndzpersoner här i Landet sig angifvit, at för 27 Dal. Kop:mt tunnan vilja föryttra några hundra tunnor Spannmål, emot thet at Kronan then sjelfver skulle afhämta, så

vil dock sådant icke til något förslå, så vida samma näppeligen öfver 1000 tunnor torde stiga.

Nu allthenstund utom thet, härnäst förut om förmälte förrådet uti Tavastehus, ingen annan tilgång öfrig finnes, än thet ifrån Stockholm hit öfverskickade Succarie brödet, som ohngefärligen til Sex Månader för the Svänksa Commenderingarne kan tilhinna, hvilka förutan thetta Succarie-bröd, icke til längre tid med något annat bröd försedde äro, än allenast til Maj Månad; förthenskul och emedan, på then händelsen the beordrade Finska Regementerne äfven skulle opbryta, omtalte ringa förråd af Miöhl och Succarie bröd ganska litet så för then ena som then andra skulle tilräcka; Alt therföre är vid så tillträngande svåra omständigheter, samt på thet icke then ene med then andre måtte lida nöd, jag föränlåten, at hos Eders Kongl. Maj:t mig härutinnan förfråga om och huruvida Eder Kongl. Maj:t i nåder skulle godt finna, att med ofvanbemälte Säljare, emot the af them åstundade vilkor någon spannemåls handel må slutas, som dock i anseende till priset, för Kronan fast exsessiv vil vara, och äntå icke til någon tilräckelig qvantité stiga kan, utan blott torde bringa then til then ovanan, at hädaneftir aldrig under samma pris försälja något. I betractan af hvilka omständigheter min oförgripeliga mening vore, att thet Savolaxske Regimentet kunde förläggas uppå Husmanskåst uti ofvannämnde Perno Sockn, ther artilleriet äfven kommer at stå, hälst som thenne Sockn alt sedan trouppernes öfverkomst icke haft någon Inquartering och Invånarne therstädes, efter allmänna berättelser, skola vara mäst välmående.

I medlertid och på thet Eders Kongl. Maj:t nådigste ordres om thet Savolaxske Regimentets sammandragande, icke måtte komma at studza, så har jag genast beordrat öfversten Lagerhjelm, at ey allenast hålla Regimentet uti så fullkomligt och Marche färdigt stånd, at thet samma vid först ankommande ordres kan opbryta, utan ock at han til Regimentets så mycket bättre untherhållande ofördröjeligen skulle låta opkiöpa, både thet, hvad Rotarne kunde hafva i behåld, utaf den nästledit år öfver reglementet påbudne provianten, såsom och allt hvad eljest

hos Invånarene ther i landet kunde öfverkommas, hvartil honom väl en summa penningar tilhanda blifvit skickat; men jag icke thesto mindre befructar, at så vida tilståndet therstädes mig bekant är föga litet eller alsintet uti thet målet står at sammanbringas.

Anbelangande Nylands och Tavastehus Lähns Infanterie Regementen, så företer sig äfven vid theras underhållande samma svårighet, som angående thet Savolaxske här allaredan uti underdånighet andragit är, så at, i fall icke tidig anstalt om tillräckelig Spannemåls öfverskaffande ifrån Sverige, med första öppet vattn gjord blifver, jag icke then ringaste utväg vet til theras underhållande.

För thet Carelska Dragone Regimentet, vil thet äfven fast omöjeligt vara, at kunna sammankomma emedan för theras hästar altzingen fourage finnes. Och hvad then Kymenegårdska Battallionen beträffar, så skull jag oförgripeligen hålla för rådligast, att så snart någon utväg gifves til födan, låta then inryckas uti Fredrichshamn, samt Öfverste-Lieutenantens Ruthensparres Compagnie, som af Willebrandtske Regimentet är förlagdt uti Nyslott åter flyttas tilbakas til Willmanstrand, emot thet at ett Compagnie af the Savolaxske förblifve qvar uti Nyslott.^{*)}

Icke så få upplysningar angående åtskilliga omständigheter lemna ofvanstående dokument. Men svårligen kan åtminstone derur ledas den slutsats, att Buddenbrock „endast meddelade sådana beskrifningar på tillståndet i Finland, som gynnade det rådande partiets afsigter“.^{*)} Tydligare deremot röjes deri, att

^{*)} Huru lättsinnigt visar sig ej Lewenhaupts beteende, jemfördt med Buddenbrocks. I Sekreta Utskottets märkeliga session d. 21 Juli 1741, försäkrade den förstnämnde, „att man kunde begynna kriget, fast man ej hade medel längre än till hösten, ty om ett år skulle allt vara slut.“ Det var sådana mystiska talesätt, som redan tidigare hade framkallat biskop Schröders yttrande, „att de gode herrar måste hafva sig något *viktigt välgrundadt arcanum*, förbehållet“, som bestämde deras mått och steg. Geijers „Teckning af Sveriges tillstånd“, pag 137.

Buddenbrock delade svaga karakterers vanliga lott, den, att de seende sig vid målet af sina mest brinnande önsknigar, stanna gripne af tvekan och varsna nu först klarligen vådan, svårigheterna, äfventyret, som dittills skymdes eller höljdes uti förvillande sken af det flammande begäret. Måhända afgifver oftanämnde rapport af de 3 Martii, utom bevis på Buddenbrocks farhåga för äfventyrligt ansvar, äfven ett sådant på hans omtänksamma klokhets att för hvarje händelse hafva i bakhåll något skriftligt intyg, som i nödens stund kunde rycka fram till undsättning. *) Också är denna rapport det första dokument bland så många andra, hvilket Buddenbrock vidfogar till sitt försvar, när han begynte förmärka, att man traktade efter hans hufvud.

Men hvilka biasigter än må hafva medverkat vid affattandet af Buddenbrocks skrifvelse, kunde den knapt utfalla annorlunda, äfven om *endast* sanningen hade ledt hans förfarande. Samtidiga underrättelser af män, hvilka lika litet kunna miss-tänkas, som bevisas hafva haft andra intressen att bevaka, än dennas, bekräfta generalens utsago angående svårigheterna att i det utblottade landet sammandraga och uppehålla arméen. Äfven i sitt „svar” menar Buddenbrock, att „de hinder, som hafva mött honom härvid lära vara nog bekante, och af en hvar, som then tiden uti Finland vistades kunna intygas.” Beskylningar om bristande beredvillighet hos vederbörande sparades likväl icke heller. I synnerhet riktades dessa emot general-majoren och landshöfdingen i Åbo Otto R. Yxkull. Så skrifver öfverste J. C. Silfversparre — hvilken sjelf ingalunda beskyllades för öfverdrifvet nit under kriget, **) — den 7 Mars 1741 från Öfverby: „jag nödsakades besvara Högv. H. Baron och Gener. med en obeskrifvelig klagan theröfver, att ehuru jag sökt förmå Landsh. ämbetet i Åbo til förskaffa fourage för våra hästar med com-

*) Denna Buddenbrocks omtänksamhet att, medelst hvad han *sagt*, hålla sig ryggen fri för hvad han *gjort*, framträder omisskänneligen äfven ur hans beteende uti alla de krigskonseljer, be-dröfliga i åminnelse, hvilka under fälttåget sedermera höllos.

**) Han „pligtade et års lön til Wadstena krigsmanshus.“ E. M. Fants Förel. öfver Svenska Hist. St. 5 pag. 255.

menderingen, har välbem. Landsh. ämb. therutinnan meddelt så ringa handräkningar, at vederb. officerare nu för theras hästar ej äga thet ringaste anthal af hö, har ej heller bekommit för innev. Martii, ett enda lispund, och för somliga brister ännu för nästl. Febr. månad⁷ o. s. v. I ett annat bref utlåter sig samme Silfversparre sålunda: „thet gör mig af allt hjerta ondt, at jag skall nödsakas härigenom förständiga Tit., huruledes sjelfva omöjligheten nu kommit i vägen, förmedelst the otroligt impracticable vägarne och the aldeles orckelöse dragter, att kunna med marchen vidare efterkomma Tit:i ordres. Jag har änteligen som knappast och med största möda, i dag vid middagstiden hunnit hit til Pojo Sockn, sedan knecktarne likväl måst mera släpa och draga *Bagagiet* och Provianten än någonsin Allmogens utsvultne och oförmögne hästar så väl som dragare,⁷ etc. Det visar sig häraf, att landshöfdingeembetets i Åbo tröga „handräkningar“ icke bära skulden för allt ondt som skedde. Sjelf upp-lyser Yxkull i ett bref, af den 22 Juni 1741, till Buddenbrock förhållandet närmare, i anledning af dennes uppmaning till landshöfdingarne grefve Creutz, nämnde Yxkull och baron Gyllenstjerna „att hafva i beredskap, hvad som till 7 Compagniers förnödenhet af Österbotns Regemente, vid theras tågande genom höfdingedömena kan erfordras.“ Han säger, att „vederbörande befallningsmän, i synnerhet befallningsman Fors, hos honom bevekelsen andragit, att the ingen utväg veta til brödfödan för thetta manskap, emedan the långt för thetta gjort the-
ras lefverering til Magazinet, och elljest skall ingen kapp Säd vara til salu, hvarken hos en eller annan i Häraderna. Thesutom angifver äfven Befallningsm. Fors, thet hela Ikalis Sockn skall vara af missväxt så medtagen, att han befructar Rothebönderna icke kunna förse sig med then påbudne besiktningskosten, enär thet påtränger*). Thetta har Landshöfdingen i

*) På konungens befallning af den 23 Maji gaf Buddenbrock d. 30 i samma månad öfverste Ganschau ordres, att med nämnda 7 kompanier af Österbottens regemente „ofördrojeligen opbryta och marchera til Tavastehus.“ Endast „thet 8:de Comp. såsom närmast gränsen belägit“, skulle efter generalens „under then 16 Dec. (1740)

öfvervägande tagit, och emedan han funnit härvid möta then svårighet, att förbem. manskap icke utan landets stora tunga thenne tiden och innan Landtmannen fått bärga grödan på marcken kan bispringas med tillräkelig förplägning och brödföda; Ty har han thenna omständighet til Generalens behjertande velat anmäla med hörsam begjären, at om gjörligt är, låta thenne marche anstå til thess någon utväg framdeles utan Landets synnerliga besvär och Cronans stora omkostnad kan utfinnas" o. s. v. — Så lyda denne höfdings ord. Den varmaste pligtkänsla och ömmaste omvårdnad om det honom anförtrödda landskapets välfärd kunde väl ej föra ett annat språk. Måhända tydde tidens bistra misstänksamhet det likväl annorlunda; och anledningar till sådan tydning saknades ej, ifall misstroendets skärpta blick dem uppsökte. Såsom bristande god vilja att befordra åtgärder, hvilka det hotande kriget gjorde nödvändiga, kunde bland annat förklaras Yxkulls „besvärsskrift och föreställning, beträffande then på Åbo slått påbegynta Bageri-Byggnaden" för arméens behof, hvar till kom. kollegium redan den 7 Nov. 1729 hade lemnat sitt bifall, i anledning af Cronstedts hemställan till krigs-kollegium af den 1 i samma månad, „om icke et Bageri på Åbo Slott borde inrättas, hvarest man för någon *menage* skul uti omkostnaden kunde betjena sig af tvänne sidomurar af then så kallade fånggårdens och yttre muren af Slottets vänstra Flygel."*) Yxkulls svärgelag, genom sitt gifte, med den ursprungligen ryska familjen Apollof, **) kunde ej bidraga att förskingra misstankarna. Att

afåtna svar, hemma i landet qvarlemnas til Invånarenes defension emot ströfvande partier“. Huru otillräckligt detta försvar var, visade sig under loppet af kriget. Och „Österbottningarnes gud“, den ädle ryske generalen v. Kinderman afvärjde, så mycket i hans förmåga stod, vida bättre den yttersta ofärd från dessa landsändar, än deras egentliga s. k. försvarare det gjorde.

*) Se härom Buddenbrocks skrifvelse till Kongl. Krigs-Koll. d. 25 Julii 1741.

**) Uppgiften är hemtat ur handskrifna anteckningar angående Rehbinderska ätten. Familjen Apollof, hvarifrån Yxkulls fru, Anna Magdalena härstammade, adlades likväl redan af Gustaf Adolf med Was. Zibetriooff.

en annan Yxkull lemnade sin tjänst i svenska hären för att uppträda såsom en bland ledarene af den ryska, såväl i rådslag som handling, förmådde det än mindre.

Icke ens den strängaste granskare utaf omständigheterna egde likväl rätt att söka grunden till den så högt öfverklagade *bristen* endast uti mer eller mindre brist på god vilja hos en och annan bland dem, hvilka det ålåg att densamma afhjelpa. Detta bevisas af vittnen, som af intet skäl kunna jäfvas. Vi vilja bland flera dylika åberopa ett vittnesbörd, hvilket, såsom afgifvet under kommenderande generalens egna ögon, kan göra anspråk på den högsta trovärdighet. På landshöfdingeembetets vägnar skrifva Jonas Carlstedt och H. J. Forstén i ett bref, dateradt: „Helsingfors Lands-Cancellie den 28 Marti 1741,” i anledning af öfverste Bildsteins underrättelse, att Tavastehus läns infanteri regemente skulle förläggas i qvarter „vid Keltis, och the theromkring varande byar här i Länet,” att „thetta vill falla Länets Invånare ganska svårt, ja odrägeligt, att uthärda med så mycken inqvartering, i synnerhet som Commenderingen af Södermanlands Regem. är strax therin til.” Då Buddenbrock i en skrifvelse af den 27 Mars begärt, „att Herrar Officerare af Nylands Inf. Regem. kunde vid ankomsten till Perno Sockn förhjälpas med fourage för theras hästar”, svara samma embetsmän, den 30 mars „att Landshöfd. ämb. nu mera ingen annan utväg vet til fourages anskaffande, sedan Landtmannen redan är så utblottad, att hos honom ingen tillgång finnes, än thet hö, som i vinter blifvit til någon del för Durchmarcherne samlad. Men at upbringa något mera af landet, är omöjligt.” — Skulle det falla någon in, att äfven desse fredens män i sina framställningar icke lika troget hållit sig till *verkligheter*, som krigets vänner älskade det, de plägade så benämna, borde likväl hvarje töcken af misstroende vika undan för den anda, hvilken genomgår ett annat bref af samma dato från samma auktoritet. Äfven detta är stäldt till Buddenbrock, som „behagat förmåla att Artellerie Capit. Fockenström högeligen klagat öfver bristande anstalter så väl om förplägning för manskapet efter tågordningen, som skjutshästars och annan förnödenhets anskaffande.” Och den

beredvillighet att fullgöra allt hvad i mensklig förmåga stod till befordrande af de makttegandes infall, som framlyser ur detta bref, sätter utom all tvifvel sanningen deraf, att svårigheterna lades i vägen icke af personerna, utan af sakerna sjelfva.

Mycket kunde ännu anföras såsom ytterligare bevis härpå; men vi ega denna gång icke rum för en sådan fortsatt bevisning. Redan det anförda torde emellertid något så när upplysa, huru uppriktigt menadt deras yttrande var, som ansågo farhågan för Finlands „ruin” ingalunda böra ingå i de beräkningar, af hvilka frågan om krig och fred bestämdes. När man läser dessa berättelser om den verkliga ställningen i landet, kunde man tro sig se en teckning deraf vid slutet af ett mångårigt förstöringskrig. Och likväl stå vi ännu endast vid krigets början. Det räckte väl ej länge; men mycket medhanns ändock på den korta tiden, då *tvänne* fiendtliga härar derom förenade sina bemödanden. Hårdt låter påståendet — men hårdheten ligger endast i dess sanning — att Finlands naturliga försvarare stundom, ja, till och med vanligen, förforo vida omildare än de, som kunde urskulda sitt beteende med ett krigs stränga rätt, hvilket de icke hade velat. — Vi hafva sett, hvilka frukter, det infall bar att under svåraste menförstid, flera månader före krigets utbrott, sätta den armée i rörelse, som, fåvitskt i förtid ökad, i nära tvänne års tid redan hade förfärligt tårt på Finlands must och mærg. Nödens lag, alltför beredvilligt åttlydd af *svenske* anförare, stegrade denna nöd sedermera till en höjd, hvarifrån knappt något steg längre kunde göras. För att aflägsna hvarje misstanke derom, att minnet af vårt fosterlands lidande blandat alltför dystra färger i vår teckning, vilja vi låna en sådan af en svensk man, som redligt bemödade sig och äfven slutligen lyckades göra på detta krigs olyckor ett slut. Riks-rådet, friherre Cedercreutz *) lemnar på ställningen i Finland under fälttåget följande beskrifning, sedan han omtalat det elände, för hvilket sjelfva arméen var utsatt. „Men aldramest var detta den sista smörjelsen eller liksången öfver Landet och Landtmannen; ty se-

*) Sverige under Ulrika Eleonora etc. pag. 159.

dan Regementerne utprässat och uppsökt, när de uppbröto, alla i qvarteren befintlige bonde-hästar till skjuts och trossens framläpande, så långt som lifvet och förmågan i de arma kreaturen tillräckte,ingo Landshöfdingarne Grefve Lewenhaupts ordrer, att äfvenväl framdrifva låta ur Tavastland och Savolax, hvad der af hästar och dragare till finnandes var, ibland några och 30 till 40 mil derifrån; hvilka, när de framkommo, nyttjades dageligen till proviantens framskaffande för Regementerne utur Borgo och Helsingfors magasin, till dess de ock voro alla, då hos Allmogen i de begge Höfdingedömena fast intet hästkreatur var till finnandes. *)

Detta olyckliga landets ropande öfver sådant förfarande, jemte de excesser, som uti qvarteren och på marcherne förspordes, att jemväl Allmogen och Kronobjetter spändes för vagnarne, när hästar nedföllo, kunde icke fela att komma för Höga Öfverhetens öron.” — — —

Och detta gräseliga öfvervåld föröfvades ej af en segerdrucken härförare i spetsen för en triumferande armée, utan af grefve Charles Emil Lewenhaupt och andra, sämre än han. Finnes väl på jordens rund ett folk, som under sådana omständigheter ej skulle hafva lyssnat till segrarens uppmaning att förklara sig oberoende af *sådane* försvarare, **) äfven om detta oberoende kunnat blifva endast en dröm, som räckt blott en dag?

*) Att äfven ryssarne, ehuru på annat sätt, bidragit till denna brist på hästar i Finland, ådagalägger konungens bref af d. 3 mars 1741 till Buddenbrock med följande ord: „Som man kommit i erfarenhet, thet ifrån Finland skola til Ryssland upköpas och öfver Gräntsen föras en myckenhet hästar; så beordre Vi nu uti härf. Bref Landshöfdingarne i Finland och är jemväl til Eder Vår nådiga Befallning, at behörig anstalt fogas måtte, thet inga hästar til säljande måge öfver Gräntsen utsläppas, utan at af vederb. theröfver noga och alfvarsam hand hållas, thet sådant förhindras måtte.“

**) Sådant skedde genom „Manifest Elisabeth d. I. Käyserin und Selbsthalterin von allen Reussen, an die Stände und Einwohner des Grossfürstenthums Finland. Moscau d. 18 Martii 1742“, hvilket äfven på Finska och Svenska publicerades.

— Vi känne blott ett enda folk, som bestått ett sådant prof. Det är det finska. Det tryckte sin sorg djupt i sin själ och led, — medan flera af Sveriges landskaper höjde upprorsfanan och andra redde sig dertill, ifall det skulle burit sig. Förevändningen var de olyckor, kriget åsamkat landet. Och ändock hade ej en enda fiende, öfverskridande Sveriges „förmur,“ den gången trampat Sveriges jord, utom i de nordligaste delarna deraf, som med denna förmur närmast sammanhänge. Men det var icke heller i dessa nejder, svenske män vände den kraft mot sin egen regering, som man ville hafva sparad, då det manligen gällde att afvärja fienden.

INLEDNING

TILL OCH

BEARBETNINGAR AF NÅGRA URKUNDER

TILL DE

NORDEUROPEISKA FOLKSLAGENS HISTORIA.

År 1848 utkom i Helsingfors: „Bidrag till de nordeuropeiska folkslagens historia, hämtade ur sydeuropeiska källor: urkunder och bearbetningar af dessa, utgifna af Fredr. Cygnaeus. Första delen.” Med motto: *Non modo casus eventusque rerum, sed ratio etiam caussaeque noscantur. Tacitus.*

Arbetet, som omfattar 303 sidor, innehåller till större delen historiska urkunder, på franska och latin, hvilka här icke meddelas, men derjemte en längre inledning samt utläggningar af texten. Denna sistnämnda del af arbetet ingår i det följande, hvari dessutom i korthet angifves innehållet af ifrågavarande urkunder. — Mer än första delen af dessa „Bidrag” har icke offentliggjorts.

Inledning.

Utgifvaren begynner härmedelst uppfylla sin pligt att för allmänheten framlägga de viktigaste vetenskapliga resultat, till hvilka hans åt det hållet riktade bemödanden förmått leda honom under hans mångåriga vistelse i främmande land. Den stund — ifall det verkligen förunnas honom att uppnå densamma — då han nedskrifvit det sista ordet af det verk, hvars första nu ligger framför honom, står han väl ännu mer än i detta ögonblick på den förbrunna askan af hvarje såväl personlig som annan förbleknad illusion. Redan nu tillåter han sig likväl ingalunda att alltför högt uppskatta vigten af de meddelanden, han är i tillfälle att afgifva. Men så utan allt värde, så beröfvade allt anspråk på ett intresse, djupare, allvarligare, långvarigare än ögonblickets och hvardagens, vågar han dock tro, att de icke skola finnas vara. Det blefve ett bland de olyckligaste, tröstlösaste momenter af hans lif, då han tillfullo skulle öfverbevisas om att härutinnan hafva misstagit sig.

I sitt hopp att efterlemna varaktiga bevis på sin tacksamhet för den bildning, fäderneslandet velat skänka utgifvaren, och på den kärlek till dess litteratur, det hos honom väckt, såge han sig då fullkomligt sviken. Denna visshet vore den bittraste, ehuruval ej enda anledningen till sorg. Åt sin önskan att insamla ett så rikt material som möjligt för historisk forskning,

har han hemburit kanske de jemförelsevis största ekonomiska uppoffringar, hvilka finsk man någonsin underkastat sig för upphinnandet af literära ändamål. När han förvissats derom, att det skett förgäfves, är han, lindrigast sagdt, utan ursäkt för detta öfverdåd. För att uteslutande kunna egna sin hand åt den prosaiska mödan att afskrifva urblekta dokumenter, har han våldsamt afvisat i årtal sitt förgångna lifs blidaste, varmaste genius, poesin, som förgäfves klappat på hans hjerta för att deri åter reda sig en vänlig bostad. Detta skall synas honom än mer såsom ett försoningslöst brott emot sångens heliga anda, ifall han insåge, att vetandet intet vunnit på denna den största förlust, han kunnat lida för sin enskilda del. För att lyssna till röster, hviskande ur förflutna tidens natt, har han mången gång motstått den ädla frestelsen att höra väldiga, höga ord af män, i hvilkas barm och hufvud det närvarandes och den närmaste framtidens största, rikaste känslor och idéer provisoriskt lefde och hade sin rörelse. För att icke afbrytas i sin betraktelse af det sätt, hvarpå den redan gjorda historien återspeglade sig i sina ursprungskällor, har han försummat månet tillfälle att vara vittne till, huru historien — gjordes, visserligen oftast i den nedstämda mening, hvari den snillrika fru de Sevigné uppfattar dennas föremål, men likväl stundom i en ädlare och högre. Motstående den öfvermåktiga tjuvningskraften, hvarmed de odödliga skapelserna af såväl förflutna som närvarande tidens konst lockade hans själ att försänka sig i deras anblick, har han nött bort sitt flyende lifs timmar, förlorad i dechifferandet af svårlästa manuskript, med hvilka *det sköna* hade intet gemensamt, men hvarur likväl *sanningen* blickade fram med alltmera klarnande drag. Med ett ord, åt sitt begär, åt sin allt högre stegrade trängtan att komma denna på spåren, har utgifvaren i långlig tid uppoffrat nöjet att följa med strömmen af stundens glada, njutningsrika lopp i södern. Hoppet att besvärja fram, att skåda närmare ansigte mot ansigte förgångna sekels andar, har ryckt honom otaliga gånger bort från hvimlet af menniskoskaror, i hvilka lifvets fullhet ännu mäktigt klappade och hvilkas öfversvallande krafter måhända dagen derpå

skulle oemotståndligt kasta världshistoriens gång på banor, dem ingens aning dittills förmått utstaka.

Då utgifvaren åberopat, att han af det myckna, söderns rika lif kunnat erbjuda, försakat åtskilligt för att ostörd efterspana de tecken till lif, bortgångna tider kvarlemnad, har detta ingalunda skett af behof att tilldela sig otidigt sjelfberöm. Tvärtom. Han erkänner gerna, att han endast alltför litet kan tillräkna sig denna försakelse såsom förtjenst. Såsom hvarje annans, hvars forskning gått tillbaka ända till sjelfva källorna för historien, har hans sinne blott öppnat sig för och emottagit de öfvermäktiga intrycken, hvilka ur dessa källor uppstiga. En gång i kontakt med deras dragningskraft, har hans själ känt denna stegras till styrkan af hvilken passion som helst. Ingen berömmelse kan således uttryckas i hans försäkran, att han t. ex. mången vårnatt, döf för sången af näktergalen, som i Montpelliers herrliga parker slog invid hans fönster, hade öra endast för anderösterna, hvilka underbart förnummos ur den, snart i tvänne århundraden redan, „Högtsaliga” drottning Christinas omenskligt kakografiska hieroglyfer. Det kunde ej vara annorlunda. I denna bekännelse ligger snarare klagan öfver svaghet än skryt med styrka.

Och knappt eger man rätt att tala om försakelse, hvilken man skulle hafva underkastat sig vid ett arbete, sådant som det antydda. Väl kan det ej bestridas, att när handen domnat, ögat svider efter länge förlutna ansträngningar derunder, man sänder en förflugen, icke fullt afundsfri sidoblick till lyckan af de litteraturens stora seigneurer, hvilka emottagit på sin lott, att endast utkasta planen till och gifva den sista fulländningen åt vidtomfattande verk, under det de öfverlemna insamlandet af materialierna samt bearbetningen af detaljerna åt underlägsna, af deras vink beroende krafter. Onekligen hafva desse store herrar framför oss små äfven härutinnan omätliga yttre fördelar, dem hvarken samtid eller efterverld tillbörligen afräkna, då de uppgöra totalsumman af det pris och den beundran, de hembära åt deras fullbordade storverk. Men äfven om vi armare, i detta som i öfriga fall, äro hemfallna åt nödvändigheten att —

plikta med kroppen, der stordignitärerna på ett eller annat sätt *köpa* sig fria, uppvägas dock deras företräden till ej så ringa del genom andra, hvilka vi förvärfva genom sjelfva vårt till och i de ursprungliga detaljerna gående arbete. Det erbjuder en stor njutning, om hvilken den, som ej sjelf lagt handen vid sådant, icke kan göra sig en föreställning, att *känna* sig omgifven af papper, hvarpå stora mäktiga andar utgjutit sig i ögonblick, då deras hjertan klappat högt, då deras känslor svallat öfver, då deras snille firat sina odödliga segrar. Högtidligt, ehuru nästan hemskt betagen, tycker man sig erfara deras närhet, ehuru de redan i århundraden hvilat i sina oåtkomliga marmorgrafvar. Man tror sig ännu se deras längesedan förmultnade hand darra af lifvets hetaste skakningar, då dragen ligga för en, hvilka öfversatt de ögonblickliga själsrörelserna till evärdeliga. Man känner sig invigd till en besvärjelsemakt, som, tydligare än man någonsin förut anat, kallar till lifvet igen de höge hädangångnes kolossala skuggor för att aflägga redogörelse för de innersta bevekelsegrunderna till deras handlingar, för grundtypen till den *roll*, de spelat i verldshändelsernas drama. Ett ord, hvilket deras hand utplånat, tyckes ofta uppenbara mera af deras hjertas innersta mening än hela frasen, de låta qvarstå orubbad; ett annat, som de tillagt, synes stundom ditsatt för att skymma den alltför klara blick, man annars kunnat i denna mening kasta. — Under ett längre fortsatt andeskåderi af detta allvarliga slag begynner man omsider känna sig hemmastadd i en umgängeskrets, så storartad, att den nu lefvande verlden skulle äfven åt dem, för hvilka de präktigaste ibland „*les grandes entrées*“ stode öppna, svårligen hafva någon förnämligare att erbjuda; så slutet, att man sjelf allena har tillträde till densamma. Och då man dageligen känner sig alltmera lycklig och upplyftad af ett sådant sällskap, kan det väl ej falla en in att förhäfva sig öfver att hafva för detta försakat hvilket annat som helst, äfven om detta erbjudits vid Medelhafvets tjugande stränder eller i verldsvulkanen Paris.

Den tillfredsställelse, forskaren känner, då han på antydt sätt försatt sig i gemenskap med den osynliga församlingen af

hädansvunna höga andar, bör väl gälla såsom ersättning för andra vida mer tacklösa mödor, hvilka ej kunna eller böra undvikas vid utöfningen af hans värf. Icke alltid, ej ens oftast är han i tillfälle att ransaka sjelfva urskrifterna, som härflutit ur historiska heroers hand. Mången gång får han åtnöja sig med sekundära källor, med *afskrifter* af det skrifna. Lika litet hafva de dokumenter, dem han gjort till föremål för sin ransakning, alltid större betydelse genom personerna, från hvilka de utgått eller genom sitt eget innehåll. Han eger likväl ej rätt att förbise och försumma dem, emedan de erbjuda fyllnader åt det vigtigare, mellanlänkar åt det hela. Och der han, af ett eller annat skäl, afhåller sig från hvarje försök till egentlig bearbetning af de historiska rudimaterier, han med sitt arbete åt sig eröfrat, der han inskränker sig endast till att allmängöra ouppbrukade urkunder, måste han i sitt sinne erkänna, att hvad båtnad, han än medelbart kunnat tillskynda vetenskapen, han dock stannat vid ett mål, hvarest dennas gränser knappt ännu få anses vidtaga. Äfven den längst uppdrifna egenkärlek hos honom måste i sådant fall medgifva, att han, såsom endast samlare, försatt sig till den egentliga häfdateknarn ungefär i samma ställning, hvari den, som blott är arbetare, står till konstnären. Förmätet vore det ju också af de flitigaste, starkaste armar, hvilkas förtjenst inskränkt sig till att endast spränga fram och sammanfösa oordnade grundvalar samt öfriga materialier till ett arkitektoniskt verk, att täfla om ära med den hand, som uppkastat grundritningen till detsamma, sedt och konstrueradt fullfärdigt af den ledande anden, innan ännu sten blifvit fogad till sten, innan ett spadtag eller en murslef ännu begynt att verkliggöra det för tanken — icke sväfvande — men framstående idealet. Men otacksamt vore det likväl af mästarn, ifall han förglömde, att, derest hans plan saknat handräckning af dem, hvilkas åtgärd inskränkt sig till att erbjuda det materiella substrat, som erfordrats för att öfversätta konstruktionen i och för tanken till en sådan i verkligheten, utkastet förblifvit ett inbillningsfoster blott, återspegladt på sin höjd af en vansklig ritning. Väl kan det vara sannt, att Correggio, beröfvad färger, pensel,

duk, ja äfven handen, kunnat vara en stor målare; men än sannare torde det dock vara, att verlden i så vidrigt fall derom vetat ganska ringa och föga trott derpå.

Såsom redan af verkets titel antydes, har utgifvaren emellertid icke dragit så trånga gränser omkring sin arbetsplan, att blott en „*rudis indigestaque moles*“ af sammanplockade urkunder skulle inom densamma finna rum. Tvärtom komma dessa att jemförelsevis sällan *in extenso* upptagas. Detta sker endast då, när deras relativa vikt tyckes erfordra, att intet af innehållet borde utelemnas eller framställas blott epitomeradt af den refererandes tanke. I sådant fall införas dokumenterna på det språk, hvarpå de befinnas vara författade. Deremot, så ofta de endast begagnats såsom materialier för ordnad sammanställning och bearbetning, har utgifvaren åtminstone till en början skyggat tillbaka för det nedslående obehaget att inklämma sin andes frukt i ett skal, som dock alltid måste kännas såsom lånadt och främmande, hvori den, äfven i bästa möjliga fall, skulle städse tycka sig blott bo såsom på hyra. Längre fram, då sjelfva ämnenas europeiska, verldshistoriska intresse ingifver säkrare hopp derom, att, äfven om de till någon del blifva undanskymda genom den för utgifvaren främmande omklädnad, han kan erbjuda dem, de likväl genom sitt eget värde och sin vikt förmå göra sig gällande, skall han måhända tillåta sig att framställa sina bearbetningar i dräkten af den moderna civilisationens verldsspråk. Detta skulle då ske för att, så vidt det i utgifvarens förmåga står, föra en bland de hufvudsakligaste önsknningar, hvilka föranledt honom att fördjupa sig i dessa forskningar, närmare sitt fjerran skymtande mål. Må det tillåtas mig att närmare förklara detta uttryck.

Norden, detta naturens förarmade styfbarn, nödsakas att från den rikare begåfvade södern emottaga färdigbearbetadt nära nog allt det, som representerar det yttre civiliserade lifvets ädlare lyx samt förhöjer detta lufs meniskligare njutning. Men icke ensamt till detta bevis på sitt ohjelpeliga armod inskränktes nordbon. Ej blott om dessa antyddas parasitiska och likväl så dyrköpta lån måste han anropa södern. Äfven der det gäller

den civiliserade mensklighetens allra förnämligaste lyxartiklar: produkterna af den sig i vetenskapen manifesterande tanken — så vidt denna ej slagit sig ned på föremål, hvilka närmast omgifva oss — måste vi oftast hålla till godo med att söka det, som till vår andeliga nödtorft hörer, från det såväl lekamliga som andeliga öfverflödets Eldorado, från södern. Och sällan öppna utdelarene af dennas intellektuella rikedom för vår själs törst efter vetande sjelfva källorna, i hvilka vi finge stilla den enligt vårt eget behag och godtfinnande. Vi nödgas emottaga det, hvarefter vi trängta, beredt, prepareradt, kanske stundom tillkonstladt allt efter våra mästaress tycke, smak och möjligen — syften. Detta gäller framför allt angående de historiska kunskapsarterna, i hvilkas framställning sydlänningarne — italienare och fransmän — uppnått det högsta mästarskap, hvartill vår tid kunnat svinga sig, så vidt detta låter tänka sig emanciperadt från opartiskhet. Utgifvaren vill härmed ingalunda bestrida, att historiess föremål, sådana de framte sig i de nyssnämnda nationernas lysande, präktiga, kristallklara expositioner, hafva ett stort, stundom hänförande behag för våra sinnen. Men det torde dock icke kunna nekas, att man i längden ej kan afvärja ifrån sin själ äfven en viss känsla af — obehag, då man känner sin ande kringförd evinnerligen i det ledband, hvari de starkare andarna, begagnande sig af sin ej blott ursprungliga, men äfven tillfälliga öfverlägsenhet, knutit densamma; och att städse betrakta föremål, hvilka man tror sig förmå skärskåda ungefär lika väl med obehägnadt öga, genom de ypperliga teleskoper, en skicklig hand ställt för det, tröttnar dock omsider. Denna känsla af missbelåtenhet framkallas uti ifrågavarande fall ingalunda blott af egenkärlekens och fåfångans ingifvelser. Den hänger nära tillsammans med en af den tänkande människans alla allvarligaste och ädlaste böjelser: den, att hafva med egna ögon sett tingen, äfven då dessa ej äro handgripliga.

Men så otillfredsställande det ock i allmänhet är för den efter sjelfständighet trängtande anden att se sig evinnerligen hänvisad på nödvändigheten att låta binda sig vid det tillstånd af beroende, utgifvaren nu sökt teckna, vidlades detta likväl

dessutom af en olägenhet, kanske än mer tryckande och nedslående än allt annat. Då en människa, hvars vilja och arm ännu kunde vara kraftfulla, glömt sitt människovärde ända derhän att finna sig i ödet att endast emottaga gåfvor och lefva på dem, utan att ens söka tillfälle att återgälda dessa genom det enda slag af gengåfvor, hon skulle förmå erbjuda: genom arbete, då har hon redan stigit ett trappsteg nedanom den punkt, hvarpå människan eger rätt att stå vid sidan af sitt anspråk att såsom sådan erkännas. Hon har hemfallit åt förnedringen af ett *frivilligt* proletariat. Förhållandet är visserligen icke fullt lika tröstlöst, der man tror sig fullgiltigt hafva styrkt sina rättigheter att helsas såsom bildningens vän och gynnare endast genom att frossa af andeliga anrättningar, med hvilka de rikare europeiska literaturerna så ymnigt hugsvala ens törst efter vetande. Men man måste väl dock försöka att återgälda åtminstone något af det myckna, man till sin själs uppehålle emottagit, genom att till behandling upptaga ämnen med anspråk på ett intresse, vidsträcktare än en inskränkt lokals; och man måste göra det på ett språk, som genom den andliga allsmäktighet af allt möjligt slag, för hvilken det under århundraden varit det yppersta vehiklet, tilltrotsat sig den herrliga företrädesrättigheten att fränsäga hvar och en, den der förblifvit en främling för alla de bildningsmedel, det har att erbjuda, borgarerätt inom bildningens ljusa rike. Detta försök kan misslyckas och skall äfven göra det i de flesta fall. Men det gifves en nesa större än den att drabbas af nederlag; det är dens, som ej ens vågat fresta en allvarlig strid, den, som låtit sig nedslås redan, innan han haft mod att inlåta sig i slaget. — Då utgifvaren, i det han hade äran att till afsked trycka den nobeltsinnade herr *Mignets* hand, yttrade, att han önskade, mer än hoppades kunna någonsin visa sin tacksamhet ej blott för de tillfällen, denne utmärkte literatör beredt honom att rikta sina forskningar, utan äfven för all den uppbyggelse, hans hyperboreiska sinne skördat ur herr *Mignets* skrifter, genmälde denne lika vackert som humant: „skänk oss en god bok, det är ju det bästa sättet att blifva qvitt.” Utgifvaren invände väl med största

skäl, att det sättet äfven var det svåraste; men nekas kan det väl ej, att den frejdade författarns replik tolkade en högst giltig fordran om ersättning, hvilken hans literatur, för det myckna den gifvit oss nordboer, har rätt att på oss ställa. Utgifvaren, för sin egen ringa del, eger det lugnande medvetande, det han, äfven för att afbörda ifrågavarande skuld, samvetsgrant begagnat de tillfällen, som erbjödo sig till att bespara fransmännen besväret att, på hvad sätt de helst behagade, låta en gång i en framtid föremål, märkeliga för norden, afspegla sig i och ur de källor, de i sitt hägn förvara. Då han så mycket det för en endas inskränkta förmåga var möjligt genom sitt arbete sökte åt sitt lands literatur eröfra dessa källor, har han gjort hvad han kunnat. När han framdeles vill fresta på att kläda äfven de fortlöpande framställningar, som på dessa församlade urkunder komma att grundas, i det för en främmande hands närgångenhet allra ömtåligaste, finkänsligaste språk, som någonsin af menniskotunga blifvit taladt, har han, enligt all sannolikhet, gjort vida mer, än han verkligen — *kunnat*. Men åt sin goda vilja har han dock dymedelst hemburit det högsta offer, en författare, hur bristfällig än hans förmåga att handhafva sitt modersmål må vara, eger att erbjuda. Han skulle likväl ingalunda våga upprepa den stolta ursäkt, en vår landsman med oerhörd dristighet tillåtit sig att uti ett dylikt fall framkasta. *Arckenholtz* tager sig nämligen friheten att sluta sitt företal till de af honom utgifna högst märkeliga: „*Memoires pour servir à l'histoire de Christine Reine de Suède,*“ med följande ord: „*à ceux qui voudront vétilles sur ce qui n'est que forme et purisme, je ne saurais donner d'autre réponse, que, (sauf la comparaison) Luculle fit en pareil cas à Atticus: qu'il voulait qu'Atticus s'aperçut par son histoire écrite en langue Grecque, qu'il était Romain.*“

Utgifvaren har anfört detta citat från *Arckenholtz* ej blott för dess egen märkvärdighets skull. Han ville dermed äfven skänka sina landsmän nöjet att erinra sig, att försök — och väl lyckade försök — blifvit gjorda ibland oss ej blott till att ur utländska källor upplysa historiska ämnen, som angå oss nära,

men äfven till att låta resultatet af forskningarna tala ett tungomål, hvars kosmopolitiska utbredning lemnade ingen ursäkt öfrig åt okunnigheten, som fann sig befogad att veta intet derom, att bidrag till verldslitteraturen blifvit framräckta från midnattens dunklaste nejder. Och utgifvaren skulle nästan göra sig skyldig till en otidighet, ifall han tillade, att Arckenholtz' bemödanden ingalunda äro de enda inhemska anor, den finska häfdaforskningen eger att vörda, då den från middagsljusets länder söker låna några strålar för att belysa föremål inom den nordiska historiens område, hvilka legat neder under den oreda, all skymning utbreder öfver tingen och hvarpå endast klar dag eller kolsvart natt, ehuru på olika sätt, sätta ett slut. Hvar man vet ju, att den egentliga grundläggaren af fäderneslandets historia tagit hörnastena till denna från hela verldshistoriens heliga, eviga tempelstad, hvarest nästan alla de svärd och de ord blifvit invigda, hvilka tvungit eller inbjudit de nordeuropeiska folkslagens enstaka, osammanhängande, nomadiserande, glömska barbari att sätta sig ned på den civiliserade mensklighetens koncilier, der minnesgoda häfder fört det förgångnas och det närvarandes odödliga talan. Hvar man vet, att Porthan ur italienska „*urbis et orbis*“ kyrkofurstars herdabref letat fram grafskrifter öfver vårt lands förgångna förhållanden, hvilka dem förutan spårlösa skulle hafva förrirat sig bort undan den spanande forskningen, likt herdepipans ljud eller vilddjurets råa rytande under dess blodiga segrar eller nederlag i urskogen, som ännu ej öppnat sitt sköte för någon stråle.

Lyckligare i detta enda hänseende än Porthan, har utgifvaren egt tillfälle att personligen sitta uti Rom i den på urkunder omätligt rika skattkammare, ur hvars outtömmeliga förråd hela den civiliserade verlden ännu kunde hemta, vida mer än hittills skett, upplysning om det — ljus, som i forna tider från Vatikanen strömmat öfver densamma. Denna lycka var dock, tyvärr, till det mesta endast Tantali: den att stå på en gång så nära till och så långt ifrån frukterna, efter hvilka man hungrar. Den ljusskygge, af den trekronade tiaren tryckte dvergmunken Mauro Capellaris tider voro redan långt — ej framom — utan

bakom den högsinte Ganganellis och till och med Braschis, öfver hvars öfriga småaktiga fåfänga *den* att synas en gynnare af upplysningen likväl spred ädel glans, och som med den beredvilligaste ifver öppnade de på Petri klippa grundade arkivernas allra gömdaste källådror, bland annat, för hvarje önskan af den „*kätterske*,“ men ljuset dyrkande furste, hvilken vid samma tid var våra fäders konung *). Med ett hädiskt nit, liknande dens, som skulle vilja tränga sjelfva solen, hvars dager dock tillhör alla, under sin arma skäppo, sökte man och lyckades naturligtvis att inknappa måttet på det vetande, hvilket fick utminuterat ej blott åt utlänningen, men äfven åt inhemske. Främlingen kunde till och med, i vissa fall, genom hembärandet af offer, hvilka endast han kan vara i tillfälle att göra, lättare än infödingen köpa sig inträde till dessa gömställens för sanningen allra mest fördolda lönnhvalf. Hade en sådan utmärkt sig genom dristig kärlek till tankens frihet, kunde han, äfven om han blifvit född inom den „ensamt saliggörande kyrkans“ sköte, genom att låta klafbinda sin själ vid jesuiternes andeliga krubbor slingra sig fram till de drakomhågnade literära skatterna. Var kandidaten till den historiska forskningen uppammad inom den kyrka, som kanoniserar endast förnuftets pröfningsrätt och än mer, ifall han intagit ett utmärkt rum bland denna kyrkas Sions-väktare, hade han naturligtvis en ännu dråpeligare lösen att erbjuda. Affällingen, som knäböjde under de nyssnämnde helige fädernes, i början smekande, i längden själskrossande ok, halkade således, i denna lutade ställning, med den allra största lätthet in i det allra heligaste, hvilket ingen jordisk makt, utan armstyrka, skulle hafva förmått öppna för den upprättstående. Den i många hänseenden märkelige pater *Augustin Theiner*, hvilken i begynnelsen af sin bana stod framom sin bror uti samma riktning, hvarpå denne skridit så långt, att han omsider framstått såsom en bland de schlesiska ny-

*) Utgifvaren har haft lyckan att i sjelfva de vatikanska samlingarna upptäcka några spår efter denna Pius VI:s beredvillighet att villfara Gustaf III:s önsknings. Måhända skall han vid något annat tillfälle framlägga dem för allmänheten.

katolikernes förnämste banérförare, erbjuder sannolikt det mest öfvertygande bevis uppå, huru långt man, under först antydda förhållanden, i Gregorii XVI:s tid, genom sjelfförnekelse kunde tränga uti de för den oinvigde evigt stängda historiska källorna. Theiner, som af sitt eget stridsfärdiga lynne samt af vänner och gynnare, hvilka med honom tänkte lika, drifvits till Rom, såsom det påstås — för att söka upp vapen emot jesuiterne, öfvermannades af dessa till den grad, att han, gifvande sig på nåd och onåd, längesedan låtit bruka sitt snille till blix eller dolk för Vatikanens alla ändamål. De med skarpt markerad katolsk syftning framkastade upplysningar angående försöken att släcka ut protestantismens ljus i Sverige, man af patern eger, höra äfven till de frukter, han plockat jemte orangerna i klosterträdgården vid Chiesa nuova, hvars fridfulla herrlighet han entusiastiskt prisar. Många andra frukter af samma slag komma i sinom tid ännu af hans lika skickliga som böjliga hand att utbredas för verlden. Ty sannolikt har ännu aldrig någon såsom Theiner haft i sitt våld allt hvad ur de vatikanska gömställena kan framdragas för den såväl protestantiska som icke-protestantiska nordens räkning; men ingen har väl heller mera afundsjukt rufvat öfver dessa skatter och ensidigare deraf utdelat. Den, hvilken drifvit sin sjelfförsakelse så långt, att han på det af honom upprättade „*Index*“ brännmärker sin egen broders skrifter, eger väl både rättigheter och skyldigheter, om hvilka hos en annan kristen menniska knappt en aning kan uppstå.

Bland de protestanter, hvilka genom förräderi emot den kyrka, för hvars försvar deras fäder utgifvit sitt hjertblod, köpt sig delaktighet uti det fientliga lägre allra innersta literära hemligheter, intager den store Inocentii III:s utmärkte historie-skrifvare, schweitzarn Hurter, onekligen det mest beryktade, ehuru ingalunda afundsvärdaste rum. Lemnande i kritiska tider sin hjord uti Schaffhausen, hvars öfverherde han under långa år varit, i sticket, samt hemsökt af de nesligt öfvergifne med anfallsvapen, hårdare än äfven de hårdaste ord, mottogs Hurter, i bokstaflig mening, med öppna armar af den katolska kyrkans öfverhufvud, som såg i förrädaren ett redskap att, om möjligt,

göra besagde kyrkas benämning mindre illusorisk, än den alltse-
dan protestantismens uppkomst varit det, genom att återeröfra
åt katolicismen dess verldsvälde öfver — *det hela*. Men äfven
der det stod Vatikanen till buds att, medelst literär lockmat, från
protestanterne köpa bort endast krafter, vida underlägsna Hur-
ters, tvekade den ej i senare tider att missbruka den auktorliga
fåfånga eller verkliga hunger efter vetande, som drefvo dessa
krafter innehafvare att lättare fastna på denna afart af Petri
krok. Utgifvaren kan ännu i denna stund ej utan en känsla af
synnerligaste munterhet erinra sig det komiska, ehuru hjertrö-
rande bekymmer, hvarmed en hederlig tysk ifrån Nürnberg, hvil-
ken samtidigt med honom arbetade uti det vatikanska arkivet,
ej försummade något tillfälle till uppmaningar, att utgifvaren in-
galunda måtte vika för frestelsen att, i utbyte emot sina fäders
pröfvande tro, köpa sig rätt att forska i några manuskript till
utom dem, som — *salva fide* — kunde vinnas åt hans gransk-
ning. Denne trons beskyddare hade dragit ut från sin aktning-
värda fädernestad, utrustad redan der med mångfaldiga berättelser
om de nästan oemotståndliga faror, för hvilka alla „bedeutende
Männer” vore utsatta uti ifrågavarande hänseende, särdeles ifall
de råkade i kontakt med en viss pater, som ingaf Nürnbergaren
en verklig fasa, såsom den mäktigaste bland alla proselytmakare.
Och visserligen kunde han ock, till stöd för sina farhågor, åbe-
ropa ganska märkeliga omkastningar åt det hållet.

Utgifvaren hoppas lätt vinna ursäkt för anförandet af dessa
detaljer angående endast alltför ofta lyckade omvändelseförsök,
som, okända för alla föregående tidevarf, äro egna för vårt. Af
sin egen okunnighet härom, innan han på ort och ställe hade
mångfaldiga tillfällen att om dessa förhållanden underrätta sig,
tillåter han sig draga den slutsats, att mängden af den läsande
allmänheten i vårt land möjligen förbisett något af dem. De
ingå likväl såsom ett högst anmärkningsvärdt fenomen i den af
godt och ondt framdrifna riktning, tidevarfvet följer. Hvad
hoppet om själens salighet, utsigten till yttre makt, prakt och
inflytande fordom uträttade, åstadkommes nu af önskan att till-
fredsställa trängtan efter vetande, af begäret att genom literär

produktion tillskansa sig anseende, betydenhet och en öfver den civiliserade världen gällande röst. Utgifvaren vågar ej bestämdt afgöra, huruvida härutinnan ligger en förbättring eller försämring, ett framsteg eller ett tillbakaskridande. *Ett* synes honom dock härvid klart: denna skenbara föryttring af andens frihet, som svepes under jesuitismens täckmantel, röjer en undransvärd hyllning af intelligensens, det verlden beherrskande vettets makt. Vår tid är ju mer än någon annan de oförlikta motsägelsernas, men försoningen sökes dock öfverallt allvarligt, ehuru på ganska mångskiftande sätt.

Då utgifvaren ej ansett sig kunna underlåta att framdraga skuggsidorna, som föllo öfver hans försök att leta sig till ljus på de ställen, från hvilka de vatikanska blixterna fordom utgått och der de omsider slocknat kraftlösa, känner han ett desto lifligare behof att tacksamt framlägga äfven de ljusa minnen, han för alltid hemfört från sina bemödanden åt ifrågavarande håll i grannskapet af S. Angelos dystra grafhvalf, först för släckt lif och sedan för slocknad frihet. Dessa minnen uppsöka främst vördnadsfullt tvänne stora märkvärdiga namn, ja, de märkvärdigaste i sitt slag, som någonsin ljudit från menniskoläppar. Ty de beteckna kyrkofurstarne *Mezzofanti* och *Angelo Mai*: den förre samma verldsbekante polyglott, emot hvilken sjelfva Mitridathes synes endast en genom språkfallenhet förhoppningsfull djekne; den senare den *språkforskare*, hvars underbart klarseende öga ensamt framletat i dagen ur en, som det tycktes, evig förgängelses natt vida flera fornlemningar af *vigt* från den „klassiska” literaturen än alla andra filologer tillsammantagna under sist-förflutna århundrade. Emedan de båda såsom prefekter för vatikanska biblioteket öppnat sig väg till kyrkans högsta värdighet, fördristade sig utgifvaren att företrädesvis vända sig till dem med anhållan om deras förord, hvarigenom han hoppades, att de svårigheter, på hvilka han var beredd, skulle åtminstone till en del öfvervinnas. Och denna förhoppning slog ingalunda felt. Med den nobla humanitet, hvarpå utgifvaren hos intet bland Europas folk rönt allmännare bevis än öfverallt uti Italien, biföllo deras eminencer hans önskan, och utgifvaren hade isynner-

het kardinal Angelo Mais lika kraftiga som ytterst belevade rekommendation att tacka för den jemförelsevis ovanliga beredvilighet, hvarmed han möttes af de dåvarande utdelarene af det vatikanska arkivets skatter. Sålunda beviljades det honom t. ex. att sjelf handhafva och genomgå katalogen öfver den „Christinska” afdelningen utaf besagde arkiv. En sådan ynnest skulle väl flerstädes icke synas särdeles stor; men i Rom, sådant det var åtminstone ännu *anno incarnationis* 1845, kunde den dock ej anses så alldeles obetydlig. Ty, enligt hvad man försäkrade utgifvaren, hade ingen främling på närmare tvänne decennier åtnjutit ett sådant företräde. Deraf torde kunna inses, att man ej egde rätt att spänna sina önskningars båge alltför högt. — Utgifvaren nödgas också medgifva, att den hufvudsakligaste vinning, genomletandet af besagde katalog medförde för honom sjelf, bestod deri, att han var i tillfälle att förskaffa sig visshet om hvad, som *icke* kunde sökas i *dessa* lemningar af drottning Christinas bibliotek. Af de från hennes egen hand utgångna papper förvarades nämligen der dämera ej ett enda fragment och af på svenska författade skrifter endast få samt äfven bland *dessa* än färre af någon betydelse och värde. Åt andra främmande forskare, för hvilka meranämnde katalog förblef en tätt tillsluten bok, var utgifvaren deremot i tillfälle att lemna några upplysningar, som syntes dem så viktiga, att deras tacksamhet utlovade att sörja för hans europeiska ryktbarhet och odödlighet genom att citera hans hyperboreiska namn i någon not af kommande dissertationer. Huruvida denna ära redan vederfarits utgifvaren är honom tills dato likväl obekant.

Den ömkeliga ängslighet, hvarmed de vatikanska pappersvårdarene framräckte hvarje lapp, på hvilken forskaren händelsevis visste att uppgifva ej blott titeln, utan nummern, hvarunder den var i arkivet upptagen, kunde likväl endast blifva föremål för medlidande. Den hade sitt ursprung ungefär i samma bevekelsegrunder, hvilka afpressat katolicismen den förnedrande tvångsåtgärden att rycka bibeln ur menige mans hand. Man darrade för möjligheten, att ur kyrkans egna dokumenter något bevis emot dennas rättfärdighet kunde af illviljan framdragas, och

man ryste således för vådan att sjelf öfverlemna vapen liksom till eget sjelfmord. Såsom sagdt, en sådan klenmodighet och brist på sjelfförtroende syntes blott värda medömkan; ty det vore fåfängt begära, att ett lif, som vet med sig sjelft, att dess svaghet och bräcklighet icke kunna uthärda den ringaste påkänning, äfven skulle inse, att det ej särdeles lönar mödan att konservera dess elände.

Helt annorlunda var det deremot uti de italienska nejder, som ännu omedelbarare än Rom fördystrades af den österrikiskt-Metternichska skyggheten för allt ljus och förtrampades utaf hela den brutala tyngden af den transalpinska vrångheten mot hvarje yttring af andens forskning.*) Den romerska farhågan för närgången pröfning af påfveväldets dunklare facer, hvilka möjligen kunde framställas ur de heliga fädernes stundom mindre heliga — akter, förskansade sig likväl inom kyrkans tempelgårdar. Den hade i det hela karakteren af en helgonkandidats timida försynthet att icke vinna martyrkronan genom att gripas på bar gerning, medan han håller på att försynda sig emot något af tio Guds bud. Den höll sig, med ett ord, på defensiven af en human varnlöshet, äfven der den, i känslan af att stå på egen grund, strängt taget, kunnat kategoriskt tillbakavisa hvarje vilja att forska i de möjligen stundom något grumliga källorna, hvilken icke böjt sig blindt under jesuiternes omtänksamma ledning. — Den österrikiskt-italienska förbehållsamheten hade deremot dragit sig tillbaka inom inquisitionens lönnhvalf, dit hvarje, om än aldrig så gunstigt lemnadt tillträde måste kännas såsom försmädlig förnedring. Polisförhör, hvarigenom ens politiska renlärighet skulle utgrundas, föregick den ytterst begränsade tillåtelsen, som lemnades häfdaforskaren, ifall han ej tillhörde det utvalda lifgardet af högst ombetrodda skribenter. Detta bör icke tagas såsom ett figurligt talesätt; utgifvaren kan, ty värr, genom egen sorglig erfarenhet intyga dess bokstafliga sanning. Ömheten för religion och omsorgen om att

*) Meningen af detta uttryck bör modifieras i enlighet med den förklaring, som längre fram af det nedanstående kan hemtas.

undvika skandal inom dess helgade områden ingingo i alla fall såsom ganska ringa beståndsdelar uti bevekelsegrunderna för dessa försigtighetsmått — ifall de alls ingingo deri. Redan i Milano hörde utgifvaren af män, väl invigda uti hithörande förhållanden, att man uti konungariket Lombardiet-Venedig kunde resonera och skrifva temmeligen huruhelst man behagade angående religiösa ämnen, endast man *in politicis* visade sig fullkomligt ortodox, — medan det i grannländerna, regerade af „Italiens stora svärd“, hvilket i dessa dagar blottadt utsträckes med så mycket buller och bång, förhöll sig alldeles tvärtom: ty äfven detta svärd sänkte sig ännu då med djupaste devotion i stoftet för — jesuiterne. Men der *jorden* till den grad, som allestädes, hvarest den österrikiska örnen hade slagit ner, skulle vara allt, allt, der hade man icke tid och lust att omhägna himlen med repressivt beskydd, utom på de punkter af horisonten, i hvilka jord och himmel *tyckas* sammanflyta.

Blott i Venedig var likväl utgifvaren nödsakad utsätta sig för obehaget af den smyghandel med vetandet, hvilken det österrikiska prohibitif-systemet allenast tillät. Då den underbara Lagunstaden varit den primärskola, hvori hela den moderna diplomatin lagt grunden till sin första egentliga utbildning, då dess på en gång så försiktiga och driftiga omtänksamhet tidigast kastat sin alltforskande blick äfven på de fördelar, en kommunikation med den för politikens och handelns vanliga beräkningar längst undangömda norden kunde erbjuda, hoppades utgifvaren der finna rik skörd för sina forskningar. Detta hopp bekräftades väl ej på långt när helt och hållet, men felslog dock ingalunda fullkomligt, och skulle än mindre gjort det, ifall ej den barbariska förbehållsamheten af de österrikiskt-ungerska*) instruktionerna alltför strängt och mäktigt hade tyglat den italienska humana meddelsamheten. Det gör utgifvaren glädje att

*) Den dåvarande guvernören öfver Venedig, en ungersk grefve, hvilken lemnade sitt bifall till utgifvarens anhållan att anställa forskningar uti arkiverna, var dock till sitt yttre en ganska medgörlig herre och hade godt namn om sig för humanitet.

erkänna, att infödingarnes uti det herrliga landet humanitet icke heller i Venedig förnekade sig, och att den, så vidt görligt var, sökte förmildra det sträfva tvånget, förhållandena pålade och som gjorde dessa, såväl för de inhemske som för främlingen, odrägliga. Sanningen att säga, hade också desse italienare ganska ringa intresse vid att hindrande ställa sig i hädforsforskarens väg. Hvad kunde väl de förlora derpå, ifall han händelsevis i förbigående råkade få spaning om spåren af en orättfärdighet till, hvilka dröpo af blod eller tårar och som, ehuru omhöljda af förgångna tidens natt, ropade — ännu då ohörda — till Gud emot den österrikiska faderliga politikens hemska idrotter! Och hvad angick sådana, begångna af deras kloke förfäder, hade venetianarn genom lord Byron, Victor Hugo och hundrade andra långt för detta lärt sig, att det just var dessa ohyggligheter, som företrädesvis egde anspråk på det civiliserade Europas ömmaste deltagande och största intresse. Af lutter patriotism borde han ju således skynda att framlägga allt dithörande. Också kan hvarje vandrare, som ansett det mödan värdt att betrakta permarna på de otaliga dokumenter, statsarkivet i Venedig innesluter, intyga, att omröstningen, som föregick den osalige Carmagnolas blodluktande dom, är en bland de första skrifter, hvarmed hans tillfredsställda nyfikenhet fägnas. Den talangfulle tyske skriftställaren Stieglitz, som längre tid i Venedig insamlat materialier för den forna republikens historia, vet dessutom bättre än någon, med hvilken beredvillighet allt, som endast angick den fallna hafsdrottningen själf, hembjöds åt forskarens behandling. Grefve de Laborde, hvilken vid samma tid, då utgifvaren rådfrågade nyssnämnda arkiv, derstädes sökte bidrag till en teckning af det Morosini-Königsmarkska peloponesiska kriget, är väl i tillfälle att bekräfta detsamma. Men visserligen uppträdde också desse herrar understödda af de kraftigast gällande rekommendationer, med hvilka utgifvaren hvarken velat eller — kanske ock — kunnat beväpnat sig för att bereda sig väg. Med desto lifvigare tacksamhet uppsöker således utgifvarens minne den åldrige bibliotekarien, hvars vänlighet gjorde afslaget, då han nödgades afslå, mindre bittert och kränkande, och hvars beredvillighet, der

det tilläts honom att efterkomma utgifwarens önskan, gjorde glädjen öfver bifallet än större. Vål skola uttrycken för min tacksamma känsla icke hinna fram till lagunernas strand och skulle kanske redan nu icke mera finna sitt föremål ofvan den samma. Ty han, som så väl kunde erinra sig den tid, då hans stolta fädernestad, hägnad af det vingade S. Marcuslejonets ram, senast hette fri, och den, hvari denna frihet genomstacks af Napoleons unga hjertesvärd, hörde kanske ej mer det glädjedruckna frihetssorl, hvilket nyss uppsteg från Canale Grande till det embetsrum, hvari han så flärdlöst och stilla under ett halftårhundrade verkat. Med honom har kanske redan försjunkit i grafven det i de minsta detaljer gående vetande, som ingalunda inskränktes endast inom murarna, af hvilka de pappersmonument, han vårdade, omslötos, och ur hvilka han så beredvilligt öste ut åt hvar och en, den der hade lust och behof att deraf hemta något. Ty detta vetande, insamladt midt ibland och ur de, millioner fakta bevarande, dokumenter, af hvilka den åldrige väktarn omgafs, var och förblef äfven så länge han lefver — eller lefde — blott en tradition, som med honom faller bort ifrån det förminskade måttet af menniskornas kunskap. Ännu i denna stund sväfvar för utgifwarens blick det milda, resignerade småleende, hvarmed han visade tillbaka den vänliga uppmaningen att före sin bortgång testamentera hufvudstyckena af sin insigt och erfarenhet åt kommande generationer, i det han sammanfattade sina minnen uti en volym, genom hvilken han ej minst skulle hafva riktat det förrådshus för forskning, som han sett under sin tid så betydligt förökas. Sinnesstämningen, som föranledde hans vägran, var dock himmelsvidt skild ifrån deras, hvilkas hemiska lefnads- eller dödsmaxim uttrycker sig i det nihilistiska språket: „*après nous le déluge*.“ Men den, hvars erfarenhet och sakkännedom insamlats under tider och förhållanden, de der låta det synas såsom en förunderlig inkonsequens, att man icke till bibliotekarier använt så boksynte män som de, hvilka af araben Omars förtroende sägas hafva emottagit uppdraget att på ett eget sätt bevara boksamlingarna i Alexandria från otidig forskning — eger den ej rätt att, hellre än i

sådana illuminators-händer, anförtro sitt pund i mullens eldfasta arkiver?

Endast alltför länge har utgifvarens tanke nu dröjt vid ställningar, uti hvilka obehag och svårigheter för forskarn utgjorde regel, lindringen och förmildringen af obehaget deremot undantag. Sedan den tid, vår teckning närmast gäller, har döden eller — tiden vridit spiran ur mången hand, som i sin menskliga svaghet trodde sig nog stark och mörk att kunna knytas till ena skäppo kring sanningens eviga ljus. Motsträfvigt har utgifvaren kastat efter desse ur eller för tiden flydda storheter äfven sitt vittnesbörd, hvilket, så ringa det än är, känner sig ega till bröstvärn samma sanning, som ej kan fly och ej kan dö. — Med desto större glädje vänder sig utgifvarens tacksamhet till ljusare minnen. Äfven dessa framkalla för utgifvarens inre blick fallna storheter; men storheter, hvilka, medan de ännu stodo upprätt på sina herrliga höjder, sökte sin lust och sin ära uti att kring sig sprida ljus intill deras falls sista stund, såsom solen ännu i sin nedergång tyckes fördubbla ansträngningen att sända strålar kring en verld, snart hemfallen åt skymningens förvirring. Mer än någonsin hafva de nu senast, inom en ganska kort tidrymd, mött äfven helt andra känslor än tacksamhetens. Det är således ljuft för utgifvaren att tro, att uttrycken af *hans*, äfven för sällsamhetens skull, ej med obehag skulle af dem mötas, ifall händelsen någonsin kommer att ställa hans ord under deras ögon.

Läsaren inser lätt, att utgifvaren önskar leda dess tankar till det land, hvarest häfdaforskningen — *i allmänhet* — möttes med större liberalitet, än, såvidt utgifvaren har sig det bekant, om man undantager Sverige, någonstädes i Europa föll på dess lott. Så förhöll det sig i Frankrike åtminstone ännu vid den, ifall man har afseende endast på det vanliga längdmåttet för tiden, ej aflägsna tid, då han hade den lyckan att derstädes lära känna ifrågavarande äfvensom andra förhållanden. Af de tre kardinalfarhågorna, hvilka annorstädes komma en beskedlig bibliofylax att blekna, då han ser någon person nalkas, hvilken möjligen kunde taga sig friheten att begära fram ett i

hans gömmor begravet manuskript — af dem kände den nobla vaksamheten, som vårdade de omätliga, till allmänhetens begagnande i Paris öfverlemnade skatterna, ingen enda. Ingenstädes uti de *offentliga parisiska arkiverna* bekymrade man sig det allra ringaste derom, huruvida forskarn möjligen var en kättare, som sökte i legenderna tillfälle att komma förmenta eller verkliga helgon på ondt rykte, eller en pamfletist, som ville finna näring för sin lumpna hunger efter skandal i den politiska historien; man utgick ej ens från den lofliga förutsättningen, att kärleken till vetande endast var en täckmantel, hvarunder fördoldes begäret att bryta emot det stora sociala budet: du skall icke stjäla! Med ett ord, allt bemötande, såväl mot inhemske som främlingen, andades der ädelhet, humanitet, flärdlöshet, samt förutsatte dylika känslor hos forskaren, huru obekant man än må hafva varit med hans namn, hem och förhållanden. Inom arkiverna i Paris, var devisen: *fraternité, égalité, liberté* en fridfull *sanning*, långt förrän man gjorde blodiga försök att förvandla den till en sådan utom desamma.

Läsaren har utan tvifvel förmärkt, att utgifvaren i ofvanstående framställning, åt hvilken hans beundran och tacksamhet erbjudit all den färg, som stått, i deras förmåga, *accentuerat* bestämningen: „*offentliga parisiska arkiver*”. Också har det ej skett utan afsigt. Utgifvarens loford gäller alla dylika literära förvaringsanstalter utan undantag och förbehåll. Men då utgifvaren tillägger, att han utanför dessa till en del gjort en ej fullt lika hugnelig erfarenhet, skyndar han att afgifva den förklaring på sitt uttryck, att äfven på de håll, der hans försök till en början rönt någon motgång, sakerna städse omsider tagit en vändning, lika hugnelig för honom som ärofull för den högsinta humanitet, hvarmed hvarje ärlig och allvarlig vetenskaplig forskning beforderades i Frankrike. Utgifvaren har till och med att tacka en sådan i begynnelsen mötande svårighet för den största, af yttre omständigheter föranledda, tillfredsställelse, han någonsin under sina literära bemödanden på utrikes ort erfarit. Då utgifvaren är förvissad derom, att hans landsmän skola vänligt i detta hänseende dela hans känslor, tillåter han sig att ett

ögonblick uppehålla sig vid den omständighet, som framkallat dessa.

Utgifvaren hade till sin glädje funnit, att den samling, innehållande dokumenter, som nära angingo drottning Christina, och till hvars uppsökande föga mer än en aning ledt honom från Italien till Montpellier, var vida rikare, än han kunnat föreställa sig. Denna glädje förbittrades likväl ganska betydligt deraf, att, enligt det för medicinska akademien i nyssnämnda stad gällande reglementets strängaste bokstaf, tillfället för utgifvaren att sysselsätta sig med dessa, i hvarje hänseende innehållsdigra manuskript, inskränktes till så få timmar i veckan, att långa år skulle varit erforderliga till deras tillbörliga begagnande. Utgifvarens bekymmer stegrades nära nog till förtviflan genom den till det fabelaktiga gränsande ängslighet, hvarmed bibliotekarien herr K—z, sökte skydda de dyrbara skatterna för den försnilling, för hvilken han tycktes tro, att de hvartenda ögonblick voro utsatta i utgifvarens hand. Denna tit. K—z' exempellösa fräckhet, ett barn af hans genom hans tyska extraktion ärfda bokmalspedanteri — på hvars uppfriskande såväl Medelhafvet som Cevennernas glada vindar förgäfves förslösat all sin ansträngning — hade ökats nästan till vansinne genom ett missöde, hvilket kort förut inträffat och af hans samvetsgrannhet tillskrefs den alltför öfverdrifna liberalitet, hvaråt han förmenade sig tidigare hafva gifvit lösa tyglar. Några blad, hvilka, enligt hvad det förmodades, angått det enda moment af Christinas romantiska lif, som hos fransmännen i allmänhet väcker uteslutande intresse: affären med Monaldeschi, hade försvunnit ur samma samling, hvarmed utgifvaren nu sysselsatte sig. Det var således naturligtvis utgifvaren, som skulle lida straffet för så väl herr bibliotekariens möjliga ovarsamhet som för den helgerånarens okynne, hvilken deraf begagnat sig. Herr K—z kände väl ej Kellgrens lagskipningshypotes, framställd i fabeln om smeden och bagarn; men, enligt hans arma pedantmoral, tycktes tillämpningen deraf ovedersäglig rättvisa. Lyckligtvis rådde i regioner, högt öfver dem, der hans trånga själ rörde sig, en helt annan

älsigt. Utgifvaren vågade vädja till dessa och hade ingalunda skäl att ångra sin dristighet.

Vid den tiden styrde grefve *de Salvandy* de ärender, som angingo allt det, hvilket i Frankrike sammanfattas under rubriken: „*l'instruction publique*.“ Utgifvaren hade haft den lyckan att lära känna denne statsmans ridderliga sinne uti hans skrifter, och af såväl hans vänners som politiska motståndares — personliga ovänner hade han inga — yttranden hans sällsynt välvilliga hjertelag. Byggande på dessa grundvalar, de osvikeligaste af alla, adresserade sig utgifvaren, ehuru då ännu såväl personligen som i hvarje annat hänseende för honom obekant, direkte till den ädle ministern. Aldrig hafva utgifvarens förhoppningar mindre svikits än då han tog för afgjort, att en plankas skulle till honom utsträckas till räddning undan det skeppsbrott, hvarmed herr K—z' ängsliga fräckhet hotade både hans sinneslugn och de literära planer, som då lågo honom närmast om hjertat.

Inom ganska kort tid hade utgifvaren äran till svar på sin skrifvelse emottaga ett bref af grefve *de Salvandy*, hvars hufvudinnehåll han ej kan neka sig nöjet att här anföra, önskande blott att det stode i hans förmåga att gifva det en publicitet, oändeligen mycket större än den, som kan vidga sig omkring en finsk författares bana.

„*Je m'empresse*,“ skrifver ministern, „*de vous annoncer que je viens d'écrire à M. le Doyen de la Faculté de Médecine de Montpellier pour l'autoriser à mettre à votre disposition les manuscrits de la Reine Christine lesquels se trouvent dans la bibliothèque de la Faculté. Je recommande à M. le Doyen de vous laisser consulter les manuscrits chez vous en dehors des heures de lecture publique; — — — — — et j'exprime le vœu qu'on n'omette à votre égard aucune des facilités propres à rendre votre travail le plus complet possible et le plus exact, et vos recherches plus promptes et les moins pénibles qu'il se pourra. Je désire que mon intervention vous aide à obtenir ce double résultat.*“ — — —

Den som vet, att knappt ur något välvårdadt arkiv i Europa autografa manuskript, utom i några ytterst sällsynta fall, öfverlemnas till forskarens disposition i hans hemvist, inser äfven lätt storheten utaf den liberalitet, grefve de Salvandy ådagalade genom ofvanstående auktorisation för utgifvaren att åtnjuta fördelen af ett sådant undantag. Också kände bestörtningen såväl hos „M. le Doyen,” hvars svaga sida humaniteten för ingen del var, som hos tit. K—z inga gränser. Den sistnämnde trodde — i bokstaflig mening af ordet — på länge ej sina egna ögon, då utgifvaren framvisade åt honom ministerns skrifvelse, samt sökte ännu att vinna uppskof medelst förfrågningar hos decanus etc. Men när han omsider hunnit något sansa sig samt förmådde fatta sanningen af det otroliga faktum, hvilket — en blyxt ur klar himmel — slagit ned öfver honom, då, ja då framtodde herr K—z en anblick, hvars bedräfflighet gaf större styrka än någonsin åt utgifvarens tro, att en bistert näpsande nemesis stundom sänker sig ned till jorden för att qvåsa den skamlösa dumhet, som öfverallt sporadiskt frodas derpå. Pris vare grefve de Salvandy äfven för denna förstärkning! Skulle han haft glädjen att se herr K—z i den stunden, egde han, hvarhelst han än må sörja öfver det branta fall, han gjort, en oförgänglig anledning till öfvertygelsen, att han ej förgäfves åtnjutit den äran att vara „upplysningens” minister i ett sådant land som Frankrike, och, hvad än mera är, hafva varit förtjent af denna ära. Men för att rätt känna glädje öfver den plötsligen så medgörlig vordne herr K—z’ nöd, hade ministern väl först bordt erfara hela bitterheten af nöden, hvilken förorsakats utgifvaren af den öfver måttan nitiske konservatorn. Och en sådan glädje hade dock varit nästan för dyrt köpt.

En glädje, oändeligen upphöjd öfver den, som här gifvit anledning till nog bittert och ohejdadt skämt, skänktes utgifvaren i alla fall af det oinskränkta tillfället att fortsätta sina forskningar, för hvilket han hade att tacka den siste ministerns för den allmänna undervisningen i det konstitutionella Frankrike storartade liberalitet. Minnet af denna glädje förökas än mer af medvetandet, att utgifvaren aldrig i sitt lif begagnat sig mera

nitiskt af något tillfälle till arbete än af detta. Det var ju det enda sätt, som stod i hans förmåga, att ådagalägga sin tacksamhet och möjligen äfven att bevisa, att han ej var oförtjent af den honom vederfarna gunst. *) Det stora intresse sjelfva handskrifterna, som öfverlemnats åt hans forskning, allt mer och mer väckte, skulle dessutom gjort hvarje *yttre* eggelse till stegrad ansträngning lättare umbärlig.

Flerfaldig anledning uppmanade utgifvaren att begynna sitt verk med att framlägga de resultater, till hvilka han kommit genom sina både i Montpellier och annorstädes anställda forskningar angående drottning Christinas såväl biografi som historia. Ifall något af de ämnen, utgifvaren upptagit till behandling, kunde göra anspråk på vidsträcktare uppmärksamhet och lifligare deltagande, var det väl detta. Redan en loflig önskan att stämma läsaren välvillig för hans företag borde således drifva utgifvaren att genast söka mana upp den undransvärda drottningen från hennes hvilorum i kryptan under S. Peterskyrkan**) för att än en gång uppfylla den roll, hvori hon helst under sitt oroliga lif framträdde: den, i hvilken hon visade sig såsom vetenskapsmannens beskyddarinna. Vida högre bevekelsegrunder att så snart som möjligt öfverlemna åt offentligheten de *Christiniana*, utgifvaren lyckats insamla, förefunnos dessutom. Vi stå ju nära den dag af året, på hvilken för tvänne sekler sedan afgjordes den största verldshistoriska tilldragelse, som spred och till tidernas slut skall sprida glans öfver drottning Christinas namn; en tilldragelse, hvars ärofulla framkallande ej minst kraftfullt befordrades af det finska folkets osparade lif och blod. Ej olämpligt skulle det således synas, att det universitet, som i samma drottningens namn stiftats, och hvars högsta ära och pligt det än i

*) Utgifv. känner ett stort behof att här uttrycka sin tacksamhet äfven för den vänliga ifver, hvarmed den snillrike professor *Taillandier* i Montpellier, den störste och allvarligaste kännare af tyska literaturen, Frankrike för det närvarande eger, befordrade hans literära syften.

**) Det är der och ej, såsom t. ex. herr Fryxell menar, i sjelfva katedralen hon omsider funnit ro.

dag måste vara att ådagalägga, det våra förfäder ej förgäfves spillt sitt blod för tankens frihet, hembjöde åt häfderna nya bidrag till kännedomen af den förvånande personlighet, på hvars vägnar Pehr Brahe egentligen först koloniserade en högre civilisation uti den finska ödemarken. Ty ifall de meddelanden, utgifvaren är i tillfälle att publicera — såsom han vågar hoppas — icke sakna all betydelse, tillhör förtjensten af deras framträdande i vårt land helt och hållet landets högskola. Skulle deremot företaget visa sig vara ett fullkomligt misslyckadt, drabbas naturligtvis utgifvaren ensam af det ansvar, som mer eller mindre vidlåder hvarje förfeladt försök. Omständigheter, för hvilka lämpligare kan redogöras, då de med tiden möjligen icke mera kännas hämmande, tillåta likväl ej utgifvaren att följa sin önskan att redan nu framlemna sin ringa gärd till upplifvande af den verldsfreds tvåhundraåriga minne, hvilkens sista ännu kvarstående bestämningar vi i dessa dagar se, stycke för stycke, nederfalla i stoftet.

I sammanhang med den cykel af forskningar, hvilka närmast angå drottning Christina, vill utgifvaren omnämna en annan, som, ehuru först föranledd af sysselsättningen med dessa ämnen, under fortskridandet af arbetet erhöll en utvidgning, som mer och mer aflägsnade utgifvaren från den ursprungliga utgångspunkten. Det är bekant, att Christina, sedan hon tidigt, tröttnat vid bördan af sin stolta ärfda krona, nedlagt densamma, med tiden röjde, huru outhärlig en sådan, af hvad slag som helst, för henne ändock var, derigenom, att hon ej ansåg sig förhindrad att sälla sig till hopen af dem, hvilka falkade på det oro och bekymmer omslutande diadem, som hennes frände, Johan Casimir, utledsen kastade ifrån sig. Såsom utgifvaren sedermera funnit, var hon själf i det hela den enda person i Europa, som trodde på möjligheten, att detta svaga försök kunde hafva någon framgång. Men vilseledd tidigare af den opinion, som gjort sig gällande inom den svenska häfdaforskningen, tillade äfven utgifvaren detta Christinas experiment att ur grumligt vatten fiska upp den polska konungakronan en vida större vikt och betydelse, än det någonsin egt och kunnat ega. Denna villfarelse

förledde honom till ganska vidlyftiga undersökningar, hvilka förde honom till helt andra resultater, än dem han förutsatt och — sökt, men i alla fall af stor betydelse och djupt intresse. Hans skärskådning framfedde för honom ett skådespel, sådant han aldrig för sett det lika klart i verldshistoriens spegel. Och dock var det dystrare än äfven den dystraste diktade tragedi. Ty han såg klarligen för sina ögon „*huru det ser ut, när ett folk skall förgås.*“ Han såg tillintetgörelsen oundvikligt, ohjelpigt stiga upp med stora steg i en samhällskropp, hvars hjerta ändock ännu tycktes klappa af stora, mäktiga krafter. Han såg, med ett ord, den vidtomfattande stat, som på engång hette konungarrike och republik, utan att vara någondera, hemfalla åt en upplösning i tusende atomer, redan långt innan det treeggade utländska svärdet med lätthet sönderhögg det samfundsband, hvilket utländskt guld, hängande sig fast dervid, hade gjort skört, och hvarpå inhemska passioner, stora eller eländiga, djerfva eller lumpna, utan barmhertighet i sekel slitit. Han såg Polens öde moget, innan det fullbordades. Han såg Polens undergång, innan dess sista stund slog. I ett särskildt verk med titel: *ett kungaval i Polen*, är utgifvaren sinnad att med tiden bearbeta de rikhaltiga materialier, han med öspard möda insamlat angående dessa ämnen, så föga hittills kända och dock så förtjenta att kännas, om också endast — androm till varnagel.

Det var ur samlingarna i Montpellier, utgifvaren hemtade det, jemförelsevis af mindre vikt och dessutom, till en del åtminstone, mera bekanta, som angick Christina personligen uti denna kungavalsfråga. Af skäl, dem utgifvaren nyss antydt, känner, med undantag af henne sjelf och hennes närmaste omgifning, — påfven och ett par kardinaler deri inberäknade — den öfriga verlden föga eller intet om dessa hennes hithörande vidt sväfvande planer. En ojemförligt rikare skörd, äfven i detta hänseende, erbjöd deremot f. d. kongl. bibliotekets archiv i Paris, de s. k. *archives du royaume* dersammastädes, men framför allt ministerii för utrikesärenderna outtömmeligen rika akter.

Sättet, huruledes utgifvaren omsider erhöill tillträde till dessa, har sin egen historie — *habet sua fata libellus* — och föranleder till ännu en digression, ty värr, ej den sista vid detta tillfälle, men dock den vida vägnar ömtåligaste. De svårigheter, af hvilka utgifvarens bemödanden åt detta håll länge möttes, hade kunnat vara vida mindre betydliga, utan att någon särdeles förlorat derpå. De påminde dessutom alltför mycket om de österrikiskt-venetianska, för hvilka utgifvaren varit utsatt, och det är honom högst okärt, att sådana minnen kunna tränga sig ibland dem, ur hvilka en bland Frankrikes och således hela Europas utmärktaste literatörer annars framstår i klarhet för hans inre blick. Men det vore ovärdigt en man att låta bemödandet att utleta sanningen i tider, som icke äro mer, nöta bort kraften att uttala denna angående tider, som ännu äro, der det gäller saker hemfallna åt offentligheten. Och herr Mignet intager en för hög plats inom intelligensens sfer, för att ett görande eller låtande af honom i frågor, sådana som den nu behandlade, icke skulle kunna och böra citeras inför publicitetens domaresäte.

Redan under sin första vistelse i Paris åren 1843—44 tog sig utgifvaren friheten att vända sig till herr *Mignet**) med anhållan, om tillfälle att göra bekantkap med vissa diplomatiska akter, ur hvilka kunde vinnas närmare upplysning angående Sveriges och vårt lands *tidigare* gemensamma historia. Der utgifvarens önsknigar i detta hänseende skredo närmast *vår* tid,

*) Upplysningsvis må här anmärkas, att, ifall utgifvaren minnes rätt, Mignet, då hans närmaste ungdomsvän Thiers, med hvilken han tidigt delat ljuft och ledt: studentlivets tryckande fattigdom och framtidsförhoppningarnas omätliga öfverflöd — kom till makten, emottog under sin vård det diplomatiska arkivet. Guizot hade såväl i följd af den odelade allmänna aktning, Mignet åtnjöt, som sin enskilda bibehållit honom vid samma befattning. Thiers hade förgäfvets sökt indraga sin vän i det offentliga livets hvimmel. Kärleken till ro och vetenskapen gäfvö honom kraft att emotstå de för en vanlig fåfänga mest lockande frestelser. Endast en plats uti det s. k. *conseil d'État* hade han ej afslagit. Tidens stormar tyckas likväl icke hafva förskonat den så moderate, lugne mannen.

höllo de sig ännu ett sekel aflägsnade från densamma. Han visste således knappt befara, att hans begäran kunde anses alltför närgången. På det sätt, hvarpå afslaget kunde motiveras, var han likväl ännu mindre beredd. Uti ett land, der allt, hvad som i går timat på närmaste gata eller i skötet af den hemligaste konselj, i dag kan adlas till föremål för allmänna historien eller statsmannens offentligaste vältalighet, tycktes det nästan en hädelse att förutsätta möjligheten af en vägran, då man endast anhöll om en skymt af ljus åt förhållanden, vida aflägsna till tid och till rum. Men äfven om det såsom en omöjlighet ansedda afslaget likväl blefve en verklighet, vore ju dess tolk ej blott en man, som genom häfdateckning först grundat sin betydighet och sitt anseende samt genom häfdaforskning sedermera upprätthållit dessa; han var ju dessutom en af de högst uppburne representanterne af den nations literatur, hvilken länge ansett sig gå i spetsen för mensklighetens civilisation, och ur hvars sköte isynnerhet den yttre moderna humanitetens missionärer först tågat ut till alla folk. Bitterheten af vägrandets innehåll *måste* således kläda sig i behaget af den mildaste dräkt; det var ju afgjort. Den, som haft den lyckan att se det ädla, vackra af Mignets uppträdande, kunde mindre än någon tvifla derpå ett ögonblick. Den, som kände hans reputation bland sina vänner såsom „*bon enfant*“, kunde det än mindre.

Och likväl var anledningen till tvifvel vida närmare förhanden, än man kunnat föreställa sig: herr Mignet fann ej för godt att lemna sitt bifall till utgifvarens anhållan. Deremot var, strängt taget, ingenting att anmärka. Herr Mignet tolkade sin *rätt* att hägna för våda de honom anförtrödda pappren, såsom han förstod den. Att inlåta sig i kommentarier öfver denna despotiska lagskipning hade i alla fall varit en, lindrigast sagdt, fruktlös möda.

Men angående den förevändning, herr Mignet täcktes begagna för sitt afslag, gäller ej fullt detsamma. Derom kunde åtskilligt sägas, och det med skäl. Han lät nämligen ej blott förstå, utan sade med den ädlaste öppenhet rent ut, att han grundade sin vägran på den förutsättning, att utgifvaren sanno-

likt komme, i fall af tillstädjelse, att framdraga åtskilligt till torgs, som vore chikanöst för Sveriges, d. v. s. sitt eget lands historie, gifvande sålunda oförstaldt tillkänna sin förmodan, att utgifvaren ansett det löna mödan att lemna sitt aflägsna fädernesland hufvudsakligast för att begifva sig på upptäcktsresor efter — skandal. Man skall finna, att detta var nog mycket i och för sig sjelft. Men ifall man fäster närmare uppmärksamhet vid den period af svenska historien, hvilken frågan närmast gällde, skall man kanske dela utgifvarens mening, att det var nästan mer än mycket, åtminstone af en sådan man som herr Mignet.

Utgifvaren sökte nämligen då hufvudsakligast bidrag till teckningen af de tider, i hvilka det olycksdiga 1741—43 års krigs brandfackla kastades öfver Finland. Nu vet hvar man, och herr Mignet kunde ej anständigtvis vara okunnig derom: 1:o, att ej långt före det ögonblick, då herr Mignet så tvärt afskar utgifvarens alla forskningsförsök åt det hållet, sjelfva *Svenska Akademien* hade förelaggt såsom prisfråga en oväldig framställning af samma period, inom hvilken nyssnämnda krig inföll; 2:o, att den egentliga anledningen till denna frågas väckande uppsteg i så höga regioner, att sjelfva gissningarna derom förlorade sig i hviskningar; 3:o, att den störste häfdatecknare, Sverige någonsin egt och den der älskade sitt fädernesland och dess ära så högt som hvilken annan som helst, hade emottagit uppdraget att besvara frågan och fullgjort det med allt det allvar, all den stränghet, sanningen påbjöd och — tillät. Och oaktadt detta allt ansåg herr Mignet det ännu löna mödan att uppkasta sig till vårdare och förmyndare för ifrågavarande periods frejd! Ack! Hvarför besparade han sig icke den mödan. Utgifvaren hade vunnit omätligt derpå, och historien möjligen äfven något litet. — Emedlertid skiljdes utgifvaren från herr Mignet med den försäkran, att den svenska historiens ära var nog krutbränd att tåla ännu vid en och annan explosion af sanningens stränghet, samt med den öfvertygelse, att utgifvaren för sin enskilda del ingalunda skulle emot den förfarit omildare än han, herr Mignet, emot sin favorits, Robespierres reputation. Al-

perna och Cevennerne uppreste derefter under mer än tvänne års tid sin skiljemur emellan konservatorn för utrikes ärendernas arkiv i Paris och utgifvaren.

Det erfordrades på långt när icke ett så betydligt mellanskof för att hinna utgrunda, att herr Mignet, ehuru såsom mästare i sitt modersmåls korrekta behandling vida upphöjd öfver utgifvarens pris och endast föremål för hans beundran, hade tillåtit sig en inadvertens, då han gjorde utgifvaren den hedern att tro, det *Sveriges* historiska ära genom hans ringa tillgöranden kunde tappa något. Ifall det låg någon mening i herr Mignets ord, och att antaga motsatsen vore höjden af oblyghet, menade han väl sitt eget lands, det stora Frankrikes stolta ära. Och likväl låter en sådan förutsättning otroligare än den otroligaste fabel. En historia, den herrligaste något modernt folk eger, hvilken segrande bestått alla eldprof af den strängaste, skarpaste forskning, af dramer, fördränkta i med vällust framdragna ohyggligheter, af historiska romaner, frossande omätligt på skandal, en sådan historia skulle lida afbräck genom några bidrag till den, som kunde letas upp af en finsk författare! I en sådan förutsättning låg väl en större förolämpning, än någon var berättigad tillåta sig emot utgifvaren, men än mer ett till det otroliga gränsande öfverskattande af hans förmåga.

Då utgifvaren snart för alltid drager sin hand undan från de partier, i hvilka han framställt skuggsidorna af de vexlande öden, han i det sydliga Europa rönt vid insamlandet af materialerna till det verk, hvilket åt allmänheten öfverlemnas, anhåller han att få afgifva en förklaring öfver orsakerna, som bestämt honom att ej gifva vika för obehaget att teckna äfven *dessa* partier. — Den enklaste förklaring vore väl den, att ingen teckning, som vill vara sann, kan helt och hållet umbära äfven — skuggfärg. Så tillfredsställande än en sådan explikation torde synas vara, anser sig utgifvaren dock böra tillägga ännu något. Såvidt utgifvaren har sig bekant — och han befarar, att han denna gång ej är oriktigt underrättad — har ingen finsk literatör någonsin och icke heller någon annan, hvars modersmål är detsamma som vårt literära, *under detta århundrade* varit i tillfälle eller

ansett det mödan värdt att förnöta sina krafter på försök att i söderns länder förskaffa sig tillträde till historiska källor på sådana håll, på hvilka försöket kunnat mötas af någon enda svårighet. Ty knappt nog kan väl såsom en sådan uppskattas mödan att sätta sig på en ledig stol uti arbetsrummet i f. d. kongl. arkivet i Paris, sedan man begärt fram ett med allra största beredvillighet framräckt manuskript, eller att kopiera af papper, framlagda för en genom någon diplomats inflytande. Berättelsen om ifrågavarande svårigheter torde således för de flesta läsare vara en nyhet, och så likgiltig för nyheter är man ju icke ens hos oss, att en sådan skulle sakna allt behag — ehuru nyttan kan synas nog problematisk. Ett eget förhållande tyckes dessutom göra utgifvarens hithörande erfarenhet till en något så när pålitlig mätare af de, om utgifvaren får så uttrycka sig, absoluta, d. v. s. af inga yttre, fördelaktigt förmedlande förhållanden motverkade vidrigheter, hvilka åtminstone ännu för ett år sedan gjorde forskarens förtviflan. Ingen sådan drog nämligen ut från sitt hem på literära upptäcktsfärder utan att på förhand hafva försett sig med alla möjliga subsidier och hjälptrupper, bestående i ampla rekommendationer såväl af landets regering, som af de i annat hänseende inflytelserikaste, mer eller mindre europeiskt bekanta män, dem man var i tillfälle att anlita. Forskaren var kanske dessutom understödd af sin egen personliga literära reputation, hvilken sedan den banat sig väg öfver hans fäderneslands gränser, bröt åt honom utomlands utvägar, genom hvilka han lätt kunde föröka densamma. Ty äfven detta slags rikedom, liksom all annan sådan, eger en mäktig attraktionskraft, som utan svårighet drager än mera åt det håll, hvarest mycket redan förut förefinnes. Och i detta, såsom i andra fall, gäller språket: *c'est le premier pas qui coute*. Detas sanning har utgifvaren mer än någon annan erfarit; och endast den godhet och ädelhet, som öfverallt i världen stråla af värma och ljus vida oftare och mer än misantropen kan föreställa sig, har gjort, att denna erfarenhet ej känts bittrare. Men då ens sträfvanden uppträda såsom utgifvarens värnlösa, beröfvade allt annat förord än det, som kan ligga i ett human syfte,

som underställes en förutsatt humanitets pröfning, med hopp och anhållan om befordrande af detsamma — endast då är man i tillfälle att förskaffa sig full visshet om, huru långt det är tillåtet att skrida fram, innan det ohjelpligt heter: hit, men icke längre! Det stycke väg, utgifvaren i alla fall lyckades tillryggalägga under denna sin envigeskamp emot svårigheterna, torde således ungefär utvisa, huru långt forskaren, lemnad åt sitt öde, d. v. s., hänvisad på nödvändigheten att själf dana detta, på denna bana förmådde tränga. Lyckligtvis förefinnes icke heller här någon fullkomlig vederläggning af en troendes hopp om framskridandets möjlighet.

Utgifvaren anser sig desto mer berättigad att till allmänneligare kännedom framställa dessa förhållanden, som han varit en af de sista, hvilka egt tillfälle att pröfva dem och af dem pröfvas. De hafva ju dessutom allaredan hemfallit åt historiens pröfning, äfven därför, att de numera icke finnas till, åtminstone i samma former, som ännu för endast ett år tillbaka. Hvem skulle väl i denna stund få det infallet att t. ex. i Venedig uppkasta sig till riddare för den österrikiska allsvåldighetens fromma lära om huset Habsburgs statsrättsliga menlöshet i alla tider, eller för hertigen regentens och hans likars politiska moralitet uti det republikanska Frankrike. Väl fann sig chefen för den Orleanska dynastin oförhindrad, när det så passade sig, att bygga sin familjs trygghet uppå en inför hela världen öppenhjertigt framlaggd skandal, hvilken hans närmaste anförvandter låtit komma sig till last. Men äfven den finkänslighet, hvarmed herr Mignet ville skrinlägga tidigare diplomatiska väfnader undan oinvigde forskares granskning, tycktes likväl antyda, att ett slags solidaritet mellan förgångna århundradens och stundens politiska kombinationer erkändes såsom norm, ehuru väl den i många hänseenden store man, som, då det led till aftonen med det konstitutionella Frankrike, förde ordet i dess ministerkonselj, såsom vi snart skola se, ingalunda hyllade denna åsigt.

Det skott, som, lossadt ifrån samma hôtel, hvilket gömde de autentiska „brefvens odödliga bevisning” om de sjelfherrskande Ludvigarnes machiavellistiska politik, i dunklet af den 23 Februa-

ris qväll ref sönder alla band, med hvilka tidens örn hållits i tygel, har väl, sannolikt för alla tider, slitit i stycken äfven nyss-antydda solidaritet. Ifall de herrliga, lysande sidorna af Frankrikes gamla monarkiska ära icke äro tillräckligt starka att gifva försvar eller åtminstone ursäkt för de svagare, dunklare punkterna, som dervid låda, skall man troligen icke mer känna sig föranlåten att genom utställda högvakter af hvad slag som helst omhulda densamma. Skulle således herr Mignets efterträdare i denna stund och framdeles finna sig befogade att tillställa solförmörkelseexperimenter inom den historiska forskningens ljusa sfer, måste de väl ledas af andra bevekelsegrunder än han. En ny tid har kommit, hans tid förgått. Men sannolikt skola desse epigoner ännu länge undslippa att ställas på slika prof. Hvar och en, som nu i södern känner med sig sjelf, att han kan göra något, har väl fullt upp med att bidraga att göra historien, lemnande åt framtiden och åt oss det sekundära bestyret att meddela bidrag till dess sammanskrifvande.

Vi återgå emellertid till den period, under hvilken de nu sannolikt kullkastade hindren ännu uppreste sig framför utrikes ärendernas arkiv i Paris med en seghet och uthållighet, som på långt när icke tilläto en supposition om deras brådstörtade fall. Vid sin återkomst till Paris 1846, vände sig utgifvaren på nytt till herr Mignet med återupplifvadt mod. Hans anhållan gällde numera främst tillfälle att vinna upplysningar angående „kungavalet i Polen“; dernäst, såsom redan tidigare, dylika om 1741 års krig. Den förstnämnda punkten tycktes för herr Mignet vara en ännu ömtåligare än den senare. Likväl syntes hans sinne hafva veknat något. Ingen förmodan derom, att utgifvaren egentligen blott ville kompromettera de folk och personer, hvilkas historia han önskade skriva, uttalades öppet. Tvärtom uttänkte Hr M. en *mezzo termine*, hvilken hade sken af den utomordentligaste beredvillighet. Utgifvaren skulle nämligen endast behöfva uppgifva några hufvudpunkter, om hvilka han önskade blifva upplyst. Hr M. lofvade sjelf sörja för att, i sådant fall, angående dem blefve sagdt: varde ljus!

Detta var väl att åt den, som känner en brinnande törst, hvilken drifver honom att kasta sig i den brusande strömmen, gunstbenäget erbjuda några droppar att läppja på, eller att räcka ett svagt flämtande eldkol åt någon, som ur natten trängtar till full dager. Men då intet val förefanns, åtminstone för ögonblicket, nödgades dock utgifvaren finna sig i sitt öde. Han upp- gjorde skrifteligen sina frågor och erhöll till svar trenne af- skrifter af franske diplomaters depescher, som då med synnerlig erkänsla emottogos. Men sedermera, då utgifvaren varit i till- fälle att genomgå lika många hundrade, ämnet vidrörande akter, kunde han ej utan en känsla af rysning tänka på den upplys- ning, för hvilken han hade att tacka den första yttringen af herr Mignets välvilja. Ty genom ett af de tre meddelade papp- ren, lösryckta ifrån allt sammanhang med föregående transaktion- ner, komprometterades på det nedrigaste en af de allra ädlaste karakterer, historien känner, och den högsta, fläckfriaste, hans olyckliga land någonsin framfödt. Det var Sobieskys. Olyckan att, om också endast genom missledning, offentligén hafva ka- stat en falsk skugga på en sådan, ej blott ett lands, men hela mensklighetens heros borde kännas nog stark i en häfdaforska- res sinne, för hvilken heder och sanning hafva någon betydelse, att rycka historiens griffel för alltid ur hans hand och samvets- friden ur hans själ. Intet berättigade herr Mignet till större tacksamhet af utgifvaren än att tillfälle sedermera lemnades ho- nom att komma den missvisning på spåren, hvartill herr Mignets palliativåtgärder och minuteringsförsök med sanningen ofrivilligt gifvo anledning. Men ingenting hade också bordt kraftigare öf- vertyga en så ädeltsinnad man som herr Mignet derom, att hans emot utgifvaren följda system kunde leda till någonting vida väg- nar värre än blott ofullständighet och bristfällighet i ämnenas behandling. All den ära, herr Mignet välförtjent skördat och den han än kan skörda, skulle näppeligen hålla jemnvigten med vanäran att, om än ofrivilligt, hafva falskeligen *dokumenterat*, det Sobiesky, — äfven han — hade låtit köpa sig af den „store konungens” ej alltid rena guld i en affär, hvari han likväl en- sam framstår ridderlig som en hjälte, oskuldsfull som ett barn,

herrlig som en gud och sannt patriotisk som en medborgare, hvilken älskar sitt fädernesland tusende gånger högre än sig sjelf.

Sysselsatt på andra håll, lemnade utgifvaren emellertid det af herr Mignet stängda arkivet ur sigte. Men om våren 1847 fattade han omsider det beslut att göra det yttersta försöket, i det han vågade adressera sig till *summus rerum moderator* i dessa ärender, herr Guizot sjelf. Understödd af den diplomat, som skötte Rysslands angelägenheter i Paris, herr Kiseleff, med den beredvilligaste välvilja, vann utgifvarens anhållan ett lika skyndsamt som gunstigt bifall. Den store tecknaren af civilisationens framsteg i Europa var ej densamme, som ville godtyckligt utestänga en bland civilisationens yttersta gränsinvånare från den upplysning, hvarefter han trånade. Utgifvaren ansåg sig omsider stå på sina vunna önsknings högst höjd.

Men deri misstog han sig ganska betydligt. Oaktadt sin förmans tillsägelse, fann herr Mignet alldeles icke för godt att öppna den förråds-kammare, hvars Argus han blifvit. En ny förevändning till portförbudet uppfanns. Enligt herr Mignets *terminus technicus* hette det nu, att det var „*géographiquement*“ omöjligt, att utgifvaren kunde företaga något arbete i oftanämnda arkivs lokal. Dermed menades, att utrymmet derstädes var knappt; och sanningen deraf kan ej nekas. Det nya hôtelet för utrikes ärendernas minister höll väl på att uppresas i grannskapet af deputerade-kammarens palats i vidlöftig prakt; men uti det gamla, i sekler begagnade hôtelet, befann sig medborgarkonungens minister ännu äfven „*géographiquement*“ i trångmål då förtiden. Det båtade naturligtvis till intet, att utgifvaren försäkrade sig ytterst belåten med äfven det undangömdaste, mörkaste hörn af den minsta kammare. Förevändningen till afslaget var och förblef — pretext; allt resonnemang således förslösadt.

Så förgingo åter månader. Herr Mignet hann derunder småningom öfvertyga sig derom, att utgifvarens afsigter och uppsåt ändock icke voro så onda, som han tycktes hafva misstänkt, samt att det var oändeligen mycket ljufvare för utgifvaren att

beundra honom sjelf, herr Mignet och hela världen, enär de det förtjenade, än att utspionera deras svaga sidor. Utgifvaren älskar att tro, att denna åsigt bibragtes herr Mignet isynnerhet genom en af de ädlaste, humanaste menniskor, hvars bekantskap det någonsin och någonstädes förunnats honom göra. Det var grefve *de Circourt*. Oaktadt en mångkunnighet, sådan utgifvaren ännu aldrig varseblifvit den hos någon annan och som sträckte sig till alla världens länder — i förunderlig grad äfven till vårt fädernesland — har han sällan uppträdt såsom författare. Men tio sådane kunde lätteligen ur hans outtömmeliga förråd hafva öst mera än de behöfde för att gälla såsom polyhistorer. „Det är en millionär, som slösar bort sin förmögenhet i skiljemynt af några sous”, menade om honom sannt och snillrikt hans vän, grefve Alfred de Vigny. — Såsom sagdt, utgifvaren förmodar, att det var hufvudsakligast denne utmärkte man, han hade att tacka derför, att ispantsaret sluteligen smalt bort från herr Mignets annars så välvilliga sinne. Också var det i herr *de Circourts* för främlingar från hela världen öppna, gästfria salon, herr Mignet omsider lät förljuda det hugneliga budskapet, att det så länge för utgifvaren stängda paradiset portar omsider skulle varda upplåtna. Till denna sena beredvillighet bidrog väl äfven till icke så ringa del öfvertygelsen — för att icke säga hoppet, att utgifvarens snart förestående afresa skulle innan kort befria herr Mignet från den endast alltför mycket finska enträgenhet, hvars hela elasticitet af det långvariga motståndet ytterligt blifvit stimulerad. Också uppkastades en formelig kapitulationsakt, hvari på det noggrannaste stadgades, huru många veckor, dagar etc. utgifvaren finge fördjupa sig i sina forskningar.

Denna kapitulation hölls dock icke, kunde ej hållas i helgd af utgifvaren. Den utmätta tiden skulle ej ens hafva varit tillräcklig till att genomläsa de vidlyftiga dokumenterna, än mindre till att på ett ändamålsenligt och behörigt sätt begagna dem. Deraf uppstod den pinsammaste kollision af pligter, af hvilken utgifvaren någonsin känt sig vexerad. Å ena sidan grannlaghetens urbana kraf att icke missbruka en tillåtelse att få veta

någoting, hvilken stämplades såsom exceptionell godhet; å den andra ögonskenlig, tröstlös visshet, stegrad med hvarje dag, derom, att genom klemmande eftergift för en — här ännu mer än vanligt — konventionell belevfvenhet, sanningens och vetenskapens oafvisliga fordringar blefve eftersatta. Ställningens brydsamhet förbittrades än mer genom medvetandet af de dubbla pligter, hvilka såsom finne ålågo utgifvaren. Han var ju ej blott den första, utan äfven den enda person, utgången från ett land, om hvars bildning man på förhand ej kunde hafva särdeles öfverspända föreställningar, hvilken utsattes för eldprovet af en skärseld, sådan som den nu beskrifna. Mindre än för någon var det således honom tillständigt, att genom segt missbruk ej af en rättighet — ty så behagade man ju ingalunda betrakta tillfället att ur de enda källor i verlden, ur hvilka han kunde, hemta tillförlitlig kunskap om de ämnen, hvilkas behandling låg honom om hjertat — utan af en, af gunst och nåde beviljad, *licence*, sannolikt lemna bekräftelse på fördomen, att vi finnar ganska medelmåttigt förmått afskudda vårt anborna hyperboreiska barbari samt införlifva oss med den europeiska grannlagenhetens lagar. Den förfärliga känslan af att lefva på nåder förnams under sådana förhållanden tusenfaldigt bittrare än under hvilka andra som helst. Och det fanns intet, ja, utan undantag intet enda personligt intresse, hvilket skulle hafva förmått fängsla utgifvaren något ögonblick längre i sin själs pinorum, sedan han, då den förelagda preskriptionstiden tilländalupit, på alla tecken förmärkte, att för honom varit hög tid att maka åt sig. Ingen timme förgick derefter, under hvilken han ej önskat att vara hundratals mil derifrån aflägsen. Skulle herr Mignet haft ringaste aning derom, att hans otålighet att blifva utgifvaren qvitt, förvandlade arkivet till det pinsammaste *purgatorium*, som ofvan eller under jord finnas kan, sannerligen han då kunnat inbilla sig, att det var just han, som martyriserades genom utgifvarens finska, europeiskt-famösa envishet.

Men utgifvaren förmenade sig härvid hafva att bevaka intressen, oändeligen mycket högre och heligare, än hvilket enskildt som helst, och hvilkas förfäktande icke medgaf någon

kapitulation, hvad offer än försvaret kunde pålägga. Det gällde att åt Finlands literatur eröfra medel till ett *aktivt* deltagande uti lösningen af stora verldshistoriska frågors behandling. Ett tillfälle att hinna detta mål, sådant som det, hvartill utgifvaren med så mycken möda trängt sig, hade ännu aldrig öppnat sig för en finsk literatör; och all anledning var ännu den tiden till förmodan, att ett dylikt ej på länge skulle yppa sig för någon sådan. Och det var känslan af den pligt, hvilken ålåg honom såsom en, om än aldrig så ringa, bärare af sitt fäderneslands literära intressen, som stålsatte utgifvaren att endast för deras möjliga båtnad uthärda vedermödor af det slag, dem ingen, som blott aktar sig sjelf, skulle frivilligt underkasta sig ett enda ögonblick. Det är väl möjligt att utgifvaren öfverskattade vigten och värdet af de upplysningar, han medelst så utsägligt obehag gäldade. Han är beredd uppå att derom öfvertygas och skall med undergifvenhet en dag böja sig för denna nedslående visshet. Men bittrare än denna blefve för utgifvaren erfarenheten deraf, att hans landsmän endast med en känsla af ovilja skulle kasta en återblick på ofvanstående exposition af det obehag, tanken uppå vårt land gaf honom styrka att utstå. Ty i en sådan ovilja låge ju vida mer, än man kanske i första ögonblicket föreställer sig, ett bevis derpå, att de syften, till hvilka utgifvaren sträfvade, kännas såsom främmande för hans landsmän.

Resultaterna af de forskningar, dem utgifvaren på sätt, som omförmäldt blifvit, lyckades göra, komma i alla fall ej så snart att underkastas allmänhetens pröfning. De, i det hela ganska ringhaltiga upplysningar angående kriget 1741, hvilka den i synnerhet för deras insamlande ytterst knappt tillskurna tiden tillät att hemta, skola dessutom ej ingå i nu påbegynta serie af historiska arbeten, utan komma att publiceras i ett häraf oberoende verk, emedan de ojemförligt rikare materialerna för detta böra sökas i nordiska källor. Hvad deremot „kungavalet i Polen” beträffar, så erfordrar dess fullständiga bearbetning vida mera tid och tillfälle, än utgifvaren nu kan egnas deråt. Ty, såsom redan tidigare blifvit anmärkt, lyckades utgifvaren för detta ämnes omfattande behandling insamla betyd-

liga förråder ej blott i det arkiv, hvarom senast varit fråga, utan äfven i flera andra dylika, till hvilka tillträdet stod för hvar man öppet.

Bland dessa hamnar utgifvarens minne sist, lik arkens dufva, med fridfull oliveqvist och med stor glädje i *ett*, hvars namn ofvanför i förbigående nämndes, men hvilket annars här i Norden torde vara ända till namnet okänt. Frågan är näml. om den förvaringsplats för stora manuskriptsamlingar, som ännu 1847 kallades *archives du royaume*, och hvars benämning sannolikt under loppet af innevarande år undergått den förvandling, den republikanska tidräkningen påkallat. Lokalen för detta institut är ett herrligt palats, fordom tillhörigt en af det gamla feodala och monarkiska Frankrikes mäktigaste ätter: Rohan. Genom en besynnerlig anomali uppreser detta sig i sin aristokratiska stolthet på en af hjertpunkterna af den dystra valplats, hvarest i dessa dagar de moderna gengångarene af Spartacus och hans olyckskamrater utkämpade sin vilda döds kamp, försonande sålunda sitt öfverdåd att hafva fyra månader tidigare kastat öfverända „Julithronen“. I närmaste grannskapet af det slott, hvarest konungslig rikedom fordom dref öfverförfinade hertigar och prelater af Rohanska familjen till synd, drifver hungern nu gatorna St Antoine och Temples halfvilda inbyggare till brott. *)

Det var dock ej farhågan för dessa sistnämnde, hvilken aflägsnade främlingen från „*les archives du royaume*.“ Anledningen till hans uteblefna besök var endast den, att han ej kunde hoppas att der finna särdeles näring hvarken för sin nyfikenhet eller vettgirighet. Ty detta arkiv innehåller egentligen dokumenter af lokalt och enskildt intresse för Frankrike. Blott händelsevis hafva handskrifter, hvilka för historien ega någon be-

*) I samma slott tänker dock en af „folkets“ kärleksfullaste vänner på dettas förbättring och förädling samt gör ur sitt rika hjerta utdrag till skrifter af hänförande vältalighet, genom hvilka han söker befordra dessa ädla ändamål. Äfven detta är en märkvärdig slumpens qvickhet, men en försoningsfull och upplytande.

tydelse, dit förirrat sig, ifall förhållandet ej är det, att den familj, som akterna angå, tillkämpat sig namn och rang äfven i häfderna. Så lemnade t. ex. familjepapper, ursprungligen tillhöriga den „store Condé” och hans son, hertigen af Enghien, båda två, dels skiftevis, dels på en gång, kandidater vid „kungavalet i Polen”, ej oviktiga upplysningar angående dettas detaljer. Men likväl saknas icke urkunder, hvilka äfven direkte angå sjelfva den aflägsnaste nordens historie. Sådana äro t. ex. flera originaltraktater,*) under trettonde etc. århundradet, ingångna emellan franska och norska furstar; dylika från trettio-årigakrigets tider mellan Frankrike och Sverige, samt en dansk diplomats relationer från Paris till sitt lands konung, om hvilka sistnämnda utgifvaren förbehåller sig att vid ett annat tillfälle afgifva närmare redogörelse. Äfven de diplomatiska dokumenter, hvilka utgöra hufvudstyckena i denna första del af vårt arbete, hemtades om hösten 1846 ur samma *archives du royaume*.

Men innan utgifvaren går att uppfylla sin skyldighet att angående dessa lemna behörig förklaring, åligger det honom att fullgöra en annan pligt lika ljuf för hans hjerta som oeftergiflig för hans rättskänsla: pligten, att tolka sin varmaste tacksamhet för det sätt, hvarpå han under hela den tid, han i besagde arkiv var sysselsatt, af hvar och en, som dermed hade något att skaffa, oföränderligt bemöttes. Ifall utgifvaren skulle karakterisera detta bemötande endast såsom beredvilligt, sade han nog litet; ordet vänskapsfullt säger knappt tillräckligt härom. Hur bortskämd man än må hafva hunnit blifva genom den liberalitet, som under föresyn af herr *Champollion, fadren*, — blott på hans egen son tyckes hans humanitet till någon del hafva förfelat sin verkan — gör sig gällande i f. d. kongl. biblioteket, öfverraskas man likväl på det angenämaste af den, hvilken i allo röjer sig uti det arkiv, hvori öfveruppseendet är anförtrödt åt herr *Letronne*, men hvars egentelige och närmaste förvalt-

*) Af dessa hafva kopior blifvit lemnade till f. d. kongl. bibl., af hvilka sedan de afskrifter togos, som, genom herr *Champollions* benägna försorg, för några år sedan öfversändes till Sverige.

ning åligger den verldsbekante professor *Michelet*. Måhända skulle man vilja förklara, åtminstone till en del, besagde förhållande derigenom, att embetsmännen uti *les archives du royaume* äro mindre uttröttade genom besök och förfrågningar än fallet är i andra offentliga inrättningar af samma slag. Utgifvaren bestrider ej ett sådant inkasts giltighet, men anmärker dock deremot, att humanitet ej kan bero af tillfälliga förhållanden. Den är ju ett resultat af totalutvecklingen af personlighetens sinnestämning och karakter. Såsom en medverkande väckelse till den anda, som i herr Michelets omgifning råder, erkänner dock utgifvaren gerna dennes ädla sinnelag, hvilket, jemte hans omätliga talang, äfven uti vidsträcktare verkningskretsar utöfvat ett så oemotståndligt inflytande. Äfven lusten för allvarligt arbete, som utmärker herr Michelets embetsbröder uti det f. d. Rohanska palatset, har väl blifvit stärkt genom deras älskade och ärade mästaress föredöme, hvilken helst berömmar sig af att föra och städse hafva fört ett arbetsamt lif. Flere bland desse män intaga också ett aktadt rum uti sitt lands literatur, ehuru de naturligtvis lika litet härutinnan, som i något annat hänseende, hvarken vilja eller kunna täfla med den vidtberömde — använt på Michelet är ordet ingalunda ett talesätt blott — professorn i *Collège de France*.

Såsom synnerlig berömmelse bör det tillräknas desse ädle män, att de bevarat sitt hjerta ifrån att krympa ihop under inflytandet af en böjelse, hvars hetta mångenstädes annars utöfvar ett vidrigt, sammanpressande värde på i öfrigt icke tränga sinnen. Det händer nämligen, att folk, som längre tid sysselsatt sig med hopsamlande af och forskning i handskrifter, småningom gripas af en ängslig snikenhet, snarlik den, hvilken gör till sina trälar andra, sysselsatte endast med hopfösandet af skatter utaf en mer materiel beskaffenhet. Äfven då förrådet med all rätt tillhör hela världen och är så ymnigt, att en tiofaldigt utsträckt människolefnad ej skulle hinna med att förbruka detsamma, inbilla sig dessa människor, det hvarje försök af någon annan att deraf begagna sig är ett oförlåtligt ingrepp i deras privata eganderätt, samt tillbakastöta således försöken af

Anmälan.

Under den tidrymd af mer än fyra decennier *Fredr. Cygnaeus* såsom skriftställare, skald, lärare och vältalare verkade i vårt fädernesland, utvecklade han en efter våra förhållanden ovanligt stor literär produktivitet, hvars alster ligga spridda i en mängd olika böcker, broschyrer m. m. eller ock, ehuru till ett ringare antal, ännu befinna sig i manuskript bland den bortgångne författarens efterlemnade vittra qvarlätenskap. En ordnad och så vidt möjligt är fullständig upplaga af *Fredr. Cygnaei* samlade arbeten måste dock anses komma att utgöra ett viktigt och värdefullt bidrag till Finlands nationalliteratur. Äfven för den nu bortgångne författaren af dessa verk var det i lifstiden en kär förhoppning, att hans arbeten en gång skulle i en sålunda samlad upplaga hembjudas den fosterländska allmänheten, och behedrade han i sådan afsigt upprepade gånger under sina sista lefnadsår samt ännu på dödsbädden undertecknade med uppdraget att redigera och utgifva en fullständig edition af hans samlade arbeten.

Ehuru nogsamt inseende vanskligheten af ett sådant företags ekonomiska sidor, hafva vi dock, öfvertygade om detsammas betydelse i literärt hänseende samt af värnadt för den bortgångne patriotens yttersta önskan, icke velat undandraga oss det ärofulla uppdraget samt skrida nu till dess förverkligande, i det vi härmedelst inbjuda den fosterländska allmänheten till en subskription på en fullständig upplaga af

FREDR. CYGNÆI SAMLADE ARBETEN.

Enligt vår utstakade plan kommer denna upplaga att, så vidt författarens efterlemnade skrifter möjliggöra sådant, *fullständigt* upptaga allt, hvad *Cygnaeus* på svenska språket producerat och som kan anses förtjent af att intaga en plats i hans samlade arbeten. Detta verk — till omfånget ett af de största literära arbeten, som i detta land sett dagen — kommer att omfatta trenne afdelningar: 1:o *Historiska arbeten*; 2:o *Litteraturhistoriska och Blandade arbeten* samt 3:o *Poetiska arbeten*, hvilka serier utgifvas vid sidan af hvarandra i häften af 5 ark samt i det format och den typografiska utstyrsel, som detta nu utkomna första häfte utvisar. Hvarje afdelning kommer att

omfatta ett olika antal band. Men hvarje bands sista häfte följa titelblad och innehållsförteckning för bandet. En utförlig lefnadsteckning af Fredr. Cygnaeus åtföljer slutbandet, som kommer att prydas af den bortgångnes porträtt.

Vid det grannliga värfvet att redigera Cygnaei arbeten skall bemödandet blifva att dervid förfara med tillbörlig pietet för författarens uttryckssätt och tankegång. De förändringar i skriftsättet, som i vissa fall finnas vara absolut nödvändiga, skola verkställas med varsam hand. Den vexlande ortografin i Cygnaei under en lång tidrymd utgifna arbeten återföres till en nyare tids, utan att dock det modernaste skriftsättets alla bestämningar ansetts lämpliga att här iakttagas.

Utgifningen skall fortgå regelbundet, dock så att icke flera än omkring tio häften årligen lemna trycket, hvarför det icke bör blifva alltför betungande äfven för den mindre bemedlade att med sitt bibliotek införlifva detta arbete. Subskriptionspriset är beräknadt så lågt som möjligt eller till 1 mark 25 penni per häfte.

Samlingens omfång kan ännu icke med bestämdhet angifvas, men torde komma att kunna inrymmas i 40 å 50 häften.

Subskription, som är bindande för hela verket, emottages hos alla bokhandlare i landet

Helsingfors i December 1881.

G. W. Edlund,

Förläggare

E. Nervander,

Redaktör

af

Fredr. Cygnaei Samlade Arbeten.

FREDR. CYGNÆUS.

SAMLADE ARBETEN.

HISTORISKA ARBETEN.

FÖRSTA BANDET.

2.

HELSINGFORS,
G. W. EDLUND'S FÖRLAG.
1882.

Pris: 1 *My* 25 *pk*

HELSINGFORS,
Hufvudstadsbladets tryckeri,
1882.

alla krafter. Af alla monopolister äro desse de intolerantaste och mest egoistiske. Den region, i hvilken de söka kolonisera sitt spärrningssystem, är dessutom så hög och fri, att sådana tilltag förlora helt och hållet den oskuldfulla beskaffenhet af sociala experimenter, om hvilka med godt samvete kan resonneras för och emot. Den Cobden, som en dag förmår låta dessa herrar uppskära allt det förakt, hvartill de sjelfva utsått frön, i det de föraktat en af den forskande menniskoandens oförytterligaste rättigheter, har gjort sig välförtjent om denna samt fått sig en afundsvärd lott beskärd.

Män, så frie äfven för den nu angripna inskränktheten som arkivarierne uti *les archives du royaume*, har utgifvaren sällan haft lyckan anträffa. Äfven då de under sina egna forskningar upptäckt något, som möjligen kunde intressera utgifvaren, hastade de att gifva honom del deraf. Den största sanning låg det således i en af desse herrars försäkran, att det ingalunda var deras fel, att utgifvaren ej kunnat hos dem göra en rikare skörd, än den han insamlat. Det fanns väl *en*, hvilken lätt kunnat erbjuda bot för den bristfällighet, utgifvarens forskningar härstädes ej genom någons goda vilja kunde undgå. Men såsom vi ofvanför mer än tillräckligt sett, var han ej den man, hvilken slösade med sådana botemedel.

Det var nämligen i brist på tillfälle att uti utrikes ärendernas arkiv rådfråga ymnigare källor, som utgifvaren nödgades inberga allt hvad han kunde hemta ur de till en del stympade, af tiden misshandlade samt dessutom endast en kort period omfattande diplomatiska akter, hvilka genom en händelse, hvarom ingen förmådde lemna närmare upplysning, befunno sig i förvar uti *les archives du royaume*.*) Det, som de i alla fall erbjödo, lät endast desto lifligare känna obehaget af de tvångsåtgärder, hvilka gjorde det omöjligt att annorstädes söka hvad som felades. Hela den samling, hvarom här är fråga, angick en period

*) Här må anmärkas, att utgifvaren ej trott sig böra öfversätta denna benämning, emedan den ingalunda motsvarar det begrepp, vi äro vana att fästa vid ordet: riksarkiv.

af Sveriges och vårt lands öden, hvars „historie ännu återstår att skrifva”, såsom någon ej längesedan uttryckte sig i „Frey” — och hvilken mening utgifvaren fullkomligt delar. Ty dessa dokumenter innehöllo bidrag till kännedom af den märkvärdigaste, ehuru ingalunda den störste bland Wasarnes titan-slägte: Carl XII och af hans tid. Härmed vill utgifvaren naturligtvis ej förneka att rika, till en del ypperliga materialier för en sådan historie längesedan förefunnits. Bland dessa intaga, såsom hvar man vet, Jöran A. Nordbergs vidtomfattande verk det främsta rummet. Sannfärdig och flärdlös såsom en af medeltidens krönikeskrifvande klosterbröder, har han dock af verlden sett vida mer än en sådan. Han har lefvat med i den verldskakande tid, om hvilken han skrifver, ehuru väl såsom främling: ty den var „okänd för friden”, medan hans stilla värf och mission var fridens blott. Men likväl stod han hjelten för nära för att, å ena sidan, rätt kunna uppfatta alla dennes kolossala dimensioner samt, å den andra, undgå tryckningen, hvilken den starkastes karakter oemotståndligt utöfvar äfven på — starkare i sin omgifning. Nordbergs öfverallt rördja pietet emot sin Historias föremål, i hvars hjertas djupaste djup han såsom „Bichtfar” mer än någon var i tillfälle att kasta forskande blickar, manar väl högt till aktning för författaren och stegrar beundran för hans hjelte, då denne står så hög och ren äfven inför en sådan samvetsdomstols pröfning. Men den ställning, hvori han befunnit sig till Carl XII, ehuru uppburen af religionens ande, pålade dock, såsom redan antydtt blef, hans ande ett tvång, från hvilket historiens genius vill veta häfdatecknarn lika fri som från allt annat. Tiderna, i hvilka Nordberg fullbordade sitt verk och som skröto öfver att hafva bortkastat alla band, snärjde dessutom författaren i sådana af vida mer tryckande art än de, i hvilka en jättes själ någonsin kan slå en vanlig dödligs. — Dock det kan hvarken vara utgifvarens skyldighet eller afsigt att redogöra för dem, som skrifvit om Carl XII före honom. Ett vill han dock härom tillägga. Den författare, hvilken äfven af den fridfärdige Nordberg allra strängast bedömes, och om hvars verk visserligen tadlande volymer kunna skrivas, vidlyftigare än

detta sjelft, har dock mäktigare än alla andra skribenter till-
sammansattna bidragit derhän att slunga Carl XII:s namn vidt-
omkring en beundrande verld. Sådant är geniets företrädesrätt.
Då utgifvaren t. ex. midt bland Siciliens berg hörde S. Marti-
nos furstelige benediktinare med hänryckning prisa Carl XII så-
som den störste bland hjeltar, fattade han klarare än någonsin,
att, näst hjeltens eget svärd, ingenting så mycket framdrifvit hans
ryktes stormande fart som Voltaires snille. Skulle desse mun-
kar nödgats vänta uppå att genom Jöran Nordberg och andra
hans likar få kännedom om hvad för en man Carl XII var, san-
nerligen hade de icke då fått vänta något för länge.

Anmärkningsvärdt, — ehuru visserligen icke särdeles för-
underligt, då man besinnar, under hvilka förhållanden Vol-
taire sammanskref sin „*Histoire de Charles XII*“, och att
han var och förblef fransos, äfven om Frankrikes regering
stundom förunnade honom uti bastiljen tid och tillfälle att
i ungdomen komma till besinning — anmärkningsvärdt är det,
att äfven Voltaire nästan helt och hållet förbiser de sidor af Carl
XII:s historie, hvilka utgifvaren hufvudsakligast önskar relevera
ur de franska diplomatiska papper, som komma att erbjuda det
förnämsta innehållet af denna första del. Utgifvaren menar här-
med de sidor, medelst hvilka Carl XII:s görande och låtande
redan ifrån begynnelsen af hans krigiska bana sammanhängde
vida mer, än man vanligen tänker, med det sydligare Europas
och framför allt Frankrikes politiska kombinationer, farhågor,
förhoppningar.

Det är allmänt bekant, att Frankrike och Sverige, ehuru
endast sammanhållna genom vacklande, sköra, af ömsesidig miss-
unsamhet och misstroende slitna förbund och öfverenskommelser,
likväl emot medlet af sjuttonde seklet bistått hvarandra att före-
skrifva, snart sagdt, hela det öfriga Europa lagar samt till att
intaga en predominerande, i högre mening verldshistorisk ställ-
ning uti det europeiska statssystemet. De hade förhjelpit hvar-
andra att göra sig till Europas två „stora makter“, mot hvilka
ingen annan ensam fördristade sig hoppas att hålla stånd. En-
dast vidtomfattande koalitioner mellan de jemförelsevis sva-

gare lofvade att medföra ett sådant resultat. Sinsemellan för-
enade, ansågos de dock i det närmaste vuxna att kunna hålla
Europa i tygeln. Frankrikes storhet, såsom stående och grun-
dad på det fastaste materiella substrat, hvarpå någon stat i verl-
den någonsin egt att stödja sig: den kraftigaste centralisation af
allt slag, förmådde med egen styrka hålla sig upprätt under hela
senare hälften af nyssnämnda århundrade, oaktadt de förenade
ansträngningar, det i känslan af sin öfversvallande lifskraft
öfvermodigt framkallat emot sig från det sydliga Europas sida.
Men medan Frankrikes storhet visade sig vara utgången ur
en nödvändighet, hvilade deremot Sveriges på en tillfällighets
vanskliga grund. Utgifvaren skulle vilja karakterisera denna
storhet — ej såsom tillkonstlad — men som ett konstverk. Ty
den hade upprest sig hufvudsakligast genom en, visserligen den
lyckligaste, men äfven tillfälligaste bland alla tillfälligheter: den
att Sveriges högste *födde* ledare voro genier af den höga rang,
att äfven det skarpsyntaste val, som vore tänkbart, ej kunnat
utkora dem ibland millioner lika herrliga. De voro i hvarje
mening af ordet borne till de *förste* ibland sitt folk. Och de
hade genom sin öfvermäktiga handlingskraft hänfört detta folk
till öfveransträngning af sina såväl intellektuella som fysiska
krafter. Produkten utaf stegringen af furstarnes intelligens till
geni och af nationens lifskraft till heroism blef Sveriges stor-
het. Detta tillstånd var således abnormalt, ett undantag. Det
kunde ej i längden ega bestånd i verkligheten. Dess herr-
lighets dag kunde blott lefva upp och evigt i elysén för
de nationers storhet, som en gång varit historiska — verlds-
historien.

Öfvermåttet af Carl X:s vikingadjerfhet hade äfventyrat
Sveriges politiska betydenhet, men likväl betydligt förökad dess
hjelteära. Det krig, hvori hans son, emot sin vilja, tidigt sett
sig invecklad, hade äfventyrat och förminskat bäggedera. Men
hvad Carl XI genom krig förlorat, det återgaf freden honom i
fördubbladt mått. Såsom Europas enda fridsfurste på den tiden
emottog han på sin dödsbädd hela Europas kallelse att släcka
ut den krigsfackla, hvars brand tärde på verldsdelens innersta

märg. Dödens eviga fred, som tog honom bort till sig, tillät honom ej att fullborda sitt höga värf såsom mäklare af verldsfreden. Han nödgades öfverlemna detta såsom testamente i sin unge sons opröfvade hand. Carl XI:s bortgång är en ibland de få katastrofer, som tydligen bevisa, att ett enda lif kan någonsång vara mera värdt än tusen sinom tusens, att nationernas öden kunna hvila på en enda lifstråd — åtminstone för ögonblicket. Ifall Carl XI fått lefva, hade det adertonde århundradets gryning ej kunnat se Sveriges verldshistoriska betydelse luta så mot aftonen som nu skedde och lika litet Rysslands springa upp till den dag, som plötsligt klarnade deröfver. Till improviserandet af detta ljusfenomen hade Carl XII negativt: genom storheten af sitt motstånd och sitt fall, bidragit ej stort mindre än Peter den store sjelf medelst sin positiva skaparekraft. En större ära än den att hafva besegrat Carl XII kunde den tiden ej förvärfvas i verlden; en större ära icke ärfvas, än arfvet af Sveriges dåvarande bråddöda storhet lemnade efter sig åt den, hvilken dertill styrkt sin rätt.

Genom ingenting har utgifvaren kraftigare öfvertygats om sanningen häraf än genom de papper, hvilkas hufvudinnehåll han nu går att framlägga. Ur dem har han lärt sig mer än någonsin förut inse, att Sveriges svärd vägde i Europas vågskål 1703—4 ännu tyngre än i de tider, då Oxenstjernas patriotiska vishet beherrskade fredsverket i Münster och Osnabrück. Sverige behöfde då fullt ut lika mycket, om icke mer, Frankrikes bistånd, som detta Sveriges. Men något öfver ett halft sekel derefter erkänner samma konung, i hvars barndom den westphaliska freden uti hans namn slutits, numera mångbepröfvad, ärekrönt såsom ingen var det i verlden, sitt behof af den tjuguarige ynglingens hjälp uti nöden. Han, den stoltaste af alla menniskor, vågar ej ens åberopa sina verkliga eller inbilade anspråk på Sveriges tacksamhet. Han beder blott om tillfälle att sjelf få ådraga sig en sådan skuld, redobogen att gälda denna med hvilka offer som helst. Och likväl hade han sträckt sin skyddande sköld öfver Carl XII:s fader och dennes land i Oliva, i S:t Germain, i Nimvegen; och han hade gjort

det med ett ädelmod, hvars källa varit renare än äfven den mest grandiosa skrytsamhets; ett ädelmod, som kunde kallas oegen-nyttigt, ifall historien skulle känna något exempel på en inter-nationel transaktion, hvilande blott på en ogrumlad oegen-nyttas grundval.

Det egna intryck, utgifvaren erfarit under sysselsättningen med ifrågavarande papper, har fördjupats genom sättet, hvarpå Carl XII i dem visar sig. Ehuru hjelten städse är och förblir hufvudperson uti dem, ställes man dock aldrig liksom ansigte emot ansigte inför honom. Han *träder* ej fram i berättelsen; han *skymtar* endast fram utur den såsom ur ett mystiskt fjer-ran. Han kännes liksom en „obekant gud”, för hvars makt alla falla tillbedjande neder, utan att någonsin kunna nalkas honom; eller som en planet, kring hvilken en hel verld af månar och drabanter i ofrivillig ödmjukhet graviterar. Och likväl är det ej en obskyr observator, som angifver de verkningar, hvilka utgå ifrån föremålet för alla hans betraktelser. Det är tvärtom en man, egnad, om någon, att tränga med sitt forskareöga detta föremål på lifvet. Ty det är den „store konungens” hos Sveri-ges konung akrediterade ambassadör, som utför spejarevärfvet. Men det oerhörda spörjes nu för första och enda gången, att Ludvig XIV:s minister sällan eller nästan aldrig får nalkas den furstes person, hos hvilken han dock skall vara anställd. Och det, om möjligt ännu oerhördare eger derjemte rum, att denne store Nestor bland konungarne ej vågar harmas öfver denna gränslösa förödmjukelse, utan fördubblar endast sina bemödanden att på hvad sätt som helst komma i gunst och nåde hos den öfvermodige pilten.

Det hufvudsakligaste af oftanämnda dokumenter utgöres utaf en samling af Ludvig XIV:s och ministerns för utrikes ären-derna Torcys skrivelser till franska ambassadören marquis de Bonac samt dennes svar på dessa depescher åren 1703—4. Ut-gifvaren var ej i tillfälle att öfvertyga sig om, huruvida dessa bref förvaras i original uti utrikes ärendernas arkiv; men han tager det dock för afgjort. De handskrifter, hvilka han kunde begagna, voro endast „duplicata” eller kopior, tagna sannolikt

för ministerns eget behof samt ursprungligen utgörande en förlöpande serie. Men numera var denna — såsom redan ofvan för anmärktes — betydligt rubbad och afbruten. Pagineringen gick dock fram sin gilla gång, obekymrad såväl om omkastningen som afbrotten, hvaraf kunde skönjas, att den i senare tid blifvit ditsatt, utan att innehållet hunnit rådfrågas. Stympningen röjdes vanligtvis vid ställen, som synnerligast tycktes kunna hafva lockat en hvardaglig nyfikenhet: så t. ex. på det enda ställe, der i dessa bref Patkull införes på scenen. Deraf kunde den slutsatsen dragas, att ej slumpens, utan en ohejdbar vandalisms nyck haft sina långa fingrar med i spelet, i forna dagar. — Utom det, som närmast angår Carl XII och de förhållanden, öfver hvilka hans svärd, hjälpande eller hotande, men alltid tungt hängde, vidröras i dessa papper äfven andra omständigheter, som med honom hafva intet direkt sammanhang. Den franska diplomaten, hämmad genom den svenske konungens tillbakastötande köld i sitt outtrötteliga behof af verksamhet, kastade sig nämligen med ospard ifver uppå intriger, genom hvilka han sökte och verkligen lyckades i att bidraga till att uppvigla ungrarne till ett uppror, som med tiden åstadkom en större diversion i Ludvig XIV:s sig alltmära försvårande belägenhet, än han, oakadt alla de Bonacs försäkringar, vågade hoppas i begynnelsen. Ehuru upptagandet af detta ämne ej ingår i utgifvarens plan, skall han dock stundom derpå kasta en sidoblick; och det af tvänne skäl: först, emedan ledarene af det ungerska oväsendet sökte indraga äfven Carl XII deri; för det andra, emedan de Bonacs hithörande åtgärder, sannolikt föga kända, ej sakna sin betydliga märkvärdighet samt bidraga till att karakterisera de dåvarande polska förhållandena på ett högst eget sätt.

Utom dessa depescher, för hvilkas hufvudinnehåll utgifvaren skall redogöra, förefunnos i samma samling fem stycken s. k. „*mémoires*“, till en del ännu mer upplysande än de förstnämnda. Fyra bland dessa utgöra en egen serie. De härröra ifrån en tid, då Ludvig XIV omsider beredt sig sjelf och andra

en önskelig ro genom att stiga neder under S:t Denis' hvalf till sina fäder, och då äfven Carl XII allt mera lutade sig emot sitt sista fall och närmade sig den eviga hvilan. Dessa *mémoires* hämta sin hufvudsakliga märkvärdighet deraf, att de med öppen-hjertigaste oblyghet framlägga motiverna för den politik, hvilken numera borde följas emot det nederdignande Sverige. Den politik, Ludvig XIV hade begagnat, älskade ej att uppträda beröfvad allt sken af storhet; den kastade gerna omkring sin grandiosa egennytta en täckmantel af konungslig, bländande glans. Den politik, som följdes af hjelten i Palais Royals orgier, visar sig deremot hafva vunnit i flärdlös frånvaro af allt skenfagert prål hvad den förlorat i känsla af allt, såväl fursteligt som menskligt värde. Det af sina fiender öfvermannade Sverige betraktas uti ifrågavarande *mémoires* ungefär såsom en sjöman, hvilken råkat i piraters händer och halfdöd blifvit vräkt mot stranden, bekikas af en bepröfvad och förståndig lurendrejare ifrån säkert bakhåll. Den kloka mannen inser lätt, att det vore dumdristigt att lemna den i sitt blod bortdomnande det ringaste bistånd. Hans förföljare kunde ju taga humör deröfver, och hjälparen sjelf utsätta sig för något äfventyr. Låter man deremot den olycklige förgås i sitt elände, kan man ju kanske blifva god vän med dem, som utplundra honom, äfven om man ej, ty värr, är i tillfälle att sjelf direkt deltaga i denna rolighet. Ifall några skrupler, hviskande ifrån djupet af ett ännu icke fullkomligen qväfdt samvete, skulle tillåta sig att göra några invändningar emot detta förståndiga resonnement, nedtystas dessa lätt genom en rekapitulation af syndarens alla fel och brister, allt ifrån hans födelsestund intill hans dödsdag. Det bör ju förslå. — Se der hufvudsumman af den politiska vishet, uttalad af hertigen regentens agenter uti de fyra *mémoires*, hvilken kommer att framläggas till läsarens egen närmare ompröfning!

Den femte af dessa *mémoires* är ibland alla i samlingen förvarade dokumenter till tiden för dess uppkomst den äldsta, och, ifall ej utgifvaren fullkomligt misstager sig, till sitt innehåll den vigtigaste. Den gifver vida mer, än dess titel lofvar. För-

fattarens namn är väl ej utsatt; men all anledning är dock att förmoda, att den härrör af samma marquis de Bonac, om hvilken ofvanför var fråga. Det har sin stora märkvärdighet att se honom anstränga alla sina krafter till att tillbörligen skärskåda de för honom fullkomligt främmande föremålen samt att reda sig ibland dem. Han låter i alla fall ej det ringaste genera sig; han befinner sig såsom hemma hos sig, helt och hållet „à son aise.“ Fransosens snille ligger ofta i hans öga. Han är född observator, i högre grad än något annat folk. Med vildens skarpa sinne förenar han den verldsvana mannens fina urskilningsförmåga af hvarje skiftning utaf människornas lynnen. Äfven memoirförfattaren visar sig ega ett ej ringa mått af dessa egenskaper samt derjemte skicklighet att bedöma militära förhållanden: naturligtvis en hufvudsak, då det gällde att rätt uppfatta Carl XII, hans omgifning, planer, görande och låtande. Men hvad, som dock gifver denna memoir dess högsta intresse, är dess egenskap att hafva flutit i klar omedelbarhet ur lefvande källor. De intryck, den upptecknar, springa fram ur ögonblicket, som gripes i flykten, innan det ännu hunnit ila bort och åldras till forntid, då det alltid skymmes undan af den senfödda erfarenhet, som lägrat sig mellan dess egentliga lifsmoment och den retrospektiva spaningen. De människor, observatorn ser, hafva sin rörelse omkring honom, och dem han daguerreotyperar medelst sitt själsljus, äro nu endast männerna från Narva och Düna, ej sådana från Pultava och Fredrikshall. De kunna ännu växa och förvandlas — äfven af annat än matkarna i sin likkista, ifall de fått en sådan på sin lott, och af häfderas skiftande uppfattning utaf deras förgångna lif. De hafva ännu en — framtid; och betraktaren, liksom de betraktade stå ännu alla i förbidan på denna, liksom inom en port, på hvars yttre sida ett ilbud klappar i natten, utan att man kan ana till hvadan det kommer och hvad det medförer.

Memoirförfattarn tecknar föremålen för sin behandling *skarpt*. Ordet gäller äfven i den meningen, att han, såsom främ-

mande för de förhållanden, i hvilka han med sin blick vill tränga, och stående utom desamma, samt just derigenom, att hans öga är vid dem ovan, lättare upptäcker sådana sidor af föremålen, dem det dervid vana ögat skulle förbise eller kanske icke ville märka — emedan anmärkningen komme att gälla lika mycket den seende själf som de sedde. Det smärtar naturligtvis ganska lindrigt herr marquis de Bonac att varsna äfven svagare sidor hos de personligheter, hvilka för honom egenteligen hafva ingen annan betydelse, än den nytta, som de möjligen kunde erbjuda hans herre och konung, förmår skänka dem. Förtjensten af motivet till hans samvetsgranna framställning kan således ej alltför högt uppskattas. Men denna själf har dock en obestriddeligt förtjenst: den är sann. En erfarenhet, senare än den stund, då observationerna gjordes, har konstaterat deras sanning, bekräftad ytterst i sista instansen af historien själf. På de premisser, de af herr de Bonac tecknade karaktererna erbjuda, hade stråten för de stundande händelsernas gång — så vidt dessa berodde af och på menniskor — kunnat utstakas *a priori*. Åtskilligt stirrar fram ur diplomatens memoir med en dyster klarhet, liknande en i månskensnatten uttalad spådoms, hvars fullbordan ej kan felslå. Skulle skriften ifrån begynnelsen hafva fallit i handen på män, hvilka älskade Sverige och fattade hvad dess frid tillhörde, hade de redan på förhand bordt sörja öfver dess stundande fall. Annat hade de ej kunnat göra. Den ende, som förmått något mer, som egde i sitt våld att afböja detta fall, han älskade ej Sverige, han älskade ingenting annat än sig själf. Och huru skulle väl en konung, som kunde förblifva döf för den ömt varnande rösten *) af sjelfva den vise statsman, som, en enda gång ovis i sitt lif, hade i förtid låtit sjelfherrskaremakten öfver sitt fädernesland falla i sin konungs barnahänder, öppna sitt öra för en fransk intrigerande markis' hårda ord!

*) Se grefve C. Pipers mémorial, dateradt den 29 Augusti 1702 i lägret vid Cracou, till konungen, hos Nordberg, del I, cap. 5.

Men: *que nos destinées s'accomplissent* ljuder det ifrån en höjd, omätligt upplyftad öfver den, ett ögonblick allsvåldiga thron, hvarifrån ordet en gång uttalades ned till nationerna, människoslägtena och människorna. Det var Carl XII:s bestämelse att växa oerhördt stor, på det att i sjelfva storheten af hans lands fall — omöjligt att afböja i längden — skulle ligga en försoning med det oundvikliga. I fall det hade kunnat stå i någon människas förmåga att emot Ryssland begå den största orättvisa, hvartill, enligt en stor författares ord, ett folk kan göra sig skyldigt emot ett annat: den att beröfva det sin frihet, var väl denna makt lagd i Carl XII:s hjeltehand. Men försynen ville ej låta denna orättvisa komma hjelten till last och slog honom därför med blindhet. Äfven Ryssland måste få behålla sin rätt att *sjelfständigt* utveckla de frön till storhet, som grodde deri, liksom Sverige det gjort. Och icke detta, men Ryssland stod på den breda basis, hvilken en gång, under tidernas fullbordan, kunde blifva en brygga för Europas civilisation till Asiens ödemarker, så att denna, i sin högsta utveckling, ursprungligen från Asien utgången med monoteismen och kristendomen, måtte kunna fullborda sin kretsång dit tillbaka.

Om historiens värf är ett bestraffande, är det dock äfven ett försoningens. Också åt Carl XII:s vreda skugga erbjuder hon en sådan. Den första gång hans opröfvade svärd drogs ut, skedde det närmast för att hägna de två personer, åt hvilka hans vänskap egnades så högt, som det för honom var möjligt. Gäldande detta, föll kort derpå hans systems make i sitt blod vid hans sida på Clissows fält. I följd af Carls olycka och fall äfventyrade den unge sonen af deras kärlek allt. Och i dag sitter likväl en af deras afkomlingar uppå världens mäktigaste thron. Han sjelf har hägnat, och hans son hägnar än med sitt närmaste storsinnade beskydd det finska universitetet, som genom kung Carls fejder tycktes mer än någonsin vigdt åt undergången. Af det första besök, hvarmed den höge beskyddaren hugnade universitetet, är äfven detta verk den ringaste bland frukter. Framtiden skall ofelbart, i följd af samma

lyckliga tilldragelse, framkalla rikare skördar, mognade under starkare ehuru måhända icke varmare händers vård än utgifvarens *).

Helsingfors den 27 Augusti 1848.

Efter denna inledning vidtager publikationen af „urkunderna“ äfvensom af författarens „bearbetningar“ af desamma. Dessa bidrag till de nordeuropeiska folkslagens historia utgöras, som ur det anförda framgår, till största delen af franska diplomatiska papper, hvilka utvisa, hurusom Carl XII:s görande och låtande redan från begynnelsen af hans krigiska bana sammanhänge med det sydligare Europas, främst Frankrikes politiska kombinationer.

Till först meddelas den på pagg. 88 och 89 omnämnda memoiren, hvars fullständiga titel lyder: *„Mémoire concernant la Livonie et la Courlande, l'estat des forces des Suedois dans ces provinces, les dispositions de leur frontières et les projets qu'ils font pour continuer la guerre“*. Såsom af „inledningen“ framgår, förmodar Cygnaeus, att detta dokument härrör af franske ambassadören, markis de Bonac och framkastar i en not en gissning, att skrifvelsen, som är författad någon tid efter slaget vid Narva (den 20 November 1700), varit stäld till ministern för utrikes ärenderna i Frankrike Torcy. Den anförda titeln angifver dokumentets innehåll, som dessutom på nyss citerade sidor af „Inledningen“ i korthet beröres.

Efter denna urkund följa de på pagg. 87 och 88 omnämnda fyra memoirerna: *„Premier mémoire présenté à M. le Maréchal d'Huxelles le 4:de Avril 1716;“ „Second mémoire etc. — le 4 Avril 1716;“ „Troisième mémoire etc. — le 8 Avril 1716“* samt *„Quatrième mémoire etc. — le 11 Avril 1716“*.

*) Upplysningsvis må härvid anmärkas, att universitetets höge kansler, till evärdeligt minne af Dess egen första resa till Finlands högskola 1842, stiftade ett resestipendium, som hvartannat år utdelas. Utgifvaren var den förste, som hade lyckan att deraf komma i åtnjutande. Han vistades på utrikes botten likväl närmare tvänne och ett halft års tid längre än de två, för hvilka det är beräknadt.

„Endast en tidrymd af knappt femton år“, skrifver Cygnaeus, „ligger emellan de förhållanden, under hvilka föregående memoir uppstod och dem, som framkallat dessa uppsatser. Och likväl har denna korta period varit tillräcklig att åstadkomma skakningar, i hvilkas svalg uppslukats en herrlighet och makt, nog väldiga, tycktes det, att trotsa århundradens stormar. Man resonerar numera kallt och kalkborgerligt förståndigt, huruvida hjelten vid Narva och det folk, han ledt till oerhörd seger, „*doit périr*“. Aldrig förr hade väl deras vanmakt, hvilka endast förstå vinna segrar på slagfälten, uppenbarat sig i dystrare dager. Men sällan eller aldrig har ock en hjertlösare politik — af gode vänner — fördristat sig att aflägga sin nihilistiska trosbekännelse, än den som spekulerar i dessa memoirer.“

Efter det ifrågavarande tyra memoirer blifvit aftryckta, anställer Cygnaeus med anledning af dem följande betraktelser:

Utgifvaren önskar, att läsaren måtte genomögnat de sist aftryckta memoirerna med åtminstone hälften af den tillfredsställelse, hvarmed vi se oss omsider befriade från all sysselsättning med desamma. Hade vi egt rätt att endast följa vår böjelse vid detta tillfälle, skulle vi gjort den pina kort, de förorsakat oss. Men vi ansågo, att fritt val ej var oss lemnadt. Det ålåg utgifvaren att hörsamma hädforskningsens kraf, utan att lyssna till sin egen känslas protest. Och det så mycket mer, som ifrågavarande dokumenter höra till dem, hvilka ett patriotiskt folk, sådant som det, hvarur de utgått, dröjer längst att öfverlemna åt publiciteten, emedan de dystert afspegla perioder af nationel förnedring i sedligt, men framförallt — politiskt hänseende. Ty det stolta Frankrike skulle visserligen med mindre obehag betrakta de framlagda bevisen på forna maktgandens oädelhet, deras argaste intriger, ja till och med brott än beaktelsen om en vanmakt, hvilken darrar äfven för möjligheten, att sjelfva deras „inaction“ kunde misstydas och illa upptagas af deras *utländske* vedersakare. För Frankrike, i dess högtidsstunder, är och var städse fegheten höjden af all immoralitet, liksom löjligheten i hvardagslag der anses såsom den gröfsta af alla förseelser.

En främling, äfven då han är genomträngd af all aktning för ett ädelsinnadt folks nationela finkänslighet, känner sig naturligtvis vida mindre tillbakahållen af slika motiver, der det gäller att bevaka den historiska sanningens eviga, kosmopolitiska anspråk. Och vi tro äfven de dokumenter, vi nu framlagt, hemfallna åt detta. De bidraga visserligen ej till att ställa fram i dagen nya ljusa sidor af historien. Långt derifrån. Men de sprida dock något ljus deröfver.

Ifrågavarande fyra memoirer äro utgångna ifrån ett bland de tidehvarf, om hvilken den, som deri ännu dväljes, ej förmår afgöra, huruvida de böra betraktas såsom slutpunkter af en fulländad period utan framtid, eller såsom öfvergångsmoment till en stundande. Det vissa tyckes endast vara, att en fullkomlig rubbning och brytning i dittillsvarande förhållanden försiggått. Nedslagna, såsom den der fasthåller sig på spillror, kringkastade af en jordbäfnings medvetlösa slump, känna sig nationerna lösryckta från de fogningar, hvilka gifvit dem hållning inom sig och fäst dem vid andra utanför. Man famlar i osäkerhetens töcken efter nya fotfästen; man fattar såsom högsta makt nöden, hvilken ej vet af annan lag än sin egen. Årans nödrop finna sällan ett öppet öra mer. Sekelgamla förbindelser ligga sönderslitna och kännas såsom snärjande band, ur hvilka man vill göra sig lös ju förr dess hellre, på det att de icke måtte rifva en ned i påskyndadt förderf. Omkring en är öfverallt natt; åt hvilket håll skall man blicka för att möjligen varsna en på nytt gryende morgonrodnad? Nya banor böra försökas. Men hvilka? *That is the question.* Kanske skola dessa leda den heroiska franska nationen till nedrig flykt kring Rossbachs slätter och den ej mindre hjeltomodiga svenska till den odödliga vanäran af kapitulationerna vid Helsingfors? — Men tider af nöd och elände äro bäst egnade att vända blicken — såväl den enskildes som folkslagens — ifall den varit hufvudsakligast riktad utåt, mot ens eget inre åter. Så skedde ock såväl i Sverige som Frankrike. Det förra beredde sig att omedelbart taga sina förlorade länder tillbaka genom eröfringar på — „Souveräniteten”; i det senare rufvar Montesquieu,

vorden vid några och tjugu års ålder parlamentspresident, ungefär samma tid, då våra fyra memoirer författades, på sina „*letters persanes*“, hvilka medelbart gingo lös mot samma syften.

Sverige, vant sedan långlig tid att med ädlaste sjelfförsakelse ursaka den omätliga ofärd, Carl den tolfte vikingalynne åsamkat det, samt att se hjeltens bild i renaste ljus, skall utan tvifvel med förbittring varsna hans karakter skoningslöst antastad äfven på sidor, dem man menat minst tillgängliga för rättvist anfall. *) Man skall dervid erfara ungefär samma bittra känsla som den, hvaraf någon såras, som för första gången hör en medlem af sitt fädernehem, till hvilken han dittills med oinskränkaste vördnad och tillgifvenhet sett opp, obarmhertigt angripas af en smädelse — otänkbar, omöjlig, tycktes det dittills. — Och ej fosterlandskänslan allenast, äfven den alldagligaste känsla för rättvisa måste harnas öfver de förvridna drag, memoirförf. sökt gifva åt kung Carls lynne, på det att lågheten af den politiska vishet, han söker göra gällande emot den fallande kolossen, ej måtte sticka alltför bjert af, ifall denne skulle synas fullkomligt ren. Carls inre såg dock vida ädlare, bättre ut, än det här blifvit framställt. Så förhöll det sig framförallt vid begynnelsen af hans stora bana, ända till hans gång öfver sitt guldrena sinnes Rubicon: Düna, och ännu ett kort stycke derefter. — Man förvånas med skäl öfver fräckheten af ett påstående, sådant som det: „*qu'il est aussy porté à resserver les pretentions des autres qu'à étendre les siennes*“, då det riktas mot en konung, som, angripen af halfva verlden under förevändningar, hvilka kunde synas löjlige, ifall ej en alltför all-

*) Den svenska patriotismen har ju känt sig förnärad till och med af Fryxells teckning utaf Carl X:s karakter och handlings-sätt. Och likväl hvilat denne mästars framställning på den ojäfaktigaste historiska grund, ur hvilken sväfva upp skuggor, dem sanningen blott och ingalunda tecknarns brist på fosterlandskärlek eller hans lust att se Carl XII:s förvånande farfader i tve tydlig dager kastar kring dennes bild, som, betraktad endast ur poetiskt-heroisk synpunkt, visserligen ter sig helt annorlunda, än den framstår i historiens ej förskönande och ej förstörande spegel.

varlig bakgrund skulle svepa dem i förfärligaste dysterhet — icke en enda gång drog sitt, tusende gånger blottade, svärd annorlunda än till sjelfförsvar. Alltsedan eröfringar blifvit företagna, är Carl XII den ende eröfrare, som under nära ett decennium fört krig med oerhördaste framgång utan att ens vilja åt sig sjelf eröfra en enda by. Kanske kan denna sinnesstämning med skäl räknas honom såsom konung till last; men såsom människa framstår han dock i detta hänseende som ett sagolikt undantag bland alla jordens väldige, framförallt för den tid, hvilken han tillhörde. *) En herrligare lofsång har aldrig till någon hjelte uppstigit än den, som ljud kring den adertonårige segraren från folkets på Själland hjerta: „Gud signe Eder Majestät, vi vete I gören oss icke ondt; I ären vår fromma Ulricas Son.” — Först när motgångar, i otrolighet om möjligt öfvergående hans tidigare framgång, rubbat jemvigten i hans sinne och kastat detta på andra afvägar, än dit lyckan förr böjt det, förirrar sig Carl XII på vanliga eröfringars uttrampade kungsväg. Men då led ock hans dag redan djupt mot qvällen. Och döden, som så länge förgäfves sökt honom på öppna fält, der den nedstött tusen sinom tusen omkring honom, drabbar nu på hjelten i en nattomhöjd löpgraf och faller honom

*) Omöjligheten att fatta en så total frånvaro af all vanlig eröfringslust, der en så häftig krigslystnad förefanns, var det ock, som förorsakade samtida diplomater, såväl bland vänner som fiender, det allra mesta hufvudbry. Man kunde ej tänka sig en enda plan, ett enda företag af Carl XII fria för lusten att åtkomma än en stad, än ett landskap, än hela konungariket, och man uttömde därför all sin skarpsinnighet på fåfänga grubblerier och kombinationer i detta hänseende. Man skulle hafva besparat sig mångfaldiga bekymmer och onödiga farhågor, ifall man kunnat försätta sig åtminstone i — en *annans* så *rena* d. v. s. så opraktiska krigslust, som den exceptionella, hvaraf Carl XII hänfördes. Men huru hade detta väl varit möjligt, särdeles på en tid, då hela Europa brann i ljusan krigslåga, upptänd endast af lustan att rycka ifrån andra statskroppar så många lemmar som möjligt för att lappa dem ihop vid det man förut åtkommit? Endast hos czar Peter røjde sig ett högre syfte bortom det hvardagliga eröfringsbegäret.

berömlösare, än han någonstädes kunnat falla. Då var han ock ej mer den oförliknelige, han varit. Efter vanlig mensklig beräkning föll han nog tidigt. Men likväl tycktes en missunsam Nemesis hafva utspunnit hans lefnadstråd blott alltför länge. Hvarför förunnades honom ej lyckan att tjuguarig stupa i sin seger vid Pultusk? Skulle väl verldshistorien då ega i sitt förvar ett renare hjelteminne än hans? Sjelfva Gustaf Adolfs skulle bleknat invid en sådan nära öfvermenskligt skär glans. Carl XII:s var dock ej felet, att han icke lyckades välja den rätta stunden för sig sjelf och sitt land, då han bordt träda af från den omätliga skådebana, dit han meteorlikt höjt sig med sina första hjeltesteg, plötsligt såsom ingen annan före honom. Ett tapprare hjerta än kung Carls slog ännu aldrig i en menniskobarm. Men hans öde var ämnadt att visa den till mognad skridande menskligheten, att tapperheten ensam ej är den högsta bland menniskodygder, att dess öfvermått kan leda till förderf afven dem, för hvilka den sig väpnar.

Den skenbart mest lysande perioden af Carl XII:s hjeltelif var den, som förberedde hans såväl inre som yttre förfall: hans omåttligt fördröjda qvarstannande i Polen kastar honom utom sig sjelf och de banor, hvilka skulle fört till hans, d. v. s. hans rikes sanna bästa och ära. Ju mer han fördjupar sig i detta anarkiska hvimmel, hvars alla tyglar det roar honom att lösslita, dess mer går ock för honom förlorad all besinning af hans konungsliga pligters högsta syften. Och der han står på sin lyckas brant, mätande med svindlande blick det oroliga djupet vid sina fötter, kastar han ut till våldsammaste rullning det hjul, hvarmed martyren för sin fosterlandskarlek Johan Reinhold Patkull råbråkas. Samma hjul, som krossar dennes varma, stolta hjerta, bryter äfven i stycken den egenmäktige despotens anspråk på obefläckad hjelteära.

Vi se, att Carl XII i begynnelsen ledes af klart medvetande af hvad han vill och bör vilja, och att han ej då ännu betraktar hvarje annans råd sasom ingrepp i sina konungsliga prerogativer. Denna såväl inre som yttre ledning skymmes allt mer och mer af en sjelfrådighet, för hvilken dess egen nyck endast

dikterar besluten, och som håller sig misstänksamt på sin vakt mot andras mening. — En bland hufvudafsigterna med hans första inbrott i Polen var den att förmå republiken till att förena sina vapen med hans emot deras gemensamma fiende. Denna klarsynta politiska beräkning försjunker dock snart i det allt uppslukande svalget af egen sjelftillräcklighet. Den Carl, som efter den förunderligaste seger, någon på mer än tjugu sekel vunnit, så ödmjuk i Narvas kyrka „gjorde med bögda knä sin bön och tacksägelse till Gud för den nåd, som Honom och Hans folk var vederfaren”, trotsade nu blott på egen styrka. Mången har gått under i den tro, att ingenting var för honom möjligt; Carls undergång bereddes honom hufvudsakligast af tron derpå, att allt var möjligt och allt tillåtet för honom. Ju mer han sjelf begynner gälla för sig såsom allt, desto mindre gäller för honom hans *folk*; det reduceras i hans tycke blott till en rust- och proviant-kammare, hvarur krigsförnödenheter skola ända till yttersta skärfven uttagas. Att föra krig blifver för honom det samma som att lefva; ty i kriget ser han ej mer ett beklagligt undantagstillstånd, utan ett element, hvori hans förblödda land evinnerligen borde andas. Sveriges armé förvandlas i hans tycke till en hofstat- och ståt, — ehuru af eget slag, hvars hufvudbestämmelse blifver att omgifva herrskarens person under dess allsvåldighets berusande saturnalier, af hvilka den frossar på Eriksgator, aflägsnande sig allt mer från sferen för rikets båtnad. Men till punkter, der det gäller hela fosterjordens försvar, bortkastas endast spridda hopar, vigda åt oundgängelig undergång. Och från dessa skaror, som med ett hjeltemod och allt uppoffrande hängifvenhet utan like kasta sig blindt i faran, ej en mot tie, men mot tjugu, mot femtio, undanryckas dagligen de ynglingar och män, som kunnat träda i de uti den förtviflade striden fallnes brutna leder. Och de bortryckas för att bibehålla eller till och med föröka tätheten af de massor, som hafva äran att gifva eftertryck åt den allsvåldiges allt mer och mer af passionen förblindade infall. Czar Peter utkastar med djerfvaste förkänsla af den framtid, som väntar honom och hans folk, såsom blodig utmaningshandske grundvalen till sitt Peters-

burg midt på konungens af Sverige mark, medan denne ej för-
mår uttänka något lämpligare bruk för sitt artilleri än att låta
släpa bort det från sitt lands värnlösa fästen för att öka
maktigheten af den orkester, hvars musik allena ljuft smeker
hans öra och gör detta döft samt öfverröstar jemmerropen från
de tillspillogifna. Samma sinnesstämning, hvarur dessa åtgärder
utgått, förleda Carl XII omsider till den inbillningen, att han
kämpar *pro aris et foveis*, då kampens pris gäller blott en till-
trotsad, förlängd våldgästning bland barbarer, hvilkas långmodiga
gästvänlighet han uttröttat, — och det på samma tid, då mord-
brand ryker kring härdarne i hans fädernesland, och endast
förtviflan ropar till himlen vid de altaren, som der lemnats
oantastade. Blott den betraktelsen, att hvad helst än Carl må
fordra af sitt folk, kan han aldrig begära mer, än han i hvarje
stund är redobogen att sjelf i rågadt mått vedervåga, ställer
honom äfven under hans vildaste förirringar så oändligt högt
öfver sin lika krigslystna samtida, Ludvig XIV och alla dem,
hvilka sjelfrådigt kastat sina undersåtare i nöd och blodigt för-
derf, medan de sjelfve ej lärt känna farans och försakelsens och
hungrens nöd annorlunda, än genom sminkade sägner. Och
den Atlaskraft, hvarmed hans oböjda skuldror uppbära hans,
genom eget förvållande, nerryckta lyckas himmel, återgifver med
förstoradt mått i tragisk herrlighet allt, hvad han i konungslig
förlorat.

Då vi yttrade, att Carl XII på högsta branten af sin lycka
endast och allenast litade på sig sjelf, pekade vi dock, ehuru
blott i förbigående, på en bundsförvandt, hvars biträde han ej
gerna försmådde, hvarhelst en sådan stod till båds. Det var —
upproret. Samma hand, som luktade af blod, sedan den skrif-
vit Patkulls dödsdom, hade ej aktat för rof att med passio-
nens hejdlöshet begagna insurrektionen såsom medel att de-
thronisera konung August i Polen, och, för att störta czar Pe-
ter, störtade sig Carl sjelf på alla de afvägar, der en äfventyrlig
kossakhöfding roade sig med att kometlikt irra omkring. En
konung, för hvilken det var synbarligen motbjudande att gifva
företråde åt hos honom ackrediterade ministrar, kan ej styra sin

Genom sin sekelgamla förbindelse med Rom och det öfriga Italien, de högre ståndens på romarspråkets grund hufvudsakligast hvilande *yttre* bildning, samt en statsförfattning, som lemnade åt ordets makt ett obegränsadt spelrum, hade Polens magnater utvecklat sin nations retoriska anlag på ett sätt, som hvarken då eller på någon annan tid annorstädes egt rum i Norden. Ur denna sällsamma förening af aristokratisk trotsighet och smidig böjlighet, som utgjort och utgör de polskes grundlynne, uppsteg till kung Carls själ en ljuflig ånga, doftande från denna nations talemäns, på en gång så energiska och så floskulösa svada. Äfven männer, som nästa ögonblick kunde finnas beredde att öfvergifva, kanske förråda honom, talade i den stund, de stodo inför honom, med en hänförelse, sådan blott en oförgängligt stadgad öfvertygelse annars tyckes förmå ingifva. — Sändebud från civilisationens alla hufvudländer, från den materiella styrkans alla hufvudmakter förbidade såsom höjden af lycka en vink af honom för att låta honom känna den ljufta bördan af den vikt, det obetydligaste till dem kastade ord, ja, ett öfver hans anlete ilande leende hade i den europeiska politikens vågskål. Ty i Polen stod han än fruktansvärd på rågränsen af denna politiks gebit; ett steg söderut öfver denna gräns ansågs kunna rubba hela jemnvikten af mödosamma, mångåriga kombinationer, medelst hvilka man sökt forma verldsdelens kommande öden. Skulle det ej kännas tungt för den unge hjälten att lösrycka sig från denna doft, sväfvande till honom från bildningens åtminstone skenfagra blomstergårdar, för att fördjupa sig i vildmarkerna af det dåvarande moskovitiska landet, der ej ens detta sken af civilisation, som blifvit koloniseradt på Polens yta, ännu hade hunnit spira opp? När dessas tomhet blott gäfvade genljud åt dånet af hans kanoner, skulle deras blixtnad förlora sin förfärande art för Europa. Då dundret aflägsnar sig från bebodda ställen, bekymrar sig ingen mer om viggarna, som möjligen slå ner i de kärr, mot hvilka åskmolnet af stormen drifves. Hvad Sverige och således äfven dess konung kunnat vinna i verklig makt och betydelse genom hans återgång till uppfyllelsen af sin första oeftergifveliga pligt, det

förlorade han, brytande upp ur den halft fantastiska, halft reella atmosfär, hans centrifugala bragder kring honom diktat. Och så ljuft än gevärens sång ljud för honom, kunde ej denna ensam ersätta allt det, hvaraf hans öra smektes, medan han spelade herre i den arme kung Augusts länder. *)

Amfibialisk i alla förhållanden, i hvilka hans haltlösa, utsväfvande sinne präglade sig, var nämnde furste det äfven i den politiska ställning, i hvilken han kastat sig. Fördeladt i tvänne af olika intressen sammanfösta klumpar, ryckte Europa an emot dess båda högsta kolosser: Sverige och Frankrike. Fredrik August „den starke” utsträckte, i sin dubbla egenskap af Polens konung och kurfurste af Sachsen, sina atletiska armar till stöd för hvaradera af dessa agglomerationer. En sachsisk kontingent stridde emot Ludvig XIV i de allierades leder; återstoden af den sachsiska armén gaf ära åt Carl XII genom de nederlag, dess tapperhet ej förmådde att afvända. Ett ganska viktigt moment uti mellersta och södra Europas politik blef det således att fasthålla eller befria August från det hårda handtag, hvarmed Carl, lågande af harm och gränslost förakt, klämde denne, i moraliskt likasom hvarje annat hänseende, oändligt underlägsne vederdeloman. Ur hvilka *egna* synpunkter Frankrikes så autokratiska monark betraktar Carls föga monarkiska tillgöranden i samma Polen, hvars konungsmakare Ludvig sjelf mer än en gång medelst osparade intriger af alla slag velat spela, skola vi längre fram se uti hans depescher. De vexla dock, dessa synpunkter på ett förunderligt sätt allt eftersom hoppet om Carls biträde eller blott hans neutralitet samt farhågan för hans ovänlighet vrida om det franska politiska teleskopet. Men under alla dessa omvexlingar framstår dock orubbeligt ett syfte ur alla Ludvigs spekulationer angående och på Carl XII. Den franske konungens *Carthago delenda* är och förblir städse, att den svenske bör flytta kriget från Polen

*) *„La main de fer du Suédois ne lâche prise qu'après avoir souillé son rival agenouillé dans cette fange de bassesse et de perfidie, où, royales comme privées, tombent trop souvent toutes les infortunes”. Hist. de Russie etc. par le Comte de Ségur.*

till — Sachsen. Såsom skäl härtill åberopas väl flitigt den fördel, denne kunde af en sådan flyttning skörda; men Ludvig hvarken vill eller kan dock för sina förtrogne undandölja, att hufvudvinsten af denna Carls ytterligare aberration skulle tillfalla ingen annan än honom, Frankrikes konung, sjelf. Den måhända vigtigaste upplysning, som kan hemtas ur de papper, vi gå att meddela, skulle vi tro vara den: genom hvilka oupphörligt återkommande insinuationer Carl den XII småningom, utan att sjelf kanske hafva en aning derom, att han oakadt all sin skenbara halsstarrighet, likväl föres i ledband af främmande inflytande, förledes till att rygga allt längre tillbaka från det mål, dit han såsom svensk och konung främst bordt ila. Ett halft decennium tidigare än han hann fram till *Pultava*, fanns väl ej ännu ett sådant till för honom på den jord, hvarpå Narva reste sig skyhögt. Czar Peter, som kanske bättre än någon dödlig fattade stundens betydelse, hade hunnit omätligt långt framåt på den tid, Carl förlorat med att låta sitt stolta hjerta svälla upp vid lukten af det rökverk, som Europas beundran för honom upptände.

Det var likväl icke Carl XII:s brottning med August den Starke ensam, som nu kastade den förre inom den europeiska politikens egentliga område. Genom sin inblandning uti Tysklands angelägenheter hade Sverige först tilltrotsat sig säte och stämma uti denna politiks Amphictyoniska råd; såsom tysk riksfurste bibehöll Sveriges konung sedermera sin talan öppen i detta. När således Tyskland — med undantag hufvudsakligast af Bäjern, som, köpt af Ludvigs guld och stora löften, störtade sig i en antinationell riktning — följande sin kejsares uppmaning rustade sig till anfall mot Frankrike, blef det ett föremål för den europeiska diplomatiens ömmaste omvårdnad att bestämma, hurulunda Sveriges konung i sin tysk riksfurstliga egenskap skulle sig förhålla. Ju högre och våldigare tanken om kung Carls oemotståndlighet begynte flyga öfver verlden, dess angelägnare syntes det för de allierade att få honom invecklad, åtminstone i nämnda hänseende, uti det spanska successionskriget. Att Frankrike med, om möjligt, än större ifver

sökte afböja denna hotande olägenhet, förstås lätt; och vi skola längre fram se, att ett ibland de förnämligaste försök, hvarmed dess åldrige konung hoppades smeka den unge svenskens bistra sinne, var den skonsamhet, han undantagsvis lät vederfaras de svenskt-tyska provinsernas utrikes handel och vandel. En af de mest storartade politiska idéer, Carl XII uppfattat och till en början äfven strängt håller vid makt, var emellertid den att icke sticka sin hand i verldsbranden, som från hundratal håll upptändts, på det att närmare och fjernare pretenderer under dess förstöring och tumult kunde rycka åt sig fragmenter ur massan af det omätliga spanska arfvet. En högst märkvärdig företeelse af den allmänna meningens förvirrade tro på Carl XII:s öfvermåktighet synes det oss, att alla arftagarene, så oenige uti allt annat sinsemellan utom i snålhet efter främmande länder, visa sig enhällige uti sin förmodan, att den svenske hjälten saklöst kunde störta sig i ännu andra vidlyftigheter än de, af hvilka han redan omhvärfdes. Ingen aning om betydelsen af den kamp på lif och död, som han ej likväl kunde undgå att omsider personligen utkämpa emot den störste bland sina motståndare, verkar någonstädes störande uppå denna opinion. Såsom vi redan antydtt, var det dock minst gifvet den, hvilken närmast af denna våda hotades och som bäst bordt vara i tillfälle att mäta dess vidd, att uppskatta farans storhet. Också ingår för ingen del tanken derpå i de bevekelsegrunder, hvilka bestämma honom att orubbeligt upprätthålla sin neutralitetsprincip.

Cygnæus meddelar härefter ett bref af den 30 April 1703 från markis de Bonac till Ludvig XIV, hvori den franske envoyén hos Carl XII gifver sin konung del af de förklaringar, svenske ministern, grefve Piper, lemnat angående Carl XII:s beslut att icke inblanda sig i angelägenheter, hvilka ej angingo honom, äfvensom Ludvig XIV:des svar af den 24 Maj samma år på nämnde skrifvelse af de Bonac, i hvilket svar den kunglige brefskrifvaren med anledning af sin ambassadörs misslyckade negociationer slutligen gifver honom frihet att vidtaga alla de försigtighetsmått, som han funne för godt,

för att undvika de personliga förolämpningar, hvilka under hans vistelse i Warschau möjligen skulle beredas honom, jemte det han tillråder honom att från denna stad bege sig antingen till Danzig eller något annat ställe, hvarest han vore mera skyddad, eller ock styra sin kosa till Stockholm. Efter meddelandet af denna skriftvexling fortsätter Cygnaeus sina betraktelser i följande ordalag:

Dessa sist uttalade farhågor och föreskrifter skola vid första påseende synas nog öfverraskande, såsom utgångne från en monark, hvilken tidigare gifvit så majestätiska prof på den hårdhändthet, hvarmed han ansåg sig böra beifra hvarje okynne, bedrifvet emot dem, som hade äran att representera hans helgade person i främmande land. Men tiderna för detta grandiosa öfversitteri voro nu förbi, och konung Ludvig hade isynnerhet under det svenskt-polska kriget inbergat den bittra erfarenheten, att man numera kunde förfara med hans sändebud, dessa fulländade virtuoser i hvarje slag af intrig, temmeligen såsom man behagade utan att dervid vedervåga någonting synnerligt. Det var just den unge konungen af Sverige, hvilken begynt med att i stort gifva Ludvig XIV på hans gamla dagar dessa förödmjukande lektioner; och ingenting bevisar i högre grad, huru omätligt värde denne satte uppå att vinna Carl XII:s vänskap eller att åtminstone undvika hans — ogunst, hade vi så när sagt, än den ödmjuka sjelfförgätenhet, hvarmed han ej tröttnar att truga sina utskickade på den motspänstige ynglingen, hvilken gör sig så föga besvär med att dölja sin lust att blifva hela sällskapet qvitt. Det torde vara oundvikligt att här kasta en flygtig återblick på de missöden, hr de Bonacs medbröder i yrket närmast före honom rönt, samt att än yttermera med några få ord påpeka den nog sväfvande ställning, hvari han sjelf alltsedan sitt uppträdande såsom fransk envoyé vid det, som man behagade kalla „svenska hof“, på denna tid sig befunnit.

Redan greffe d'Avaux hade under afslutandet af en traktat mött några oväntade svårigheter vid de stipulationer, han önskade se inryckta uti densamma. Det öfverhängande spanska successionskriget, hvars snara utbrott man förutsåg, hade sannolikt gjort Frankrike böjdt för eftergifvenhet, liksom förutsättningen

af samma krig föranledt de stridiga punkter, man ansett sig föranlåten att framkasta. Då man ej lyckades förbinda Sverige till fiendtlighet emot kejsaren, ville man åtminstone bibehålla Sveriges vänskap. Fridfärdigare har väl knappt någon traktat till sin ordalydelse klingat än denna; ty „ändamålet dermed vore ingen annan än kristenhetens allgemena ro;“ men blod och krigslågor tycktes dock häfva sig upp ur djupet, mellan raderna. Väl underrättadt om äfven de aflägsnaste utrikes förhållanden, såsom ingen makt i världen, med undantag af Venedig, före den tiden varit det, varnade Frankrike derefter redan tidigt 1699, genom samme d'Avaux, den svenska regeringen för faran, som hotande uppstod i Öster. Till och med verksamt biträde erbjöds, ifall denna fara blefve en verklighet. Den tungrodda svenska diplomaten såg likväl i varningen endast fransyskt fjesk; anbudet om bistånd lofvade man emellertid ihågkomma i sinom tid. Och anledningen dertill stod närmare, än man kunnat föreställa sig.

Innan kort smögo sig till alla rikets dörrar Sveriges alla grannar färdige till inbrott, medan sirensången af de ömmaste vänskapsförsäkringar sökte insöfva vaktarene. De återstående europeiska makterna deremot, hvilka åtminstone ej för ögonblicket vore intresserade uti att utplundra Sverige, utan fäst sitt ögonmärke på annat rof, voro genast till hands för att mäkla fred åt nordén. Sjömakterna, med den rörlighet, som gafs dem af det element, hvarpå de grundat ett världsvälde, okänt för tidigare åldrar, visade sig beredde att i nödfall understöda kraften af sin talan genom skeppskanonernas *ultima ratio*. Frankrike, urständsat att på så aflägsna orter sätta i rörelse andra vapen än sina diplomaters tunga, sparade ingalunda denna politiska häf-kraft. Dess ambassadörer, gref Chamilli i Danmark och de Guiscard i Sverige, gjorde dock deraf bruk med större ifver än framgång. Den förres välmening för svenska intressen syntes dessutom nog tvetydig. Den sistnämndes protektorsmin, ett arf af gammal vana under Frankrikes senare förhållanden till Sverige, uttalade sig deremot mera påtagligt och kändes kanske än mer besvärlig. Man anade ej än till den rätta be-

tydelsen af det svärd, hvarmed Carl XII omgjordat sig och om hvilket det Lothringska sändebudet vid samma tid med den älskvärdaste näsvishet täcktes yttra sig: *il porte une épée qui touche presque le nez*. Hvad verkan denna klinga, blottad, kunde göra, såg emellertid de Guiscard till sin bestörtning kort derpå under slaget vid Narva, hvilket han på det bestämdaste afstyrkt. Han hade väl nu bordt inse, att hans statsmannavishet var en föråldrad och att den yngling, som med sådan framgång följde inspirationer så olika hans, ej kunde anse sig längre såsom ett lämpligt föremål, hvarpå den franska diplomats böjelse att gifva goda råd kunde öfva sin färdighet. Huruvida likväl hr de Guiscard genom den lektion, han fått, någonting lärt eller någonting glömt, känna vi ej. Det vissa är i alla fall, att han ingalunda hade förlorat den franska politikens lust att på en gång sköta äfven de mest heterogena affärer. Men denna böjelse bar, och det ganska snart, en rätt bitter frukt åt herr grefven. Det yppade sig nämligen händelsevis, att denne, medan han, ledd af Frankrikes nit att befordra Carl XII:s väl, redde sig att nomadisera med Sveriges konung, blifvit anmodad af August i Polen att bevaka äfven hans intressen. Detta fann naturligtvis Carl XII föga förenligt med *sina*, och förbjöd den franske ambassadören att ytterligare närma sig hans person. Ludvig XIV, görande denna gång af nöden en dygd, hemkallade derpå sitt alltför nitiska sändebud.

Ehuru konung August ej ogera skulle hafva sett, att franske ambassadören hos Carl XII äfven vårdade sig om dennes fiendes angelägenheter, røjde han likväl på långt när ej samma liberalitet, då det spordes, att herr de Heron, som var ackrediterad hos honom och republiken, egnade någon del af sin mångfaldiga verksamhet åt svenskarnes fördel — så vidt denna tycktes sammansmälta med hans herres och konungs. Utan hopp om att finna samma eftergifvenhet hos Ludvig XIV som den, hvarmed Carl XII:s önskningsar blifvit mötta, och öfverskridande vida vägnar dennes exempel, tillät sig den polske Herkules att utöfva brutalt öfvervåld emot de Herons person. Den öfverflödiga möda, fransmannen gifvit sig, ansågs ej till-

räckligt belönad, innan han af en eskort blifvit kastad öfver sitt fäderneslands gränser. Nästan än värre hade det gått med vår markis de Bonac. Öfverfallen under en resa till svenska högkvarteret af Augusts käcke anhängare i Lithauen, Oginski, är han till och med utsatt för lifsfara. Om sådana missöden för sina agenter hade väl Ludvig XIV tjugu år tidigare ej kunnat drömma och än mindre derom, att *dess* kränkningar af folk-rätten, hvilka han ej ens skulle hafva uppenbarligen tillåtit sig sjelf, icke kunde drabbas af tillbörlig näpst. Men ihågkom han ännu de missgerningar, han en menniskoålder tidigare lät sin minister i samma Polen, biskopen af Bezières*), berama i löndom, skulle väl stundens ledsamheter trädte fram till den åldrige monarkens läger med dragen af en Nemesis, ja, af samvetsagg — ifall dåtidens politik vetat af hvad samvete hade att betyda.

Men hvilka nya diplomatiska idéer en lång och ej sällan bitter erfarenhet må hafva väckt hos Ludvig XIV, till den klyftiga slutsats, hvartill vårt tidehvarfs spetsfundigaste politicus svingade sig opp, hann Frankrikes dåvarande konungsliga veteran icke. Talleyrands högsta bud till utförarene af hans verldsvinglerier: „*surtout point de zèle*“ ingick ej i de vidtomfattande instruktioner, som utstakade stråten, hvarpå Ludvig XIV:s budförare egde att skrida fram; och äfven om denna maxim fått rum deri, hade den väl svårligen blifvit efterlevnad. Markis de Bonacs fabulöst outtrötteliga verksamhet lemnar derpå ett lefvande bevis. Det är otroligt med huru mycket en fransk envoyé kunde hinna på den tiden, äfven då han var reducerad till det fatala trångmål att egentligen hafva ingenting att göra. Vi skola ofördröjeligen hafva nöjet att låta markisen sjelf genomföra bevisningen af denna sanning. Vi hafva likväl ofvan-

*) Vi hafva i vår hand massor af bevis — för historien hittills okända — på denna *beskyllning*, hvars hela centnersvigt vi känna i den stund, vi framkasta den. Vi känna derjemte djupt vår skyldighet att framlägga bevisen, för att icke stå inför häfdeforsknings domstol, ej som vän af sanningen, utan som belackare. Och de skola ej utebli, dessa bevis, ifall den hand, som nedskrifver detta, blifver än någon tid vid lif.

för sett, att öfvermåttet af hans bestyrksamhet väcker vissa farhågor hos hans, för vidmakthållandet af den diplomatiska anständighetens yttre sken så finkänslige konung. Men ej ens af sådana skrupler låter markisen för sin egen del hejda sin fuguösa fart.

Redan om hösten 1701, då Carl XII höll hof i sitt tält vid slottet Würgen, hade hr de Bonac infunnit sig derstädes och äfven lyckats få *en* audiens hos konungen af Sverige. Men dertill inskränkte sig ock all hans lycka åt det hållet. Hans fredsstiftande uppmaningar vid detta tillfälle gjorde den verkan, som hela världen känner. Hans önskan att efterlefva den befallning, han emottagit: „at ständigt blifva vid det Svenska Hofvet” möttes af den förklaringen: „at H. M. hade resolverat, at Han ville förskona de främmande Ministrarne til at göra campagne, och följja sig i Fält, efter de med mera beqvämlighet kunde förrätta sitt wärf hos det kongl. *Cancellie Collegium* i Stockholm.” — — — Höfligt tillades emellertid, att de utländske ministrarnes „sällskap skulle vara konungen kärt, om han hade tid at vara dageligen med dem tillsammans; men — nu gjorde de honom mera til behag och viljes, om de intet vidare följde.“ Rysande för tanken att låta snöga in sig i Stockholm, der hans verksamhet skulle blifvit reducerad i det närmaste till noll, fann hr de Bonac för godt att draga sig för ögonblicket tillbaka till Riga. Resultaterna af sina i denna stad och i dess omgifningar gjorda forskningar har han sannolikt nedlagt i den memoir, vi ansett härröra från honom. — — — Vid samma tid, då de konferenser med grefve Piper för sig ingo, om hvilkas förlopp han redogör i ofvannämnda skrifvelse, lyckades han omsider tränga sig fram till ett nytt företräde hos konungen af Sverige, som numera hunnit till Warschau. Men äfven äran af detta *företräde* förminskades betydligt derigenom, att han nödgades dela detsamma med flera andra sändebud, hvilka representerade Ludvig XIV:s fiender. Mindre än någonsin kunde han numera, såsom vi sett, hoppas få sin vilja fram att vara Carl XII:s person följaktig.

För att i någon mån afhjelpa denna ledsamhet hade han redan ett år tidigare gjort ett svagt försök att åtminstone förskaffa sin sekreterare tillfälle att draga omkring på de konungsligt svenska ströftågen; äfven detta misslyckades. Nu uttänktes i Frankrike ett sista medel att smyga in bland Carl XII:s närmaste omgifning en man, hvilken, vida skild ifrån all yttre diplomatisk karakter, just därför ansågs under dåvarande förhållanden bäst kunna i tysthet förfakta Ludvig XIV:s intressen, medan han synbarligen fäktade blott med helt andra vapen än negociationens.

Cygnaeus anför härefter genom utdrag ur de Bonacs bref såsom episod ur en det inre af den fransyska diplomatins historie på Ludvig XIV:s tid, hurusom en baron Sparre*), eller „*baron Spar*“, såsom mannen i dessa bref i enlighet med det franska uttalet af Sparrenamnet benämnes, hvilken år 1703 ännu stod i fransk militärtjänst, antagit en lägre militärgrad hos Carl XII i afsigt att få stå den svenske konungen nära och sålunda genom nit och hängifvenhet gagna sin franske monarks planer på en tid, då Carl XII ej tillät främmande maktens ministrar att närma sig honom. Genom ytterligare utdrag ur de Bonacs bref blottas den franska markisens oroliga lynne och feberaktiga verksamhet, i det han genom att kasta sig in i dåvarande ungerska ställningar och förhållanden söker förmå sin monark att verksamt inblanda sig i de upproriska rörelserna i Ungern och begagna dem för sitt ändamål. Dessa episodiska utdrag ur de Bonacs bref utgöra ett slags företal till den utförligare brefvexling mellan konung Ludvig XIV och ministern, markis de Torcy & ena samt oftanämnde franske envoyé, markis de Bonac & andra sidan, pågående från våren 1703 till början af Oktober samma år, hvilken korrespondens derpå framlägges för läsaren, efter det följande rader blifvit förutskickade:

*) Eric Axelsson till Sundby, då för tiden brigadier vid *Roy. Suéd.*, slutligen fältmarskalk och grefve. Jfr. om denne af naturen rikt begåfvade, såväl i krigets som negociationens alla konster skicklige herre: Biogr. Lex. öfver namnk. Sv. män, 15 b. 2 h. De la Gard. Arch. XIII, sid. 174 o. s. v.

(Not å sidan 123 i „Bidrag till de Nordeuropeiska folkslagens historia“ o. s. v.)

Vi hafva nu låtit den svenska politiken sjelf fixera ståndpunkten, hvarpå den menar sig vilja stanna i sitt förhållande till neutrala utrikes makter, samt derefter lemnat den franska diplomaten nöjet att rita ut de mångfaldigt divergerande radier, på hvilka den oroligt kastar sig, för att öfverallt skynda till bistånd åt Frankrikes äfventyrade — verkliga eller inbillade — intressen. Dessa pennritningar, med hvilka de handlande personerna tecknat sig sjelfva, ansågo vi lämpliga att ställas såsom introduction framför den brevexling, ur hvilken utdrag utan vidare afbrott numera komma att meddelas. Utgifvarens önskan hade väl varit den, att gruppera de i korrespondensen vidrörda ämnena med hänsyn till deras innehåll i vissa bestämda massor, i hvilka det likartade så mycket som möjligt blefve sammanfördt. Vi hafva dock sett oss tvungne att afstå från denna afsigt, inseende, att försök åt det hållet skulle likna ett sådant att ordna vågorna i ett stormupprördt haf inom bestämda kretsar. Rörligheten, omöjligheten att bindas tillhoppa utgöra, såväl i det ena som det andra fallet, karakteren på dessa barn af oroliga stunder. De utgöra också ifrågavarande brevexlings hufvudsakliga förtjenst. Ty den fäster tillsamman i ord det ombytliga ögonblickets förbiilande intryck: dess meningar, farhågor, förhoppningar och — misstag. Ty äfven dessa sista bidraga ej så litet till att gifva den ett uttryck af omedelbarhet, af lif och sanning, sådant som aldrig kan falla på *efterkommandes* lott, hvilka blott kunna gripa efter händelsernas slutresultater, men för hvilka händelsernas irrgångar blifvit af tidens vinge igensopade. Och mången gång utvisar det bibehållna minnet af fordorm lefvandes villfarelser lifigare och bättre en förgången epoks sätt att känna och att föreställa sig tingen än den lärdaste demonstration, hvarigenom den irrande meningens lösa grund manhaftigt antas. Och äfven der man måste medgifva, att uppfattningen af ögonblickets tilldragelser varit ensidig, såsom förhållandet onekeligen i allmänhet är i denna korrespondens, lemnar dock sjelfva denna ensidighet ett viktigt moment till åt allsidigheten af efterverldens totalomdöme om händelserna, sedan dessa om-

sider adlats ifrån ögonblickets *on dit* till historiens lugna, välbetänkta utlåtande.

Sjelfva denna historie, der den ej vill förhärda sig i vissa *efter* händelsernas utveckling bildade åsikter, utan återgå till dem, hvilka gjorde sig gällande under det dessa händelser ännu voro i görningen, kan mer än en gång vara i tillfälle att justera sitt redan af sina sakförvaltare underskrifna, såsom det tycktes, oföränderliga protokoll. Bland de många bevis, vi härpå kunde anföra, inskränka vi oss endast till att fästa uppmärksamheten på den opinion, som af det franska sändebudet uttalas om prins Jacob Sobieskys personlighet och ställning till det allmänna, i hvilket han var ett ögonblick ämnad att spela en så betydande roll. Denna opinion, yttrad *innan* den katastrof inträffade, som för alltid stängde prinsens vidtswäfvande utsigter, öfverensstämmer för ingen del med meningen, att Sobiesky och ingen annan varit rätta mannen, på hvars hufvud Carl XII bordt trycka den från August lösryckta kungakronan. Och likväl har en sådan mening, *sedan* planen ej kunde realiseras, inträngt bland hopen af historiska axiomer, ehuru den på långt när ej var den allmänna hos dem, hvilka lefde och hade sin rörelse i det hvimmel, hvari äfven prinsens eget hjerta ännu slog af svällande förhoppningar, alltför stora för hans vanslägtade krafter. Och likväl borde ju äfven hans samtida ega åtminstone lika full rätt att hafva sitt ord med i laget som vi, efterverlden, hvilka endast i fågelperspektiv se tillbaka på fordom lifuppfyllda rörelser, försvinnande för våra blickar i framfarna tidens töcken, eller som rättare sagdt varsna blott likkistan af det, hvilket ock engång kunde dö.

Det lättfunna rättesnöret för utdragen, vi gå att meddela, blifver: den kronologiska ordning, hvari skrivelserna verkligen följt på hvarandra, utan afseende på den omkastning, som egt rum i den samling, vi afskrifvit; det så vidt vi förmoda minst bekanta framdrages företrädesvis, äfven om det icke skulle tyckas ega annat intresse än att gifva något in och färg åt förut kända förhållanden och att den för ögonblicket rådande opinionen — ty *tiden* sammansattes ju af ögonblicken; vid uppgifterna

angående krigsväsendet uppehålla vi oss mera sällan: de äro i det hela fåtaliga och inhemtas från andra källor i rikare mått. Carl XII:s regering behandlas ju öfverallt nästan endast såsom en krigshistorie.*) —

Ofta nämnda brevexling följer nu, upptagande sidorna 134—191 af arbetet. För innehållet af densamma redogöres i största korthet i „Inledningen“, pagg. 86 och 87. Brevven meddelas utan annat egentligt afbrott än det, som uppstår i följd af en längre not, 'hvilken Cygnaeus bifogat en episod i ett af de Bonacs bref, hvari denne erinrar Ludvig XIV om, att monarken tillåtit tidigare omnämnde baron Sparre att använda ända till 50,000 livres för att för franska intressen vinna de personer, som omgäfvö Carl XII och till hvilka den svenske konungen helst lyssnade. Då denna not innehåller reflexioner af intresse, bör den ej här utelemnas. Den är af följande lydelse:

Denna brydsamma uppgift, bestyrkt, ehuru sedermera något modifierad af Ludvig XIV sjelf, gifver oss anledning att här framkasta en fråga, hvilken otaliga gånger hos oss väckts under sysselsättningen med dessa papper: verkade ej den svenska härens omåttligt fördröjda huserande i Polen lika fatalt på denna som på Sveriges konung, ehuru väl förderfvet tycktes framträda under olika symptom hos dem hvardera? *Tycktes* säga vi: ty, såsom roten för det onda varit densamma, slingrade sig ock de derur luxurierande utväxterna i det hela tillsamman. Carl förblef, såsom han varit, skenbarligen och i hvardaglig mening af ordet, den oegennyttigaste menniska, som någonsin utsatts för frestelse och tillfälle att öfverdrifva ömheten för egen fördel och nytta. För att tillfredsställa sin lekamliga nödtorft tarfvade han vanligtvis ej stort mer än det, som var nödvändigt för den sista man i hans rike, och lättare än någon

*) Att hans tid likväl kan erbjuda äfven andra sidor för behandlingen deraf, bevisas dock segrande bland annat af J. J. Tengströms förträffeliga teckning af Gezelii den yngres åt fridens värf egnade verksamhet.

sådan kunde han umbära till och med detta. Men att han likväl, å andra sidan, förbyttes till egoist i högre stil än kanske någon människa före honom, hafva äfven vi haft sorgen att ofvanför ådagalägga. Denna öfverspända sinnesart, hvilken äfven under sin förirring ännu bibehåller karakteren af den oerhordaste sjelfförsakelse, kunde *naturligtvis* ej ens härmas af andra sinnen, som stannat nere, lika långt ifrån Carl XII:s själsspänstighet som från tillfället till hans njutning att undanskjuta kungathroner och bortkasta dessa åt den förstkomne, hvilken det roade honom att lyfta upp derpå, — medan hans omgifning roade sig med att *sälja röken* af hans gunst och bevågenhet. Men kallsinnigheten och oädelheten att nedsätta fäderneslandets båtnad under sin egen trängde dock lika, skulle vi tro, in i den högsta härförarens tänkesätt som i det öfriga befälets. Männe ens sjelfva härens kärna, soldaten, hvilken ännu 1702 äfven af den stränge anmärkaren uti första „memoiren“, vi meddelat, tilltrotsar sig beundran och det erkännande, att dess like ej fanns i Europa — männe ens den förmådde uthärda kontakten med den polska prøfvostenen utan att förskämmas och orenas? Dock, äfven om man antager, att tillfället att tillfredställa roflystnaden och frestelsen att förfara egenmäktigt besmittade också massan af den svenska hären, voro dessa olägenheter åt detta håll sådana, som mer eller mindre vidlåda hvarje krig samt i alla fall mera individuella: större delen af de svenske krigare, hvilka i Polen insupit förgiftet, kom ej i tillfälle att meddela det åt fäderneslandet. Den bortsopades ju af stormen, som på Pultavas stepper bröt neder den svenska makten, och de få, hvilka återgingo tillbaka till den oförderfvade massan af folket, kunde lika litet förgifta denna, som några droppar af en elak vätska en hel sjö, hvari det, i det hela, obetydliga onda tvärtom förlorar sin art uti *det* *helas* friskhet. Annorlunda förhöll det sig dock med befälet, af hvars medlemmar jemförelsevis flera omsider hamnade vid Sveriges kuster, och hvilka, ehuru genom sin fåtalighet lekamligen inskränkte till trängre kretsar, likväl personligen kunde inverka vidt och bredt ur och genom samhällets högre sfärer och medelst öfverlemnade traditioner längre in i

tiderna. Och kanske ej dessa kunna frikännas från ansvaret att hafva hemfört den smitta, för hvilken de varit utsatte i det upplösningstillstånd, hvori de förefunnit Polen och som af deras konung mer än någonsin förvärrats. Uti denna anarkiska dykrälade ju i ohygglig ryslighet ett öfvermod, som i hvarenda individs mikrokosmos tillät sig se staten sjelf; en falhet, som kring hvarje enskild vinningslystnad kastade täckmanteln af det helas vinning; den anorganiska driften att genom juxtaposition skocka sig till ett *parti*, i hvilket man vill inbilla sig och andra, att det sönderspängda fosterlandet bör konstrueras åter; denna flärdfulla patos, hvarmed kärleken till detta fosterland i hvarje andetag föres till togs på — tungan, en patos, i hvars etherrus man döfvar minnet af att hafva bortstegrad åt den mestbjudande de allra heligaste intressen, samt känslan af att hvart enda ögonblick kunna böjas ännu att föryttra dem åt främlingen. Man skall måhända erkänna, att den svenska härens befäl icke utan synnerlig våda andats i en sådan atmosfär, då man vågar besvärja fram för sin tanke andan, som rådde i och öfver Sverige, sedan den, länge våldsamt hållen neder genom Carl XII:s allsvåldiga påtryckning, omsider hejdlöst fick bryta fram och rifva sönder *alla* band under „Frihetstiden“.

Tidigast hafva vi väckts till eftertanke på den polska inflytelsens förderflighet uppå svensk samfundsanda, då vi, seende de olycksaliga följderna af befälets för den svenska hären böjelse att „hålla riksdagar i lägret“ under 1741 års krig, begynte efterspana källorna till denna samhället upplösande drift samt trodde oss upptäcka dessa i de teorier och den praxis, Carl XII:s armé uti sin polska krigsskola varit i tillfälle att redan vid århundradets början såsom åsynavittne inhemta. Till full subjektiv visshet har tron på nu vidrörda olycksdigra kausalitetsförhållande utbildat sig hos oss genom skärskådningen af den djupa förnedring, som efter det polska kriget varseblifves uti sinnets stämning hos den svenska härens andra man. — Innan man fördömer vår här uttalade åsigt såsom alltför pessimistisk, behagade man först anställa en noggrannelig jempörelse mellan fältmarskalken Rehnskölds sätt att tänka och förfara vid

Pultava och Fredrikshall och hans vederdelomans, den högsinte herrlige grefve Adam Lewenhaupts tänke- och handlingssätt, hvilken, lemnad åt sitt öde, förskonats från närmare beröring med det guldskimrande polska eländet.

Korrespondensen afbrytes i början af en memoire af den 2 Okt. 1703 till konungen, deri de Bonac står i beråd att aflemna några notiser rörande Patkul. Härvid yttrar Cygnaeus:

Här afbrytes åter — såsom vi redan tidigare, pag. 87, antydt — meningen, och beklagligtvis äro alla skrivelser, som fyllt den diplomatiska brevexlingen ända till slutet af Januari månad nästföljande år, spårlöst försvunna ur de samlingar, vi rådfrågat. Vår på ofvan anfördt ställe framkastade förmodan, att möjligen sjelfva uppgifterna angående Patkuls försök att äfvenledes på sitt håll och sätt forma om den lösa massan af de polska förhållandena, på hvilka hvar och en ansåg sig berättigad att bära händer, föranledt denna gång manuskriptets stympning, må gälla hvad den gälla kan. Det hade onekeligen icke varit utan intresse att se, huru hr de Bonac uppfattat sin intrigerande medbroders ansträngningar att också fiska i detta grumliga vatten samt huruvida han utan en känsla af *jalousie du métier* förmått låta sin vana blick följa Patkul på dess slippriga bana. För öfrigt lär man sig bäst känna dennes rörelser uti ifrågavarande hänseende genom de rapporter, dem han afgaf till czar Peter och grefve Gollovyn. — Icke utan sitt behag hade det dessutom varit att följa med fortgången af prins Jacob Sobieskys bemödanden, medelst hvilka han sökte svara emot Ludvig XIV:s uppmaningar att inlåta sig i bestyr, som kunde ådagalägga, det han äfven på egen hand mäktade uträtta något. När vi först varnade afbrottet i hr de Bonacs meddelanden på en tid, då han fördjupat sig som bäst i negotiationerna med Sobieskys utskickade, öfverste Saurbrey, föll det oss in, att hr de Bonac sjelf möjligen icke varit så alldeles angelägen om att låta efterverlden gripa i alla trådarna af dessa

förhandlingar, uti hvilka hans förmåga att förutse sakernas rätta sammanhang, insnärjd mer än vanligt, stryptes. Då vi sålunda alltför högt uppskattade hr de Bonacs förbehållsamma modesti, gjorde vi oss likväl skyldige till en orättvisa emot honom, hvar till han för ingen del gifvit anledning. Senare bref från honom utvisa, att han tvärtom bjuder till att taga Saurbreys svalnande negociationsifver med åtminstone skenbar diplomatisk köld. Men då de sökte kasta på besagde öfverste misstanken derom, att han drog sig tillbaka endast af lust att med gyllene band låta desto kraftigare framdraga sig på nytt, bevisa de dessutom, att hr de Bonac denna gång kanske ej lyckats tränga ned till hemligheternas rätta botten. Åtminstone *tyckes* han veta intet *bästämndt* derom, att Carl XII, hvilken nu, såsom alltid, ville vara den, som ensam rådde om allt och gjorde allt, strängeligen åtvarnat Sobiesky att ej vidare inlåta sig med den franske envoyén i dessa förhandlingar. Måhända var denna näpst ej den enda olägenhet, de ådrogo pretendenten. Det all folkrätt kränkande tilltag, August vid samma tid tillät sig emot honom, och som begränsade hans horizon, inom hvilken hans store faders kungathron rymdes, med ett häktes fyra väggar — detta tilltag föranleddes sannolikt till någon del af de manhaftighets bevis, prins Jacob velat framte i och genom otidiga transaktioner med hr de Bonac. — Till dessa anmärkningar anse vi oss böra foga ännu en, för att möjligtvis bespara andra besväret att framkasta densamma. Ofvanför, pag. 112, tilläto vi oss förbereda läsaren på de oblida omdömen, hr de Bonac faller öfver prins Jacob Sobiesky såsom pretendent till Polens krona. Och då vi ansett oss ej kunna undvika att här i minnet återkalla utgången af prinsens för mycket anticerade öfverenskommelser med Frankrikes sändebud, skulle vi tro oss fela emot den historiska rättvisan, ifall vi icke fästade uppmärksamheten derpå, att kraften af dessa omdömen *något* brytes utaf den uppbragta sinnesstämning, hvori hr de Bonac måste försättas genom sjelfva det nederlag, hans diplomatiska konstfärdighet i alla fall kände sig hafva lidit. Att all grund för hans klena mening om Sobiesky likväl ingalunda ryckes undan genom denna hetsighet, torde dock

vara lika säkert som, att det ej var glansen af denne furstes egna förtjenster, utan återskenet af hans herrlige faders, som till honom vände Carl XII:s och mångens bland hans landsmän blickar.

Utgifvaren utbeder sig tillåtelse att begagna det andrum, afbrottet af de allt beräknande och allt vetande diplomatiska skrivelserna erbjuder, till att på detta ställe intränga några utgjutelser angående det svenskt-polska kriget, hvilka tyckas härflyta ur omedelbarare sensationer, uppskakade i unga hjertan, dem de hårda tiderna hade gripit allvarligt. Trångt begränsad är väl den öfversigt af sakerna, som hunnit vinnas af författarerna till de skripta, vi nu gå att meddela, och dessa smaka stundom något af de krior, i hvilka en förhoppningsfull djekne begynner lätta sitt öfversvallande hjerta. Icke heller lär man sig synnerligen mycket nytt ur dem. Men ur skribenterne andas likväl en känsla, som bär vittne derom, att de *varit med*, äfven de, då märkeliga ting skedde; och sådana stämmor klinga ur djupet af det förgångnas natt med en egen oskuldsfull klarhet till de efterkommande, som söka uppfånga den hädanflydda sanningen — liksom en herdepipas ljud leder den vilsegående vandraren till menskliga varelser på nytt. Ett sådant intryck har framförallt åstadkommit på oss af den naiva försäkran: „*Monseigneur y était, et moy par conséquent ne l'ai quitté d'un moment*“, hvilken möter oss i begynnelsen af ett bref, nedskrifvet bland strömmar af blod på Klissows slagfält. Det sinne, ur hvilket ett sådant utrop brister fram, kan väl misstaga sig och skall det sannolikt ock. Men till att yrka något, hvilket det vet icke vara sant, eller till flärdfullt skryt skall det svårligen förnedra sig. Derför har ock den hängifna beundran, hvarmed ynglingen följer den svenska härens hjeltegång till „seger eller död“, tyckts oss lända denna till en berömmelse, som vi sällan sett lika skönt uttalad.

De tre skrivelser, som nedanför upptagas, äro hemtade från kongl. bibl. i Paris. Angående resp. författares personliga ställning, hvilken påtagligen varit ganska subordinerad, förefanns lika litet någon upplysning som om öfriga i dessa papper vid-

rörda förhållanden. En sådan hade dock stundom varit behöflig. Så tyckes det t. ex. ej vara så alldeles lätt att afgöra, hvem den „Monseigneur” varit, hvilken brefskrifvaren från Klissow så troget följde. Han uppgifves väl hafva anført svenskarne venstra flygel. Denna kommenderades af hertig Fredrik IV, tills han föll, och under honom, af generalerna Otto Wellingk och Al. Stromberg. Att icke hertigen af Holstein var brefskrifvarens *herre*, är påtagligt; och hvarken Nordberg, de Limiers, författaren till: „Ausführliche Lebensbeschreibung Carls des XII”, Voltaire eller någon annan bland dem, vi varit i tillfälle att rådfråga, känner någon, åt hvilken Carl XII skulle hafva öfverlemnat ett öfverbefäl öfver besagde flygel, sedan döden ryckt detta från hans svåger. Endast Adlerfeld, *Histoire Militaire de Charles XII*, Del. I, pag 268, säger: „*le Gén. Welling, qui après la mort du Duc de Holstein commandait la gauche, jusqu'à ce que le Roi s'y rendît lui-même*“ etc. Deraf skulle det tyckas som vore Welling den, som här menas.

Vi hafva stannat der, hvarest brefskrifvaren skrider till en relation om sjelfva slaget. En öfverlägsen framställning af detta, ett ibland de märkvärdigaste taktiska mästerstycken, någon tids krigshistorie känner, var ej en ynglings sak — ehuru det vanns af en sådan. *)

*) Redan en gång tidigare accentuerade ~~vi~~ ordet *taktisk*, då fråga varit om Carl XII:s storhet såsom fältherre, hvilken stundom blifvit obilligt ifrågasatt. Vi tillåta oss att här närmare redogöra för vår åsigt i ämnet. Såsom bekant är, röjer sig fältherrens talang på tväggända sätt: i förmågan att *vinna* bataljer och i den att *begagna* sig af sin seger; i taktisk öfverlägsenhet och i strategisk. Ingen, som ej i högsta grad förenat båda dessa egenskaper, kan väl helsas såsom stor härförare i ordets högsta mening; att Carl XII ej förenade dem, torde vara lika säkert. Såsom vinnare af bataljer, såsom segrare på slagfält har han haft få likar bland alla tiders mästare i hans förfärligt fria konst. Det förunderliga i denna vir-

På sidorna 196—247 af arbetet meddelar Cygnaeus härefter nyssnämnda trenne skrivelser af okänd hand, daterade hösten 1702 och utgörande „några utgjutelser om det svenskt-polska kriget“, äfvensom fortsättningen af den afbrutna brevexlingen mellan Ludvig XIV och markis de Torcy samt envoyén markis de Bonac. Dessa sistnämnda bref äro daterade under de fem första månaderna af år 1704 och beledsagas af Cygnaeus endast med korta historiska anmärkningar i form af noter till texten. Efter det Cygnaeus aftryckt sistnämnda bref yttrar han som följer:

På detta ställe afbrytes den diplomatiska korrespondensen ännu en gång, men nu för att icke vidtaga mer i det af oss beagnade manuskriptet. För utgifwarens meddelanden sättes således, hvad denna skriftvexling beträffar, en oöfverstiglig gräns, ej blott för ögonblicket, men sannolikt för alltid. Ty skarpt uppreser sig en sådan äfven för det dristiga hopp, han stundom vågat hylla att under blidare tider och förhållanden, på det enda ställe, der en fortsatt och förökad upplysning angående de

tuositet stegras derat, att han nästan alltid utvalde till experimentalfält för sina segervinningar valplatser och förhållanden, på och under hvilka hvarje annan anförare, som icke hade hänförs af Carls allt trotsande lejonmod och ej egt att föra den tappreste armé i verlden, skulle trott sig rusa till oundviklig undergång. Redan från slagfältet vid Narva skrifver Carl Cronstedt, som sedermera sjelf røjde icke vanliga anlag att krossa fiendtliga ben etc., att man icke kunde annat se, än att hvart svenskt ben skulle blifva der förderfvadt. (Se Handl: r rör. Scand. Hist.) Men ju större Carl XII visade sig uti att öfvervinna alla de svårigheter, dem menniskor och naturen kunde kasta för hans segerfart, desto alldagligare var den förståga, han ådagalade uti att draga *resultater* af sin segervinning, att genom en gemensam plan kombinera sitt nästa slagfält med det, på hvilket han segrande — *stannade*. Hvarje segerdag var för honom redan ett isolerat helt, en fulländad period utan morgondag, utan framtids-segrens ändamål; ej medel allenast, ett dagsverke, ej ett framsteg till ett bestämdt fjerran, mot hvilket hjelten bryter sig väg med svärdet. Derfor är Voltaires verldsbekanta påstående, att Carl XII icke var någon Alexander, men skulle varit den ypperste soldat i Alexanders armé, vida mer än en epigrammatisk qvickhet: det är en sanning.

ämnena, öfver hvilka han sökt kasta några ljusgnistor, stode att hemta, anställa förnyade efterforskningar.

En annan förhoppning fasthålla vi likväl ännu: den att hvad vi ofvanför varit i tillfälle att framlägga, oaktadt det sönderbrutna, styckade skick, hvori det förefunnits, likväl skulle erbjuda mer än en länk, hvilken för all framtid kommer att lödas fast af minnet vid det historiska vetandets oändliga kedja.

Såsom ytterligare tillägg till materialierna för Carl XII:s historia, gå vi nu att meddela några *membra disjecta*, dem vi äfvenledes hopplöskat i samma *archives du Royaume*, hvarest vi skördat den betydligaste delen af de dokumenter, vi hittills upptagit. Ehuru vi ingalunda tillägga nedanstående skrifter någon större historisk vikt, skulle vi dock tro dem förtjenta af den ringa plats, de upptaga, emedan de i alla fall inrymma några, troligen hittills obekanta notiser angående det mest fabulösa tidskiftet af Carl XII:s sagolika lif: det, hvarunder han i ett barbariskt rike, dit han anländt såsom en besegrad, förlorad, öfvergifven flykting, spelar en roll, sådan ingen furste i världen någonsin utfört den i en annans land. Förunderligt synes det, att ej ens Voltaire, som dock röjer ett så oförstält intresse för „det inre“ af de dagars historie, han företagit sig att bearbeta, eger någon kännedom om det bref, hvori sultaninnan Validé gifver luft åt sina välvilliga känslor för sitt så högt beundrade *Lejon*. Denna obekantskap yppar sig omisskänneligt uti följande ord af honom: „*Elle (la Sultane) passa même par-dessus les loix austères du sérail au point d'écrire de sa main plusieurs lettres „au Comte Poniotovsky“, entre les mains duquel elles sont encore au tems qu'on écrit cette histoire*“. Att hon skulle direkt vändt sig till sina känslors hjelte, misstänker således Voltaire ej.

Af de nyssnämnda „*membra disjecta*“, hvilka Cygnaeus härpå framlägger, utgöras de trenne första af bref från sultaninnan Validé och sultan Ahmed till Carl XII samt en kort memoir till storvisiren Jussuf Pascha från en fransk ambassadör i fråga om att ställa franska skepp till Carl XII:s disposition i och för hans hemresa från Turkiet. Till dessa bref är bifogad en skildring af den svenske

konungens person, med titel: *Portrait du Roy de Suède*. Med anledning af denna sistnämnda teckning yttrar Cygnaeus:

Vi funno ingen uppgift angående tecknaren af detta porträtt, hvilket vi kopierat här, emedan det lemnar några mindre kända drag till totalbilden af den underbara karakter, det söker framställa. Huru djup och mäktig måste ej den inre kraft hafva varit, hvilken framträdande så flärdlös, så nästan barnsligt okonstlad i det yttre som hos Carl XII, kunde äfven på nära håll väcka en så obegränsad beundran till och med hos män, de der afgåfvo rapporter till „serenissima” högheter och öfverallt anorstädes på den tiden voro vittnen till den pomp och ståt, i hvars glans allenast furstlig storhet ansåg sig värdigt återspeglas! Och tidernas afstånd har ej förmått vrida ur led en enda sena af denna koncentrerade imponerande kraft. Den bröts ej af kulan, hvars glöd i höstnattens mörker mordbrännande härjade detta hjeltehufvud, hvari en så djerf, fastän trång, krets af idéer med kopparband fasthölls. *) Carl XII var en *Sven Dufva* ibland konungar. Men ju närmare tanken än i dag söker tränga fram till denna koloss, dess mera känner man sig gripen af samma sensationer, som väckas i närheten af naturens *stora makter*. De hafva det gemensamt med hvarandra, att, om det än gällde att pröfva krafterna emot en hel verldsdel, beräkna de lika litet motståndet, som om detta skulle uppträda i gestalten af det bräckligaste ting i naturen. Och äfven under deras skenbara lugn känner man att båda leka i sitt för ögonblicket bundna djup med storm eller lågor, men alltid med förstöring. — När ett lätt sönderbrutet menniskobarn mot soluppgången krälat upp till Ätnas spets, ser man, fastän den i dvala sänkta jätten endast samlar krafter till nya eruptioner och ej låter dessa rycka fram ännu, en skugga kastad öfver hela den herrliga ön, som ligger vid kolossens fot liksom bedjande, att den ej måtte deraf förkrossas. Den, som skrifver dessa

*) *Jernhufvudet* kallades, såsom bekant är, Carl XII af turkarne, hvilkas barbariska enkelhet kände sig underbart dragen till den svenske hjeltens civiliserade.

rader, kan ej lösrycka tanken på detta det grandiosaste fenomen, som någonsin tett sig för hans blick, från tanken på Carl XII. En jord, på hvilken sådana kolosser — de må då heta Ätna eller Carl XII — upprest sig skyhögt, måste vara beredd att gälda äran af att hafva burit dem med förstöring, kanske med total undergång. Men skulle Ätnas vackra Sicilien, skulle Carl XII:s fattiga hjelteland, äfven om fritt val vore dem lemnadt, vilja afstå, det förra denne Carl XII bland berg, det senare detta Ätna bland hjeltar, emot ersättning af allt det, som genom dem förlorats?

Twifelaktigare måste väl svaret synas, ifall frågan inskränkes till det land, som hårdast fick vidkännas den krossande tryckningen af de tyngder, hvilka i följd af Carl XII:s *enorma* hjeltelynne vältrades deröfver. Den europeiska historien känner kanske ej, den nyare historien känner bestämdt icke ett land, hvilket så förtrampats genom de tunga stegen af *Mars gradivus*, så förhärjats af ett örligs lössläpta stormar, som det finska under det „stora” kriget. Finland framstod, vid dettas slut, såsom en den tröstlösaste skapelse af krigets konst: det var bytt till en konstgjord öken. *) „Ätnas skugga” hade, fördystrande allt, mörkare än annars någonstädes fallit öfver

*) Intet starkare bevis kan väl upptes för den vitala kraft, som bor på djupet af dess befolknings själ än det, att fredens milda konster kunde ännu slingra sig upp mellan remnorna af ofridens råa produkter. Redan långt före den dag, då en i alla hänseenden tröstlös fred satte en sentida gräns för det lika tröstlösa kriget, var antalet af de ynglingar, hvilka räddat i sitt hjerta hoppet derom, att bildningens blomma ännu kunde spira opp på deras förvildade fädernejord, och som inom sig buro framtidsfrön för denna bildning, reduceradt till det af endast — 28. Äfven desse måste utblottade, nödställde, landsflyktige på främmande kuster söka en fristad för sitt hopp, hvilken Auras härjade strand ej kunde erbjuda mer. Det var på denna hemska tid, en bland vårt lands ädlaste fridsfurstar, den outtröttelige Gezelius d. y. sträckte sin hand, så utblottad den ock sjelf var, hägnande emot alla dem, som ännu kände kraft att hålla sig oppe på spillrorna af denna förstöring utaf allt menskligt — gränslös såsom Sveriges konungs heroiska likgiltighet därför.

land och sjö. Men glansen af det gryende ljuset, ärans morgonrodnad, erkännandet deraf, att det finska folket med obruten kraft burit bördor, under hvilka hvarje annat skulle dignat neder, — föllo *de* också, i rättmätig fördelning, öfver det sargade, halftförblödda landet? Långt derifrån. Broderlotten af lidandet hade blifvit kastad på det finska folket; broderlotten af ära föll på det svenska. Till sin nöd hade Finland utslutande besittningsrätt; men dess förtjenst uppslukades i historien af det herrskande landets allt öfvervägande anspråk. När mensklighetens ande böjde sig vördnadsfullt för *Sveriges* stolta ära, togs det ej i beräkning, att det ej var Sverige ensamt, utan hvad som den tiden hette Sveriges rike, som hade med sitt hjerteblood fostrat denna ära. Detta måste så vara: boskillnaden mellan det, som tillhörde Sverige och det, som utslutande tillhörde Finland, hade ännu då hvarken våldsamt eller på fredlig väg gått för sig. Vi klaga således ej deröfver; men det kan dock vara hög tid att omsider anmärka den ojemna fördelningen. Anförandet af ett enda faktum skall förslå till att ställa fram i klarhet, hvad vi här antydt. Af de skaror, med hvilka Carl XII improviserade segren vid Narva, hade Finland uppställt hälften. Höres det väl ett ljud, som går igenom häfderna med högre klang än: *segern vid Narva!* Men sätter den klangen lika musik åt namnet Sverige och åt namnet Finland? Hvem vet väl ens deraf, att detta kunde vara rättvist? Det var ju *svenskarne*, som segrade vid Narva. Så är och förblir det. Men försoningen af denna skenbara orättvisa emot Finland ligger dock kanske deri, att Sverige och icke Finland hade födt till sina skarors förare en pilt, hvars svärd ensamt vägde mer i segerns vågskål än dessa skarors alla. Ifall ej Carl XII:s vulkaniska genius hade kastat in i seger dessa finska kämpahopar, hvilka han ej kände, dem ej ens hans öga sett, innan han beslöt att med dem vedervåga det omöjliga, skulle de stråddöde vissnat bort eller förgåtts i strider lika namnlösa, som, med några få undantag, de finska hjeltar äro och förblifva sjelfva, hvilka med sina svärd höggo inskriften: *odödligt!* vid namnet Narva. Om det är sant, att „härföraren ensam vinner

icke striden", är det dock än sannare, att den svensk-finska hären utan en sådan härförare som Carl XII aldrig hade vågat ens drömma om en sådan seger.*)

Sista afdelningen af sina historiska bidrag inleder Cygnaeus med följande ord:

Utgifvaren skrider nu till den sista afdelnigen af detta band. Den sammanställer enstaka urkunder, åt hvilka intet namn, intet tidskifte, intet enskildt land en gång erbjuda en gemensam föreningspunkt och ett inre sammanhang. Ifall det vore oss tillåtet att i ett fall sådant som detta tala om en plan, skulle vi blott kunna uppgifva den, att vi så mycket som möjligt velat afböja och bryta af alla dylika samband. Ty vår afsigt har varit att ur våra samlingar, vid detta tillfälle framdraga dokumenter, som röra än det ena, än det andra af de nordiska folkslagens historia och de utgöra liksom detacherade utanverk till de mera sammanhållna skrifter, vi hittills i denna volym meddelat och framförallt till dem, som vi framdeles skola söka tillägna oss genom själfständig bearbetning, och i hvilka urkunderna tvingas neder till material allenast. Det, som upptager större delen af vårt verks första band, torde kunna anses såsom en öfvergångsformation ifrån ett sedvanligt torrt aftryckande af manuskripter till de af vår egen ande mera genomträngda och upp-

*) Något nästan symboliskt kunde man dock finna uti den obilliga hårdhet, hvarmed Carl XII, annars så konungsligt mild, så undseende emot sine djerfve kämpar, kort före sitt fall bedömde den ädle, tappre, ehuru olycklige general Carl Armfelts ansträngningar i norra delen af detta Norge, hvars snöhöljda fjällar några veckor derefter redde en isig hjeltegraf åt återstoden af den finska hären — som der gick under med blicken riktad emot fädernejorden, hvilken dess försvarare hade nödgats lemna värnlöst på en tid, då försvaret deraf likväl var så högt af nöden påkalladt.

burna framställningar, vi åsyfta att producera i nästföljande volymer. Vi hafva icke velat, stundom kanske icke kunnat tillbakahålla de anmärkningar, åsigter och öfversigter, hvilka framkallades af de dokumenter, vi haft omhänder samt af de studier, dessa föranledt. Utgifvaren kan ej afgöra, huruvida denna, i alla fall, mödofulla afvikelse från det hvardagliga, oändeligen beqvämare *bruket* skall anses såsom en absolut försämring af arbetet; men han afbidar ganska lungt domen deröfver. Ty jag erkänner gerna det, som jag under detta verks publicerande allt mer och mer sjelf känt: min själ är dock icke egenteligen gjord för ett arbete af detta slag, ehuru *omständigheterna* kastat mig in på dess område.

Ifall vår hittills följda method skulle ogillas, ligger i detta ogillande redan ett afgjort bifall till den, vi numera komma att följa. Texten, som skall fylla återstoden af denna bok, kommer föga att nedtyngas af förklarande noter. Dokumenterna erbjudas sådana de äro: såsom råämnena för framtida historisk bearbetning. Ett större intresse skulle vi dock företrädesvis tillerkänna Johan III:s bref till sin heroiske vederdeloman. Det ställer honom i en dager, hvori man ej är van att se den konungslige missdådaren, der han blickar ur häfdernas spegel nederböjd och vanställd af det öfver hans minne och hans ätt segrande broderhatet. Att en fläkt af Wasarnes gemensamma hjelteanda kunde, åtminstone tidtals, genomila hans skuldbelastade, fördyrade sinne, bevisar äfven ifrågavarande bref. Det har ländt oss till särdeles tillfredsställelse att hafva lyckats ur arkivernas mörker framlocka denna skymt af ljus öfver den konungs minne, hvilken tidigare än någon annan, ur sin kärlek till Finland, kände blixtra fram hoppet om en bättre, större framtid för detta sitt hertigdöme. Namnet af *Storfurstendöme*, med hvilket det af honom adlades, bär hågkomsten af detta kung Johans hopp oförgängligt genom tiderna och har sannolikt gagnat vårt land mer, än någon menniska hittills besinnat. För oss åtminstone synes det dock afgjort, att lotterna af Finlands öde hade för fyratio år sedan utfallit annorlunda — men ingalunda blidare, ifall Finland då ej hetat Storfurstendöme.

Det gör oss ondt, att vi ej vid detta tillfälle kunna meddela afskrifter af ett par skrivelser, affattade besynnerligt nog på tyska från samme konung till den Venetianska republiken, hvilka ännu förvaras i Lagunernas stad. Då vi äro osäkra, huruvida vi framdeles kunna få i våra händer ifrågavarande bref, utbedja vi oss att på dem fästa forskares uppmärksamhet, hvilka, lyckligare än vi, kunna hoppas att än engång se denna den underbaraste stad, som menniskor åt sig byggt. Vida vägnar vigtigare än besagde skrivelser är dock en dersammastädes förvarad relation på latin af czar Peter om slaget vid Pultava. Vi hafva dock ej förlorat hoppet om att en annan gång kunna meddela densamma, ehuru den bäst varit på sin plats häröfvanför.

De dokumenter, vi numera gå att aftrycka utan vidare afbrott, äro, enär undantagen ej uttryckligen uppgifvas, afskrifna ur arkivet i f. d. kongl. biblioteket i Paris. Vi anse det öfverflödigt att närmare specificera samlingarna, i hvilka de funnos upptagna. För dem, som möjligen i en framtid vore frestade att kollationera afskrifternas riktighet, blir det lätt att återfinna originalet, om också endast dess titel uppgifves. Ordningen var och troligen förblir sådan i det arkivet.

Ofvannämnda dokumenter, som upptaga sidorna 258—303 af arbetet, äro betecknade med följande öfverskrifter:

1. *„Articuli Privilegiorum quos Regia Majestas Sueciae Serenissimo Christianissimoque Gallorum Rege officiose et amice petit“*. (Af år 1542. Rör förnämligast svenska undersåtares rättigheter under handelsresor och vistelse i Frankrike.)

2. *„Reponse du Roy de Suède aux articles du Roy de France 1543.“* (Affattadt på latin och af politiskt innehåll.)

3. *„Lettre du Roy de Suède au Roy de Pologne, 1582.“* (Likasom föregående dokumenter skrivet på latin. Anledningen till detta bref af Johan III är konungens af Polen yrkande på återställande till Ryssland af de eröfringar, Sverige senast gjort från detta land.)

4. *„Diplomatisk not, på Johan III:s vägnar uppteckad för Frankrikes konung Carl IX.“* (På latin). Cygnaeus, som redan i ofvanan-

förd text berört denna skrifvelse, beledsagar publikationen af densamma med efterföljande not:

„Datum funno vi ej uppgifvet, men innehållet gör det sannolikt, att detta bör vara 1571 eller början af 1572. Ty freden i Stettin uppgifves såsom redan ingången, och detta skedde, såsom bekant är, mot slutet af 1570. Med den biläggning af Frankrikes inre oroligheter, hvilken omnämnes, menas sannolikt fördraget i S:t Germain-en-Laye, afslutadt d. 8 Aug. 1570. Carl IX:s äfvenledes omtalade förmäling med kejsar Maximilian II:s dotter Elisabeth försiggick i Nov. samma år. Den svenske konungen vet deraf, att den fransyske beslutat gifva sin syster åt Henrik af Navarra; men blodbröllopet i Paris hade icke ännu skänkt hans skuldbelastade samvete den trösten, att äfven det södra Europa hade mer än en bloddrucken tyrann, som gjorde honom första rangen bland sådana stridig. Han tror sig ännu kunna förstås, då han talar om frid och försoning med en regent, som med mordfacklan i hand var ämnad att upptända åt sitt folk en illumination, i hvars hemska glans hans bild framstår med en dysterhet, mot hvilken sjelfva Neros skaldiska anletsdrag, åter-speglade af Roms brand, ljusna i mildhet. — Vi tillåta oss att fästa läsarens uppmärksamhet uppå den synnerliga märkvärdigheten af en del utaf detta dokument: den näml., hvarest Johan med politisk siareblick genomskådar moskoviternas trånande törst att framtränga till stränderna af Baltiska hafvet. Gustaf Adolf var således ej den första svenske regent, som gjort sig klar reda för faran, hvarmed denna törst hotade dem, hvilka tidigare lägrat sig vid besagde vatten. Såsom vi ofvanför sett, var denna blickens klarhet fullkomligt tagen från Carl XII. Samma Sverige, som sedermera lärt sig frukta allt, visste på länge, sedan det dikterat Westphaliska freden, ej att frukta något.“

5—7. Skrifvelser: af *Gustaf II Adolf*, daterad den 25 Mars 1621 samt af *Carl XII*, af den 8 Januari 1707, äfvensom af *hertig Carl* af den 7 September 1792, alla på latin och till Venedigs högste myndigheter. Det första och det tredje af dessa bref beledsagas af Cygnaeus med noter, hvilka här intagas. Noten till brefvet från Gustaf II Adolf, som erbjuder den i trångmål varande venetianska republiken sina tjänster, är affattad i följande ordalag:

„Ett noblare bref än det ofvanstående mottog väl Venedig aldrig. Hur förunderligt måste det väl hafva synts för den stolta Republiken, som var van vid böner om hjälp och råd, att emottaga anbud om hägn och beskydd af en ung furste, hvars rykte ännu då endast svagt ljudande trängt öfver nordens gränser! Men efterverlden

för hvars blick totalbilden af Gustaf Adolfs karakter och hjeltelif framstår i odödlig klarhet, skall med vördnad helsa dessa högtidsuttryck af en hjelte känsla, hvori den borne *beskyddaren* profetiskt förkunnar sin missions högsta betydelse.“

Hertig Carls bref utgör en rekommendationsskrivelse för den dåförtiden i Italien på resor stadde landsflyktige frih. Gustaf Mauritz Armfelt och föranleder Cygnaeus till efterföljande anmärkningar:

„Bland de föga talrika spår, dem förbindelsen mellan Sverige och Venedig qvarlemnade, var ofvanstående kreditiv, uppteckt för Republiken af „Nordens Alcibiades“, det yttersta, hvilket utgifvaren lyckades upptäcka. Detta dokumentets historiska vikt kan väl ifrågasättas. Men Finland skall kanske dock utan missnöje se sig derigenom påmint om denne sin märkvärdige sons framträdande på en bana, hvilken snarare tyckes slingra sig inom romantikens gebit, än gå in på historiens. Då Armfelt anträdde sin lysande landsflykt i skenet af den plenipotentiära myndighet, hvars Nessusmantel den lumpnaste bland hans furstlige rivaler — vi syfta ej härmed på konungen af Neapel — kastat kring honom, var den finske baronen icke mer en okänd man uti de italienska stater, till hvilka han så ståtligt förvistes. Medan han beledsagade sin ridderlige konung under dennes resa, hade Armfelt redan tidigare äfven derstädes ådragit sig mången beundrande blick och än flera, som uttryckte varmare känslor än beundrans. Detta förklarar något möjligheten af de i alla fall nära nog fabelaktigt oförklarliga äfventyr, i hvilka han hann invecklas isynnerhet under sin vistelse af endast några få månader i Neapel, och hvilka på ett så bittert lekande sätt blifvit framhållna i den bekanta diatrib, hvilken ex officio slungades efter honom under Piranesis namn. — Vi tillåta oss att angående nyssantydde omständigheter vidfoga en underrättelse, troligen för mången lika ny, som den var det för oss, då vi händelsevis stötte på den.

Flyende undan de brännheta pilar, med hvilka julisolen hemsökte Palermo, tog utgifvaren sin tillflykt under ett förhänge, medelst hvilket en ambulatorisk bokhandlare hade sökt improvisera åt sig och sina luntor ett sväfvande skjul i den nejd, hvarest Toledogatan närmar sig den Palermitanska katedralen. Hur förvånad blef han ej då att i den första bok, han uppslog, se namnet Armfelt oupphörigen återkomma! Det var ett band af den snillrike skalden Vincenzo Montis samlade skrifter, i hvilket utgifvaren hade gripit. Hvad hade väl denne, alla för ögonblicket makttegandes hofpoet att skaffa med vår landsman? Förhållandet upplöstes snart. Monti hade sålt sitt

snille äfven åt Piranesi eller åt dem, som köpt Piranesi sjelf. Skalden hade omsider reklamerat de tvetydiga, fastän skimrande fjädrar, hvilka antiquarien hade lånat för att med dem göra sig grön inför sin tillfällige herre och gynnare, hertig Carl, — som satte i Piranesis hand emot Armfelt äfven vapen, vida mer mördande än den giftigaste satir hade kunnat vara.

I anledning af Gustaf den tredjes nyss i förbigående omnämnda resa vilja vi tillägga, att en präktig beskrifning på de fester, med hvilka Republiken ej långt före sitt fall firade denne sin konungslige gästs besök, ännu förvaras uti venetianska statsarkivet. En annan om möjligt ännu ståtligare teckning af den herrlighet, medelst hvilken den sjunkande staten sökte blanda och tillvinna sig storfursten Pauls och hans gemåls sinnen under deras vistelse vid Lagunerna, är man äfvenledes i tillfälle att dersammastädes se.“

8. *„Lettres de Monsieur de Bordeaux Amb.r vers le Roy de Dannemark au Roy.“* (Rapport af politiskt innehåll, beträffande danska och öfriga nordiska förhållanden, och affattad på franska af fransk ambassadör till sin monark. Skrifvelsen odaterad, men synes vara tillkommen kort före år 1518.

9. *„Lettres de Christiern Roy de Dannemark au Roy Francois I:r 1519.“* (Med gåfvor af pelsverk m. m.)

10. *„Lettres etc. 1520.“* (Från konung Christiern af Danmark till konung Frans I af Frankrike. Brefvet, som är skrifvet på latin rör tvister och klagomål mellan franska och danska undersåtare.

11. *„Dannemark 1629, Lettres patentes du Roy de Dannemark en faveur des marchans Francois passant sur le destroit du Sund, pour trafiquer en Moscovie 1629.“* Akten är affattad på latin och daterad i Juli år 1621, icke 1629 såsom det i manuskriptets ofvanskrift anförda årtalet synes vilja gifva vid handen.

12. *„En Moskovitisk Ambassade i Stockholm, under Drottning Christinas regering, framställd uti bref af Chanut.“* (Utdrag ur ett antal bref på franska, skrifna under sommaren 1646, af franske ambassadören Chanut till särskilda personer.)

13. *„Om ett kolossalt politiskt luftslott, byggt i sjuttonde århundradet.“* (Framställt af Chanut och syftande på en år 1638 mellan konungarne af Spanien och Danmark samt hertigen af Holstein uppgjord plan att ruinera Nederländernas handel och samtidigt med vapenmakt eröfra Sverige. Berättelsen är skrifven på franska.)

REVISION

AF

ALLMÄNNA MENINGENS DOM

ÖFVER

GENERAL HANS HENRIK GRIPENBERG.

Efterföljande uppsats upptog första häftet af Cygnaei „*Afhandlingar i populära ämnen*“, hvilket utkom år 1852 med motto: *Aufer a me hanc Calicem.*“ samt inleddes med nedanstående:

Förord.

Medan ni hvilen er, barn, så plocken åtminstone småsternarna bort från tegen.” Med dessa menlösa ord plägade en from teolog sätta lif i sitt folk, då det efter arbetet på professors åker greps af den syndiga lusten att hvila på fullt allvar. Förf., genomträngd af beundran för denna åsigt om rätta beskaffenheten af människans verk och hvila, har sökt ställa sig till efterrättelse den professorliga admonitionen angående småsternarnas undanskaffande.

Ett missöde, som kännes såsom hans lufs tyngsta numera, tillåter förf. ej att egna erforderlig tid åt de vidtomfattande historiska arbeten, för hvilka hans förgångna lefnads lyckosammaste period satt rika materialier i hans hand. De *lucida intervalla*, stunderna emellan hvardags-dagsverkets oeftergiffliga värf erbjudit honom, har han dock efter bästa förmåga sökt begagna till att „åtminstone plocka bort småsternarna” på kunskapens mark. De afhandlingar, hvilkas utgifvande härmedelst begynna, torde vittna

om förf:s bemödande att, „medan han hvilat sig”, upprödja åtminstone en eller annan oländig punkt, hvarur vetandets skörd kunde spira opp. Måtte han dymedelst hafva lyckats bereda sina landsmän några stunder af ädel ro efter deras arbete. Det vore ledsamt, om äfven de skulle under läsningen erinra sig vår teologs lära om småstensplockning lika tungt, som förf. blifvit påmint derom under författandet.

Hvad detta första häfte beträffar, torde likväl inga sådana betungande reminiscenser böra befaras. Upplyftad af det höga intresse, sjelfva ämnet *måste* ingifva, och af glädjen deröfver, att en högaktningsvärd finsk man blifvit återställd åt den ära, hvarpå han så länge och så ohemult varit plundrad, skall läsaren utan tvifvel lika litet stanna i den tro, att hans möda vore alldeles förspild, som förf. kan tro *sin* det vara.

Sista kapitlet af vår afhandling om general Gripenberg hafva vi nödgats uppskjuta till nästa häfte. Olägenheterna, som detta afbrott åstadkommer, torde ej vara särdeles väsendtliga, — förutsatt näml. att vi komma i tillfälle att snart meddela hvad, som ännu återstår. Orsakerna, af hvilka sjelfva afbrottet vållats, hafva icke varit få. Förf. kan dock endast omnämna följande: det låg ej i arbetets plan, att häftenas vidd skulle växa till volymens; och det har varit honom hittills alldeles omöjligt att få omhänder någon afskrift af rättegångshandlingarna för den tid, då den redan nedlagda processen emot Gripenberg, under generalens egen vistelse i Stockholm, på hans enträgna begäran blef å nyo upptagen. Så länge vi ännu hysa något hopp om att komma i besittning af dessa viktiga dokumenter, angående hvilka man hittills egentligen vet ingenting annat, än att de innehålla den djupt förorättade mannens fullkomliga frikännande, kunna vi ej tillåta oss att med de materialier, som nu stå oss till buds, afsluta vår afhandling. Det är visserligen ej af en krigsdomstols utslag Gri-

penbergs friande eller fällande beror i högsta instans, utan af historiens, till hvilken den hädangångnes minne vädjat. Men det vore dock sällsamt, om uti ett land, som kan berömma sig deraf, att äfven då, när man begått de mest himmelsskriande orättvisor, det legala skenet blifvit samvetsgrannt bevaradt, ej protokoller, hvilka upptagit en rättrådig dom, kunde upptäckas. De måste åtminstone förvaras, om också icke annorstädes, så i hrr Bruzelii et Comp:is lönnlådor. Då dessa herrar redan i decennier med absolutaste visshet undervisat Sveriges ungdom derom, att general Gripenberg var „en feg usling och en förrädare”, hafva de utan tvifvel af sitt samvete känt sig drifna att jemföra sina på frihand improviserade protokoller med de strängt juridiska angående samma ämne.

Men mig bjuder *mitt* samvete att ej längre fördröja offentliggörandet af hvad jag kunnat utforska angående general Gripenbergs skuldlöshet. Ett dröjsmål vore ju i ett fall som detta nästan lika oförlåtligt som ett förhastadt framkastande af äreskändande beskyllningar.

Helsingfors den 29 Sept. 1852.

I.

General Gripenbergs belackare och försvarare.

„Historien är en roman, diktad af folken”, har en af vår tids snillrikaste män påstått. Var det blott en spirituell paradox, gref Alfred de Vigny härmed ville framkasta? Man tycker sig hafva anledning förmoda något sådant, då man besinnar, huru dristigt hans tes motsäger alla, äfven de ytligaste föreställningar, människorna vanligen göra sig om historiens sanningsälskande karakter. Att göra historien till en roman, en dikt låter ju lika sällsamt, som om det skulle falla någon in att i sitt sinne förbyta sjelfva vishetens vetenskap till en tjensteande åt dumheten.

Och det oaktadt menar den ädle grefven sig vara ganska viss om sin sak. Det är ej en qvickhet, utan en sanning, han tror sig hafva framburit, då han velat beröfva historien en betydlig del af dess anspråk på sannfärdighet. Den, som har lyckan diskutera med honom hans romantiska lära härom, invänder förgäfvos: „må vara, att ni kunde hafva rätt, ifall fråga vore om längesedan försvunna tidens häfder, hvilka merendels flutit utur och sammanflutit med obestämda, sväfvande, mer eller mindre förbleknade och bortblandade traditioner. Er sats torde kunna ännu försvaras, om den håller sig blott till historiska skrifter, i hvilka de oskrifna episka sagorna förbytt sig så omärkligt, att öfvergångarna knappt kunna upptäckas genom annat än förvandlingen af den bundna diktionen i en obunden, medan ämnas uppfattning och behandling föga eller intet tyckas hafva för-

lorat af sin ursprungliga *romantiska* art, såsom t. ex. Herodoti och kanske ännu mera Livii episka lynne ögonskenligen bevisar.*) Men ert påstående måste ju falla, såsom äfven det mest lysande bländsken måste det, ifall ni vågar göra en användning deraf på vår tids historieforskning, isynnerhet der denna lägger embargo på händelser, som timat inom de generationers horisont, hvilka senast lemnat eller ännu lemna material åt samma forskning. Denna är ju företrädesvis och mer än någonsin förr *kritisk*. Den söker ju sina *källor* åtminstone med samma ifver som vandraren i öknen törstar efter *sin*. Till bevisning af hvartenda framlagdt faktum uppkallas flera vittnen, än som skulle tariffas till att få en oskyldig hals i galgen. Ju ensidigare och orimligare en mening kan tyckas låta, desto flera auktoriteter görer man sig möda att konfrontera för att gifva all möjlig sannolikhet åt denna. På god tro tillåta sig ej historieskrifvarena numera att påtruga sina läsare ens de befängdaste åsigter. Om till och med en smula galenskap skulle röja sig i dessa, röjer sig dock derjemte ett slags system i besagde galenskap — för att tala med Shakespeares Polonius”.

Alla dessa och dylika öfvertygande argumenter till den moderna historiska sanningens förmon bemöter Alfred de Vigny fint leende och lugnt. Han menar, att det är just bevis, hemtade ur den nyaste historien, som stadgat hans öfvertygelse om dennas romantiska beskaffenhet i allmänhet. Och han sparar ej på meddelandet af en sådan bevisning. Man kan ej neka, att han med högst kuriösa, stundom ganska slående murbräckor rycker an emot den historiska sanningens befastade läger. Så vill han t. ex. förvandla till en tom optisk villa en af de vackraste dagrar, som brutit sig fram genom den „stora” revolutionens allra dyst-raste mörker. Hvem har ej tjusats af den elegiskt djupa, himmelskt upplyftande maning, hvarmed en „icke edsvuren“ prest säges hafva följt den kunglige martyren Ludvig den sextondes tun-

*) Författaren har redan för en mängd år sedan i en dissertation: „*de Hannibale*” sökt förfäktat den åsigten, att Livius borde anses såsom romarenes högste episka skald, liksom Tacitus är deras ypperste tragiska.

ga kröningståg upp till schavotten? *Montez au ciel, fils de St Louis!* påstås han hafva utropat, då det tragiska steget skulle tagas ut. Men nu påstår sig greve de Vigny med egna öron hafva hört samma prest vid ett gästfritt middagsbord *inter pocula* heligt bedyra, att det honom tillskrifna heliga ordet aldrig gått öfver hans läppar. Och likväl har det längesedan ingått i alla historier och torde lyckligtvis aldrig mera kunna utplånas ur historien: lyckligtvis säga vi, emedan förlusten af detta ord vore en verklig förlust för det ädla, som äfven i de bistraste tider och situationer bor qvar i djupet af mensklighetens bröst. Alfred de Vigny är visserligen ej den man, som skulle vilja göra menskligheten armare på ädla känslor. Tvärtom! Han tror på sådana, emedan han finner bevis för deras sanning i sitt eget hjerta. Men såsom sagt, denna tro förhindrar honom för ingen del att hysa tvifvel emot historiens. Denna är och förblir för honom endast: „en roman, diktad af folken”.

Den fråga, författaren vid detta tillfälle upptagit till behandling, har gifvit honom förnyad anledning att lifligt erinra sig de debatter, i hvilka han af sin öfvertygelse och nästan *ex officio* uppmanades att till historiens försvar inlåta sig med en så öfverlägsen motståndare som greve de Vigny. Ens tro derpå, att historien främst söker *sanning* och vill framställa blott denna, måste stå bergfast, ifall hon ej skall rubbas, då man ser med hvilken samvetlös lättfärdighet historiska personligheters heder, ära, rykte, stundom misshandlas af skribenter, som uppkastat sig till den historiska sanningens målsmän. Få äro i alla fall de karakterer, som sjelfsväldigare än general Gripenbergs blifvit nedkastade från den hedersplas, som tillkommer dem. Hans aktningvärda minnes missfirmande af den pseudohistoriska smädelsen, nedrigt redan i och för sig sjelft, är det ännu mer i följd af de medel, de organer, genom hvilka samma smädelse utfört sin ohemula talan. Det kan väl begripas, ehuru ingalunda ursäktas, att en ensidig historisk riktning, utsträckt till sina yttersta konsekvenser, omsider kommer att bryta fram i tillfälliga resultater och slutsatser, hvilka undergräfvat billighetens och rättvisans eviga fordringar. Men sådana villomeningar träda

dock upp fullrustade till strid och mana sålunda ej blott till motvärn, men ock till anfall. Mot meningen, slutföljderna, systemet ställa sig fiendtligt andra meningar, slutföljder, systemer. Sjelfva dumdristigheten i anfallet kan rycka åt sig en flik af ära, då den rusar i striden, viss att finna der emot sig mången jemngod, ja, mer än *en* öfverlägsen antagonist. Men det gifves ett slag af historiskt skriftställereri, som begagnadt till obevista och obevisliga ärekränkande beskyllningar ställer sina egna idkare värlösa mot anklagelsen för öfverlagdt och uppsåtligt lönnmord på personer, hvilka hafva ingen möjlighet att försvara sig. Detta skriftställereri är författarnas af läroböcker i historie, om han tillåter sig att bära falskt vittnesbörd mot dem, han företagit sig att teckna. En sådan vädjar ej till sina granskares kritik och urskiljning. Nära nog såsom stiftaren af en religion tager uteslutande i anspråk sina anhängares förmåga af blind tro, räknar äfven läroboksförfattaren på en dylik ifrån sina läsares sida. Ty dessas sak är ju blott att lita på den boks auktoritet, som blifvit satt i deras hand. Att resonnera, betvifla, kriticera tillkommer ej det stadium af mensklig utveckling, hvarpå de sig befinna, och hvarur sjelfva boken skall bidra att öppna dem en utväg till ett högre. Men desto ofafvisligare är författarnas till läroboken pligt att pröfva noggranneligen allt, det han går att nedskrifva och att behålla endast det sanna och det goda. Ingjuter han, i skydd af sin obetviflade auktoritet, i de ungas hjertan och sinnen vrångvis hädelse i stället för sanning, så handlar han föga bättre än en moder, som skulle inblanda gift i den moderliga mjölken, hvarur dess späda barn dricker lif och näring. Hvem vill bestrida, att det ej blott är hans rättighet utan ock hans skyldighet att med allvarlig stränghet framhålla det låga och skändliga, som befläckt de historiska karakterer, han presenterar i en krets, der ingen mening om dessa tidigare kunnat förefinnas? Men så åligger det honom derjemte lika mycket att icke redan på förhand plundra bort de hädangångnes goda namn och rykte ur de uppväxande generationernas själ och uppfylla denna ifrån begynnelsen med en fördom, kanske omöjlig att fullt utplåna, emot män, som snarare förtjena respekt än förakt och hån. Redan

den hvardagligaste anständighet förbjuder ju sjelfva okynnet att skoja i det rum, der en döende kämpar eller i det, dit han blifvit lagd, sedan han kämpat ut. Men det är ej endast känslan af det passande, som borde förbjuda läroboksförfattarn att göra sig till evig ledare af passionernas, afundens, ilskans skri, hvilket annars skulle utan echo domnat bort på den graf, dit skränets föremål och rof tagit sin tillflykt. Det är skändligt att ohemult belacka de lefvande, men dubbelt nedrigt att låta hädelsen ännu gnaga, lik hyänan, på de dödes toma barm.

Det är till ett sådant helgerån, utöfvadt med berådt mod på general Gripenbergs graf, hvartill de författare af läroböcker i svenska historien gjort sig skyldige, hvilka varit i tillfälle att mest skada, emedan deras skrifter mest blifvit spridda och begagnade. Det är herrarne Ekelund och Bruzelius, hvilka hafva på sitt samvete detta nidingsdåd. — Den möjliga förebråelsen, att vi föga *valt* våra uttryck angående dessa förgrifliga yttranden om Gripenberg, tillåta vi oss att afvisa med den förklaringen, att vi tro oss icke vara alldeles okunniga om de svenska ordens valör, och att vi *med flit* endast begagnat de talesätt, vi ansett närmast uttrycka vår mening om besagde författares äreskändande förfarande. Den, hvars slugt och kallt beräknande själ ej kan göra sig begrepp om en rättmätig indignation öfver nedrigheten, kan ej heller begära, att man i hans slappa sinne skall söka uttrycken för en billig harm. Och hvar står det skrivet i baron Knigges „umgänge med menniskor”, att man endast med finaste sockertänger får lof handtera folk, som fördristat sig brännmärka såsom *feg usling och eländig förrädare* en af de modfullaste, hedersammaste, samvetsgrannaste män bland dem, hvilka haft äran föra våra tappra fäder till strid för fosterjorden? Hvem kan ålägga oss att med djup devotion och vördnadsbetygelser träda fram dit, der de bespottare sitta, hvilka, i farten att eskamotera en olycklig härs och dess förares rykte, skriva i bokstaflig mening sju för tu och ej ens hunnit lära sig sjelfva att stafva det namn, de vilja lära städse nya, uppväxande släkten att förbanna och förakta? Den äreförgätne, „i lifstiden Collegan i Clara Trivialschola” Jacob Ekelund grämer

sig nämligen deröfver, att en föraktlig varelse vid namn *Gripenstedt* med en här, nära 7000 man stark, gaf sig utan motstånd.

Huru det förhöll sig med denna till antal så högt och till inre värde så lågt uppskattade här, skola vi längre fram söka att med möjligaste bestämdhet utreda. Men innan vi öfvergå till den rent faktiska framställningen af vårt ämne, tillåta vi oss ännu att förutskicka några derur framträngande reflexioner. — Det ser ganska bedräfligt ut med den mycket beprisade *historiska rättvisan*, då den sista agonin af en armée, sådan som den sista finska, en agoni, åstadkommen genom oerhörd blodförlust, hunger, köld och pestilentia, kan under historiens egen egid hjert- och tanklöst missfirmas i samma land, hvilket samma armée skyddat lik en sköld, som låter hugga sig i stycken af huru svag och oskicklig arm den än må uppbäras. Hvad är väl denna heliga rättvisa värd, då dess vågskål hålles af en dryckesrörd kollegas darrande hand — hejdad nyss i dess högsta hugg, der den, beväpnad med förlan, kämpat blodiga strider med ömkligt qvidande djeknar, och som sedan, rusig af ondska och annat, går att nedskrifva — för att taga sin skada igen — dödsdomen öfver förtjenta mäns ära, hvilka utkämpat en helt annan kamp än den berserksartade kollegans? Dock *nedskrifva* är ej ens rätta ordet. Detta hade varit en operation, som dock tarfvat mera ansträngning, än tit. Jac. Ekelund sannolikt fann förenlig med sin bekvämlighet, då honom ålåg endast en så simpel sak som att expediera sin fantasis fria skapelse, uslingen Gripenstedt och de 7000, denne värdige andra uslingarne, dem den vrede skolmästarn behagar stampa fram ur golfvet för att säljas bort af förräddaren. Enligt hvad en trovärdig man, hvilken sjelf såsom skolpilt gått Ekelund tillhanda vid dennes historiska skriftställer, försäkrat oss, plägade näml. Gripenstedts upphofsman och förderfvare äfven deruti likna den store Julius Caesar, att han på stående fot och ambulatoriskt skred till sin författareverksamhet, i det han, utan att rådfråga någon solidare auktoritet än sitt eget vacklande minne, dikterade åt discipeln, hvad som föll honom för tillfället in. Endast detta grassatoriska förfarande kan något så

när förklara de otaliga faktiska misstag, af hvilka Ekelunds eljest i så många hänseenden förtjenstfulla läroböcker vanprydas*.)

I tider af gäsning sådana som våra, d. v. s. i tider af begynnande förruttelse eller af öfvergång till nya former för lif, är hånet och smädelsern ett så hvardagligt symptom, att detta i följd af sjelfva sin evigt återkommande öfverdrift omsider mister till och med förmågan att väcka förundran. Författaren hoppas dock, att, innan läsaren faller dessa blad ur sin hand,

*) Få menniskor torde hafva varit tvungna att taga en så noggrann kännedom om besagde läroböcker som författaren, alltsedan de först utkommo. I de olika läroverk, i hvilka han meddelat undervisning, hafva de städse varit hans lefnadsbanas oskiljaktiga följeslagare. Vi kunde kanske tillägga, att få äfven uppskattat deras förtjenst så högt som vi. Men detta erkännande berättigar oss också att utan förbehåll tala om deras brister. Läsaren inser likväl lätt, att ej en hel legion af Ekelunds *Blunders* i afseende å förfalskningen af namn, årtal och öfriga data någonsin skulle kunnat förmå oss att så hårdhänt, som vi här det gjort, förfara med en skriftställare, hvilken dock röjer adel i tänkesätt och talang, samt i alla fall producerat den ändamålsenligaste lärobok i historien, hittills på svenskt tungomål blifvit fullbordad, — ehuru han har att tacka för detta företräde Finlands missöde, att Fab. Collan rycktes bort af andra bestyr och döden ifrån sitt mästerligt påbegynta arbete af samma syftning. Det är blott den länge återhållna harmen öfver Ekelunds orättfärdiga vision angående Gripenstedt och hans här, som ålagt oss att här skoningslöst utöfva *jus talionis* till rättvis näpst, emedan det onda, Ekelund uti ifrågavarande hänseende åstadkommit i allmänna tänkesättet, endast genom de kraftigaste och starkaste medel möjligen till någon del kunde häfvas. Ekelunds bistra pedagogiska rigorism har för öfrigt längesedan blifvit framdragen inför publicitetens högsta domstol och, ehuru „med lambsens vrede“, strängt tadlad af sjelfva vår fromme, milde Frans Michaël Franzén. — Den snabbskrifvare, vi ofvanför togo oss friheten åberopa såsom ögon- och öronvittne angående Ekelunds sätt att gå till väga vid producerandet af sina läroböcker, är den såsom rask skriftställare äfven af annat slag allom välbekante August Blanche. Hvad vår antydning derom, att Ekelund stundom roade sig med att taga öl för ärende, beträffar, så hvilat anledningen dertill beklagligtvis på vida säkrare grunder än hans och hans historiska medbröders falska anklagelser emot general Gripenberg och dennes här.

han likväl ej så litet skall häpna deröfver, att en sådan man som general Gripenberg någonsin kunnat så djupt förnedras af och inför den allmänna opinionen, såsom han det blifvit och, ty värr, till betydlig del är det ännu. Såsom sagdt, författaren hoppas, att hans framställning af rätta förhållandet skall förmå framkalla en sådan känsla af förvåning öfver den mot Gripenberg begångna orättvisan. Men hvad han *vet* är det, att det gifves en annan, ämnet nära rörande omständighet, som är berättigad att väcka en ännu lifligare bestörtning än sjelfva de ohemula angreppen emot Gripenbergs heder. „*Ce n'est rien que d'être attaqué; le mal est de ne pas être défendu*” sade för några år sedan en furste, hvilken gifvit icke så liten anledning till tadel, men som, emedan han mente i allmänhet väl på sitt sätt, tyckte, att hans välmening också borde erkännas. Åtminstone senare hälften af denna sats kan med fullt skäl tillämpas på general Gripenbergs öde. Hans lott att obarmhertigt och orättvist anfallas var väl hård. Men var det ej likväl ännu hårdare, att under en hel menniskoålder icke en enda varm hand höjts till försvar af den anfallnes förtrampade stoft i detta land, der han föddes, uppväxte och vardt en man, hvilken i många hänseenden kunde anses såsom ett ädelt uttryck, en äkta representant af de bästa egenskaper, man gerna tror utmärka det finska folket? Ty i rättshaffenhet, mannamod, gudsfruktan kunde han tryggt mäta sig med de bästa bland sina samtida landsmän; och ingen synnerlig anledning förefinnes till den förmodan, att de nu lefvande skulle härutinnan öfverträffa honom. Man gör ju sällan här anspråk på att i dessa saker hafva hunnit särdeles framom fäderne. Men man talar desto mera om patriotism, menande, att värme-graden af denna sinnets disposition står hos de nu florerande oändeligen mycket högre än punkten, dit den hade förmått stiga hos framfarna släkten. Ja, de, som under senaste decennium lärt sig tala och skriva, låta stundom icke så otydligt förstå, att fosterlandskärlekens sensationer egentligen skola vara inventerade först under deras tid och de röja någon böjelse att taga patent på sin uppfinning. Huru härmed än må förhålla sig, torde tillvaron af ifrågavarande sinnesstämning icke billigtvis kunna dra-

gas i tvifvel, fastän densamma hittills varit utsatt för så sakta eld, att, om hon verkligen utstått något prof, detta föga kan anses för ett eldprof. I alla fall har hon ej varit i tillfälle att förtjena sina riddarsporrar på det enda sätt, hvarpå all djup och kraftbegåfvad känsla kan det: genom att öfversätta sig till kraftfull handling: t. ex. en sådan, som den, hvarigenom general Gripenberg och hans män, alltifrån striderna vid Pelgjärvi och Ruskeala till den vid Kronoby och Gamla Carleby, ansågo sig förpligtade att ådagalägga sin uppfattning af patriotismens fordringar. Dylika försakelser, mödor, faror äro fastmer förfärande anakronistiska spöken, för hvilka vi nu af lifvets förmoner njutande patrioter i allmänhet, ej ens i drömmen, skulle våga utsätta oss. Men att gjuta litet bläck till försvaret af de kämpars kränkta grafvar, hvilka utgjutit icke så litet af sitt blod till vårt lands försvar, till en sådan kraftansträngning känna vi oss dock kapable. Det öfverstiger ej vår förmåga att för någon stund anstränga vår tankekraft, ifall ansträngningen kan lända till deras båtnad, hvilka i årtal slitit ut senorna af hela sitt väsendes alla krafter, i det de kämpade för ändamål, som icke heller för oss sakna sin helgd. Våra böjelser finna ingen tillfredsställelse i att se af andra chikaneras de personer, som gjort — och således göra — vårt fädernesland heder: griper oss lusten att visa vår anspråkslöshet genom att förringa utmärktare landsmäns förtjenster, kunna vi ock för egen räkning afgöra saken såsom en *affaire de famille*. Få ibland oss hafva ännu hunnit så långt som vissa grosshandlare i mera utvecklade sociala förhållanden: vi skicka ej ännu vårt byke att rentvås i främmande land.

Öfvermåttan förunderligt synes det då, att, ehuru vi finna ej sakna förmåga att afvisa otidiga angrepp emot män, hvilka gjort sig förtjenta af vår aktning och erkänsla, och ehuru vi snarare känna oss förnärmade och sårade än tillfredsställda af slika anfall, vi det oakadt låtit den svenska smädelsen hejdlöst rasa under en hel menniskoålder emot den olycklige general Gripenberg, utom att vi ens gjort det allra ringaste försök att applicera en tvångströja på den lössläppta arga besten. Hva-

dan denna långmodighet mot dem, som ingenting skonat? Har den härflutit ur likgiltighet för den försmäddades person och den sak, han i detta fall representerar? För ingen del. Många, många hjertan hafva bitterligen svidit, liksom hade de drabbats sjelfva af dessa hugg, måttade emot en gammal finsk krigare, med hvilken de varit förenade genom vänskapens, kamratskapens gemensamma striders och olyckors eller ännu närmare och innerligare band. Ännu flera hafva både grämt sig och harmats öfver den fräckhet, som vågat stämpla såsom feghet och förräderi det sista ohjelpiga, oundvikliga olycksöde, af andras dumhet och likgiltighet beredt åt „den svartnade i trasor klädda hären”, hvilken, om den åt fienden visade vägen till det egentliga Sveriges gräns, gjorde det blott med strömmar af sitt hjerteblod, medan den, bortspolad af öfvermaktens störtflod från fälten, der den segrat, icke ville förrinna tillbaka till hemmets öfvergifna hyddor, utan föredrog att, sedan den icke egde mera en enda fläck af eget land att försvara, uppställa sig på polens isar såsom skyddsmur för detta Sverige, hvilket hade försvarat Finland så, som verlden vet, att det gjorde det och hvilket stod i beråd att för egen frälsning låta bortskära denna sin hjeltearm.

Men den inhemska sorgen, gränelsen, harmen tego stilla eller åskade ljud endast i trånga kretsar, medan den utländska chikanen yfdes och utbredde sig vidt kring Sveas landamären och stigande till och med öfver de gränsor, som nu äro satta åt dessa, förledde äfven den ungdom, hvilken, uppvuxen i Gripenbergs fädernesland, sedan han gått bort, ej mera kände honom, utan blott smädelsen, hvori hans ädla namn gått under. „Vi Finnar äro ett trögt folk fullt af trögheter”, skref en gång en yngling, hvars hjerta lika varmt som någon annans lågade för Finland, melankoliskt parodierande Ehrensvärds djuptänkta ord om svenskarne. I denna vår naturs tröghet full af trögheter ligger väl det egentliga, ehuru i alla fall oförsvarliga felet, som vållat, att vi tigande sörjt, då vi bort tala högt; att vi ej med den djerfhet, som ingifves af känslan att hägna en rättvis sak, kastat med förakt tillbaka mot förfalskarens ansigte det falska mynt, hvarpå de präglat med förrädarens anletsdrag Hans Henrik

Gripenbergs ärliga uppsyn; att vi ej stämt inför historiens domaresäte dennes lögnaktige belackare för att stå till svars.

Författaren af denna afhandling anklagar ingen för en sådan försummelse. Han beklagar den blott. Skulden för den uraktlåtna pligten drabbar honom i alla fall lika mycket som någon annan, ja, kanske mer än de flesta. Han skall dock söka att nu, så vidt hans insigt och krafter det tillåta, godtgöra, hvad han genom sin uraktlåtenhet brutit. Han vill ej ens till sin ursäkt åberopa, att äfven hans erfarenhet i detta fall besannat den djupa läran: *calomniez, calomniez; il en reste toujours quelque chose*. Ehuru han genom muntliga berättelser af samvetsgranna och hedervärda män, hvilka hade egt tillfälle att nära känna Gripenbergs tänke- och handlingssätt, var mer än mången böjd att tro det bästa om denne, kastade dock den af inga skrupler, af ingen tvekan hejdade skrifna smädelsen tvifvel i hans själ. Det är ej utrustad med en sådan vacklande öfvertygelse, man kan draga ut i fejd, förvissad om att verka på andras öfvertygelse. Men nu, sedan författaren pröfvat alla de honom tillgängliga dokumenter, ur hvilka han kunde vänta någon belysning åt den skugga, i hvars mörker man sökt tillbakatränga Gripenbergs sista handling i hans egenskap af den sista finska härens siste anförare, nu skulle han anse det för ett brott emot sanningens och rättvisans eviga fordringar, ifall han ej skyndade att utstaka äfven för andra den väg till orubblig öfvertygelse om Gripenbergs skuldlöshet, hvarpå hans forskning skridit fram lungt, opartiskt och utan annat ändamål eller mål än att hinna fram till sanningen, ehvad hon skref: *lif* eller *död* i sin yttersta dom öfver Gripenbergs krigsmannaära.

Vissheten om general Gripenbergs renhet från skuld har ej varit det enda resultat, hvartill författaren kommit genom pröfningen af det ämne, han till behandling upptagit. Hos honom, har derunder stadgats den öfvertygelsen, att man endast igenom att ställa sig på samma ståndpunkt, hvarpå Gripenberg själf stod, d. v. s. en *finsk*, kan vinna en fast grund för om-dömet om denne generals sista offentliga handling. Så paradoxalt det må låta, är det dock icke dess mindre säkert, att

man blott genom en sådan, om man så vill — ensidig uppfattning af saken lyckas hinna till en allmänt mensklig och sannfärdig insigt deri. Den orättvisa, som genom svensk ensidighet mot Gripenberg vardt begången, kan endast genom finsk ensidighet rättas och godtgöras. Äfven om den förra skulle vilja och förmå lösrycka sig ifrån sina öfriga, djupt inrotade, lätt förklarliga fördomar, skulle hon aldrig mäktat se i den konvention, vid hvilken Gripenbergs namn är häftadt, någonting annat än en rent *militärisk* procedur och i följd deraf, uti de flesta fall, obetingadt underskrifva de förkastelsedomar, männen af svärdet, ifrån Adlercreutz ända till Björnstjerna, *utan betänkande* — i hvarje mening af ordet — mot den af sitt olycksöde drabbade kamraten framljungat. Men betraktar man Gripenbergs ställning vid Kalix, såsom han sjelf det gjorde, med finska ögon, måste man erkänna, att denna situation erbjuder äfven andra sidor än en vanlig soldatisk. Längre fram skola vi likväl finna, det Gripenberg ända till sista stunden var lika krigiskt stämd som trots någon af hans många belackare, ehuru han ej var det nog att taga på sitt samvete att i, såsom han trodde, hopplös strid slå sig på „menniskoslagtaryrket”, såsom man stämplade hans uppsåt, då han ville med sina från fältsjukans eländiga bäddar stapplande hopar vedervåga förtvivlans sista, snart afgjorda kamp mot öfvermakten. — Skulle någon i anledning af det senast sagda och andra möjligen liknande yttranden behaga vilja undervisa oss derom, att det kan ligga mycken poesi uti en sådan människoslagtning, medan talet om människoblodsbesparing — „när det gäller någon ann” nedtynges af den krassaste prosa, utbedja vi oss få genmäla: uppfattningen af den poetiska sidan uti en sådan tillintetgörelsestrid som den, hvilken ofelbart hade förestått lemningarna af den finska hären, är så litet utestängd ifrån författarens själsförmögenheter, att han redan långt för detta i ett stycke på vers bitterligen beklagade Adlercreutz' olycksöde, som ej förunnade honom den odödliga äran att dö tillsammans med sina tappra vapenbröder alla på polens isar, utan dref den djerfve fältherren att, sedan han lemnat kamraterna åt det öde, han nogsamt förutsåg, rädda Sverige på ett sätt, som

vida bättre hade anstått en Klingsporr, en Adlersparre och dylika hjeltar. Men det gifves dock menskliga förhållanden, hvilka, ehuru icke egnade att framkalla lyriska utgjutelser, likväl utmärkas af en djupt tragisk beskaffenhet. Till dessa hörer general Gripenbergs läge, då han slets mellan sin, med hans skyldighet mot sig sjelf och fäderneslandet öfverensstämmande böjelse att slåss för att häfda sin gamla, aktningsbjudande militäriska reputation, och det förfärliga ansvaret att i desperat krigisk lek ropa det: *va-tout!* hvarigenom han var öfvertygad, att han skulle spela bort åt en bråd död de sista arma lemningarna af den här, fosterjorden hade anförtrott åt hans samvetsgranna ledning.

Men om också Gripenberg i den stund, han vid slutet af sin krigarbana uppoffrade soldaten åt menniskan, släckte den poetiska glans, hvori han lika väl som de fleste bland hans vapenbröder kunnat framstå för efterverldens blick, tyckes det dock såsom hade han att tacka poesin — om än blott medelbart — för den första ljusskymt, som fallit på hans så länge kränkta mannaära. Eller vållades det blott af en tillfällig slump, att samma tid, som i och genom Fänrik Ståls Sagner releverade det menskligt ädla och herrliga i den finska härens heroiska kamp mot sitt öde, äfven framkallade den första humana protest, som i den förnärmade rättvisans namn inlades till general Gripenbergs förmon? Vi skulle icke vilja tro, att slumpens nyck denna gång gått den historiska rättvisans ärender. Det vissa är i alla fall, att kort efter det Ståls Sagner med ädlaste sinne och mod hade sjungit högt de sista finska stridernas vådor och ära, möttes den långtifrån ädla smädelsen, som druckit sig rusig ur Ekelunds och Bruzelii usla, förgiftade brunnar och senast hade svallat öfver i det uti Stockholm (icke Upsala) utgifna Svenska Conversations-Lexicon, för första gången på långlig tid af en kraftfull damm, hvarpå stod skrifvet: hit, men icke längre! Man har anledning tro, att finskt blod rann i den mannens ådror, hvilken uppreste denna; den värme, hvarmed han manligen framstod såsom värn åt ett kränkt finskt krigareminne, vederlägger icke en sådan förmodan. Signaturen "F. K.", som den 19 Maj 1849 sågs i N:o 41 af Nerikes Tidning, under en uppsats, hvars författare upp-

gifver sin afsigt vara, att "emellertid bevisa motsatsen" af de beskyllningar, man gjort general Gripenberg, berättas näml. vara grefve Fredr. Kalling.

Endast ett svagt eko kunde dock påräknas åt grefve Kallings protest, ehuru den stod på rättvisans fasta grund och stödde sig emot sanningens klippväggar. Ett ringa provinsialblads en-vig emot den häfdvunna, rikskunniga smädelsen tycktes ju vara Davids dumdristiga brottning med Goliat, eller general Gripenbergs med Schuvaloffs och Barclay de Tollys från olika håll hötande skaror. Gripenbergs sak var ju än en gång dömd att gå förlorad.

Men kort derefter visade sig en ny kämpe på arenan, och i ett litet veck af hans brokiga fana lästes bland annat namnet Hans Henrik Gripenberg. Det var snabbmålaren af vissa "Tids-taflor", hvilkas föremål äro utplockade från åren 1809 och 1810, grefve C. A. Adlersparre, den sig ock kallar Albano*). Det torde vara bekant, att ifrågavarande taflor snarare böra räknas till genremålningar än till de historiska. De hafva till det mesta en afgjord huslig tendens i så motto, att de framställa en, i lifliga färger tecknad, fortgående plaidoyer *pro domo*. Stundom lyfta de sig likväl nära nog till höjden af en *transfiguration*, anställd med figurerna Georg Adlersparre — i Rafaelsk mening af ordet. Lika säker som man är att på alla taflor af Teniers anträffa en viss personlighet uti en viss situation, lika förvissad kan man ock vara att till slut upptäcka besagde G. Adlersparre på den plats, som tillkommer honom uppå de mångskiftande bladen af hr C. A. Adlersparres hustaflor. Och emedan färgerna mest äro tagna färdigrifna ur pappas egna gömmor, och teckningen blifvit utförd efter den inspiration, som ur hans ande utgått, har familjemålaren lyckats gifva sin framställning, åtminstone hvad hufvudfiguren beträffar, vida mer natursanning, än han sjelf troligen anat till. Tegnér's epigram om en hjelte af helt annat slag, hvari säges: att han sig tecknat sjelf, gäller äfven om

*) Författaren var i tillfälle att under sin vistelse i Stockholm för ett par år sedan taga närmare notis om detta splendida galleri.

Georg Adlersparre. Glanspunkten af målningen är dock det bladet, der man ser „den äkta revolutionsmakarn” bland tobaksrökmoln blåsa bort ur Adlercreutz' väldiga hjeltehand fältherrestafven öfver den svenska här, hvilken sent omsider skulle bevisa, huruvida Europas potentater hade rätt eller ej att efter godtycke förfoga om Sveriges tillvaro, sedan det med så godt som korslaggda händer låtit sin „förmur” krossas och falla sönder. Den menniska, som i en sådan stund, då ens fädernesland repeterar den dystra monologen: „vara eller icke vara? det är frågan”, ännu har tid att lyssna till missunsamhetens, afundsjukans, misstänksamhetens, maktlystnadens och böjelsens för squaller och intrig småsinnade andehviskningar, den är dock oändeligen mera än sjelfva den oblidt dömda general Gripenberg i behof af rentvagnig. Men hvarken den filiala ömhetens utgjutelser eller panegyristens utskrapningar skola någonsin räcka till att göra sådana fläckar osynliga. Dertill behöfvas Lethes böljor. Herrarne Adlersparre, fader och son, hafva dock oförsigtigtvis haft all möda ospard att leda bort dessa ifrån den improviserade chefens för vestra arméen alla tillgöranden.

Under hr C. A. Adlersparres egen ledning skola vi återkomma till taflornas hufvudföremål, då vi längre fram uppsöka den rätta härden för förrådiska stämplingar, hvilka man med lika liten urskiljning som billighet påbördat en man, hvars sinne var mera främmande för sådant än någon annans. Då skall också den skenbara digression från vårt ämne, hvilken vi tillåtit oss genom att fästa läsarens uppmärksamhet vid Tidstaflornas allmänna tendens och beskaffenhet, erhålla ej blott sin förklaring, utan äfven nödig ursäkt. Här tillägga vi endast några ord angående den episod i greffe C. A. Adlersparres skrift, hvilken är egnad åt general Gripenbergs rättfärdigande.

Den noble målarens välmening är visserligen ögonskenlig, och hans afsigters renhet uti detta fall förtjenar allt erkännande. Men huruvida framgången af hans företag må vara berättigad till samma loford är en mera problematisk fråga. Temmeligen betänklig förekommer redan den omständigheten, att en så finsk man, som general Gripenberg och en så företrädesvis finsk situation,

som den, hvori han hade råkat vid Kalix, skall bedömas och försvaras af en författare, hvilken af sin omdömesförmåga ej finner sig förhindrad att förirra sig t. ex. i labyrinten af följande resonnement: „Adlercreutz, liksom hvar och en annan människa, ägde sin Akilleshäl, der han lätt kunde såras. Hans egentliga svaghet var en till passion uppdrifven förkärlek till allt finskt”, — medan såsom diagnos för denna ulceration i hälen anföras högst sällsamma tecken. Så skall Adlercreutz' svaghet, hans till passion uppdrifna förkärlek till allt finskt*) blifvit sporda deri, att han — i motsats mot Adlersparre, som berättas hafva „med samma envisa ytterlighet omfattat allt svenskt och fästet vid detta en betydelse, som gränsade till barnslighet” — ansåg det icke vara ohelsosamt för Sverige, om det kunnat behålla Åland, hvilket *finnen* Adlercreutz *envisades* mot att se ryckt undan dess och sin moder Finland. Vidare upptäcker hr A. vådliga symptom af den öfverklagade *passionen* hos Adlercreutz derutinnan, att han, i trots af Adlersparres intriger, ville så begå saken, att de förtjentaste af finska arméens officerare, hvilka, öfvergifvande fosterjord, släkt, vänner, allt, hvad som för mennisko-hjertat är dyrbarast och heligast, „ville ingå i svensk tjänst, skulle få begagna sin tur och befodringsrätt”.

Det af oss nu anförda torde förslå till bevis för vår åsigt, det en författare, uppfostrad i och närd af slika fördomar mot „allt finskt”, ej kan vara den rätta mannen att tillbörligt uppfatta och framställa de inre och yttre motiver, af hvilka Gripenberg rycktes — *nolens volens* — i fataliteten af den konvention, efter hvars afslutande den olycklige generalen sjelf erkände, att han aldrig mer njutit en lugn dag eller en rolig natt i sitt återstående fördystrade, dittills äfven under krigets stormar så fridlysta lif. Slumpen har emellertid fällt förträffliga materialier i hr Adelsparres hand. Men vid fabrikation af det kaleidoskop, han kallar „Tidstaflor”, har han kastat om hvarandra de simpla-

*) Några rader längre fram karakteriserar likväl hr A. med en högst öfverraskande konsekvens samma „svaghet“ endast såsom „nit och omtanka, ja, nästan förkärlek för finska nationen“.

ste sandperlor och de klaraste äkta utan att gifva sig tid eller möda att besinna de olika beståndsdelarnas betydelse för kompositionen i dess helhet och utan förmåga att inse på förhand den effekt, dessa skola vid deras användning åstadkomma. Så inbillar han sig t. ex., att några anteckningar af ryttmästaren C. D. Brunow, hvilka han aftryckt, äro „särdeles upplysande”, ehuru det icke torde vara mången gifvet att ur dessa utleta någon synnerlig upplysning angående de ställningar och förhållanden, på hvilka hr A. vid det tillfället vill låta sitt ljus skina. Och skulle man våga sluta af den ringa insigt, hr A., oaktadt denna mängd vittnesbörd, i ämnet förmår bibringa sina läsare om general Gripenbergs och den af honom kommenderade truppens verkliga ställning, vore man sannerligen böjd till den förmodan, att författaren sjelf gjort sig lika litet reda för sanna förhållandet, som han derom lyckas, i det hela, underrätta någon annan. De upplysningar, som meddelas angående Gripenbergs tidigare öden, innan ofärden nådde denne, och dem hr A., ifall vi ej miss- taga oss, emottagit af en mångbepröfvad man, ställd af naturen så nära generalen, att han måste känna om honom mycket för andra förborgadt, äro deremot ganska intressanta och vida mer talande till Gripenbergs förmon än de fakta, en viss annan filius äfven framdragit uti Tidstaflorna till sin illa komprometterade hulde faders fromma.

Men hvarför skulle en tidsmålare behöfva nedstiga till att bevisa och öfvertyga, då det står i hans makt att hänföra och förtjusa? Lika litet som man kan fordra af en lilja i Saaron, att hon skulle befatta sig med någonting så simpelt som att så och spinna, innan hon träder fram såsom hela nejdens prydnad och ögonfägnad, lika litet bör man vänta af en — om det är oss tillåtet att bruka ett engelskt uttryck — coxcomb på litteraturens tistelsådda fält, att han skall nedlåta sig till det arbete och ansträngning, förutan hvilka äfven sådana hvardagliga arbets- trälar som en Geijer och Ranke, en Berzelius och en Humboldt förmå åstadkomma ingenting af varaktigt värde. Hvertill skulle det tjena, att en historico-politisk meteor rådbråkade sin hjerna med att på förhand grubbla öfver de ämnen, om hvilka det roar

honom att upplysa världen, då han ständigt har till hands någon i de allmänna bladen färdiggjord reflexion, som kan göra slag i saken när och hvar som helst, lik en annan meteorsten, som slungas ned, der man allraminst väntat det och der den minst tyckes passa in i stycket — men städse åstadkommer en alldeles förvånande effekt? Ni talar om regler, uppställda af skrivande pedanter för andra, hvilka önska blifva dylika som de sjelfva. Men hvad angå väl slika regler en upprullare af Tidstaflor, hvilken förmår sjelf stifta så många regler, han någonsin behagar, välförståendes dock under *reservatio mentalis*, att man ej må hafva den oblygheten fordra, det han, för egen räkning, slafviskt följer ens dessa. Samma hand, som så präktigt deklamerar fram tirader, sådana som denna: „på detta lika lömska som skändliga sätt hafva många af våra ädlaste offentliga karakterer blifvit nedsatta och svärtade i den opinion, hvars ära det skulle ha varit att prisa deras förtjenster“ etc. etc., samma hand nedskrifver helt saktmodigt och okonstladt äfven följande *obevista* och i följd deraf också *lömska* insinuation: „att Hertigen hade åtminstone indirekt sitt finger i den skamliga förföljelsen mot general-majoren Gripenberg, till och med underbläste oviljan mot honom, är en temmeligen känd sak, och som ej hedrar prinsen.“ Att *skamliga förföljelser* hedra hvarken prinsar eller andra svaga dödliga, torde kunna tagas för afgjort utan vidlyftigare demonstrationer. Men då en författare anser sig berättigad att framkasta *beskyllningar* om dylikt skamligt förfarande, borde han känna sig uppmädat af sitt eget samvete och sin pligt mot den allmänhet, inför hvilken han uppträder — ögonblickets och efterverldens — att äfven upptäcka grunden, hvarpå hans anklagelser hvila. Detta torde, med förlof sagdt, få gälla såsom ett axiom i allmänhet. Men det tyckes åligga hr C. A. Adlersparre mer än andra att icke ytterligare belasta med *oberisade* beskyllningar den furste, hvilken Georg Adlersparre, då han ej hunnit fram till Stockholm, innan Adlercreutz hade kastat från thronen sin konung och välgörare, illfänades att i sitt upproriska läger utropa till Sveriges konung utan att afvakta deras stämma, som i denna laglöshetens och anarkiens villervalla

uteslutande egde rätt att äska ljud i *hufvudsakens* afgörande: d. v. s. Svea Rikes Ständer. *) Hvem vet icke det, att det ej gifves ett brott så svart, ej en nedrighet så låg, som ej blifvit af svenska händer påbördad den furste, hvilken andra, icke mindre svenska, upphöjt till skyarna såsom hjelte, fäderneslandets räddare, ja, värd att jemföras med sjelfva den moderna svenska monarkiens grundläggare, Gustaf Wasa; **) och den alla, såväl smädare som lofsjungare, vördad eller åtminstone hyllat såsom sin herre och konung? Medbrottslighet i konungamord och brodermord; medbrottslighet i förräderi mot fädernesland och dess furstar; lika ärelystna som äreförgätna stämplingar emot Sverige ännu i stunder, då Sveriges existens är satt på våldigaste spel, allt detta och allt annat, hvad den argaste människosjäl möjligen kan uttänka om den nedrigaste dito, har blifvit hviskad eller ropadt, taladt eller skrivet på denne olycksfödde svenske furstes öfverfulla räkning. Vore ock blott en tiondedel af de beskyllningar, man gjort hertig Carl, förtjenta, så hade Carl XIII ej förtjenat en konungakrona, utan stegel och hjul: en nedrigare personlighet skulle då få länders historia hafva att uppvisa eller — fördölja. Men är också endast hälften af samma beskyllningar falska, så faller ett gräseligt, centnertungt ansvar ej blott på försmädarene, utan ock på det folk, som ej med ett osläckeligt skri af indignation och harm öfverröstat det himmelskriande förtalet. Huru än härmed må förhålla sig, är hög tid, att detta högmål en gång blifver upptaget till rättskaffens och allvarligt afgörande inför historiens högsta domstol, på det att ej blott svenska folket, utan hela världen måtte omsider bestämdt veta, huru djupt under eller huru högt öfver konungs- och brodermördarn och usurpatorn Johan den tredje Gustaf den tredjes broder egentligen bör ställas. Blott af svensk man kan i alla

*) Jfr. angående detta Adlersparres projekt att upphäfva sig till konungsmakare på egen hand Björnstjernas Anteckningar, Politisk Trosbekännelse af C. H. Anckarsvärd, Montgomery m. fl.

**) En sådan jemförelse utföres verkligen af Sveriges störste talare, Wallin, i hans predikan på klagodagen öfver Carl XIII:s fränfälle.

fall en sådan urtima granskning med hopp om högsta framgång anställas. Mätte den dertill kallade snart låta finna sig! Emellertid torde det vara rådligast såväl för grefve Adlersparre och öfriga „s. k. historici” att tills vidare ej öka den skändligt brännmärkte prinsens skuldregister med nya insinuationer. Det, som redan blifvit uppdukadt af den sorten, förslår ju mer än nog, äfven om det blefve använt såsom skylt på ett helvete. *)

Då man en gång haft den lyckan att råka i ett så underhållande sällskap som tecknarens af Tidstaflorna, kännes det tungt att skiljas derifrån. Läsaren torde dock lätt ursäkta oss, att vi längre, än oundgängligen varit nödigt, vågat qvardröja i detta umgänge, hvars fördelar vi bjudit till att uppskatta efter förtjenst. Skiljsmessans smärta förmildras dock deraf, att vi nu få öfvergå till ett annat, i hvars enkla, flärdlösa, trohertade krets vi känna oss mera hemmastadde och lugna. Vi mena härmed den till tiden sista, men till värdet och betydelsen ojämförligt viktigaste skrift, som hittills framträdt till försvar af general Gripenbergs hårdt angripna minne. „Han måtte väl hafva varit god, då han hade vänner, hvilka så älskade och ärade honom“, säger en författare i anledning af helt andra personer och förhållanden. Ej utan rörelse hafva vi vid genomläsandet af ifrågavarande försvarsskrift erinrat oss detta uttryck, hvars tillämpning äfven på Gripenberg tycktes oss sjelffallen. Då vi antydt denna apologis öfvertygande kraft och dess rörande behag, hafva vi påpekat de egenskaper, hvilka deråt skänka ett så stort, ett så afgjort intresse. Om denna skrifts författare med sällspord framgång talar till general Gripenbergs försvar, är det endast därför, att för honom sjelf tala de tvänne omständigheter, hvilka kraftigast styrka ett vittnes sannfärdighet. Han

*) Man vet, att grefve Björnstjerna vinnlagt sig om att rengöra Carl XIII:s dystra bild. Men „det är en temmeligen känd sak“ — för att tala med hr Adlersparre — huruledes sqvallret sörjt därför att den ädle grefvens vittnesbörd kan synas åtminstone fullt lika partiskt i detta hänseende som grefve C. A. Adlersparres, då det gäller Georg Adlersparre — just därför, att hvardera apologierna äro alltför naturliga.

tror sjelf det han anför och känner det, hvarom han afgifver sitt vittnesbörd. Han har genomlevvat de känslor, som stadgat hans tro: han har öfverlevvat de händelser, om hvilka han vill gifva andra visshet.

Men kanske röjer sig våld i sjelfva den värma, som tyckes vilja förbränna, tillintetgöra de nidskrifter, hvilka tära på Gripenbergs heder? Det berodde ju på generalens beslut, om den hand, som efter närmare ett halft sekel höjer sig till hans försvar, redan lika länge förut skulle, jemte tusentals andra, förvandlats plötsligen till stoft. Måhända hänför glädjen öfver att känna lifvets gnista flämta ännu i den åttatioåriga barmen veteranen till att se rättvisan residera der, hvarest blott tack-samheten öfver lifvets besparing sitter? Sådana frågor kunna endast stiga upp hos den, som händelsevis skulle blott känna, att äfven författaren af försvarsskriften var en bland dessa stridskamrater, hvilkas i fåfäng strid utgjutna blod Gripenberg icke ville låta droppa på sitt samvete; var en af dessa landsmän, i hvilka härföraren icke ansåg sig hafva rätt att se endast offerdjur, slagtrade åt hans djerfva böjelse att slåss. Men frågorna uppstå alldeles icke eller förstummas åtminstone ganska snart i hvar och en, som läser sjelfva skriften.

För att styrka sin rätt att också hafva ett ord med i laget skrifver dess författare detta: „1808 och 1809: årens krig i Finland gjorde jag ända ifrån finska arméens uppbrott ifrån rotarne och afmarsch — samt fortsatte oafbrutet denna bana i egenskap af chef för ett jägarkompani vid Björneborgs regemente, under den tappra och utmärkta Brigadchefen, Generalen v. Döbelns befäl, så länge hans hälsa tillät honom att med sitt sällsynta fältherresnille på stridsplatsen gagna arméen och fäderneslandet. Derefter fullföljde jag denna min bestämmelse, tills att conventionen i Kalix afslöts. Såsom på stället närvarande der, borde jag väl ega någon, om icke all kännedom om de bedröfliga orsaker, hvilka hufvudsakligast vållade upplösningskatastrofen med, om jag så får uttrycka mig, spillrorna af den tappra Finska arméen, hvilken dock i hvarje fall under detta krig fräjdade och häfdade den Svenska krigsäran och vid mångfaldiga

tillfällen tvingade sin öfverlägsna fiende till enahanda erkännande.”

Hvem skulle väl, sedan han läst denna förklaring, tilltro sig att i högre grad än den äldre krigaren vara vittnesgill angående Gripenbergs och finska härens yttre ställning och inre stämning, då „upplösningskatastrofens” bistra stund slog? Och skulle väl en man, som haft den äran att gå i spetsen för en skara af de lejonhertade Björneborgarne låta vilseleda sitt sinne och sin penna genom lumpen fröjd öfver ett fegt besparadt lif? En sådan tanke kunde väl endast den skengalna inbillning utkläcka, som ville söka typen af en landsförrädare uti den vördnadsbjudande Savolaks-brigaden, vid hvars blotta åtanka hvar finskt hjerta klappar med stoltare slag?

Men glädjen öfver att kunna göra läsaren bekant med inre beskaffenheten af den vackra uppsatsen till Gripenbergs försvar har kommit oss att glömma vår skyldighet att presentera densamma äfven i afseende å dess yttre omständigheter. Skulle vi kunnat förutsätta dess innehåll vara känt af den finska allmänheten, hade i alla fall hvarje förord till dess förmon varit ett ganska öfverflödigt *hors d'oeuvre*. Lyckan af denna bekantskap torde likväl hafva varit beskärd ganska få. Också vi hafva sett den endast i manuskript, men en derå vidfogad anteckning tillkännagifver, att den sistlidne vinter funnits införd i en uti Sverige allmänt spridd tidning. Den är undertecknad med A. B., initialerna af en bland de få finska krigares namn af *gamla stammen*, hvilka ärofullt ännu påminna Sverige derom, att äfven sådana fordom följt dess fanor. Författarens broder var en ibland de Björneborgska hjeltarne, som hade den lyckan att i Lappos heta strid falla för Finland, på en tid, då striden ännu egde kvar andra chancer än de, hvilka väntade kämparne vid Kalix.

Anledningen till sitt uppträdande på den publicistiska vädjobanan, vida mindre bekant för honom än krigets, uppgifver öfverste A. B. hafva varit följande. En recensent af general Michailofski-Danilefskis arbete angående finska kriget hade år 1850 uti ett par numror af „Tiden” med all den älskvärda hu-

manitet, som tillhör detta blad, ej blott reproducerat de dumdristiga kruditeter, som uppdukats af herrarne Bruzelius och Ekelund, utan till och med öfverbjudit desse i äreskändande tillmälen, slösade på general Gripenberg. — Denne repetition af den plumpa attacken förekom den kække greve F. K. så grofkornig, att han ansåg sig åter böra upptaga stridshandsken och träda upp på nytt till försvar af den sak, för hvilken han redan förut hade brutit en lans. Denna gång valde han ej „Nerikes Tidning“, utan „Tidens“ egna spalter till tummelplats för sin dust. Början af 1851 såg den raske kämpen rusa fram i skärmytslingens hvimmel. Vinterns kyla hade för ingen del svalkat hans genom anfallets hetta uppväckta hjelteharm.

„Trägna göromål, som han stundligen handlägger“, hade ej lemnat den gamle öfverste A. B. tid och tillfälle att tränga sig fram såsom åskådare af den pågående träffningen. Men „några gamla bepröfvade vänner“, hvilka bättre haft tid att följa med *Tiden*, uppmanade ofta veteranen, „att framträda på offentlighetens bana för att belysa det ämne“, som utgjorde stridsäppet. Han tvekade länge, ty han tänkte så: „vid min redan uppnådda högre ålderdom — med mina ringa återstående krafter — med mina trägna göromål på den civila bana jag nu beträder — och slutligen med det egna vetandet af min ringa arbets- och stilistiska förmåga, kastar man sig icke gerna in uti tidningarnes och politikens labrynter och meningsstrider, utan fast hellre, såsom jag har trott mig kunna få göra, att draga mig tillbaka från verlden för att obemärkt få med sinneslugn egna mina tankar under lediga stunder uppå förflutna kära minnen och njuta fröjden af dem, under medvetande af troget uppfyllda pligter emot konung och fädernesland, vid de åren, då krafterna i förening med en bättre förmåga ännu voro tillgängliga för verksamheten“. Af dessa skäl ansåg han sig ej böra göra vännerna till viljes. Men då dessa uppmaningar förnyades ständigt, gaf han omsider för dem vika. Han hade nu haft tid och tillfälle att taga närmare kännedom om striden, som rasade på hans fordna chefs oroadе graf. Angreppet's arghet var honom väl en styggelse; men försvarets häftighet behagade honom lik-

väl icke heller särdeles. Han urskuldade likväl detta senares hetsighet på den grund, att han ansåg det icke så alldeles underligt om hr F. K. „låtit öfvervåldiga sig af den förtrytelse, det ogillande, hvaraf hvarje rättskaffens man ögonblickligen gripes, då han erfar, att ett numera försvarslöst människostoft, eller rättare en hädangången förtjenstfull mans ädla och goda afsigter stämplas med vanärans brännmärke icke allenast för den närvarande generationen, utan äfven för de kommande släktena”. — Kapitulationen vid Kalix hörde ju dessutom till hans „förflutna minnen”, om också ej till de — *kära*. Sjelf stod han vid grafvens brädd, och vid den branten måste angreppet mot „ett försvarslöst människostoft” synas honom ännu hemskare, än det ett halft sekel tidigare kanske skulle hafva tett sig. Hans rättskänsla förenade sin maning med vännernes. Han tvekade nu ej längre. Han beslöt att kapitulera, men endast för att inlåta sig i strid för sin hädangångne anförare, hvilken fordom efter våldsam inre strid hade öfvervunnit sig sjelf för sina stridskamraters skull: hade äfventyrat sitt hjeltenamns rykte för att låta spillrorna af sin skeppsbrutna här söka sig en väg till hemmets hamnar.

Och sålunda uppstod försvarsskriften. Från dess framträdande skulle vi vilja datera pånyttfödelsen af general Gripenbergs krigar- och mannaära. Den panna måste i sanning vara sjelf omhägnad af en sjufaldig oxhudsbeklädnad, hvilken stående i beråd att framvråka de banala jeremiaderna öfver Gripenbergs feghet och förräderi ej skulle studsas tillbaka, då han stött emot ett sådant värn för den angripne, som det, öfverste A. B. upprestar i sitt „Beriktigande”. Mången, ja de fleste, hvilka mera än hr A. B. befattat sig med skriftställer och sålunda deri förvärfvat sig större formell fingerfärdighet, skulle visserligen i sitt tycke och på sitt sätt skriva bättre än han. Men huru mången finnes väl, som i hufvudsaken förmådde göra det så bra: så afgjort öfvertygande, så okullstötligt bevisande? Och hvem har väl att erbjuda en säkrare borgen för sin oväld än den, som veteranen gifver i de rader, med hvilka han slutar sin uppsats?

Vi omnämnde tidigare det rörande behag, som gjuter sin elegiska aftonglans kring den gamle krigarens expektorationer. Och i sanning ljuder en sådan röst lik en stämma, sväfvande hän ifrån andra sidan grafven till dem, som ännu kunna dö. Att samma hand, som redan vid detta sekels början förmådde manligen strida för sitt fosterland, ännu i århundradets senare hälft eger kraft att kämpa för sina förorättade vapenbröder — och dymedelst också för fosterjorden, förekommer ej blott såsom en sällsam anakronism: det liknar en andesynd. Man tänke sig en minnesfest, firad till längesedan hädangångne krigares åminnelse. Talare framträda till att upphöja de tappres bragder och till att förbanna dem, hvilka ej gjort sin pligt eller hvilka begått någonting ännu nesligare. Lofsånger uppstämmas till de ädles ära: hemska qväden kasta åt alla vindar de feges och förräddarenes biltoga stoft, liksom väderilen kringströr den obegrafnes, den afrättades dystra lemningar. Beundran och harmens skri skalla om hvarandra i den häftigt upprörda församlingen, brytande i grunden dock ut ur samma källa, som i människobarmen aldrig utsinar: känslan för det ädla och stora på jorden. Men se! Midt under det stigande larmet höjer sig helt stilla en gränad hjessa. En af de längesedan tillslutna grafvarna har öppnats utan dån. Det är ur dess mörker det bleka hufvudet lyfter sig upp mot ett ljus, som för dess skumma öga icke hade någon betydelse mer. Med sällsam rörelse förnimmer det deras lof och pris, hvilka gjort sig deraf förtjenta, medan de icke ännu voro främlingar ofvan jord. Det nickar med ett eget leende sitt bifall åt de nu lefvande, som erinra sig och berömma sina fäder: den återuppståndnes vänner, bekanta, vapenbröder, hvilka med honom delat ljuft och ledt, lust och nöd. Då han hörtadlet drabba rättvist, ilar en blixst af förbittring öfver de vissnade dragen och gifver dem för ett ögonblick en färg af lif ånyo. Men harmen byter sitt föremål, då han hör afven sådana män oqvädas, dem han fordom under hela sitt lif lärt sig högakta, och med tron på hvilkas redlighet han gått bort ifrån tadlets och berömmets evigt vexlande hvirflar: ifrån lifvet. När han spörjer efterverldens ohemula domar öfver dessa, som redan

ställt sig rättfärdigade inför Guds domarestol, då försöker han att ännu höja sin darrande stämma för att anförä jäf emot meniskornas orättfärdiga utslag och sjunker åter tillbaka i sin tysta boning, sedan han än en gång, den sista, trott sig hafva uppfyllt sin skyldighet mot det folk, han tillhörde fördom.

Kan läsaren i sin själ göra sig en idé om en andesyn af denna beskaffenhet? Kan han detta, blifver det honom lättare att också göra sig en föreställning om totalintrycket af det vittnesmål, den vid lifvets Rubicon stående krigaren testamenterat åt historien, angående sina forne vapenbröder, hvilka redan längesedan skridit öfver gränsfloden, hvaröfver ingen skrider tillbaka. Han har visserligen hunnit förlora ur sigte mycket, ja, nästan allt, som på aflägsnare håll sammanverkade till att åstadkomma slutkatastrofen. Ej ens Barclay de Tolly, stigande fram med sina halftförisade rörliga kolonner bland Qvarkens för ögonblicket orörliga, skymtar mera för hans syn. Ur hans minne har utplånats intrycket af underrättelsen om den konungs fall, för hvilken den finska hären troget efter gammal vana hade blödt, jemte det den blödde för fäderneslandet. Han vet nu mer ej af hvad, som samtidigt timade inom skötet af detta och som då upplyste den finska krigaren derom, att fosterjordens centrum icke låg, såsom dittills, bortom Bottenhafvet. Men hvad han har lefvande för sitt minne, såsom hade han öfverlevvat det i går, är situationen — i vidsträcktaste mening af ordet — hvaren den finska hären sig befann, då en gräns blef satt för dess yttre strider. De, hvilka handlade och led, och de, hvilka blott led, utan att kunna handla, framstå alla inför hans inre blick, icke såsom ett förbleknadt minnes dimmbilder, utan såsom gestalter fulla af lifvets nöd, men ock fulla af dess obrutna mod.

Hvilken var egentligen den makt, som omsider bröt den långa tystnadens insegel på den gamle krigarens läppar, lemnad kvar af en hädangången generation lik ett enstaka monument för att omtala, hurudan den verkligen varit? Vi våga med en konjektur besvara frågan. Veteranen åberopar, såsom redan anfördes, enträgenheten af vänners uppmaning. Men hvad var det,

Anmälan.

Under den tidrymd af mer än fyra decennier *Fredr. Cygnaeus* såsom skriftställare, skald, lärare och vältalare verkade i vårt fädernesland, utvecklade han en efter våra förhållanden ovanligt stor literär produktivitet, hvars alster ligga spridda i en mängd olika böcker, broschyrer m. m. eller ock, ehuru till ett ringare antal, ännu befinna sig i manuskript bland den bortgångne författarens efterlemnade vittra qvarlåtenskap. En ordnad och så vidt möjligt är fullständig upplaga af *Fredr. Cygnaei* samlade arbeten måste dock anses komma att utgöra ett viktigt och värdefullt bidrag till Finlands nationalliteratur. Äfven för den nu bortgångne författaren af dessa verk var det i lifstiden en kär förhoppning, att hans arbeten en gång skulle i en sålunda samlad upplaga hembjudas den fosterländska allmänheten, och behedrade han i sådan afsigt upprepade gånger under sina sista lefnadsår samt ännu på dödsbädden undertecknade med uppdraget att redigera och utgifva en fullständig edition af hans samlade arbeten.

Ehuru nogsammt inseende vanskligheten af ett sådant företags ekonomiska sidor, hafva vi dock, öfvertygade om detsammas betydelse i literärt hänseende samt af vördnad för den bortgångne patriotens yttersta önskan, icke velat undandraga oss det ärofulla uppdraget samt skrida nu till dess förverkligande, i det vi härmedelst inbjuda den fosterländska allmänheten till en subskription på en fullständig upplaga af

FREDR. CYGNÆI SAMLADE ARBETEN.

Enligt vår utstakade plan kommer denna upplaga att, så vidt författarens efterlemnade skrifter möjliggöra sådant, *fullständigt* upptaga allt, hvad *Cygnaeus* på svenska språket producerat och som kan anses förtjent af att intaga en plats i hans samlade arbeten. Detta verk — till omfånget ett af de största literära arbeten, som i detta land sett dagen — kommer att omfatta trenne afdelningar: 1:o *Historiska arbeten*; 2:o *Literaturhistoriska och Blandade arbeten* samt 3:o *Poetiska arbeten*, hvilka serier utgivas vid sidan af hvarandra i häften af 5 ark samt i det format och den typografiska utstyrsel, som detta nu utkomna första häfte utvisar. Hvarje afdelning kommer att

omfatta ett olika antal band. Men hvarje bands sista häfte följa titelblad och innehållsförteckning för bandet. En utförlig lefnadsteckning af Fredr. Cygnaeus åtföljer slutbandet, som kommer att prydas af den bortgångnes porträtt.

Vid det grannliga värfvet att redigera Cygnaei arbeten skall bemödandet blifva att dervid förfara med tillbörlig pietet för författarens uttryckssätt och tankegång. De förändringar i skriftsättet, som i vissa fall befinnas vara absolut nödvändiga, skola verkställas med varsam hand. Den vexlande ortografin i Cygnaei under en lång tidrymd utgifna arbeten återföres till en nyare tids, utan att dock det modernaste skriftsättets alla bestämningar ansetts lämpliga att här iakttagas.

Utgifningen skall fortgå regelbundet, dock så att icke flera än omkring tio häften årligen lemna trycket, hvarför det icke bör blifva alltför betungande äfven för den mindre bemedlade att med sitt bibliotek införlifva detta arbete. Subskriptionspriset är beräknadt så lågt som möjligt eller till 1 mark 25 penni per häfte.

Samlingens omfång kan ännu icke med bestämdhet angifvas, men torde komma att kunna inrymmas i 40 à 50 häften.

Subskription, som är bindande för hela verket, emottages hos alla bokhandlare i landet.

Helsingfors i December 1881.

G. W. Edlund,

Förläggare

E. Nervander,

Redaktör

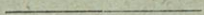
af

Fredr. Cygnaei Samlade Arbeten.

FREDR. CYGNÆUS.

SAMLADE ARBETEN.

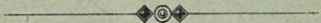

HISTORISKA ARBETEN.

FÖRSTA BANDET.

3.

HELSINGFORS,
G. W. EDLUND'S FÖRLAG.
1882.

Pris: 1 *My.* 25 *pk.*

HELSINGFORS,
Hufvudstadsbladets tryckeri,
1882.

som så sentida stimulerade dessas ifver? Jo, jag skall säga det. Det var ingen annan makt än den, som verkar väldeligen i och ur Fänrik Ståls Sägner. Sedan man förnummit, hvilken underbar herrlighet dikten förmådde skänka åt verkligheten, begynte man allvarligare än någonsin behjerta, att ett ärofullt eller åtminstone ärligt namn var lika mycket, om ej mera värdt än många andra af denna verldenes ting. Den, som visste med sig sjelf, att han varit med under Döbeln vid Jutas, vid Lappo och i Kauhajokis strider, kunde väl dessutom vara temmeligen viss om att blifva hörd och trodd på sina ord, då han begärde att också få säga sin tanke om saker, hvilka gingo på heder och ära. Sedan „*fältmarskalken*“ blifvit så besjungen, såsom han det är, hade en mer än vanligt vådlig tid inbrutit för allt lumpet. Från Bruzelii och Ekelunds straffdomar eger vad rum. Men från Ståls Sägner, engång vordna folkets, finnes ingen appel utom till nationernas tillintetgörelse. Så länge general Gripenbergs förräderi och feghet fortfor att vara blott en käpphäst åt patriotiskt uppbrusande svenska djeknar, kunde man ännu hoppas räddning för hans rykte. Men skulle *Fänriken* få det infallet att göra honom till en *visa* i högre kor än den Ekelund-Bruzeliistiska trallen, vore hans reputation evinnerligen komprometterad. De, som värderat den af smädelsen förorättade ädle mannen, måste således skynda att ådagalägga falskheten af den prosaiska dikten, för att ej dess lögn måtte adlas af den poetiska. — Är det ej äfven i sådan afsigt öfverste A. B. kastat sig i det för honom så främmande tumultet af stundens meningsstrider? Och den svenska opinionens ljudrikaste organ respekterar veteranens opinionsyttring. Ingen insinuerad reservation har sökt förlama dennas nerf. Man har gått så långt i öfverseende, att den gamles utgjutelser ur sin öfvertygelses innersta djup ej ens behandlas såsom en kria, skrifven *pro exercitio*. Ingen mästare i stylistikens finesser har funnit det lämpligt att pryda försvarsskriften med utrops- och frågetecken eller med ett och annat crux och NB!! och mera dylikt, hvori den formella öfverlägsenheten kunnat fira sina triumfer öfver det inre

värdet. Med ett ord, en man, hvilken hjeltmodigt handterat svärdet till Sveriges försvar, har fått utan att utsätta sig för handplagg handtera pennan så godt han förstår det, ehuru det gällt att gifva den klåfingrade smädelsen på de respektiva fingrarna.

II.

Kunde konventionen i Seivis förekommas?

Den 14 September 1808 uppgjordes det odödligt märkvärdiga förslag till finska härens krigs-operationer, hvilket slutades med dessa ord: „Min princip är den: om slutligen allt skall för-loras, är punkten hvar det sker indifferent, allenast tiden vinnes. Petersburg eller Torneå blir detsamma”.

Planen framkastades af öfverste von Döbeln. Dagen förut hade han, ryckande sig lös från sjuksängen, slagits vid Jutas. Sjuksängen återtog redan den 14 sitt offer. Men i den bräckliga kroppen arbetade en ande, väldig såsom den vulkaniska elden, som bryter fram ur en skälfvande, sönderrifven jord. Någonting mera heroiskt ädelt, genialiskt högstämdt har väl ingen krigets konstnär uttänkt än samma plan. Den väcker samma intryck af undrande häpenhet, som någon bland de djupsinnigaste anläggningarna af ett Shakespeariskt stycke. Genierna, på hvad olika bana de än må framgå, mötas dock alla i deras högtidsstunder i sin egenskap af *siare*. Hvad som för de öfrige dödliga ligger förborgadt, uppdagas för de djupt in i det fördolda klarseendes blick. Profetiskt förutsade von Döbeln, att finska hären väntades „vid Torneå” af undergången. Hans stora ande kunde ej annat än att säga det och uppgifva utvägarna att *der-städes* undgå det hotande ödet. Mera förmådde den ej; ty planens utförande berodde af materielt understöd. Och den, hvilken kunde disponera om detta, var blott en krigisk *talang*, ehuru

stor i sitt slag. I denna sin egenskap egde han insigt nog att finna, det „projektet, ehuru något djerft, likväl var väl grundadt”. Men fastän sakerna voro komna derhän, att, för att vinna allt, allt måste djerft vedervågas, „vågar han ej tillåta denna expedition”. Det var „den tappreste bland tappre“, Adlercreutz, som den gången visade sig så litet vågsam. Han skyllde naivt nog på „excellensens“ frånvaro — liksom hade „en sådans“ närvaro kunnat ingifva djerfhet till ett vågstycke, deri endast slagfälten erbjödo trygghet, om också ej åt lifvet, likväl åt äran och fosterlandet. Man vet, att excellensen Klingspor föga älskade den säkerhet, sådana fält kunde skänka.

När Adlercreutz fick Döbelns plan i sin hand, var möjligheten till dess utförande likväl sannolikt redan ryckt derur. Han, som icke hade fått Döbelns stora blick öfver tingen i deras sammanhang, egde deremot på sin lott ett öga för stridens kraf, hvars skärpa blott kunde jämföras med hans dristighet att verkställa, hvad han tyckte, att ögonblicket erfordrade. Äfven hos honom hade en plan uppstått den 14 September. I ett samtal med general Aminoff berättas han hafva redogjort för dess innehåll med följande ord: „vi ska' visa i dag åt svenskarne, *huru finnarne slåss*“. *Blodbadet* vid Oravais var det lika öfvertygande som ståtliga specimen, han i sådan afsigt dedicerade åt den nyss till valplatsen anlände von Vegesack och hans landsmän. Hans motto tyckes dervid hafva varit: Ich habe das Meinige gethan: thut Ihr das Ihrige! Allt, hvad af menskligt mannamod och uppofringskraft kan fordras, gjorde visserligen såväl Adlercreutz som hans folk i den förfärliga *kämpaleken*. Det vågar ingen bestrida. Men icke mindre säkert är det dock, att: „man kan säga, att de yttersta återstående både fysiska och intellektuella krafterna blefvo här nästan utkämpade och uttömda“, såsom det sista finska krigets förträffelige beskrifvare, i en biografi öfver Adlercreutz, det yrkar.*)

*) Rättvisan fordrar, att vi ur en af Adlercreutz författad, mot Aminoff riktad polemisk skrift och för hvilken vi längre fram skola närmare redogöra, afskrifva, hvad fältherren anför till sitt försvar mot

Hvilken finne skulle numera våga med general Aminoff fördoma Adlercreutz för det han af sitt hjeltelynne lät hänföra sig att vid Oravais visa svenskarne och hela världen, huru han själf och hans landsmän kunde slåss? Det var ju dessutom en nyck af slumpen, en lek af ödet, ett beslut af Försynen — eller hvad hellst man må kalla dessa osynliga makter, af hvilka människans djerfvaste uträkningar öfverkorsas, dess väldigaste ansträngingar neutraliseras — som vållade ett helt annat resultat, än Adlercreutz och hans män hade åsyftat. *Lyckan*, denna kraft, som så underbart ingriper i människans viktigare företag, men enväldigast i krigets vågspel, hade afgjort vändt de finska fanorna ryggen alltsedan striderna vid Kuortane och Salmis. Olyckan, som förföljde finska hären, framträdde dock synlig i detta krigs kanske mest framstående personlighet — knappt von Döbeln undantagen. Det var Kamenskis, på en gång den

den sistnämndes beskyllning, att han i oträngdt mål tillställt „blodbadet vid Oravais“, en beskyllning, som sedermera mer än en gång blifvit upprepad. Vi citera detta ställe ur den i högsta grad intressanta skriften, som handskrifven ligger för oss — vi känna ej, huruvida den någonsin framträdt i tryck — och göra det äfven af det skäl, att den på ett märkeligt sätt visar, huru klar reda Adlercreutz i alla fall gjorde sig för de operationer, han verkställde. Han skrifver: „visserligen begyntes Arméens motgångar och defensiva rörelser, från den tiden, men utan att jag lefvererat Bataillen vid Kuortane och Salmis hade Arméens högra flygel vid Lappfjärd gått förlorad, äfvensom Arméens Tråss och sjuka; huru kunde jag undgå Bataillen vid Oravais, då man ännu ansåg oss afskurna vid Nya och Gamla Carleby, och huru skulle våra ofanteliga Tross magaziner och utrednings förråder kunnat transporteras undan, om jag icke uppehållit Fienden, utan retirerat så fort han visat sig och låtit honom tränga ihop oss uti vår Tråss collon, då oordning och en säker förstörelse blifvit Resultatet. *Länge förut såg jag Arméens öde, och den retraite som förestod från Ruona bro till Tornedå*, som utgjorde nära 50 mil. Fienden var öfverlägsen på alla punkter med friska Trupper, hade jag då enligt Gen. Maj. Aminoffs plan Retirerat så fort som Fienden syntes, hade vi aldrig kunnat verkställa denna svåra och mödosamma Retraite Nej, där jag fant någon förmånlig position där måste jag försöka uppehålla Fienden så länge sådant kunde ske, utan äfventyr för det hela, ty annars hade den öfver-

ädlaste och störste härförare måhända, som någonsin ledt vårt lands då varande fiender: en Suworoff i förädlad, förbättrad, edition. Till all den ära, fäderne förvärfvade, kom äfven den, att det öde, för hvilket de nödgades vika, visade sig i en sådan hjeltes herrliga gestalt.

Men om än allt detta bekräftar Adlercreutz' öfvertygelse, att han och hans vapenbröder skulle „med ära samlas till sina fäder“, är det icke mindre visst, att „blodbadet vid Oravais“ påskyndade, ja, gjorde oundvikligt det öde, han säger sig „länge förut hafva sett:“ hans armées reträtt upp emot polarcirkeln. Hennes lott var fattigdomens vanliga. Ett slöseri, ursäktadt hos den rike eller till och med funnet berömvärdt såsom nobel lyx, vållar den armes ohjelpiga ruin. Blodförlusten vid Oravais kunde ej ersättas. Den medförde afmattning, hotade med undergång. Döbelns hjelteplan erfordrade obruten kraft. Men finska härens var för alltid bruten. Dess anförare, de lätt miste-

lägsna Fienden vid något annat tillfälle kunnat tvinga mig att slåss på ett ofördelaktigt ställe, och sedan Fienden erfor ett verkligt motstånd, blef han mindre djerf och tilltagsen och lät oss göra vår Retraite i fred, samt erböd oss ett stillestånd, som för Arméen var så välgörande och hvilket visst icke skedd utan Blodbadet vid Oravais. — Den blod som der rann, är jag säker besparade mycket mera Blod och många förluster — som genom mindre affärer under en svår Retraite icke kunnat undvikas; dessutom då en Armée går på flera Collonner måste Retraiten derefter lämpas, den ena Colonnen måste ofta, utan synbar nödvändighet eller nytta för sig sjelf, slåss för den andras säkerhet; General Sandels, som förde de utur Savolax Retirerande Troppar, skulle nödvändigt blifvit mycket mer Exponerad än han var, om hufvud Arméen skyndat med Retraiten, och slutligen, manne icke Svenska krigsäran och våra krigsmanna skyldigheter fordrade at ihärdigt och ståndaktigt disputera Fienden hvarje tumsbredd land? Att sådant skjedt på bekostnad af många mina älskade landsmäns och vapenbröders lif och hälsa är en sanning, men vi hafva upfyllt våra pligter och hvad krigsmannaäran af oss fordrat, och vi skola med ära samlas till våra fäder. Hade alla tänkt lika och handlat likaså, kanske skulle Sveriges ställning varit annan än den nu är“. — (Vi behöfva knappt anmärka, att vi med „diplomatisk trohet“ afskrifvit det af „C. Adlercreutz“ egenhändigt — skulle vi tro — underskrifna manuskriptet.)

liga, liksom de omistliga öfvergåfvo den, lemnade den åt — sitt öde. Klingspor, alltid den förste att laga sig utom skott-håll, det må hafva gällt reträtt eller strid, ansågs på högsta ort omsider hafva skadat tillräckligt. Han fick en nådig vink att taga sin lumpna Matts ur skolan, hvori han ingenting lärt sig. Han lydde vinken med den färdighet, han städse hade ådaga-lagt, när det gällde att packa sig undan. Adlercreutz och Sandels, som insågo, att ingen ära stod mer att skörda här för dem, följde sin neslige öfverbefälhafvare bort ifrån det land, de hjeltemodigt dittills hade försvarat. Den varmhjertade Döbeln rycktes med blödande barm först af sjukdomen, sedan af hög befallning från sina olyckliga, öfvergifna stridskamrater, vid hvilka han var fästad med samma sinne som lejonet vid sina ungar. Hvarför lemnade man icke helst honom qvar till de armes tröst, upp-muntran, stöd, föredöme? Med honom i spetsen skulle de äfven vid Torneå hafva kunnat ärofullt gå under.

En annan fanns väl än, som förmått rädda, om också ingen-ting annat, likväl finska arméens ära, hvilket i alla fall hade varit något. Äfven för honom hade det numera varit för sent att med denna förblödda här verka stora ting; men att dö till-sammans med den, det hade han kunnat med hjeltefröjd och som en man. När fältherrestafven af ett konungsligt infall, olyck-ligt som Gustaf Adolfs flesta andra, kastades i Klingspors lama hand, trånade den mannen vi syfta på med hela elden af sin glödande själ, med hela häftigheten af sin storsinta ärelystnad, med hela innerligheten af sin kärlek till fosterbygden, efter ut-märkelsen att leda försvaret i det land, der han föddes. Vid Gustaf den tredjes sida hade han tidigt lärt, huru detta bäst borde ske. När de tappraste namn på den tiden nämndes, ljöd hans namn främst bland desses. Huru sött hans blod smakade, kände hans fädernesland ganska väl. Det hade på sina slagfält ymnigt druckit deraf. När hans dåvarande kung kallade honom „sin bäste vän“, var detta ej endast ett officielt talesätt. Det var sanning och konungens innersta mening. För sin nuvarande kung hade han lidit det bittraste, en människa för en annan kan lida: han hade olidligt blifvit kränkt i sin menskliga känsla

och i sin mannheder; han hade irrat flyende bland lömska dolkar; han hade stigit opp längs landsflyktens tunga trappsteg; han hade ätit dess bittra bröd. Och hans kung? Han lönade tillgifvenheten hos sin faders vän med misstroende; förrådde sin egen konungsliga sak och sitt lands genom att icke tillåta sin undersåtes talanger och mod gagna denna, der det med bästa framgång kunnat ske, och använde den tappre, krigserfarne mannen, der han ingenting kunde uträtta, eller använde honom icke alls. Men skälet till den i alla fall icke oädelte sinnade, icke orätrådige monarkens lika kortsynta som orättvisa beteende? Orsaken låg i den eviga antagonismen mellan den trånghöfdade inbillskheten och geniet; mellan det autokratiska småsinnets trånga vyer och den för mycket öfver alla små konsiderationer höjda snilleblicken. Samma egenskaper, hvilka förtjuste den genialiske Gustaf III, skrämdde hans arme, andefattige son. Det längdmått för en fältherres förtjenst, hvilket Gustaf Adolf fann i sin själ, passade in på öfverkrigskommissariens-fältmarskalkens förmåga. Det räckte ej till att mäta Gustaf Mauritz Armfelts betydelse för det finska kriget.

Den oemotståndliga tjusningskraften af hans personlighet för alla dem, på och genom hvilka han ville verka; hans sydlandska rörlighet, som hade gått i arf till honom i och genom det italienska blodet; hans öppenhet för intrycken af storsinta planer och hans förmåga att sjelf alstra dylika uti sitt sinne skulle, i förening med hans öfriga, bland alla folk och i alla tider föga vanliga egenskaper, enligt all sannolikhet hafva gjort honom till högste befälhafvare öfver sitt hemlands hjelteskaror i en mening, hvarom hos den i materiens krassaste bojer fångne „fältmarskalken“ ej den aflägsnaste aning någonsin kunnat uppstå. Armfelts ärelystnad, som dref honom till att öfverallt och allestädes *synas* den ypperste och förste, hade ofelbart äfven drifvit honom till att öfverallt *vara* det — utom i reträtten. Och tidens, situationens djupa allvar hade kanske stålsatt hans annars alltför böjliga ståndaktighet.

Men om ock möjligheternas sfer anvisade åt Armfelts verksamhetsbegär den herrligaste roll, en kraftbegåfvad ande kunde

åt sig skapa, var den, som verkligheten då för tiden beskärde honom, desto vidrigare. Han misstänktes och missförstods, trakterades och chikanerades på ett sätt, såsom om innehafvaren af högsta makten haft till högsta uppgift att öfvertyga äfven den tillgifne undersåten om nödvändigheten att för sin egen och det allmännas säkerhet missbruka sina stora krafter — för hvilka hvarje öppen utväg till ädel verksamhet stängdes — inom intrigernas och konspirationens ljusberöfvade mullvadsgångar.

Med huru varmt sinne Armfelt oaktat alla kränkningar omfattade Sveriges högsta intressen och med hvilken djerf och stor blick han såg sakerna ännu då, när andra endast hade mod att förtviffa, bevisas på ett förvånande sätt af ett dokument, dateradt på 1808 års sista dag och publiceradt i en not under en ej längesedan utkommen skrift. Liksom Döbelns förslag, innehåller äfven Armfelts skrift ett projekt derom, huruledes Sverige skulle återvinna sina förlorade länder. Men detta sistnämnda är ännu mer vidtomfattande och djerft än det af „Lappos hjelte” uppgjorda, och således en ännu större anakronism än hans i de tider, i hvilka man sig befann. Också tyckes Armfelts idé vara en gengångare från Gustaf den tredje storartade planer under hans sista krigsår, då allt, hvad den högsta intelligens förmådde uttänka, baserade sina kalkyler på det, som blott af dristigaste mannamod och af beslutsammaste energi skulle kunnat utföras. Armfelts förslag var därför i en tid, då Gustaf Adolfs och Klingspors välde nalkades sitt slut och Carl XIII:s och Adlersparres nalkades sin början, ännu mindre utförbart än sjelfva Döbelns.*)

*) Ofvanför uttalade åsigter, så stridande mot mängdens angående Gustaf III:s betydelse såsom *diktare* af krigiska planer, skola utan tvifvel af de flesta tagas endast som en fantastisk paradox. De grunda sig likväl på författarens genom noggrann pröfning af ämnet vunna, orubbeliga öfvertygelse. Skulle något deltagande och intresse från allmänhetens sida uppmuntra till fortsättning af denna skrift, är det författarens afsigt att i arbetets tredje häfte genom utdrag ur sina offentliga föreläsningar söka belysa dessa jemte några andra dermed sammanhängande punkter.

För öfrigt befann sig Armfelt i den sällsamma ställningen, att han ej ens vågade tänka på att inlemna det projekt, hvarigenom han ville rädda Sverige, till Sveriges konung sjelf. Tvärtom anhåller han såsom högsta gunst af hertigen, åt hvilken han meddelade detsamma, att upphofsmannens namn skulle höljas i djupaste natt, viss derom, att om detta blefve känt skulle man föredraga hvilket öde som helst framför Sveriges frälsning genom Gustaf III:s „bäste vän” och martyren för Gustaf Adolfs bästa. För sin egen del begärde Armfelt intet annat än att såsom frivillig få kämpa och dö för sitt fädernesland.

Men de, hvilka makten hade, visade allt framgent såsom dittills, att det alldeles ej låg i *deras* planer hvarken att som hjeltar rädda sig och sitt land eller att gå under som män. Såsom ett slags symbol af vederbörandes „*système de juste milieu*“ framdrogs i nödens stund en gammal herre, hvilken allt sedan krigets början hade blifvit lagd *ad acta*. Han hade den äran att vara en genomhederlig gubbe och den lyckan att höra till en viss människoklass, hvilken man stundom vore böjd att räkna till de sällast lottade bland dödliga. Hvem vet ej, att det i alla menskliga förhållanden gifves vissa privilegierade söndagsbarn, som ej hafva behof att uträtta någonting i verlden, knappt ens försöka någonting deri, men dock gå sin verld igenom med en mystisk reputation om sina afsigters renhet och om en undransvärd kapacitet. Såsom en äkta representant af dessa, de nyckfulla reputationernas *enfants gatés* kan man värda general af Klercker, hvilken förordnades att sent omsider godtgöra, hvad som Klingspor fått göra illa, sedan man tidigare lemnat Klingspor tillfälle att på förhand tillintetgöra möjligheten af det bästa, Klercker någonsin hade velat. Troligen hade den sistnämnde hufvudsakligast denna omständighet att tacka för sin föga afundsvärda utnämning till öfverbefälhafvare öfver spillrorna af den finska hären — ifall man ej derjemte tog i beräkning hans negativa förtjenst att numera nästan lika litet passa för situationen, som Klingspor någonsin varit vuxen att uppbära bördan af det finska kriget. I alla fall torde det kunna tagas

för afgjort, att om den allmänna opinionen roat sig med att slösa på Klercker en reputation af blodig krigshöfvitsman, utan att man till stöd för meningen kan åberopa en enda af honom utförd lysande bragd, så är Klingspors obeskrifliga eländighet det förstöringsglas, hvarunder den andres rykte vuxit till dess nuvarande betydliga dimensioner.

Man skall sannolikt i detta omdöme om den finska härens sista general en chef sakna tillbörlig pietet. Men vi hvarken känna eller erkänna i en historisk afhandling någon annan pietet än den emot fullt konstaterad sanning. Man må skänka oss anledning att beundra de bedrifter, genom hvilka Klercker gifvit vingar åt det icke vanliga krigarrykte, som hittills uppburit hans minne, och vi skola vara förtjuste öfver att högt få instämma i hans lof. Men vi förstå ej, att en god vilja, som vanligtvis förslår, då man önskar finna en oerfaren och oförsökt yngling prisvärd, kan räcka till att grunda en åldrig militärs krigarerykte och ännu mindre hans rykte såsom fältherre. Oss är ej obekant, hvad som blifvit räknadt general Klercker till högsta förtjenst, och vi hafva här redan mer än en gång syftat derpå. Då vid början af kriget en icke obetydlig styrka af finska arméen sammanstötte vid Tavastehus, yrkade flera bland dess befälhafvare och i synnerhet den man, som är närmaste föremålet för vår afhandling, Gripenberg, med stor ifver derpå, att man skulle skrida till hastigt anfall mot den icke särdeles öfverlägsna, dersammastädes samlade fienden. Klercker, som var en ärans man och som insåg, att det var det sämsta sätt att försvara ett land, om man utan svärdsslag lemnade det till pris åt den förste, hvilken utsträckte sin hand derefter och sin fot derpå, lät, ehuru under mycken själsvårda, af sina underlydande män öfvertyga sig derom, att det var hans skyldighet att göra — sin skyldighet. Detta var visserligen ganska berömvärdt, men i det hela dock icke någonting mera, än man kunde begära af hvar och en, som ville gälla såsom menniska — Klingspor kan således härvidlag ej komma i beräkning. Men hvad, som lärer Klercker till ännu högre berömmelse, är den omständigheten, att när han engång hunnit fatta sitt beslut, stod

han ock fast deri äfven sedan han hade förlorat det dyrbara ögonblicket, då han i egen hand höll utförandet liksom beslutet, och Klingspor anländt med de enda ordres på fickan, hvilka öfverensstämde med hans begrepp om ett lands försvar: befallningen att gifva signal till reträtt *). Hvad som vi dock framför allt beundra vid detta afgörande tillfälle hos den gamle generalen, är den apostrofering, hvarmed han enligt traditionen lättade sitt betryckta hjerta, då hans förman omöjligen ville höra talas om någon strid. En på en gång så naiv och så uttrycksfull påminnelse om det heterogena, det oförenliga med fältmarskalksvärdigheten, som låg i hans fega natur, nådde väl, ty värr, ytterst sällan Klingspors fina öron.

Men om ock Klercker vid jämförelse med den omanligaste af alla fältmarskalkar visade sig i Tavastehus såsom man, ansågs han ej ens i dessa högsta högtidsstunder af sitt lif förtjena absolut en sådan äretitel. En händelse, som den tiden upplefdes och ofta derefter berättades af den pålitligaste person, författaren någon sin lärt känna, upplyser närmare härom.

Dåvarande kyrkoherden i församlingen ansåg det lämpligt att, jemte stadens öfriga presterskap, uppvakta den dit ankomna högste befälhafvaren för de trupper, på hvilka fäderneslandet byggde sina förhoppningar. Allt vittnade om den stora förvirring och oro, som rådde i general Klerckers logis, då de uppvaktande inträdde der. Med synnerlig möda lyckades de hejda en förbispringande adjutant för att spörja honom, hvar generalen befann sig? „I sin nattmössa, såsom vanligt“, var dennes lakoniska, men dock så målande svar. Omsider kunde de få företräde. Presten, som förde ordet, sade, att hans embetsbröder och han sjelf voro komne för att af generalen såsom en man

*) Klingspor — då ännu icke upphöjd till den värdighet af fältmarskalk, han sedermera så ohjelpigt profanerade — hade med en skyndsamhet, som han annars røjde blott, när han ilade undan fienden, rusat till Tavastehus. Enligt hans rapport till kungen inträffade han derstädes redan den 1 Mars och emottog följande dagen det öfverbefäl, som odödligt inbränt hans namn vid häfdernas nidingstänger.

af svärdet och anförare för landets beväpnade skaror söka styrka för det hopp och den tröst, de ansågo sig förpligtade att bära åt sin dem anförtrodda, värlösa hjord. När det var sagdt, gned Klercker en stund ljudlöst med handen sin djuptfårade panna och upphof till slut sin darrande stämma och sade efterföljande, icke alldeles heroiska ord med ömkeligaste läte: „tröst, tröst, tröst! jag behöfver ju sjelf tröst“. „Har herr generalen ingenting vidare att säga oss?“ genmälte den, som först hade tagit till ordet, och alla ströko ögonblickligt på foten, med hvad „tröst“ i sina hjertan kan läsaren lätt föreställa sig.

En sådan förmåga att lifva och elda andras sinnen egde den „*Septuagénaire plein de feu*“, på hvars sorgliga lott det föll att släpa qvarlevorna af den så i andelig som lekamlig motto sönderslitna hären till gränsen för dess hela verld: fader-neslandets; till gränsen för naturens lif: polarcirkeln. En armée i en sådan sinnesförfattning och en sådan yttre ställning som de, i hvilka den finska var stadd, hade mer än någonsin varit i behof af en ledare, sjelf uppfylld af entusiasmens eld för att kunna värma andra, hvilka hotades med att förfrysas, och sjelf lyftad af alla de moraliska häfstänger, en kraftig vilja erbjuder, för att upprätta de svigtande och af trötthet nederdiggande. Men af en regering, som satt köttklumpen Klingspor till högste *stimulus* i en förestående kamp på lif och död, kunde man ej vänta, att hon skulle nu mer än förr förstå uppskatta betydelsen af de inkommensurabla krafter, man plägar kalla *moraliska*, och vädja till dessa för ögat osynliga, men likväl i högsta mening så reella bundsförvandter. Man vet, att i naturen snön är en ganska dålig ledare af värmen och att den elektriska gnistan icke heller känner sig upplifvad att synnerligen påskynda sin fart, när hon stöter derpå. Men nu, då allt berodde på att värma och elektrisera de stelnade lemmarna af den borttynade finska hären, hittade man icke på bättre råd än att till ledare för tankarnas och känslornas värma och elektricitet ställa fram en hjessa, hvarpå några och sjuttio vintrar snögat och ett hjerta, hvars blod hunnit stelna under lika många vintrars frost. Man handlade sålunda med den armée, på hvars

hjeltekraft man ännu såsom dittills byggde sitt hopp, ungefär såsom den förtröttade vandraren gör med sig själf, då han är nära att i ödemarken förgås af köld. Han bäddar in sig, förtviflande om räddning på annat sätt, i en af dessa drifvor, af hvilka han hotas med undergång. Lifvet konserveras möjligen sålunda: men det är ett lif derefter.

Också var konservationen af det fattiga lifvet, men ej mer den af landet, det enda man rimligen kunde tänka på, sedan man bortstött den räddningsplanka, Döbeln hade framräckt: hans djupt tänkta plan att kasta kriget tillbaka till Finlands medelpunkt och sydliga del, hvilka folkrikare, bättre försedda med det, som till lifvets uppehälle och nödortft hörer, dessutom ej hade blifvit så utmärglade af krigets farsot som de periferiska nejderna. Men det var ingalunda blott materiela förmöner, krigets nedflyttning till *hjärtat* af landet skulle erbjudit. Ur sjelfva marken der hade samma kraft inströmmat i de mattade kämparnes leder, som vederqvickte jätten Antaeus, då han åter fick vidröra den moderliga jorden, sedan han andtruten brottats i det toma, der intet stärkande fotfäste erbjöds honom. Hvad de andra icke kunde begripa med sina bättre eller sämre hjernor, det *kände* von Döbeln förträffligt med sitt varma hjerta — denna focus, hvarifrån de högsta, ädlaste tankarna ändock ytterst eldigt strömma. För ett med sitt sinne vid hemmet så fastgrodt folk som det finska var det dock mer än för de flesta andra af oberäknelig betydelse, att dess själ och hjerta ej endast genom saknaden, utan ock genom sina yttre sinnen hvarje ögonblick erinrade sig derom, att det kämpade *pro aris ac focis*. Klingspors dumhet att icke från begynnelsen begagna Tavastehus, landets hjertpunkt till utgångspunkt för striden var måhända äfven i strategiskt hänseende kolossal. Men hvad betydde dock denna fattigdom på förstånd emot hans brist på hjerta, då han ej hade någon aning om sådana valplatsers moraliska betydelse för den här, hvilken drabbades af vanäran att af honom anföras?

Med hvarje af de tunga steg, hären mot slutet af 1808 tog uppåt norden, bar hon ock sin känsla af den betydelse,

kriget dittills haft, närmare hennes graf. Stridernas tid var förbi*); konventionernas var deremot kommen. Klingspor hade äran af deras uppfinning. Man har icke räknat honom särdeles till last de premisser, han i detta hänseende uppställde uti Lochteå. Men när general Gripenberg nödgades i Seivis kontrahera den *slutsats*, som med orubblig konsekvens hade utvecklat sig ur dessa, slogs ett förfärligt larm, liksom om något skulle hafva tilldragit sig då, hvilket låg bortom gränsorna för alla menskliga kalkyler.

Vi hafva hunnit närmare „slutkatastrofen“, men äro ännu icke framkomna dit. Vi sökte visa, huru den kunnat, icke afböjas, men likväl hindras att inträffa under de nedtryckande företeelser, som så sorgligt karakterisera densamma. Vår framställning skall längre fram söka utveckla den stora mängd af tillhopastötande momenter, hvilka på ett sällsamt, kanske dittills aldrig i historien spordt sätt sammansvuro sig att åstadkomma den finska härens upplösning, och som snodde sig till en gordisk knut, hvars sönderhuggning knappt ett Alexanderssvärd kunnat verkställa. Man har hittills betraktat den af general Gripenberg ingångna konventionen abstrakt, såsom endast en isolerad, från sammanhanget med *det hela* lösryckt, fristående militärisk handling. Man har i lemningarna af den hårdt pröfvade finska arméen velat se icke en förening af personer, begåfvade med menskliga känslor, tankar, rättigheter och anspråk att såsom menniskor respekteras, utan blott ett aggregat af oberättigade krigsmaschiner, hvilka bordt finna sin högsta tillfredsställelse

*) Detta gällde dock sist den af Sandels anförda kåren. Ehuru redan allt begynte svigta, stod han och hans män — denna Arthurs tafelrund, tätt slutet kring sin djerfve höfvitsman — orubbeligen fast, icke sägande, men antydande genom handling: *in pavidum ferient ruinae!* Äfven de styrkte med sitt exempel vår sats angående den underbara lifskraft, som ur den fosterländska marken strömmar till krigarens hjerta. — När historien om dem genom seklerna förflyktigats till en folksaga, skall den diktande inbillningskraften hafva föga att tillägga till den ära, de i verkligheten tillkämpade sig. Men hon skall dock skymta fram i mer än menskelig storlek: i heroernes.

och förpligtelse uti att låta af främmande nyck uppoffra sig i äfventyr, som för dem sjelfva ingen mening eller betydelse kunde ega mer. Man har behagat anklaga såsom ett fullkomligt oberoende, med friaste spontaneitet af en eller ett par befälhafvare fattadt beslut — och således såsom ett *brott* — verkställandet af dekreter, som af allsmäktigt tvingande *omständigheter* dem påtrugades färdiggjorda.

Man torde i allmänhet hafva svårt att finna någon tilldragelse i menskliga förhållanden, som, så obetydande den än må synas i *det hela*, endast kan betraktas såsom en ren tillfällighet, utan sammanhang med flerfaldiga derpå inverkande motiver. Men ju mera genomgripande och afgörande en händelse visar sig, desto mer framträder den ock såsom *resultat* af många föregående orsaker. Ytligheten ser väl äfven deri blott ett enstaka fenomen, en tillfällighet, som precis lika lätt kunnat taga någon helt annan vändning eller ock alldeles uteblifva. Hon går fram deröfver, liksom vandraren skrider öfver en förtorkad gren af slumpen kastad i hans väg, och hvarpå han stöter utan att gifva sig tid att besinna, att också denna en gång sugit lif ur en rot och tillhört en stam, på hvilken den kunnat utbilda sig endast på ett gifvet sätt och icke annorlunda. Historiens blick deremot anser sig hafva sett och förstått sakerna mindre än till hälften, ifall han ej sett och fattat dem i deras sammanhang och åtminstone relativa nödvändighet. Ser denna blick djupt, kan han konstruera ånyo ett helt, äfven med torftiga premisser, liksom den store naturforskaren Cuviers skarpsinnighet ansågs förslå till att konstruera på nytt hela texturen af ett förgånget djurslag med tillhjälp allenast af en uppgräfvnen, dittills i årtusenden jordad benkota. Det är sådana stora historiska siareblickar, hvilka fått makten att *återupplifva* förgångna händelser och att låta oss lefva ibland dessa liksom bland samtida och bekanta. Det är i sådan mening Michelet — en af de män, hvilka fått på sin lott mer än de fleste en dylik siareblick — kallar historien *Résurrection*, de dödas uppståndelse. Hvad vårt föreliggande ämne beträffar, tarvas det lyckligtvis ej en slik sällspord blick för att uppdaga det af ensidigheten

lättfärdigheten sönderslitna sammanhanget mellan öfvervåldigande orsak och oundviklig verkan. En hvardaglig förmåga som den, hvilken står till vår disposition, förslår, hoppas vi, dertill, ifall den understödes af eftertanke och en under den närmaste ytan trängande forskning.

Mellan generalerne grefve Kamenski och friherre Adlercreutz ingicks den 19 November 1808 i Olkijoki en konvention, som dagen derefter gillades af de mot hvarandra kämpande arméernas öfverbefälhafvare grefve Buxhoevden och general C. N. af Klercker. Denna öfverenskommelse var ingenting mindre än en "*commencement de la fin*", för att låna ett uttryck af den skarpt förutseende politikern Talleyrand. Konventionen erkände den sak, för hvilken finska hären dittills kämpat: sitt fäderneslands, vara en förlorad. Liksom af en störtsjö, som kastar den till stranden sträfvande längre bort än någonsin utåt vida hafvet, spolades arméen af konventionen bortom landets gräns. Landets försvarare hade ingen fotbredd inhemsk mark qvar att stödja sig på. Än mer. Öfverenskommelsens i Olkijoki femte och sjette artiklar öfverlemna i bestämda ordalag omsorgen för administrationen och själavården uti den sista återstoden af Finland, hvaraf fienden nu gick att sätta sig i besittning, åt det ryska befälet*). De krigförande makterna hafva ombytt roller. Den svenska landsfaderliga myndigheten afsäger sig formligen ej blott *de facto*, utan ock *de jure*, genom de af henne tillsatte härförarene, sin beskyddande betydelse i vårt land. Men meningen och fordringarna af sina soldatiska pligter efterkommo krigarene ännu allt framgent med heroisk trofasthet och ståndaktighet. Under nöd och försakelser, hvarpå nästan endast den finska krigshistorien erbjuder exempel, stretade de att aflägsna

*) Dessa artiklar lydde nämligen sålunda:

5:o. Svenska hären medtager ej från Uleåborg eller något annat ställe, som arméen öfvergifver, hvarken någon af civil-embetsmännen ej eller artiklar eller andra saker, som tillhöra provinsen.

6:o. Svenska arméen återsänder alla länsmän, präster och öfrige tjänstemän — — som kunde vara tagne å de ställen arméen redan lemnat etc.

sig allt mer och mer från hus och hem, liksom det hade gällt att bryta sig väg ifrån en förbannad jord till ett Eldorado. Kölden växte till en äfven i dessa polarregioner sällsynt höjd. „Den understeg sällan 35, men uppgick ofta till 40 grader”. Att under sådana förhållanden nära nog halfnaken draga bort i landsflykt tyckes vara ett upptåg, som man knappt kan vänta af någon annan än af en lifdömd brottsling, som brutit sina bojer och blott i flykten eger sitt sista svaga hopp om räddning. Känna sig andra frestade till slika vågstycken, tyckes man åtminstone böra hos dem förutsätta ej blott en okufvelig jernvilja, utan ock en helsa af samma hårda metall. Huru härmed förhöll sig hos desse män, hvilka hellre än att återgå till utlofvadt lekamligt välbefinnande i hemmet, valde att låta kasta sig bort till ett numera främmande land, som icke kunde erbjuda någon-ting af allt det, hvaraf vanlig människohåg lockas, upplyser följande teckning; „flere buro i stympade lemmar och sårade kroppar ärofulla vedermälen af sitt mod och sin sjelfförsakelse; andra nedtryckta, giktfulla krymplingar eller eljest sjukliga af de öfverståndna mödorna och förkylningarne, framsläpade sina usla varelser med hopp och tålmod” etc. Man vore böjd att tro, det sådana figurer, då de ej fått nog af det, de redan lidit, utan envisas ännu att rusa okända öden, men säkra lidanden till mötes, måste hafva, såsom ett populärt uttryck säger — *fan i kroppen på sig*. Men nog måste det dock vara en ädlare makt än Belzebubs, som i den svaga människan uträttar så stora, mäktiga, förundransvärda ting.

Men äfven den fastaste vilja förmår dock endast till en viss grad styra en bräcklig lekamen. Stunder inträffa, då denna senare ej mera lyder viljans roder. Ja, stundom nedbrytes i vår till sorgen böjda bygd af sjelfva de djupa sinnenas lidande hyddan, der själen bor på hyra, mer, än själen sjelf oakadt all ansträngning förmår lyfta henne. Vänd med ansigtet mot hemnejderna skulle finska hären med jubelrop hafva rusat till en väntad slagtning. Då blickarna voro vända bort från dessa, tågade han dyster mot en utlofvad hvila. Redan i Uleåborg såg man sig tvungen att efterlemna ej mindre än tjugotre offi-

cerare och 1200 man underofficerare och manskap, hvilka af sjukdom förhindrades att släpa sig längre fram. Den hårda tredje artikeln af konventionen i Olkijoki hade på förhand lemnat dem till spillo åt fienden, som rastlöst trängde på. Ett annat „blodbad“, förfärligt som det vid Oravais, skulle ej hafva kostat stort mera*). Hvad som efter alla dessa förluster ännu återstod af finska arméen hade dock slutligen släpat sig fram bortom Finlands dåvarande gräns. Dessa reliquier förlades till en början dels i Torneå stad, dels i nejden deromkring — ställen, hvilka, såsom bekant är, den tiden ännu räknades till Westerbotten och således ej ansågos höra till vårt land. Man hade hoppats, att den länge saknade hvilan skulle återgifva helsa och krafter. Det stod annorlunda skrifvet i stjernornn. Hvilan blef förderfligare än sjelfva det oroliga fram- och återtagandet. Krigarene hade derunder återgått till ett slags naturtillstånd. De hade vant sig vid tält, hvilkas väggar voro skogens och klippans, och hvilkas rörliga tak voro de stormdrifna molnen. De hade vant sig vid rörlighet. Man räknade, att Savolaksarene hade marscherat icke mindre än tvåhundra femtio mil, innan deingo sätta sig i ro uti deras nuvarande stationer. De hade vant sig vid dessa själens och kroppens stora ansträngningar, som i högre grad än i några andra menskliga förhållanden på-

*) Vi kunna ej underlåta att här meddela ett ställe ur den tidigare omnämnda skriften, som af Adlercreutz riktades emot general Aminoff. Det upplyser på ett märkvärdigt sätt om den tappre mannens egen mening angående konventionen i Olkijoki, som i hans namn först framträdde. Ehuru han i allmänhet med yttersta moderation uttrycker sig om sina båda förmän, Klingspor och Klercker, kastar han likväl bestämdt ansvaret för besagde konvention på den sistnämnde. Hans ord lyda sålunda: „Huru ärofull denna Retraite till Uleåborg m. m. varit, och om den bidrog till Finlands frälsning eller dess förlust, låter jag mera klarsynte och sakkunnige bedöma; jag har deruti ingen del — jag har endast lydt Ordres och Retireerat när det blifvit befalt“. — Denna expektoration måste hafva varit ett synnerligt behof för Adlercreutz, emedan Aminoff för ingen del finner besagde konvention hvarken ärofull eller nyttig. Han kallar tvärtom reträtten från Uleåborg *désastreuse*.

kallas af en kamp på lif och död, hvori sjelfva segern äfven i bästa fall är blott ett lysande namn för omätliga, djuptgripande förluster. Men i stället för utrymme, rörlighet, upplifvande, om ock skakande sensationer, inträdde nu helt plötsligen qualm, stiltje, dvala. Kämparne inpackades under sotad ås, liksom de i slagtningen fallne vråkas om hvarandra i åt dem improviserade grafvar. Också byttes pörtena snart i sjukhus. Härens lägerplatser vidgades till ett allmänt lasarett, hvori de, som ännu stodo upprätt, knappt förslogo till att sköta dem, som redan dukat under, till dess att fältsjukans härjande ande pustade äfven på de förre, så att också de i sin tur dignade ner. Förgäfves kämpade den finska arméens Hippokrates i lifvets geniers tjänst med stor talang och ädlaste hängifvenhet emot mordengeln. Döden vardt snart, det han alltid på jorden blifver i längden, starkare än lifvet. Bjerkéens öde var detsamma som den härs, hvars lidanden han ville lindra. Han måste vika för öfvermakten.

Den åt undergången vigda hop, man ännu behagade kalla finska arméen, nåddes i sådant läge af slutet på året 1808. Att detta slut ej satte någon gräns för eländet, behöfver icke anmärkas. Det nya årets gryning medförde knappt så stor lisa, som tillskyndas den på sin smärtas bädd sig vridande sjuklingen derigenom, att han, sedan han länge legat på sin ena svårt angripna sida, vänder sig på den andra, ej mindre sargade. 1808 har gått till ända; 1809 har begynt, var ett tale- och räknesätt såsom ett annat. Hvad kunde ett nytt tidskifte medföra åt dem, som hade förlorat allt, äfven hoppet? Det nya året tog dessutom sin början under föga lofvande auspicer. Härens frimodige och alla andra uppmuntrande, egentlige befälhafvare, Adlercreutz, öfvergaf sina vapenbröder på årets andra dag. Såsom skäl till sin bortfärd uppgaf han dels nödvändigheten att sörja för enskilda angelägenheter, dels sitt hopp att närmare regeringsmaktens centralsol förmå leda några af dess sparsamma strålar på den armée, som borttappad i det mörka landet tycktes redan spårlöst utplånad ur samma makts minne, för hvilken den lidit så mycket och var beredd att lida ännu mer. Djupliggarene i kombinations-konsten låta likväl förstå, att Adlercreutz bortvek

från den plats, der han bordt stanna, endast därför, att han redan då i sitt sinne rufvade på de planer emot sin kung, dem han den 13 Mars satte i verket. Man har ej funnit för godt att anföra några bevis för denna förmodan, troligen af det helt enkla skäl, att man ej egt sådana att framdraga. Vi tillåta oss därför för vår ringa del att tills vidare betvifla hypotesens riktighet och sanning. Det har måhända aldrig funnits ett hjelte-lyne, så torftigt utrustadt med konspiratörens egenskaper som Adlercreutz. Också finnes det ej, så vidt oss är bekant, något enda spår dertill, att Adlercreutz och de vapenbröder, som i lägret omgäfvat honom, hvarken under sina krigståg eller sin hvila derefter befattat sig med projekter att *sätta konungar af och konungar till*. De hade alla gjort och lidit för mycket för att hafva tid till dylika i Försynens funktioner ingripande öfverloppsgärningar. Herrarne i Stockholm och de vid vestra arméen, som hvarken gjort eller lidit något värdt att omtalas, kunde ju passa vida bättre till att använda sina många lediga stunder på sådana helgonkandidats-funderingar.

Adlercreutz hade sannerligen helt annat att tänka på, som låg honom närmare på hjertat, än att grubbla på ett hjelterykte, vunnet genom förräderi emot sina pligter. När han, resande ned från Torneå till Stockholm, mötte general Aminoff, som följde den motsatta riktningen, brusto ymniga tårar ur hans djerfva öga, då han begynte omtala härens tillstånd. Adlercreutz hörde likväl till de naturer, hvilka just ej gråta öfver allt smått.

På samma ställe, der Aminoff, polemiserande mot sin forne vän, Adlercreutz, omtalar detta möte, framlägger han äfven andra i mer än *ett* hänseende intressanta detaljer. Ty dels upplysa de om det djupa deltagande, hvarmed Adlercreutz hade åsett: „arméens brister och lidanden samt deraf härflytande mångfaldiga och namnlösa eländen”; dels måla de på ett djupt gripande sätt sjelfva dessa „eländens” beskaffenhet. Adlercreutz’ såväl „Rapporter till Höga Vederböranden” som hans enskildta bref hade i de starkaste ordalag skildrat detta och kraftigt uppmanat till nödens skyndsamma afhjelpande, så vidt det på

menniskoförmåga kunde bero. „Det slog ändock ett så godt människohjerta inom detta björnabröst” — dessa ord af Jean Paul tycker man vara sagda om Adlercreutz, när man läser om dennes stora ömhet för sina olycklige kamrater. Arméens dåvarande läge hade han sålunda tecknat efter naturen: „Sjukdomar och död härjade dageligen; flere tusende nästan mangrant dödssjuka voro öfverlemnade åt brister, hvilkas åsyn var sönderlitande; befälet, som redan länge varit i saknad af sina löner, saknade, i öfverflöd, (= dessutom) ännu öfver fem månaders fältaflöning; den ena fattiga Officeraren och Under-officeraren lånade af den andra, hvad till sitt lifsuppehälle oundgängeligen behöfde.” Troheten af denna skildring styrkes af alla, som med någon sakkännedom skrivit eller talat i ämnet. Man måste medgifva, att Sverige egde ett eget sätt att stålsätta tillgifvenheten och lifva uppoffringsifvern hos dessa krigets, alla menskliga rättigheter beröfvade Parias, hvilka under en tid, då några veckor vanligtvis förslogo till att krossa väldiga monarkier, ett helt år hade, kämpande, aflägsnat stridens valplatser från den svenska jorden, och hvilkas sista blodsdroppar man ännu, med orientalisk Paschahårdhet, tog i anspråk, sedan det tycktes vara hög tid för svenskarne att äfven sjelfva visa, det försvaret af „gamla Svealand“ också angick dem på fullt allvar.*)

*) En för den tiden högst karakteristisk omständighet, äfvenledes meddelad af gen. Aminoff, vilja vi här ännu tillägga. „General Adlercreutz sade“ — vid det ofvannämnda mötet — „sig vilja utverka Kongl. Maj:ts Nådiga tillstånd för de Officerare, hvilkas omständigheter voro mäst tryckande att taga afsked och återvända till sina familler och hemvist, *hvilken Nådiga tillåtelse äfven kort der-efter ankom* och till Vederbörandes underrättelse kungjordes“. — Vi förmoda, att de finska officerarene ej begagnade sig af den frihet, denna öfverraskande „Nådiga tillåtelse“ lemnade dem. Men denna sjelf framstår dock såsom ett dokument utan like i alla tiders historie, bevitnande sanningen af den store Oxenstjernas lära: *quantilla prudentia mundus regatur*. I en tid, då hvarje tapper och bepröfvad arm bordt uppvägas med guld för att vinnas till den hjälpbehöfvande statens försvar, frikallar man modiga och trofasta män från deras tjenstepligt, emedan man ej hittar på medel att förhindra

General Aminoff hade fått befallning att aflösa Adlercreutz i dennes egenskap af tjenstgörande general-adjutant vid arméen. Han afreste väl från Stockholm, der han för tillfället vistades, men den åt honom bestämda befattningen var icke, allraminst under dåvarande omständigheter, särdeles lockande. Också kände han sig redan under uppresan till Torneå opasslig. Öfverste Palmfelt emottog emellertid, sedan Adlercreutz aflägsnat sig från arméen, general-adjutants tjensten, vid hvilken författning det ock sedermera förblef, dels i anseende till Aminoffs fortfarande sjuklighet, dels emedan han var af konungen auktoriserad att „*häre göra och låta efter behag*“ — såsom general Aminoff sjelf omförmäler. Man kunde tycka, att en sådan auktorisation vittnade mera om ett slags patriarkaliskt än militäriskt förhållande. Också egde detta rum till en viss grad mellan konung Gustaf Adolf och general Aminoff. Den stora ynnest, hvori den sistnämnde hade stått hos Gustaf III, hans svärmande beundran för denne konungs minne å ena sidan och den tillgifvenhet, hvarmed han, jemte Armfelt, hade uppoffrat sig för sin nuvarande konungs förmenta eller verkliga intressen å den andra, hade beredt Aminoff en ställning, som sällan beskäres en undersåte, isynnerhet i dess förhållande till en furste med så sjelffrådigt lynne som Gustaf Adolf. Äro vi ej oriktigt underrättade, så var Aminoffs befrielse från det fängelse, hvori Reuterholms och hertig Carls fiendtliga sinnesstämning qvarhöll honom, den allra första utöfning af Gustaf Adolfs makt såsom sjelfregerande konung. De anledningar till brytning, hvilka förefunnos, såsom ofvanför blifvit antydt, i Armfelts öfverlägsna och oroliga personlighet, framträdde ej i Aminoffs intagande och från allt slags trotsig dristighet aflägsna väsende. Den trofasthet och pålitlighet, hvilka ifrån begynnelsen lågo djupt i Gustaf Adolfs själ, förnekade sig under inga skiften i hans tänke- och handlings-sätt emot den, hvars fängelsedörrar han skyndat sig att

dem från att svälta ihjäl: I den „Nåd, tillåtelsen“ ligger emellertid redan kapitulationen uti Seivis *in nuce*. Ty hvad annat än en utveckling och utvidgning af den förra är väl den senare?

öppna.*) Konungens orubbade förtroende røjde sig äfven under kriget i den ställning, han, medan det fortfor, anvisade general Aminoff. Vi kunna väl ej med historisk visshet garantera den oss emellertid af väl underrättad person meddelade underrättelsen, att general-adjutants befattningen redan långt tidigare än vid den period af kriget, som nyss angafs, blifvit honom erbjuden. Men hvad som ej lider något tvifvel, är det, att han fungerade såsom en kontrollerande myndighet i sjelfva öfverbefälhafvarens högqvarter. I sådan egenskap uträttade han — ehuru mest i tysthet — ganska mycket godt. Månet missförstånd häfdes, mången lättretlig finkänslighet slönades genom general Aminoffs humana mellankomst. När fråga var att med något förslag tränga fram till fältmarskalkens sinne genom det pantsar af grof materie, hvaraf det höljdes, blef det ofta Aminoff förbehållet att verkställa denna besvärliga genombrytning. I allmänhet hade han sålunda betydelsen af en *rerum moderator*, en medlare, till hvilken alla vände sig, då de kände behof af att lätta sitt hjerta eller ville *hafva någonting fram*. Han sparade aldrig på goda ord och råd och sällan på bistånd, der sådant var honom möjligt. Ej utan tillfredsställelse erinrar han sig sina bemödanden i dessa hänseenden under den sista, olycksfullaste perioden af finska arméens existens. „Att föra dem till ståndaktighet, att qvarhålla dem på ärans bana, det behöfde jag icke“, säger han härom, „men näst fastheten af egna grundsatser är det likars deltagande, som mest bidrager att hårda emot olyckan.“ För öfrigt gjorde general Aminoff i sina officiella rapporter med ädel värma rättvisa åt de kämpandes mod och

*) Det torde vara temmeligen bekant, att Gustaf Adolf under sin landsflykts- och förnedringstid skydde all beröring med infödda svenskar värre än pesten. — Författaren hörde bland annat på det obetydliga värdshuset „das weisse Rössli“ i St: Gallen, konungens vanliga residens i Schweiz, högst kuriösa berättelser om denna hans paniska fruktan. Då han deremot råkade stöta på någon resande finne, bemötte han honom med ädel vänlighet och sporde med intresse om gamla kunder här i landet. Aminoffs person var då städse en af de första, på hvilka han vände med varmaste deltagande talet.

öfriga krigiska förtjenster. Man torde ej kunna härfpå anförä ett starkare bevis än det, som Adlercreutz, ytterligt uppretad emot Aminoff, något senare afgifver. „Kanske“, skrifver han, „är herr general-majoren sjelf den, som på depence af högste Befälhafvarens förtjenster, velat upphöja mina, utan att jag sådant önskat än mindre begärt.“ Om deremot Aminoff under kriget ej sjelf var i tillfälle att skörda några synnerliga lagrar på slagtfältet, kom det sig väl till en del äfven deraf, att han hade den olyckan vara fästad vid en öfverbefälhafvares person, hvars orubbeliga grundsats det gemenligen var att hålla sig åtminstone sju mil undan skottfält bakom tummelpplatserna för hvarje strid.

Ehuru trygg general Aminoffs ställning vid *en chef* kommanderande generalens sida tyckes hafva varit, räknade han troligen dock denna sin förbindelse till de *liaisons dangereuses*, hvilka för honom saknade behag i längden. Kort efter Adlercreutz' ankomst till Stockholm hade, jemte några andra förändringar i afseende å befälet, äfven *den* vidtagits angående Aminoffs destination, att han åter skulle åtfölja högste befälhafvaren till Hernösand, dit högkvarteret blifvit förlagdt. Man hade funnit för godt att ånyo anlita fältmarskalken Klingspors mer än tillräckligt dokumenterade talanger och nit. Han förordnades till „General-Gouverneur öfver de Norra Provincierna“ — Westerbottens, Westernorrlands och Gefleborgs län — „och högste Befälhafvare öfver den inom detta Gouvernement sammandragna armée.“ Men ej ens utsigten att få förnya denna intressanta bekantskap förmådde stärka Aminoffs vacklande helsa. „Han begärde och erhöll af general af Klercker tillstånd att låta transportera sig 11 mil högre upp åt Norden för att på en sundare ort inom Polcirkeln få i stillhet sköta sin försvagade hälsa.“ Vi skola snart få se honom vända tillbaka från Öfver-Torneås hyperboreiska regioner för att onödgd, ehuru visserligen ej oombedd, i öfverensstämmelse med den funktion af allmännelig rådgifvare, han så länge till egen och andras tillfredsställelse beklädt, samka uppå sig sin dryga anpart af det moraliska ansvaret för den ingångna konventionen. Meningarna

kunna vara delade — ej angående general Aminoffs motiver — men om lämpligheten, kanske tillbörligheten af hans inblandning i en så äfventyrlig affär som den, åt hvilken han erbjöd sitt åtminstone passiva stöd, ehuru han opåtaladt kunnat hålla sig undangömd bakom „Polcirkeln“ dunkla ringmurar, med större skäl än fältmarskalken plägade vara på sin vakt mot en hotande batalj. Mindre skiljaktig borde deremot opinionen vara om den ridderlighet, hvarmed han kastade sig fram att försvara sina vänner, då de ansattes, emedan de verkställt ett beslut, som han i sin själ ej kunnat ogilla. Men visserligen var den sak, han icke hade afböjt, lika mycket hans egen som någon annans. Det förtroende, hans vänner hyste för hans större verldserfarenhet och klokhet, gaf honom ej stort mindre än ett absolut veto i ett fall som det ifrågavarande. Bör således konventionen, mot hvars afslutande han ej satte sig, afgjort fördömas, så är äfven i och med detsamma Aminoffs dom fälld. I alla fall är hans betydelse äfven för denna *cause célèbre* — man vet, att det ej var den första, hvari han invecklades — så oafvislig, att vi ej kunnat underlåta försöket att på förhand göra honom så bekant för läsaren, som vi sjelfva tro oss känna honom. Vår teckning är opartisk; det säger oss vårt samvete. Men skulle den det oakadt icke befinnas vara sann, har felet ej flutit ur vilja utan ur en förmåga, hvars brister viljan fåfängt sökt ersätta.

Vid samma tid då Klingspor fanns värdig att bekläda general guvernörs-befattningen i de norra provinserna, utnämndes Adlercreutz *) till befälhafvare öfver de trupper, man kallade „Norra arméens första fördelning“, hvarmed ännu då förstods hela återstoden af finska arméen, skulle vi tro, ifall uttrycket verkligen begagnades redan så tidigt, och innan den ”andra fördelningen“ hopflickades i Umeå; hvilket dock förekommer oss

*) Denna uppgift hemta vi ur general Aminoffs skrift och hafva ingen anledning att betvifla dess riktighet, ehuru vi ej för ögonblicket äro i tillfälle att kontrollera densamma. Såsom utan allt inflytande på händelsernas gång har denna utnämning ej på sig fäst författarenes uppmärksamhet.

mindre sannolikt, ehuru visserligen ingenting kunde hindra de maktägande att i andanom se en fördelning, ja, en hel armée, der endast en hop sjuke, sårade och — döde lågo sammanföste. Men under Adlercreutz' vistelse i Stockholm tyckes småningom den idéen hafva ljusnat uti hans sinne, att han dugde till någonting annat än till öfveruppsyningsman i ett — lasarett, om än aldrig så stort. Man begynte hviska i den mannens öra — hvars *tro* dittills förtjenat epitetet af *guldren*, hvilket Geijer ännu på hans graf ansåg sig kunna tilldela densamma — man begynte hviska till honom, att han var kallad till helt andra ting än de, med hvilka han med så stor framgång förut befattat sig. Han borde tänka på att gå statssjukdomen på lifvet i dess egentliga, djupa, för vanliga åtgärder oantasteliga rot. Han borde utsträcka sin hjeltehand, densamma, som tapprare än någons dittills hade försvarat hans kung, för att nu, när stunden var kommen, kasta öfverända samma sin konung. Och Adlercreutz begynte att *lyssna* till de beställsamma hviskningarna. Han tvekade väl ännu, ehuru hans vana ej var att tveka, när det gällde. Men han lyddes ändå. Hans gamla vapenbröder voro ej till hands för att, liksom under deras forna gemensamma yttre fejder, med sin trohet slå en vagnborg kring hjelten, som vacklade under de inre strider, han, ovan, nu måste utkämpa bland för honom okända förhållanden och främmande människor. Han var nära att falla. Han föll. Och i *sitt* fall drog han med sig ej blott en kung, utan ock det största, det mest verldshistoriska konungahus, den sjelf gryende nyare tiden hade framkallat i dagen. — Emellertid bekransades Adlercreutz offentligen, hvarhelst han visade sig, liksom den finkänsliga, skönhetssinnade fornverlden bekransade de utvalda offren. Menniskovärdet fanns dock afgjordt på de bekransandes sida vid de antika offerfesterna. Det vore vågadt att påstå detsamma angående de i Stockholm anställda lagerkröningarna, åtminstone så vidt de gällde Adlercreutz, ehuru han var stadd på afvägar ifrån sin rätta kosa. Men de återtogo deremot till fullo sin antika betydelse, då lagerbladen föllo ned på den bredaste panna, som någonsin hvälft sig kring en fältmarskalks

brist på tankar. En hånfullare påminnelse om de smäderop, som störde de gamle triumfatorerne i deras idealiska drömmar, kunde ej gifvas Adlercreutz, än då han såg en dylik krans som den, hvaraf hans egna lockar smektes, råka ut för en personlighet, undan hvilken Dafne skulle flytt tusen gånger längre, än hon flydde för Apollo, och till hvilken denne gud aldrig kunnat närma sig i annat ändamål än att bereda åt den Marsyas' bistra öde.

Adlercreutz' härdlösa sinne var ej vant vid dylika ovationer och eftertraktade dem ej heller*). De berusade honom dock med sin söta lukt och sitt söta vin, såsom de berusat tusentals andra, hvilka varit, de också, folkets män under en evighet af — några ögonblick. Popularitetens fläkt vaggar så ljuft dem, som emottaga entusiasmens hyllning såsom en förtjent gärd. Och de, som med sig veta, att de ej förtjenat hyllningen, smeker hon kanske ännu ljufvigare, såsom en produkt af deras klokhet eller en skänk af deras lycka.

När Adlercreutz såg dessa glänsande ögon, som slösade på honom sina skönaste blickar; när han möttes af jubelrop i dessa festligt smyckade salar, der ett högtidsklädt folk trängde till hans möte; när han inbjöds till dessa festmåltider, der allt, hvad vällefnaden kan utsöka kräsligast för sin lystnad, utbreddes för den ärade gästen; när man i Melpomenes tempel, glömmande hjeltarne på scenen, uppreste sig mangrannt för att helsa hjelten i verkligheten, — huru kunde han väl under all denna herrlighet längta efter att ju förr dess hellre ställa för sina sinnen skådespelet af bristande blickar, döendes klagoskri och utsvultna uslingars nöd och elände? I Stockholm fick han lära, huru man kunde lefva med besked; af sina öfvergifna vapenbröder kunde han deremot föga inhemta: ty att kunna dö, om det så skulle vara, det hade han länge vetat lika så väl som någon af dem.

*) De enda af det slaget, hvarmed han sannolikt dittills varit mera förtrolig, bestodo i dem, som den tidens gymnasister med stor pomp och ståt beredde, då de drogo ut ur Borgå förbi Kiiala, Adlercreutz' hemvist, för att den 1 Maj uppvakta sin gamla biskop på hans boställe Strömsberg.

Endast på en förändring i sjelfva dödsmetoden hade han ej så ringa anledning att då och då grubbla något. Om han halkade under det dåd, hvars plan nu begynte tynga på hans hjerta, var det ej på de ärans bäddar, dit tusen hade vid hans sida fallit, han i sådant fall skulle sjunka ned. Han väntades då ofelbart af en hedersplats, till hvars höjd hvarken han eller någon af hans stridskamratar förr haft anledning att höja sina blickar. Lyckades han ej att fälla sin kung, steg han sjelf på schavotten; derpå kunde han ej tvifla och gjorde det ej heller. Ännu i det sista allt afgörande ögonblicket, då han den 13 Mars om morgonen gick öfver Norrbro för att utföra sitt värf, greps hjelten, hvilken annars alltid, när rätta stunden var inne, ej mera visste, hvad tvekan ville säga, af öfverväldigande oro. När han der träffade sin gamla tappre stridskamrat Ehrnrooth, hvilken ingen lust hade att följa med på *detta* vådeliga tåg, tryckte Adlercreutz häftigt hans hand, och sade: "Du vet att jag gått i elden förr också och att jag gått dit oförfärad." Men den här vägen är en helt annan. Och aldrig har jag känt mig så till mods som nu". Så talte han och gick *sin väg*. Verlden känner och skall ej glömma, så länge hon står, hvart den ledde. Snart var det ock förbi med oron, hvaraf Adlercreutz' hjerta våldsamt häfdes, icke af fruktan, men af känslan, att han ej nu var på sin äras raka stråt. Då han stod ansigte mot ansigte framför den största fara, han hade trotsat, kunde trotsa, när han så godt som ensam, en enskild man, stod mot personifikationen af statens hela makt, då var hans hjelteblick åter lugn, hans stämma sväfvade ej, hans blod svallade i sin vanliga takt, liksom hade det blott gällt att gå emot döden, som ur tusen gevär och i mångtusen bajonetter sökte en stråt till hans barm. Han hade känt igen sig sjelf, och då han med väldig röst ropade: *det är jag som befaller i dag!* kände alla, som hörde ropet, medvetslöst i sitt innersta, att Adlercreutz talade sannt, att han befallde öfver ögonblicket, hvaraf Sveriges öde och *hans*, hvilken dittills trott sig befalla deröfver, oåterkalleligen afgjordes. Och Adlercreutz har prisats för detta sitt ingrepp i ödets skickelser; skall evigt prisas derför. Min mening

är och förblir likväl den, att det varit bättre för Adlercreutz, om han ej gifvit anledning till *detta* pris, — och jag unnar dock lika innerligt, som hvem det vara må, honom all möjlig ära och berömmelse. Hvarje svensk, som händelsevis förnimmer denna finska mening, skall medlidsamt eller under än mera förödmjukande känslor skaka sitt hufvud, stolt öfver, att Sverige producerat en sådan bjesse som den der Adlercreutz. Min mening skall gälla såsom en andefattig anakronism, en knäsvag gengångerska i klaraste solsken ifrån en mörksens tid, då trohet i ingångna förbindelser ej ansågs ännu såsom en *hundisk* devotion, långt under den fria mannens värdighet. Erkännande den djupa sanningen af den gamla läran: *de gustibus non est disputandum*, vill jag ej härom inlåta mig i någon tvist. Jag anmärker blott, att min åsigt gäller uteslutande *finnen* Adlercreutz' uppträdande i den thronstörtande katastrofen. Ansågo sig svenskarne ej kunna existera tillsammans med sin kung, så kunde de ock försöka att på egen hand afgöra denna familjefärr. Men hvarför just en finne skulle krossa den nära nog enda svenske man, hvars själ med jernfast trohet höll intill det yttersta i det från Sverige bortslitna Finland, förmår jag aldrig begripa. Huru helst det än kunnat gå i Stockholm den 13 Mars, var det ej der Adlercreutz bordt anse sig outhärlig. Men pligt, samvete, de heligaste förbindelser ropade honom tillbaka till hans öfvergifna vapenbröder, dem han hade qvarlemnadt i Torneå. Adlercreutz' förtjenst att hafva varit närvarande i Stockholm den 13 Mars lider svårt afbräck af hans försummelse att den 18 i samma månad befinna sig i utförfningen af det kommando, som var honom uppdraget. Ifall Adlercreutz ej varit närvarande i Stockholm den 13 Mars, skulle dagen ej fått samma betydelse, den fick. Det är visst möjligt, ja, än mer: det är *så*. Det var dock föga maktpåliggande för finnarne heder, att händer skulle bäras den dagen af en finne på en kung, som hade menat bättre med Finland än någon furste före honom. Men Finlands ära fordrade ojäfaktigt, att Adlercreutz skulle vara på sin post i Torneå den 18 Mars. Den man, som der skulle ersätta honom, var en rättskaffens, en tap-

per man. Men tiderna voro af den beskaffenhet, att dessa egenskaper ej mera förslogo. De kräfdde en stor karakter, och Adlercreutz var en sådan. Gripenberg gjorde nu såsom alltid det, som han ansåg vara *rätt*. Och det förslår till hans rättfärdigande. Men för en värdig upplösning af det finska hjeltedramat förslår det ej. Antigones sista dödsbekymmer, det att *falla ädelt*, behöfde nu vid den civiliserade världens yttersta ända en storhjärtad representant. Ingen skulle utfört en sådan roll herrligare än Adlercreutz. Arrangeradt af honom, hade denna väldiga tragedi kanske fått ett *skönare* slut. Och om än detta hade i sig innefattat äfven Adlercreutz' eget, skulle detta varit hjälten värdigare än att sluta sina dagar under en operatörs profana knif, om än några år senare. Ingen hade *så* som Adlercreutz kunnat ännu i sista stunden förekomma konventionen i Seivis — (: de döde kapitulera ju ej.) — Att han ej gjorde det, därför drabbar honom ett oändeligt ansvar inför alla kommande släkten, ehuru i en upphöjdare, mera heroisk mening än den, hvori tit. Ekelund, Bruzelius et Comp. stämt general Gripenberg inför efterverldens dom.

Nu hade rätta tiden varit inne för Adlercreutz att infria det stolta ord, han den 16 Nov., kort före konventionen i Olkijoki, gaf sin hjeltomodige fiende, Kamenski*).

*) Såsom bekant är, förklarade Adlercreutz, „att han sjelf och hvar man i Finska hären skulle heldre stupa på stället, än antaga ett enda villkor, som icke var fotadt på ömsesidig billighet“. — Hvar människa med sundt förnuft inser för öfrigt lätt, att en sådan offerdöd ej kunnat det allra ringaste inverka på krigets slutliga utgång och dennas resultater, och att vår här uttalade åsigt är blott en artistisk fantasi, som uppmätt med materiel måttstock platt ingen betydelse kan hafva.

III.

General Gripenberg ingår konventionen i Seivis.

Det finska kriget hade i begynnelsen ifrån de anfallandes sida blifvit ansedt såsom en militärisk promenad, ett eröfringslustparti, hvilket lika hastigt skulle leda till målet, som det raskt uppgjordes. Man hade på förhand tagit i beräkning åtskilligt, som slog in alldeles efter uträkningen och sålunda bekräftade de lekande åsigterna. *Ett* hade man glömt eller icke vetat taga med i kalkylen. Det var det finska lynnets försvifade seghet att hålla emot, när det engång råkar i farten att sätta sig på tvären. Tungrodt och senfärdigt till sin natur, kunde det ej så hastigt komma sig före att bryta fram i handling. Men när det omsider hann göra sig reda därför, att man gick för långt i den förvända gång, som tycktes utvald till ideal och mönster: *kräftgången*, och att man längesedan öfverskridit kräftans tecken, mente det, att det var hög tid att utropa: stopp maschin! Det var midt ibland snömassorna på Siikajokis isar, det anbefallde kategoriskt denna „finka manöver”. Den officiele kräftryttaren måste, nolens volens, låta den gå för sig. *) Den militäriska promenaden stötte härefter tidt

*) Författaren har redan för 10 år sedan, i en liten skizz, kallad: „miniaturbilder från 1808 års krig“ och införd i Helsingfors Tidningar, erinrat derom, att den tidens bistra munterhet framställde på en karrikatur fältmarskalken med förtvifladt mod sporrande en kräfte, hvilken han red med all den *framgång* af en sådan kavalkad kunde väntas.

och ofta på halsbrytande stötestenar; lustpartiet fördyrades af många rätt ledsamma äfventyr. Omöjligt blef det dock i längden för den finska motståndskraften att motverka följderna af de officiellt centrifugala reträtterna, dessa „svåraste af krigets företag” *). Mot slutet af 1808 var Finlands eröfring en *fait accompli*, således i materiellt hänseende allt, hvad hon behöfde vara.

Men om också diplomaten och vapenstyrkan äro upphöjda öfver alla fördomar, vidlades dock *folkrätten* af några sådana, mycket äldre än den store pedanten Hugo Grotius, ehuru de redigast af honom blifvit bragta i system. En bland dessa bjöd att låta sanktionera besittningen af det vunna landet genom en formlig afträdelseakt, hvartill innehafvaren *de jure* skulle föränledas att förmå sig. Denna formalitet, som under vanliga förhållanden skulle varit ej stort annat än en hvardaglig ceremoni, hvilken genom idkelig upprepning på den europeiska kontinenten hade helt och hållet förlorat till och med nyhetens intresse, möttes likväl af ett högst sällsamt hinder. Den enda hand, hvilken kunnat åt en sådan akt gifva vederbörlig kraft, var händelsevis den obstinaste, verlden den tiden såg lyftad af den halsstarrigaste, okufveligaste vilja. Det var liksom man hade upphemtat från grafhvalfvet under Riddar-

*) De citerade orden äro von Döbelns i hans lyriskt sköna rapport till brigad-chefen Gripenberg, hvilken han den 17 April afgaf i Brahestad „med blodstänkningar af döda kamraters sår på sin hatt och kläder“ och med harmfullt blödande hjerta. Skulle dessa den finska arméens otidiga reträtter få helst någon rimlig betydelse, kunde det endast ske genom ett energiskt framträdande af den *svenska* makten på den långt gångne fiendens rygg. Man vet, hvilken energi hon i detta hänseende ådagalade. Det fanns knappt ett enda af hithörande försök, som ej hellre för svenska namnets heder bordt uteblifva än vedervågas, då det skedde af svenskarne på egen hand i Finland den tiden. En bland de brydsammaste följderna af dessa reträtter af alla slag var det djupt gnagande misstroende, som utsåddes i den finska soldatens, liksom folkets i allmänhet till sådan sådd endast alltför tjenliga jordmån, för tillfället dessutom af händelserna idogt bearbetad i detta hänseende.

holmskyrkan Carl XII:s arm och häftat den fast vid en lifbegåfvad kropp, sedan till livets forna oöfvervinnerliga styfhet hade kommit dödens ännu mer oböjliga. Man torde ej ega något fullgiltigt bevis derpå, att en död hand någonsin underskrifvit ett gällande kontrakt. Och nästan lika litet kunde man förvänta, att Gustaf Adolfs hand skulle afstå ett land, som hans sinne ej efterskänkt. Denne man egde ej mannens fysiska mod. Och fråga kan vara, huruvida det mod, hvaraf han stål-sattes, egentligen kan kallas ett *moraliskt* — ehuru det härda-des vid altarlågan af mensklig rätt och dessutom kände sig omedelbart lyftadt af öfverjordiska makter. Ty hans mod saknade den ledning af förnuft, förutan hvilket talet om moralitet bytes till en hädelse. Men någonting heligt fans det likväl i konungens mod, om också blott i den mening, hvari romaren betecknade den af själsförvirring drabbade såsom: *Sacer*. På grunden af detta sinne, så finkänsligt för öfversinnliga intryck, låg likväl en ogenomtränglighet för all räson, som påmint om den skarpast koncentrerade materiens. Hvad man ej vet och som dock vore ytterst intressant att veta är det, huruvida Gustaf Adolf verkligen sjelf hade kunnat sätta den passivitet mot eget *fysiskt* lidande, hvarmed han betraktade andras, då de ledo för det, han ansåg vara deras pligt, d. v. s. mången gång för att realisera hans något opraktiska teorier angående det abstrakt rätta. Domen öfver hans *örubbeliga ståndaktig-hat* skulle ofelbart utfalla mera fördelaktig, ifall man vore säker derom, att han förmått uthärda ett öfvermått af hunger, köld, kroppslig ansträngning, plågor i foten, kolf- och bajonett-stötar i bröstet o. s. v. såsom den konung det gjorde, hvars karriatyr han endast blef, då han ville våga härma något, som naturen endast en enda gång mäktat förkropppsliga. Om någonting berättigade Carl XII att despotiskt fordra de högsta upp-offringar af alla andra, var det väl den omständigheten, att han främst var den värsta despoten emot sig sjelf. Gustaf Adolf har väl också hemburit några offer åt sina idéer: han har off-rat deråt „Sveriges herrliga krona”; den skönaste drottning, någon svensk kung fått trycka mot sitt hjerta; sina barns rätt

och sina barn sjelfva; sitt konungsliga öfverflöd och sin tarfliga bergning; sin reputation såsom furste och aktningen för sig såsom enskild man; den fria lifsluften i sina fäders land och det stolta qvalmet i sina fäders grafvar; den sista aftonglansen af sitt rikets verldshistoriska betydelse och det morgonland, genom hvars vinning för denna betydelse upprann blodigt den första strimman; allt detta har Gustaf Adolf bortkastat med mer än kungligt slöseri såsom offer åt det, han ansåg vara det *rätta*. Men samtiden har ej velat låta dessa offer gälla ens såsom försoningsoffer för Gustaf Adolfs verkliga eller inbillade skuld. Men visst är det dock, att om Sverige hade egt kraft att tänka om sig sjelft lika stort som dess konung tänkte om sig, skulle bägges *skuld* betydligt förminskats. Och lika visst är det ock, att efterverlden skall måla hans allvarliga drag vida aktningsfullare och med mildare färger, än nutiden det gjort i mer eller mindre lyckad vers och prosa. Gustaf Adolfs gestalt hörer till dessa monumentala storheter, som icke få ställas under insektsamlarns mikroskop, om de skola framträda i sin, bortom det vanliga måttet belägna sanning. De vinna uppå att ses på afstånd eller egentligen ifrån en höjd, som lemnar hvardagens krypfän djupt under sig.

År 1809 var Sverige nog fullsöfadt att kunna väckas ur alla sina sekellånga idealiska drömmar. De bland dess söner, hvilka företrädesvis ansågo sig såsom patrioter, trodde det moget att blifva ett lydland under *en* utländsk makt: den franska. Den främmande diplomaten gick ännu ett litet steg längre. Den fann Sverige förtjent af att sönderslitas mellan tvänne andra. De, som mente sig bäst hafva fattat Sveriges innersta mening och upphäfde sig till målsmän för denna, gingo ett slags medelväg. De förklarade, att Sverige endast kunde räddas genom formelig — cession. Det skulle beskedligt draga sig tillbaka inom egna hemknutar; afstå ifrån all tanke på att fortsätta dessa politiska extravaganser, genom hvilka Sveriges svärd stundom vägt öfvermäktigt och ofta åtminstone anmärkningsvärdt i Europas vågskål. Man borde, ju förr dess hellre, göra sig af med detta besvärliga Finland, som alltid ledt Sverige på farliga

afvägar och aldrig tillskyndat det annat än bekymmer och led-samheter af margfaldigt slag. Såsom ett ofafvisligt korollarium af dessa visa satser följde naturligtvis, att det oroliga Wasa-huset skulle med rubb och stubb expedieras ur det ändteligen till sansning komma riket. Detta vidtutsväfvande hjeltelynne, som gått igen i dess flesta telningar, och som endast ådragit landet en besvärlig uppmärksamhet från det öfriga Europas sida, passade ej bättre för det moderna Sverige än en konungason i en modern torparstuga. Den kruka, hvori man nu ämnade visligen hoptränga Sverige, var alltför trång för den väldiga stammen, hvars lifskraft kände ett evigt behof af att vidga sig utåt. En herre med det oförargeliga lynnet af en „*ludi magister*“, en Carl August t. ex. var nu den rätte mannen på thronens trappsteg och än bättre på sjelfva thronen. Och hvem vet, hvilken ersättning för de öppet afträdde länderna han möjligen kunde stjälandes bära med sig i rockfickan? *Qui vivra verro.* Att Sverige, åtminstone så vidt det representerades af den hedersmannen Georg Adlersparre, icke var blygt för tanken att dölja tjufgods, skola vi snart hafva äran visa.

De yttre omständigheterna gynnade på eftertryckligaste sätt Sveriges inre böjelse att slippa af med sin konungastam och med Finland. Sveriges fel var det ingalunda, att kriget dragit längre ut, än meningen från början hade varit. Konungens alltför mycket *finska* envishet, understödd af den finska härens, hade vållat dröjsmålet.

Furstarne halkade den tiden fram på politikens hala is. Ännu mindre än vanligt fanns någon säkerhet för morgondagen. Europas dåvarande *maximus communis divisor*, Napoleon, var orubbelig i sina beslut och löften blott så länge han tyckte, att det lönade sig. Derför måste man hasta att afgöra de sväfvande frågorna, ju förr dess hellre. Nederbrytningen, på hvilket sätt som helst, af Gustaf Adolfs halsstarriga motsträfvighet och den decimerade finska härens totala upplösning ansågos säkrast leda till målet.

För att uppnå detta hade Sveriges fiender uppställt emot det så väldiga skaror, att riket ej hotats af dylika, alltsedan halfva Europa utsträckte sina bajonetter mot dess höga lejon,

Carl XII och hans i sitt eget hjelteblod nederdignande folk. Ryssland hade begagnat det stillestånd, naturens fiendtlighet påtrugat menniskorna under vinterns strängaste välde. Det kostade dess jättkrafter ingen särdeles ansträngning att mot Sveriges numera hotade egna gränser vältra trefaldt starkare härmasor än de, hvilka vid krigets början hade brutit öfver Finland. Den sydligaste fördelningen af dessa skulle operera rakt emot Stockholm eller egentligen mot Gustaf Adolf. Den mellersta och den nordligaste egde att tillintetgöra återstoden af den finska hären. Ingen tid var att försumma. Isen slog väl i dag sina jernbroar öfver det Sverige skyddande hafvet. De skulle begagnas, såsom den djerfvaste bland Sveriges djerfva konungar lärt det i och genom sitt tåg öfver Bält. Men man kunde lika litet lita på deras varaktighet, som på varaktigheten af de politiska stöden. Stunden hade Sveriges fiender dock i sin makt. Den begagnades förträffligt. Båda ändamålen vunnos nästan på en gång. Konungen föll under bördan af sitt eget folks och sina fienders gemensamma påstötning. Den finska hären, som numera hade hvarken konung eller land att strida för, tyckte sig hafva rätt att föredraga en graf i hemmet framför *en* bland likgiltiga svenska drivvor och ett för dess öde lika likgiltigt folk. Den öfvergaf detta Sverige, som stod i beråd att åter igen svika sin stridsbroder, hvilken under fem århundraden med det delat ljuft och ledt — ehuru oftast det senare. Man har sagt, att hären sålunda gjorde sig skyldig till feghet och förräderi. Men man har ljugit fräckt.

Ofvanför lemnades en flyktig teckning af finska arméens sorgliga tillstånd vid ingången af år 1809. Vi hafva nu hunnit fram inpå medlet af Mars månad. Härens läge hade under tiden i mer än *ett* hänseende förändrats. Vissa tecken antydde förbättring. Andra åter bådade förderf. Efter Adlercreutz' bortresa till Stockholm, qvarstannade gamle general af Klercker ännu någon tid såsom finska härens högste befälhafvare. Senare beordrades han likväl att såsom kommenderande general i den uti Stockholm omistelige fältmarskalkens stad och ställe förlägga sitt högkvarter till Hernösand, hvarifrån hans fältherreblick skulle på

icke mindre än 70 mils afstånd öfverskåda och leda operationerna till och med vid Torneå. Såsom redan blifvit antydt, förordnades general Hans Henrik Gripenberg att på sistnämnde ställe ersätta Adlercreutz. Van att endast lyda sin pligt, såsom det vardt honom anbefaldt, fann han det sig ej tillständigt vare sig att sköta sin hälsa i Öfver-Torneå eller sina enskilda angelägenheter i Stockholm. Han blef qvar på sin post med det redligaste uppsåt att der, efter förmåga, uppfylla sina skyldigheter. Öfverste A. F. Palmfelt hade äfven tillträdtt sin befattning såsom arméens general-adjutant. Denne man ansågs väl af ingen, som kände honom, kapabel af någon låghet. Men tolkningen af det, han borde hålla för sin skyldighet, fann i hans själ ett rymligare svängrum, än hans närmaste chef någonsin upplät deråt i sin. Uti vanliga, icke invecklade fall gjorde Palmfelt fullt opp sin pligt; men för öfverloppsgerningar hade hans lugna väsende aldrig någon böjelse. När pligterna råkade i kollision med hvarandra, tillät han sitt förstånd resonnera deröfver, väga skäl mot skäl samt utvälja det handlingssätt, hvilket för tillfället tycktes lämpligast. Tanken på ett sådant fritt, allt beräknande val kunde aldrig sjelfmant hos Gripenberg uppstå. Han var en *känslans* man och känslan för det rätta hans rättesnöre, hans ledstjerna, hans pol. Män af denna natur äro i hvardagliga fall — och till dessa räkna de oftast äfven de svåraste — vissare på sin sak än alla andra. De hafva ju intet val; således kan intet resonnement komma i fråga. De ledas, drifvas oemotståndligt af denna pligtens ytterligt stegrade instinkt, som eger äfven det gemensamt med geniet, att den mången gång är grekomen en galenskap och judomen en förargelse. Hvilken endast *förståndig* karl skulle t. ex. ej genast finna, att ett sådant handlingssätt som Gripenbergs efter slaget vid Lappo blott kan anstå en tok, en fantast? Ehuru dödssjuk och vanmäktig af rödsot, aflades han dock om att kunna följa med den framryckande hären. Adlercreutz, som den tiden ännu var hans vän och värderade honom högt, besvor Gripenberg att lemna sig efter för att gifva sig någon hvila och sköta sin ytterligt angripna helsa. Sjelfva Klingspors sälläderssinne veknade till

den grad, att han ifrigt förenade sina uppmaningar med sin general-adjutants. Att vänners, fränders och öfrige kamraters icke uteblefvo, när det gällde den hotande förlusten af en så allmänt respekterad och afhållen krigare som Gripenberg, behöfver knappt omnämnas. Men hela denna korus af råd, böner och uppmaningar nedtystades af den sjuke genom följande kategoriska förklaring, mot hvars bestämdhet alla argumenter måste stranda: „jag vill, jag skall följa med arméen. Hellre dör jag på en trosskärre, än jag utsätter mig för att tagas af fienden, ifall jag stannar efter de andra.”

Såsom sagdt, så länge en sådan känslans man som general Gripenberg är ense med sig sjelf, har han intet behof af att gå till råds med förståndets heroer. Först då, när den inre enheten är bruten, när *tvekan* är kastad i hans själ, kilar sig en annans beräknande klyftighet lätt in i remnan af den tvehågnes barm. Den genom sin reflexionslösa beslutsamhet eljest oöfvervinnerligt starke afväpnas, göres värnlös medelst okullstötliga argumentationer, hvilka framlägga idel oöfvervinnerliga svårigheter, der den omedelbara känslan dittills såg blott svårigheter, som *borde* öfvervinnas. Sålunda snärjes den i handlingskraft öfverlägsne uti en annans ledband, hvilken förmår visa, att kraftens utöfning medelst handling leder till förderf, och att rådigheten, som följande blott ingifvelserna af sitt eget mod ej väger hindren, farorna, undergången, bör ändtligen gifva vika för de lugnt pröfvande rådslagen. Det var af en sådan inre splittring general Gripenbergs annars så modfulla sinne träffades genom den krossande makten af de underbart invecklade omständigheter, hvilka allt närmare sammandrogo sina snärjande nät, under senare hälften af Mars månad, kring finska arméens befäl och manskap. Så länge finska härens läger hvarje ögonblick varit beredt uppå att bytas till ett slagfält, fann Gripenberg lätt, både då han egde att gifva och taga emot befallningar, utan vidlyftiga föregående rådplägingar, hvar hans rätta plats borde sökas. Det var der, hvarest faran stod närmast och der de djerfvaste ställde sig för att bekämpa henne. Men när lägret skulle bytas till en rådkammare, måste Gripenberg

afstå första rummet i denna åt sådana andar som Palmfelts och Anselme de Giborys. Men äfven då, när han omsider tillät sin inneboende tapperhets höga stämma att sänka sig, kunde hon omöjligt öfverröstas af någon annan än pligtens, som demonstredade, att tider voro komna, då generalen borde tänka på annat än att *slåss*. Om Gripenberg, kufvande den böjelse, i hvars tjänst han kände sig jemngod med de ypperste, gaf vika för andras i mensklighetens namn talande mening, skedde det därför, att han ej var tillräckligt egoist att i hopplös strid följa endast maningen af sin djerfva soldatiska lust, då han ej kunde hembjuda sig ensam till den tillfredsställda lustens offer. Skulle han haft anledning att till envig utmana hela den fiendtliga härens befäl och dymedels kunnat personligen afgöra den affär, som angick alla, hade Gripenbergs *mod* sannolikt haft lika litet invändningar att framlägga deremot som von Döbelns några dagar förut — ehuru visserligen dispositionen för detta genialiska raseri, hvilket på Åland dref den sistnämnde till ett dylikt heroiskt vanvettigt projekt, icke förefanns i Gripenbergs sinne.

De spridda drag till karakteristiken af Gripenbergs inre menniska, hvilka redan ofvanför här och der blifvit utströdda, hafva vi på detta ställe sökt sammanfatta inom en enda ram, på det att de bestämdare måtte framträda för en lättad öfversigt. Vår teckning af den olycklige mannens själsbild torde *tills vidare* komma att adopteras af historien, d. v. s. till dess att en samvetsgrannare och på högre sakkännedom grundad granskning hunnit göra vårt i alla fall allvarliga försök umbärligt. Det väsendtligaste, som hör till kännedomen af general Gripenbergs personlighet torde vi hafva anført. Men äfven några få upplysningar om hans yttre öden böra väl här finna en plats, och vi kunna desto mindre vägra dem en sådan, som de lemna tillfälle att ytterligare relevera några punkter af hvad som bör synas vara hufvudsaken: hans sinnesstämning.

Hans Henrik Gripenberg hörde till detta i vårt land ovanligt högväxta och genom ett ståtligt yttre utmärkta slägte, hvars individer nästan mangrannt under förra seklet egnade sig åt krigsycket. Äfven i serien af de "tjugusju alnar Gripenberg"

under hvilken rubrik man skämtsamt i Åbo en gång presenterade för Gustaf III icke mindre än nio raske officerare af det namnet, var Hans Henrik en Saulus, nära nog hufvudet högre än alla. Hans vetenskapliga bildning uppnådde deremot ej någon högre grad än den, som i allmänhet var tillgänglig för våra inhemska krigare ända till dess, att den högsinnade Sprengtporten uti Savolax' dåvarande ödemarker uttalade sitt skapande: Varde! och bland annat den på framtid oändligt rika, topografiska undervisningsanstalten i Haapaniemi derstädes framträdde. Likväl förtjente Gripenberg ingalunda epithetet af „en rå knekt”, hvarmed diplomaten Björnstjerna i känslan af sin ovedersägeliga öfverlägsenhet i det franska tungomålets behandling äfvensom uti många andra konster behagat hedra honom. Vi våga ej hoppas på läsare, som ifrån grefve Björnstjernas höga ståndpunkt se ned på den menckliga bildningens regioner; kunna således bespara oss den anmärkningen, att den smidigaste volubilitet i fransyskans användning ofta nog höres halka fram på den inre råhetens grofkornigaste grund, medan den skäraste själsförfining stundom lyckas röja sig utan tillhjälp af en enda fransk vaudevilleduplett. Hvad som deremot torde förtjena att närmare påpekas är den omständigheten, att under Gustaf III:s regerings-tid, hvori Gripenberg framlefde sin ungdom och tidigare manna-ålder, råheten i allmänhet ej utgjorde kännetecknet på de *bildade* klasserna, hvarken inom militären eller öfriga sociala förhållanden. Allraminst var fallet sådant bland utmärktare officerare, till hvilkas antal — med eller utan hr grefve Björnstjernas tillåtelse — äfven Gripenberg onekligen hörde. — Han föddes den 14 April 1754 på Karhiniemi kaptens boställe vid Björneborgs regemente, beläget i Hvittis socken. Föräldrarne voro öfverste-löjtnanten och riddaren af Svärdsorden Odert Joh. Gripenberg och dess maka Gustafva Silfversvan. Hans Henrik Gripenberg ingick, efter tidens sed, tidigt i tjenst och hade redan, då 1788 års krig utbröt, hunnit till second-majorsgraden vid Tavastehus infanteri-regemente, för hvars andra bataljon han var chef. Under besagde krig togs hans mannamod i anspråk uti Savolax, hvarest, såsom bekant är, en utmärkt man, d. v.

brigadchefen, sedermera fältmarskalken Stedingk förde befälet. Gripenberg, stadd i sin mannaålders fullaste kraft, kämpade vid hvarje tillfälle, som dertill erbjöds, med dristigt mod såväl under andras kommando som ock stundom på egen hand, hvilket senare var fallet vid Pelgjärwi och Ruskiala, der häftiga träffningar egde rum. Synnerlig uppmärksamhet ådrog han sig dock framförallt genom den envisa ihärdighet, hvarmed han gång efter annan angrep det i strategiskt hänseende på den tiden vigtiga Puumala pass, ehuru lyckan ej krönte hans ansträngningar. Hans dristighet och bemödande rönte ock tillbörligt erkännande. 1789 nämndes han till riddare af Svärdsorden och till öfverstelöjtnant*).

Efter krigets slut befordrades han till öfverste och kvarstannade såsom chef i spetsen för det regemente, med hvilket han så troget och modigt i lägre grader hade delat krigets alla faror och mödor. Öfverste A. B. tecknar i sin ofvan omnämnda skrift med följande ord Gripenberg i hans egenskap af befälhafvare och såsom människa. „Jag kände honom redan från min ungdomstid, och hade tillfälle stundom sällskapa med honom. Han var en allvarlig man, som åtnjöt allmänt förtroende och allas, som kände honom, högaktning. Såsom Regements-Chef var han älskad och vördad af alla sina underlydande, och hade hvad man kallar sitt regemente väl i handen. — Medgifvas måste dock att Gripenberg icke kunde i egenskap af härförare ställas i full bredd med en v. Döbeln, Sandels, Adlercreutz

*) Det torde förtjena anmärkas, att H. H. Gripenberg ej bör förblandas med sin farbror Jacob Carl, hvilken äfven användes och utmärkte sig mycket under samma krig och i samma nejder. Efter von Otters aflägsnande i följd af de förrädiska stämplingar, för hvilka han hade ställt sig i spetsen, kommenderade denne Gripenberg Björneborgs regemente, som gafs sedermera åt öfverste löjtnant J. F. Aminoff, sedan han vid Pirtimäki hedrat sig. Gripenberg hade äfven varit invecklad i Anjala-förbundet, hvarför han i begynnelsen betraktades med missnöjda blickar af sin konung, såsom det klarligen skönjes i dennes brevexling med Stedingk. Men sedan Gripenberg ansträngt sina yttersta krafter att godtgöra sitt fel och, svårt blesserad, med ymnigt blod beseglat sin trohet, ljusnade snart den

och Cronstedt;*) men i afseende på krigsmannamodet kunde han göra det; ty mannen bäfvade icke för någon fara". — Denna åsigt om Gripenberg hafva vi hört bekräftas af flere hans samtida. Hans tapperhet var ej af detta hetsiga slag, som uppsvallar först under stridens tumult. Den var lugn som hela hans väsende och oföränderlig i krig som fred. När det på stora omkastningar rika året 1808 inbröt, och oroliga rykten begynte kringflyga Finland om ett snart förestående fredsbrott, var Gripenberg en af de få, som åhörde uttrycken af andras farhågor — ej med öfvermod — men med lugnaste mod. Han var vid den tiden inrest till Tavastehus. Då han skulle begifva sig derifrån till sitt vanliga hemvist Voipala, tog han afsked af några bland sina vapenbröder med dessa ord: „talar ryktet sanning, så få vi snart tillfälle att åter råkas der, hvarest pligten kallar oss. Vi skola då bjuda till att göra som förr, vår skyldighet". Enligt hvad ett ögonvittne berättat oss, var Gripenbergs blick härvid helt lugn som vanligt; ej den minsta dallring i hans stämma förrådde en oroligare själsrörelse. *Handla hederligt gläder*, var Hans Henrik Gripenbergs valspråk. Hvad skulle han då bekymra sig öfver det snart förestående tillfället att bereda sig den lefnadsglädje han skattade högst af allt?

konungsliga blicken. Bøjelse att misstänka och förfölja låg ej i Gustafs stora själ. Med af segerglädje uppsvallande känsla skref konungen ifrån Borgå d. 17 Juni 1789 till Stedingk, från hvilken han emottagit underrättelsen att denne haft „une petite affaire à Porosalmi“, bland annat: „dites au vieux Gripenberg que tout lui est pardonné. Quand on se bat bien et qu'on se repent de ses fautes, il serait injuste et barbare à moi de m'en souvenir“; och Gustaf förblef sedan Gripenberg städse konungsligt välbevågen. Mätte det svenska folket en gång använda detta sin höghjertade konungs ord på Hans Henrik Gripenbergs af svensk smädelse kränkta minne.

*) Hvad den sistnämnde beträffar, vågar författaren betvifla, att Gripenberg i något hänseende gaf för honom vika. I lynne, mod och själssegenskaper tyckas de hafva varit tvillingsbröder. Endast *lyckan* åstadkom den skillnad dem emellan, som opinionen ännu fasthåller.

Detta tillfälle lät ej länge vänta på sig. Redan om morgonen den 24 Februari var han först bland alla finska chefer i stånd att vid Forsby göra den påträngande fienden „ett ganska tappert motstånd“, såsom Klercker i sin rapport af den 29 i samma månad omförmäler. Gripenberg var då af öfverbefälhafvaren beordrad att förrätta general-adjutants-tjensten. Framhunnen till Tavastehus yrkade han i denna sin egenskap kraftigare än någon derpå, att finska arméen nu borde upphöra med sina retrograda rörelser och gå anfallsvis till väga. Såsom tidigare antyddes, lyckades han öfvertyga den gamle Klercker om lämpligheten af att vid Tavastehus kämpa för hus och hem. Men i den afgörande stunden, då man skulle skrida till verket, stod det finska krigets lumpne Mefistofeles midt ibland de om sitt beslut ense. Förnuft, patriotism, pligt- och hederskänsla talade nu naturligtvis för döfva öron. Klingspor rådde; Gripenberg måste vika.

I afseende å Gripenbergs ställning till Klingspor, säger hr A. B. sålunda: „han var aldrig väl anskrifven hos Fältmarskalken redan för långt förflutna tider sedan, emedan han var en öppen, redbar man och medborgare, som icke alltid gillade dennes åtgärder. Hans krigareförtjenster, skicklighet och tapperhet såsom Brigadchef gjorde honom dock behöflig under krigets lyckligare skiften, hvilka egenskaper han äfven under dess lopp vid många tillfällen effectuerade, motsvarande det förtroende som den vördnadsvärda förmågan, gamla Generalen af Klercker egenade honom, då han, redan innan grefve Klingspor emottog högsta befälet, utnämnde Gripenberg till Chef för tredje brigaden“. Denna förmodan om Klingspors tidiga afvoghet emot Gripenberg, kan författaren hvarken förneka eller bekräfta. Han eger ingen närmare kännedom om detta förhållande. Hvad som grefve C. A. Adlersparre härom upptagit i sin skrift, tyckes emellertid förtjena allt förtroende, emedan det härflutit från en pålitlig och om ämnet väl underrättad hand. Gripenberg berättas nämligen vid ett visst tillfälle hafva lättat sitt hjerta för sin äldste son i följande ordalag: „du vet icke, mitt barn, huru

stor — —*) Klingspor är". Likväl tyckes ej den handling från fältmarskalkens sida, som föranledde dessa bittra expektationer, vara ett uttryck af vrångt sinnelag. Sedan den jemte Klingspor till arméén ankomne general-adjutanten greve G. Löwenhjelm i striden vid Viret**) blifvit tillfångatagen, sökte härens öfverbefälhafvare öfvertala Gripenberg att åter emottaga samma befattning, som vid krigets utbrott hade blifvit honom anförtrödd. Gripenberg afslog dock det smickrande anbudet med bestämdhet, i det han fästade Klingspors uppmärksamhet uppå Adlercreutz' större lämplighet för en sådan funktion, ehuru äfven han af ganska naturliga skäl hade den meriten att vara illa anskrifven hos sin högste chef, för hvilken allt manligt sinnelag och uttryckssätt var en horreur. Gripenbergs vägran bestämdes likväl ej ensamt, kanske ej ens hufvudsakligast, af hans öfvertygelse om sin högsta chefs nedrighet. Han egde en förtjenst, lika sällsynt och aktningsvärd i det närmaste som den att vara i besittning af stora egenskaper: han kände gränserna för sin förmåga och ville ej taga på sitt ansvar förmåtenheten att bortom dessa utsträcka sin verkningskrets. Hvad han deremot visste med sig, att han förmådde uträtta, det åtog han sig lika beredvilligt, som han utförde det käckt äfven under de brydsammaste förhållanden. När hären var stadd på återtåg, anförde Gripenberg oftast efterskaran; forskaran, åter när det gällde att rycka framåt. Hans manér var ej att söka göra sig osynlig för faran. Striden, der hon brann hetast, fann honom städse till hands på den höga hvita gångarn och upphöjd öfver det vanliga måttet af mensklig längd. Så kämpade han d. 24 Febr. vid Forsby; d. 1 April vid Sundby; d. 16 vid Ypperi och Viret; d. 18 vid Siikajoki; d. 24 Juni vid Ny Carleby; d.

*) Ifall en tradition om detta förtroliga samtal, hvilken hunnit äfven till våra öron, ej är galet underrättad, var det utelemnade ordet: *kanalje*.

**) „Vid Yppiu eller Viret pass“ skrifver målaren Adlersparre. Det temmeligen kinesiskt ljudande namnet *Yppiu* är för oss andra ett fullkomligt *terra incognita*. Skulle stället deremot heta Ypperi, vore det ingen svårighet att få reda derpå.

14 Juli vid Lappo; d. 17 Aug. vid Alavo; den 1 och 2 Sept. vid Ruona bro, Kuortane och Salmis. Och ännu den 15 Sept., sedan blodbadet vid Oravais bortspolat hos de fleste andra kraf-ten till ytterligare motstånd, stred och segrade Gripenberg man-ligen vid Kronoby och gamla Carleby, varande sålunda den siste bland hufvudhärens chefer, som stod på ett af den fosterländska jorden erbjudet segerfält. Och en sådan man hafva historiska skriblerer vågat skymfa med tillnamnet: "feg usling, förrädare"! Det är en skam för dessa äreskändare; men äfven en alltför ringa heder för det folk, som ej tvungit dem att stånda den rätt, deras nidningsdåd förtjent hafva.

Sedan vår blick nu ilat, genom krutmoln och stormar, öf-ver general Gripenbergs på mödor och heder, faror och ära så rika bana, återvända vi än en gång till ruinerna af finska ar-méen för att mindre än hittills lemna dem ur sigte, innan de af sitt sista öde förströs åt alla väderstreck. Redan innan upp-lösningen af fiendtlig hand verkställdes, hade denna på mer än ett sätt blifvit förberedd och befordrad genom dem, hvilka på senare tid slösade många ord på — *arméens konsevation*. Återstoden af de halft förblödde Savolaksarene, Österbottens norra bataljon, Wasa regemente, Kajana och Uleåborgs bataljoner jemte ett sexpundigt batteri hade blifvit lösryckt ifrån den re-dan förut så sammanskrumpna hufvudstommen af finska hären vid Torneå. Den 9 Febr. uppbröto dessa trupper under bi-straste köld och framhunno till sin destinationsort, Umeå, samma dag, då Adlercreutz ryckte ned Gustaf Adolf från dess thron. — En väldig skara af den i allmänhet under kriget oändeligen bättre än den finska *konserverade* svenska arméen stod väl i beredskap att i sina slutna leder förstärkande upptaga de finska kamraternes glesnade hopar? Fanns det ännu qvar en gnista af heder, patriotism eller åtminstone af känsla för egen rädd-ning inom svenska nationen och dess regering, kunde ju ej denna nödhjelp i nödens yttersta stund uteblifva. Så spørjer och re-sonnerar ledd af upprörd rättskänsla den, som endast vet, huru oblidkeligt strängt svenskarne bedömt Gripenberg och hans män för det, att de ej läto nedergöra sig till sista man, då det gällde

den egentliga svenska jordens försvar. Ty svårt är att begripa, hvarför detta försvar skulle allenast eller ens hufvudsakligast åligga krigare, hvilka ej voro infödde svenskar. Visserligen hör man i historien omtalas, att Cartaginensare och andra penningestinna folk haft dylika anspråk på de legotrupper, de för klingande valuta köpt bland främlingars fala massor. Men Sverige var dock städse för rikt på hjeltesinne för att vilja, för fattigt på skatter för att kunna kasta uteslutande på andras skuldror skyldigheten att vårda sina egna högsta angelägenheter. Och i alla fall hade finska soldaten visat nogsamt, att det ej låg i dess lynne att låta köpa sig. Aldrig har dessutom något folk trott sig kunna lega andra människors lif och blod för så godt pris till kanonmat som det, för hvilket Sverige på den tiden ansåg sig befogadt att allt vidare disponera om de finska kropparna för att en *gros* eller i detalj levereras åt döden. Vi hafva redan tidigare antydt detta sällsamma förhållande, äfvensom derpå anført några bevis. Här vilja vi ännu tillägga nya, som stödja sig på ett trovärdigt ögonvittnes ojäfbara vittnesbörd. Öfverste A. B. skrifver härom detta: „Den (finska hären) var utsliten och trasig, ty med egna ögon såg jag mängden af soldater med skoplagg, genom hvilkas utslitna sulor och ofvanläder sjelfva fotens naturliga hudbetäckning var synlig. Man sökte väl afhjelpa detta elände medelst lappning af tillgängliga materialier, såsom gamla läder- och klädesbitar etc., men medlet var ganska bräckligt och ephemert. Uti enahanda dåligt skick befunnos kroppsbeklädnads-persedlarne. Tvenne vintrars — och en sommars — kampagners slitning, derunder ingen ny anskaffning skedde, bör kunna gifva begrepp om uti hurudant skick beklädnaden kunde vara vid denna epok af kriget”. Under sådana omständigheter fann man lämpligt att ytterligare bryta sönder denna till spillo gifna härs så väl fysiska som moraliska kraft genom den splittring, hvilken kastade de ofvannämnda spillrorna nedåt Umeå. Det var ej den gamla maximen: *divide ac impera!* man här ville tillämpa. Längtan ej blott efter tillintetgörelse af finska arméen, utan efter sjelfförstöring skulle ej hafva kunnat tillgripa ett ändamålsenligare medel. Ifall man, om

också icke förstärkt de ännu återstående finska krigsskarorna, åtminstone hade lemnat dem tillsammans för att inbördes meddela hvarandra styrka såväl i andelig som lekamlig måtto, kunde en konvention, sådan som den i Seivis ingångna, aldrig komma från något håll i fråga. Detta torde vara en afgjord sak bland alla, hvilka egna ett ögonblicks på full kännedom grundad eftertanke åt detta ämne. Derigenom att man godtyckligt strödde omkring på ett afstånd af 45 svenska mil de ur led ryckta skilda lemmarna af den vid Torneå åtminstone *koncentrerade hären*, bortkastades dessa alla hvar i sin stad åt vanmakt och förvissning. Ifall de fiendtliga generalerne Knorring, Barclay de Tolly, Schuwaloff egt att under krigsministern Araktschejeffs presidium besluta angående lämpligaste sättet för finska arméens upplösning, skulle de knappt kunnat uppgifva en lyckligare plan dertill än den *dislocation*, som af de i Sverige makttegande anbefalldes.

Det föll ej desse in, huruledes det dock skulle hört till saken om också blott för skams skull att med svenska trupper förstärka de af okullstöteligt mod lifvade Savolaksare o. s. v., hvilkas fysiska krafter man ytterligare hade förminskat genom att isolera dem vid Umeå. Tvärtom. Man hade i dessa kritiska stunder, då man visste, att Sverige mer än någonsin hotades af undergång, beredt åt sjelfva Westerbottens regemente, hvilket dock skulle räknas till den Gripenbergska fördelningen, nöjet att förnya bekantskapen med hemmets härd och att njuta af den husliga sällheten bland hustru och barn, vänner och bekanta. Det förlades nämligen beskedligt, liksom hade ingenting passerat och ingenting skulle förestå, på hemnejdernas rotar. De öfriga nordsvenska regementerna hade redan förut föregått med detta vackra idylliskt patriarkaliska exempel till synnerlig uppmuntran för de stackars finska *condottieri*, hvilka redan så länge varit i tillfälle att glömma bort, huru röken såg ut, då den uppsteg från de djupt älskade hemmens härdar och huru en makas, ett eget barns smekningar smakade. — Så utan all förstärkning lemnades likväl ej de söderut beordrade finnarne. De emottogos af en hop sjuke och sårade, som stapplande små-

ningom upp från sina smärtors bäddar bildade den friska kärnan, kring hvilken de norrifrån anryckande trupperna egde att sluta sig för att formera *den andra fördelningen*. Och *qualis grex, talis rex*. Åt den såväl i sina individer som i sin helhet sargade och sönderbrutna truppen gaf man till befälhafvare liksom symboliskt en efter undfångna svåra sår endast halft tillfrisknad man. Det var den vid Alavo nästan dödligt blesserade, annars så modfulle grefve Cronstedt, som nu jemte den ringa återstående hopen af de finska krigare, han förr med lugn taperhet ledt i striderna, skulle ansvara för en, af öfverlägsna fiendtliga krafter och med en djerfhets, hvarpå alla tiders krigshistorie erbjuder endast ytterst få exempel, hotad punkt på Sveriges egen panna. Äfven den kraftigaste menniskovilja stöter på gränser utstakade af naturen, bortom hvilka hon ej förmår tränga. Redan för att neutralisera åverkan af den själ och kropp förlamande kölden skulle det hafva erfordrats till och med vid skötandet af de hvardagliga värf en fullhet af fysisk vigör, som öfverstigit det hvardagliga måttet deraf. Nu begärde man af en krigare, hvars utmärkande drag ej hade varit ett öfvermått af liffullhet äfven under hans helsas kraftigaste dagar, att han utmattad af den brottning med döden, han nyss förut bestått, skulle genomträngas af en sinnets rörlighet sådan som den, hvilken i farans stund plägade springa fram ur Sandels' elastiska själ. Skulle den sistnämnde, i stället för att i Kling-spors och Adlercreutz' sällskap låta bekransa sig af mjuka, vackra Stockholmska qvinnohänder, föredragit att kasta vid Umeå krigets tärningar ur sin oåtkomliga, vana hjeltehand med samma eldiga ifver, hvarmed han i sin ungdom slungade dem uti den första raffellåda han råkade, hade Barclay de Tollys vågspel ofelbart tagit en helt annan vändning. Sandels hade vid Wirta bro visat, att det *omöjliga* var för honom ett tomt ord utan högre betydelse, än han sjelf behagade deråt gifva. Grefve Cronstedt var aldrig och minst vid den här tiden den man, som kunde göra sådant efter. Hans kraft räckte nu knappt till att draga sig sjelf ur spelet, i det han lemnade allt, äfven sina vapenbröder uppe vid polcirkeln i sticket. Vi skola snart se,

att den vid Torneå bortglömda hopens öde nära nog lika mycket afgjordes i Umeå som i Calix.

Bortglömd är verkligen det rätta epitetet för denna till spillo gifna skara. Man erinrade sig henne först då, när det gällde att med förebråelser och hån uppsöka hennes förlorade spår. Så länge hon ännu stod att räddas, visade man sig derom föga angelägen. I Adlercreutz' skrift mot Aminoff förekommer ett högst märkvärdigt ställe, hvilket upplyser derom, att arméens splittring icke var, såsom det kunde tyckas, vållad af en bland dessa strategiska nycker, hvilka under krigets lopp så ofta hade öfverkursat hvarje förnuftig operationsplan och beräkning. Då Savolaksarene och de andre, som jemte dem beordrades nedåt Umeå, tågade af från Torneå, var det ingalunda meningen, att återstoden af arméen skulle blifva qvarliggande derstädes. Sönderstyckningen skulle vara blott ögonblicklig och hade sitt motiv i en ovanligt klar insigt af situationen. Blott derigenom, att planen utfördes endast till hälften, föranledde den förderf på alla håll. Adlercreutz resonnerar angående detta ämne sålunda: „Hvilken som kastar ögonen på chartan skall lätt inse att Torneå aldrig kan blifva Position för en svensk armée när Fienden med öfverlägsen styrka står vid Kiemi och Wasa — nej plan var at efter hand draga Finska arméen til Umeå.” Han tillägger vidare: „men sådant kunde icke verkställas *så fort som vederborts*, och då på vägen emellan Torneå och Umeå var uplagde Artillerie och Utrednings förråder, äfven Flottans förråder m. m. som behöfde betäckas nödgades man i det längsta hålla Trupperne i Torneå och Piteå hälst man icke kunde förmoda Fienden verkligen skulle företaga ett tåg öfver Qvarken” etc.

Med sin vanliga heroiska ärlighet blottar Adlercreutz genom dessa bekännelser sitt bröst, hvari intet svek kunde få rum, utan att besinna, för huru många hugg han dymedelst ställde det samma öppet. Kunde „Torneå aldrig blifva Position för en Svensk armée”, hvi skulle då den finska fastnaglas der under närmare fyra månaders tid? Och framför allt, hvi qvarhöll man henne ännu längre uti en redan eljest så svag position, äfven sedan denna hade blifvit ytterligare försvagad, i och med det-

samma sjelfva arméen försvagades? Räknade man derpå att i längden också på denna sida hafva att göra med en så godmodig fiende som den, hvilken med utsöktaste beredvillighet rättade sig, å den vestra, efter hrr Adlersparres et comp:s alla infall? Adlercreutz sjelf hade bättre än någon varit i tillfälle att upplysa derom, huru föga rådligt det var att vid uppgörandet af kalkylerna allt för högt uppskatta möjligheten af en sådan, i ordets egentliga bemärkelse, *otidig* courtoisie. Eller fann man, att den nödställda belägenheten, hvori de kvarlemnade voro försatta, icke tillät deras borttransporterande, äfven om tåget ej skulle oroas och besväras af någon påträngande fiende? Men i sådant fall hvi vardt man då så häftigt förgrymmad deröfver, att de, hvilkas marsch ingalunda skulle *lättas* genom stöten, en fiendtlig påtryckning ämnade deråt gifva, icke funno företaget mera utförbart derigenom, att svårigheterna mångfördubblats? Och är det väl general Gripenberg, på hvilken ansvaret faller för det, att man ej i tid tänkte på medel att verkställa planen „så fort som vederborts”? Han egde ju blott att verkställa ordres och hade aldrig undandragit sig att göra det, så vidt i hans förmåga stod. Hvarför gåfvos de ej från det 70 mil aflägsna Hernösand, der högkvarteret befann sig, eller från det ännu aflägsnare Stockholm, sätet för högsta makten? Och, hvad som är en hufvudsak, hvarför kunde denna makt icke ens *förmoda* en operation från fiendernas sida, hvilken desse snart nog visade, att de kunde *utföra*? Adlercreutz söker väl en tröst för sina felslagna uträkningar uti sin fixa mening, att Barclay de Tollys tåg öfver Qvarken var „en orimelig expedition.” Men denna demonstrerade sin rimlighet mer än tillräckligt derigenom, att hon lyckades och åstadkom den åsyftade verkan. Men hvad kan väl rättfärdiga Adlercreutz' förmodan, att hon skulle uteblifva? Ryktet derom, att en sådan tillrustades i neijden af Wasa, hade flugit vida omkring, ja, trängt sig fram ända till den bortom fäderneslandets gränser bortvräktade och från dessa utestängda krigarskaran i Torneå. Ett företag, till hvars utförande tiotusen människor skola medverka, kan ingenstädes tillrustas under ena skeppo, och allraminst kan sådant ske un-

der några och trettio graders köld i ett fiendtligt, på förråder utblottadt land, sådant som Österbotten då var det. Regeringen hade dessutom i Wasa de tillgifnaste anhängare, hvilka med högsta lifsfara sökte öfverföra till Sverige nödiga underrättelser. *) Adlercreutz behöfde således ej i detta fall inskränka sig till en löslig förmodan. Han visste eller kunde åtminstone veta, hvad som tusende hade sig ganska väl bekant, att en betydlig fiendtlig styrka låg församlad i Wasa och att en massa af förnödenheter, som tydde på ett företag af vidtomfattande syftning, hopades dersammastädes. Och skulle han haft tid att närmare begrunda dessa järteckens möjliga betydelse för Sverige, hade det väl ej för honom varit ogörligt att förvissa sig till och med om en dit hörande omständighet, hvilken ej var så alldeles allmänt bekant: den nämligen, att ryske befälhafvaren gifvit sig mödan att med all noggrannhet utstaka den genaste väg, hvarpå han kunde leda sin här under det förfärliga isbjörns-tåget till Sveriges kust. **) Men vi veta, att Adlercreutz då för tiden ej kunde egna sina tankar åt dylika för ögonblickets planer mera främmande ämnen. Han glömde bort, att Sveriges fiender närmade sig Åland och redan stod i Wasa och kring Kemelf, samt att hans gamla, trogna vänner försmäktade kringströdda mellan Torneå och Umeå. Sveriges egentliga fiende såg han nu inom Sveriges konungaborg. Hans bästa kund och bundsförvandt var nu Georg Adlersparre vorden. Huru lugnt han numera betraktade sina vapenbröders ställning, öfver hvilken han ej långt förut hade utgjutit bittra tårar, bevisar följande händelse. General Gripenbergs öfver-adjutant hade i något ärende

*) Författaren har varit i tillfälle att höra den ej längesedan affidne gamle brukspatron Wasastjerna på Östermyra sjelf omtala den ifver och djerfhed, hvarmed han utförde de ytterst vådliga uppdrag, han i detta hänseende hade af sin, Gustaf Adolf varmt tillgifna släkt emottagit.

**) Redan Barclay de Tolllys företrädare i befälet, furst Galitzin, hade utsändt först greve Tolstoj och sedermera kosack-majoren Kiseleff jemte en hop utvalda kosacker för att inhemta alla nödiga notiser och bereda de efterkommande väg.

blifvit afsänd till Stockholm. I början af Mars ansåg han sig hafva fullgjort sitt uppdrag och anmälde sig hos Adlercreutz för att erhålla tillstånd att afresa till den ort, dit så väl tjenstpligt som andra nära förbindelser kallade honom tillbaka. Sedan generalen hade åhört detta andragande, mätte han officerarens raska figur från topp till tå och försjönk derefter i djupa tankar, hvilkas tystnad afbröts endast genom följande halfhögt frammumlade monolog: „Raskhet, mannamod, pålitlighet kan bättre behöfvas här än der. En annan må skickas.” Och der-vid skulle det bli: en annan borde afsändas dit, der de egenskaper, hvilka Adlercreutz af gammalt kände och värderade hos Gripenbergs adjutant, icke voro så af nöden som i Stockholm. Men när denne med värma framlade alla de skäl, hvilka manade honom att ju förr dess hellre ställa sig åter vid sin chefs sida, då faran hvarje ögonblick kunde nalkas honom, talade han ej för döfva öron. Adlercreutz' ädla sinne var ej tillstängdt för sådana argument. „Res, res, i Guds namn, dit *Er* pligt kallar *Er*,” utbrast han. Men tydligt hade han dock röjt, att det ej var de angelägenheter, om hvilka han egde att draga försorg vid Torneå, som lågo honom närmast om hjertat.

Emellertid hade general Gripenberg, alltsedan han mottog befälet, gjort sitt bästa till att förvandla sina truppers vistelseort ifrån ett sjukhus till ett soldatläger och deras benämning af armée till något mindre nominell, än den i början var det. I den försvarsskrift, Gripenberg och Palmfelt gemensamt inlemnade till Riksens Ständer*), redogöra författarene i följande ordalag för härens ställning och de åtgärder, befälet vidtog till dess förbättrande. „De härjande sjukdomar, som under en sträng Höstcampagne redan inritat sig ibland de illa försedde, nästan nakna Troupperne, och som genom retraitens svårigheter, hvarunder friske och sjuke kommo att ligga om hvarandra, än ytterligare fått tillfälle att utbreda sin farliga smitta, blefvo efter ankomsten till Torneå af flere sammanstötande orsaker ännu allmännare och mera dödande. Manskaper trängt logeradt och

*) Den var daterad Åbo den 20 Juli 1809.

illa försedt med proviant, som med landets alldeles otillräckliga foror måste afhämtas från Umeå och på än längre håll, samt af sådan orsak aflönt, i brist på fulla portioner in natura, till en del i Contant, som uti en province der föga eller intet var att afåta, icke kunde gifva ersättning för hvad som brast i lifsmedel, fyllde snart sjukhusen, der de under en bristande och otillräcklig sjukvård dels dogo i elände, dels ganska sent och långsamt återhemtade nog krafter att åter kunna blifva tjänstbara. — De få än varande friska måste till större delen sysselsättas med de sjukes skötande; och när härtill lägges, att fouraget, hvars dagliga behof likväl utgjorde öfver 3000 Lisspund Höö, ej fanns en gång för dagen, har man i alt detta en Tafla af den belägenhet, hvori Arméen befann sig då Herr Gen. Maj. Frih. Adlercreutz i Januari månad innevarande år från henne afreste.

I denne ställning fann Högste Befälhafvaren etc. af Klercker nödigt — isynnerhet som stillestånd på obestämd tid, med 4 dagars uppsägning, var träffadt — att förlägga Troupperne rymligare, att tilldela dem full proviant in natura, att skilja de friske från de sjuke, och åt på desse sednares vård, så vidt tillgångarne det medgäfvö, fästa all möjlig uppmärksamhet, och genom Hr kongl. Lif Medici etc. af Bjerkéns nit och rådighet blef jemväl smittan, om icke alldeles häfven, likväl i betydlig måtto minskad. Dessa helsosamma åtgärder, ehuru här officielt tillskrifna den nominelle överbefälhafvaren, tillkomma naturligtvis hufvudsakligast general Gripenberg ensam. Såsom tillägg angående samma ämne vilja vi omnämna en omständighet, som bevisar, med hvilken klokhet och omtänksamhet Gripenberg gick till väga för att motarbeta det onda, hvaraf såväl manskap som befäl hemsöktes. Inseende, att farsotens härjningar i betydlig mon hade befordrats genom den plötsliga öfvergången från våldsamma fatiguer till lika ytterligt stillasittande, anbefalde han att de af trouppen, till det mesta convalescenter från sjukhusen, som kunde stå på benen, skulle alla dagar i små marscher befordras till rörelse i fria luften. Värkan deraf förspor-

des snart och den lilla kvarlevan af finska trouppen började få ett friskare utseende.*)

Gripenberg och Palmfelt omnämna vidare några andra tillgöranden, hvilka, lika högt af nöden påkallade som de förra, likväl medförde betänkligare resultat. Det heter härom: „Till lättande af proviantanskaffningen, blefvo en del troupper förlagde längre ned kring Calix och Luleå och till följe af Kongl. Majestäts Nådiga Ordres de Svenska Regementerna hemförlöfvade. Till fouragebristens afhjelpande reducerades en del trosshästar och större delen af Dragon-Corpsen förlades först kring Piteå och Skefteå samt vidare till Vester-Norrlands län. Men då det kvarblefna antalet hästar ännu befanns öfverstiga fourage-tillgången, måste icke allenast alla trosshästar försändas längre bort och fördelas till utfordring på allmogens hemman, utan ock största delen af Befälets hästar af Krigs-Commissariatet till trosshästar inlösas och på lika sätt efter accord hos allmogen utfordras, hvaremot vid inträffande uppbrott allmogens hästar i stället skulle nyttjas. Arméen blef väl genom allt detta mindre rörlig, och de foror saknade, som vid ett uppbrott i alla fall nödvändigt behöfde från landet uttagas, *men det vidtagna medlet var dock det enda, som visade en möjlighet att bibehålla den anbefalda position vid Torneå.*“ — Betraktade ur ändamålsenlighetens synpunkt, tyckas väl dessa åtgärder hafva varit föga lämpligare än den att afhugga benen på en kropp, emedan inga utvägar förefinnas till anskaffande af behörig beklädnad åt dem, samt att genom surrogat af träben göra denna brist mindre kännbar. Men nöden erkänner ingen annan lag än sin egen; och då den orimliga positionen vid Torneå måste bibehållas *quand même*, kunde det endast ske genom att vidtaga de orimligaste arrangementer.

*) Denna notis är meddelad i en Relation om Convent i Kalix, författad af d. v. öfveradjutanten hos general Gripenberg, n. m. landshöfdingen Gustaf Langenskiöld, hos hvilken författaren står i förbindelse för en mängd af de vigtigaste dokumenter, han varit i tillfälle att begagna: såsom Aminoffs, Gripenbergs och Palmfels försvarskrifter; Adlercreutz' svar m. m.

Emedan nyssberörda omständigheter äro af högsta vikt vid besvarandet af frågan, huruvida en skyndsam reträtt från Torneå var möjlig för de finska trupperna, meddela vi ytterligare här-om några upplysningar, hemtade ur ett dokument, särdeles lämpadt att sprida ljus öfver åtskilliga hittills förbisedda punkter, som stå i närmaste sammanhang med den i Seivis ingångna konventionen. *) Hvad vi gå att anföra, torde dessutom bevisa, att Gripenberg gjorde endast det, som ej stod i hans förmåga att underlåta, då han beröfvade sin redan eljest nog förlamade armée alla de medel, genom hvilka en sådan kan blifva rörligare: kavalleri och dragare för trossen och artilleriet. Vi afskrifva stället i det närmaste ordagrant. Det var landshöfdinge-embetets officiella rapport om omöjligheten att anskaffa fourage, som förmådde general-befälet att afsända allt kavalleri till Vester-Norrlands län. Man var tvungen att inskränka sig till den obetydliga del deraf, hvilken ansågs alldeles outhärlig till brefposter och ordonnanser.

Af samma orsak minskades äfven tross- och artillerihästarnes antal. Mängden af dessa var under fatigue och svåra marscher så illa medfaren, att man ej kunde hoppas stor nytta af dem. De blefvo därför bortsålda, men dock till någon del ersatta af bättre hästar, hvilka kronan upphandlade af officerare vid brigaderne, som genom generalordres anmodades att för fouragebristen mot ett visst betingadt pris, à 30 r:dr b:co, sälja sina hästar till kronan. Härigenom erhöll väl kronan bättre tross- och artillerihästar, men en stor del af arméens officerare blefvo ock dymedelst tvungne att afsitta. Antalet af de odug-

*) Denna skrift har till titel: „Conventionen vid Calix med dertill hörande omständigheter, utdragen ur allmänna Journalen öfver Fälttåget åren 1808 och 1809, förd af brigadchefen för den vid Finska arméen commenderade Fältmätnings-Fördelningen.“ Vi hafva i våra händer en afskrift af de i kongl. krigsarkivet förvarade originaldokumenterna, hvars riktighet är bestyrkt af arkivarien major Paul Grice samt blifvit oss benäget meddelad af en vördnadsvärd veteran, qvarstående ännu ifrån den forna finska arméens tider, statsrådet Claes Gripenberg, generalens broder.

liga hästarna öfversteg i alla fall vida de uppköpta officershästarnas. Men äfven dessa senare, så få de än voro, kunde ej erhålla föda vid brigaderne, utan måste genom landshöfdinge-embetets försorg bortackorderas till utfodring hos allmogen i Öfver-Torneå och Kalix socknar, på 6 à 8 mils afstånd ifrån Torneå stad. Artillerihästarne voro likväl alla samlade i Korpenkylä by af Carl Gustafs socken, på fyra mils afstånd från nyssnämnda ort.*)

Sålunda sönderbruten i alla sina innersta fogningar, såväl till personal som material, nåddes finska arméen af den kris, hvaraf hennes totala upplösning bereddes. Man tror sig se i dessa ruiner af den här, hvilken endast några månader tidigare stod beredd till hvarje strid och i trotsigt slutna leder, icke mer ett af organiskt samband förenadt helt, utan endast ur allt sammanhang lösryckta massor, som af störtfloden blifvit sållade öfver en öde rymd. Försöket att gifva en klar och bestämd öfversigt af ett kaos måste väl alltid blifva ett misslyckadt. Stödjande oss på uppgifter af en, om någon, väl underrättad man **), skola vi dock påpeka de hufvudgrupper, i hvilka finska härens fragmenter presentera sig för blicken.

- 1:o Högqvarteret i Torneå stad.
- 2:o Andra och tredje brigaderne dersammastädes samt i de närmaste å svenska sidan belägna socknarna.
- 3:o Första brigaden i och omkring Piteå stad, på 20 mils afstånd ifrån Torneå.
- 4:o Fjerde brigaden i och omkring Umeå och Skellefteå, ungef. på 45 mils afstånd från Torneå.
- 5:o Fältartilleriet i Luleå, aflägsset 15 mil från högqvarteret.
- 6:o Westerbottens regemente, förlagdt på sina rotar.

*) Upprepningen af några, redan genom Gripenbergs och Palmfelts förklaringar kända omständigheter, har ej kunnat undvikas. Åskådligheten och detaljkännedomen hafva dock, hoppas vi, ej så litet vunnit genom de senast resumerade uppgifterna.

**) Hr statsrådet Claes Gripenberg.

-2193 Stunden var nu kommen, som skulle afgöra, huruvida dessa skingrade hopar borde „samlas till sina fäder” eller sprida sig än mer för att återse de kojor i fäderneslandet, af hvilka de flesta ej hade sett en skymt, sedan de drogo ut i kriget. Qvållens mörker hade redan inbrutit den 18 Mars, då befälhafvaren öfver den fiendtliga arméen lät tillkännagifva, att den vapenhvila, med fyra dygns uppsägningstid, som under flera månader hade bundit de stridande, lupit till ända. Den 23 om morgonen kl. 5 skulle fiendtligheterna lössläppas ånyo.

Denne befälhafvare var ej nu mer den eldige hjälten Kamenski. Han hade tills vidare fullbordat sitt verk: drifvit bort Finlands försvarare ur Finland. Så länge det gällde att endast kämpa i öppen strid, att storma fram utan att se farorna, att bryta ned alla hinder, som sökte att spärra till vägen, hade han varit på sin plats. Under polcirkeln och förändrade förhållanden måste en annan metod följas. Ryssland, lika rikt på personer, användbara för hvarje olika situation, som på materiella tillgångar, fann äfven nu den rätta mannen. Det var den fintbildade, kloktberäknande general-adjutanten grefve Schuvaloff. *Fortiter in re, leniter in verbis* tycktes vara hans valspråk. Något synnerligen lysande krigarrykte har han annars ej varit i tillfälle att omgifva sig med. Men under sina operationer mot lemningarna af finska arméen åtföljdes han af en lycka, hvilken man i stort plägade beundra hos den store Pompejus: den att på stridernas fält upplöcka de skördar, andra hade derstädes nedermejat. Hvarken Kamenski eller någon annan af dennes stridbare medbröder i befälet hafva någonsin på slagfälten åsamkat sina finska motkämpar så mycken ofärd som den hermafroditiska — skulle vi nästan våga säga, för att uttrycka den fina vekhet, som var ett utmärkande drag hos den ädle grefven — general-adjutanten Schuvaloff. Ej blott finska härens fullkomliga upplösning vid Kalix var hans verk. Äfven den nobeltsinnade öfverste Furumark föll med en ej ringa hop af sina återstående vapenbröder i de af Schuvaloff utlaggda giller. Vid hans sida stod dessutom nu en man, honom sjelf ännu vida öfverlägsen äfven i de egenskaper, af hvilka grefven mest kunde berömma

sig. Det var den blanktslipade fransmannen Anselme de Gibory: en man af bara hufvud och med en talande tunga i detta, hvilken var hvass som hundrade svärd och kunde göra än flera slöa. Denne vid ryska arméen hospiterande främling tycktes vara en arftagare i rakt nedstigande led af den till högsta grad af virtuositet under Ludvig XIV utbildade franska diplomaten, hvori „den store konungens” vapen funno sin verksammaste och inflytelsesrikaste bundsförvandt. Slughetens gåfva hade hos general Gripenberg kunnat vara vida mer utbildad, än den verkligen var i den bottenärliga mannen; hon skulle dock svärigen hafva undgått att förbryllas af fransmannens honungsljufliga svada.

Hvad den materiela styrka beträffar, hvilken Schuvaloff egde till sin disposition, så torde dess verkliga belopp numera svärigen kunna på siffran bestämmas. Gripenberg uppgifver den hafva stigit „enligt sedermera inlupna säkra underrättelser till 7 å 8000 man”.*) Detta tal torde dock vara något, ehuru ej mycket för högt tilltaget. Adlercreutz deremot säger sig „af våre egne officerare, som efter kapitulationen hemtågade igenom och förbi Ryska truppen” hafva erhållit „försäkran att General Schuvaloffs corps icke var öfver 3000 eller högst 3500 man”. Denna uppgift sjunker enligt all sannolikhet icke så litet under verkliga förhållandet, ehuru vi för ingen del betvifla, att Adlercreutz verkligen erhöll sådana försäkringar. Ryssland, olikt äfven deruti det dåvarande Sverige, visste, hvad det ville och egde mer än nog af medel att sätta sin vilja i verket. En af dess allra bestämdaste afsigter för ögonblicket var att, sedan det numera hade hela Finland uti sin hand, äfven få landets infödda här i sitt våld. En fortsatt kamp från dennas sida gaf kriget på detta håll nästan ett sken af inbördes krig uppå en tid, då Rysslands monark hade i sin presumerade egenskap af Finlands storfurst sammankallat landets ständer till landtdagen i Borgå för att derstädes såsom laglig öfverhet hyllas af dessa. Detta sken måste

*) Denna uppgift förekommer i Gripenbergs skrift till Rikets Ständer. I den krigskonselj, som föregick kapitulationen, lär han ansett den fiendtliga styrkan uppgå till 6 å 7000 man.

på hvad sätt som helst och ju förr dess hellre släckas. Det var Rysslands öryggeliga beslut. Knorring nekade sig den äran och nöjet att intåga såsom segervinnare i Stockholm. Barclay de Tolly vek med oförrättadt ärende tillbaka från Umeå. Men Schuvaloff stod fast vid sin plan att hemförlofva de finska truperna. Han troddes ega *carte blanche* att bevilja hvilka fordringar som helst, blott de kunde rymmas inom den Popiliikrets, som var dragen kring finska arméens upplösning.

Men man kände för väl genom tjugu föregående striders erfarenhet den finska befälhafvarens trofasta mod för att inbilla sig, att sötman af m:r Anselme de Giborys ord skulle förleda, eller ett tomt hot, bakom hvilket ej låg tillräcklig kraft att deråt gifva eftertryck, skulle skrämma honom till eftergifvenhet. För att åstadkomma den åsyftade verkan hade man utan tvifvel ej försummat att till grefve Schuvaloffs disposition ställa en styrka, tillräcklig att göra den starkares rätt gällande och respekterad. De ordres, den ryske befälhafvaren hade emottagit, hörde till de mest kategoriska, krigshistorien känner. „Han borde anfalla den fiendtliga korpsen och slå densamma i grund, taga magasinerna och sedermera så skyndsamt som möjligt rycka till Umeå och förena sig med Barclay de Tolly”. Det hette vidare: „inga ursäkter tagas i öfvervägande och alla hinder måste Ni besegra för att icke sedermera blifva ställd till ansvar”.)

Man behöfde ej vara en så fin hofman, som grefve Schuvaloff var det, för att finna detta språk klart. Men med de „vid pass 4000 man”, hvilka den ryske tecknaren af det finska kriget förmodar hafva utgjort generalens styrka, torde han näppeligen hafva ansetts vuxen att utföra de mäktiga ting, som åsyftades emot de finska veteranerne, i huru eländigt tillstånd man än visste, att desse sig befunno. Också beräknar samme författare Schuvaloffs kår med de till denne tågande förstärkningar, kort efter konventionen, till icke mindre än 10,000 man; hvilken summa i sanning förutsätter en sällsam generationsförmåga hos de ursprungliga 4000 männen. En så rask produktivitet är

*) Grefve Araktschejeffs befallning af d. 2 Mars.

man ej van att vänta uti polarregionerna.*) Och visst är åtminstone, att hos de under Gripenbergs befäl stående trupperna ingen sådan alstringskraft spordes.

Om det ej är så lätt att bestämdt uträkna beloppet af den anfallande styrkan, blir det väl än svårare att fullkomligt noggrannt uppgifva deras antal, på hvilka Gripenberg kunde räkna vid försvaret. Den opålitlighet, när det gäller mindre detaljer, som i allmänhet vidlåder de flesta statistiska kalkyler**), möter oss i mer än vanlig grad redan, då fråga är om att bestämma totalsumman af det manskap, som stod under Gripenbergs befäl. Än större blir svårigheten att redogöra för de kroppar, hvilka kunde räknas till de vapenföra, då det gällde att rycka ut till strid. Det kan ej förtänkas segraren, om han för att öka meriten af sin bedrift tog till hjälp alla möjliga siffror, som behörigen *grupperade* — om det är oss tillåtet att begagna ett uttryck af en stor kalkylator,***) hvars uträkningar dock stundom slagit något felt — kunde medverka till ett glänsande resultat;

*) Att uppgifterna före kapitulationen lydde helt annorlunda, intygar äfven general Aminoff. Med större naiveté, än man af honom kunnat vänta, anför han nämligen, att „enligt kejserl. Ryska befälets egen uppgift“ utgjorde de tvänne fiendtliga kårer, af hvilka Gripenberg hotades, „emellan 16 och 20,000 man“. Adlercreutz genmäler deremot, icke utan skäl: „huruvida detta är rätta sättet att bedöma en fiendes verkliga styrka lemnar jag till hvarje militärs granskning“. — Det bör dock anmärkas, att krigsministern greve Araktschejeff, då han ville lugna Schuvaloffs bekymmer öfver svårigheten att anskaffa proviant åt den kår, med hvilken han skulle operera, säger, att blott 4 eller 5000 man voro bestämde till det företag, generalen egde att leda. Men det är ock lika säkert, att den Uleåborgska kåren under Tutschkoff, Schuvaloffs närmaste företrädare, beräknades i början af Januari månad 1809 till 11,358 man, och den hade ej blifvit väsendtligen förminskad till den tiden, då stilleståndet uppsades.

**) Vi syfta här närmast på den omständigheten, att hvarje statistisk beräkning, hvari en mängd uppgifter ingår, uttrycker ej mer, när hon uppgöres, den närvarande stundens förhållande; hennes sanning måste äfven i bästa möjliga fall vara en förgången.

***) Thiers.

och äfven om siffror gäller i de flesta dylika fall det gamla ordet: *scripta manent*. De utplånas ej så lätt, när de en gång blifvit upptagna på nationernas meritförteckning. Lika litet förunderligt, ehuru mindre försvarligt är det, att skribenter, hvilka på förhand taga för afgjort, att Gripenberg var „en feg usling och en förrädare” söka styrka för sin tro i och ur de fiendtliga uppgifterna. Der passionen för ordet, och smädelser anser sig för fullgodt bevis, talar förnuftet ett obegripeligt språk, och sjelfva besväret att klifva upp på en fiendes stundom skrytsamma rapporter för att visa sig i sin lögnaktighets fulla längd måste synas såsom en öfverraskande öfverloppsgerning. Det blir ju i alla fall dervid, att Gripenbergs *verkliga* styrka, då den nedlade gevär, bestod af 7000 man — äfven om ingen annan någonsin skulle hafva hittat på att förut påstå det. *) Hvad hjälper det att påminna t. ex. derom, att hela Westerbottens regemente, ända till den sista trosskusken, låg på sina rotar, och att deraf troligen ej en enda man gaf sig i Schuvaloffs våld? Samma regementes hela personal kommer dock att i eviga tider paradera på rullorna, som upptaga de fångnes antal. Det är en illusion för ljuf, att man någonsin skulle kunna slita sig ur dess förtrollning. Hvad båtar det att omtala, huruledes

*) Såsom prof på tillförlitligheten af deras resonnementer, hvilka, icke åtnöjande sig med att blott *påstå*, nedlåta sig att ingå i någon bevisning af ämnet, vilja vi taga ett exempel ur den i alla afseenden utmärktaste och noggrannaste bland de författare, hvilka så frikostigt förstärkt Gripenbergs glesnade leder. Sedan denne omtalat, att „Gripenbergs rapport, hvilken tryckt finnes intagen i samlingen af officiella underrättelser från arméen, uppger att afdelningen icke utgjorde mer än 2000 man“, säger han, att grefve Schuvaloff i sin rapport äfven vidrör de 1600 sjuka, dem han besegrat. Derefter utropas triumferande: „Men om redan af sjuka befanns att antal, som nära nog närmar sig hela den numerära styrka, af hvilken, enligt de svenska författarene, afdelningen skolat bestå, skulle väl denna icke uppgått till mera än 2000 man?“ Författaren har i Gripenbergs rapport blott förbisett de två obetydliga orden: *under gevär*; men huru underbart lättar ej denna lilla elidering hans beräkningar!

t. ex. en bland det Björneborgska regementets bataljoner, hvilken under den förlidne sommarens strider hade räknat kring sin fana närmare 600 krigare, sammansmultit, då den stod vid Kalix, till föga mer än 130 man; och flera bland de öfriga skarorna i nära nog samma proportion? För att lyckas uti att sammanfösa den tillbörliga massan af besegrade förfar man ungefär såsom Temistokles vid uppbyggandet af de Atheniensiska murarna. Liksom han i detta ändamål hopade de dödas boningar på de lefvandes, kastar man siffror, betecknande döda och döende, på siffror, åt hvilka lifvet ännu gaf någon betydelse.

General Gripenbergs vana var hvarken att ljuga sjelf eller gifva sitt namn åt andras lögner. Man torde således föga äfventyra att bedragas, om man tager hans uppgifter till rättesnöre för sitt omdöme angående ifrågavarande sak. Att han ville härom säga sanningen, kan ej betviflas. Men kunde han det i allo? Vår fråga gäller hufvudsakligast den punkten i hans framställning, som angår gränsskilnaden mellan de tillfrisknades antal och de sjukas. Hvem skulle väl, då han erinrar sig, att största delen af de finska trupperna hade legat neder, slagna med sjukdom, och att deras tillfrisknande först nyhigen begynt skrida framåt, åtaga sig uppdragningen af en demarkationslinie emellan skugornas område och de fullt lifbegåfvades? En konvalescent hade väl kunnat sträfva med svigtande knän för att fatta i geväret, då kan hörde trummans manande dån. Men var detta ett säkert tecken, att han ock kunnat under oafbruten kamp fortsätta tåget i en köld, som öfversteg 30 grader? Han hade möjligen kunnat det, ifall han uppehölls af hoppet att hunnen fram till målet få digna ned vid den kjas dörr, inom hvilken han föddes. Men att visa sig redobogen till öfvermenskliga ansträngningar endast under den sannolika utsigten att förr eller senare falla ett färdigt rof för Norrlands ulfvar och korpar, det är dock något mer, än man af en friboren man anständigssvis kan begära. Och likväl fanns disposition dertill i rikt mått uti den finska hären. Ett ögonvittne, öfverste A. B., uttalar lugnt och allvarligt sin djupa öfvertygelse härom med följande ord: „Hade General Gripenberg, vid väckelsen om Konventionens underhand-

ling, deruppå svarat med larmtrummornas dån, så hade arméen med förnöjdt sinne och friskt mod hastat med vapen i hand, att strida till sista man, hvilken kamp icke hade blifvit långvarig." Mera kan man af menniskor ej begära. Men är det väl en psykologisk möjlighet, att en man, som har den äran att anförä sådana trupper, kan vara „en feg usling, en förrädare?"

Gripenbergs berättelse om härens materiella tillstånd, då vapenhvilan uppsades, innehåller detta:

„Fienden hade de sednaste veckorna betydligt förstärkt sig vid Kemi; och jag, huru mycket var jag icke, *sedan retraiten inom Sveriges gräns*, försvagad! *). Antalet af sjuke besteg sig utom de, ännu i Umeå kvarliggande till 1800 man; och från de vid conventionens afslutande påräkneliga friska 2000 eller 1968 man måste jag ännu afdraga utom Trosskuskarne (så vida Arméen ej ägde flere friska än 76 på stat) äfven Trossbetäckningarne, hvilkas nödvändighet till oordningars hindrande, och till förekommande deraf att allmogens hästar skulle såsom redan flere resor skett, — bortföras, erfarenheten nog samt visat. Den återstående styrkan på stället utgjorde således knappast 1500 man under Gevär, Magazinerna, nästan toma, innehöllo enligt Utrednings-Intendenten Herr Kammar-Rådet Nybergs uppgift, proviant endast för 20 dagar, och denna Proviant låg i Skellefteå, Piteå, Luleå och Råneå. De Magaziner vi haft i Torneå och Calix, hade redan hunnit i det mesta tömmas. Med denna lilla styrka, med dessa svaga resourcer skulle nu en öfverlägsen fiende afslås, eller en retraite anträdas, som i fall den ock af inga andra hinder varit försvårad, dock oupphörligen skulle blifvit det af fiendens påträngande, i synnerhet som Arméen icke var i det goda stånd att hon kunde verkställa långa och stränga marcher".

Denna Gripenbergs teckning af situationen smickrar henne visserligen ej, men den öfverdrifver ej heller afsigtligt hennes

*) Det förtjenar kanske anmärkas, att Gripenberg ogillat de med fienden afslutade konventioner. Man tillskrifver hans häröfver rjörda missnöje den köld, hvilken redan före katastrofen vid Kalix hade lägrat sig mellan honom och Adlercreutz.

svårigheter — så stora redan i och för sig sjelfva, att de ej medelst tillkonstlad beskuggning behöfde releveras. Uppgifterna syfta åt en juridiskt sträng bevisning. De underläggas hela Svea rikets ompröfning. De rädas ej för att konfronteras med flera tusen ögon- och öronvittnens intyg. Om de göra anspråk uppå att tros, är det därför, att de anse sig vara fullt trovärdiga. Den, som ögon har att se, kan här skåda rätta förhållandet. Blott fördomen, smädelystnaden, blindare än sjelfva kärleken, kunna här se intet annat än 7000 fega uslingar bortschackrade af en ärelös landsförrädare.

Men så svår än situationen må hafva varit, var den dock ifrån den 18 till den 21 Mars ännu klar och enkel för en befälhafvare, som ej kände någon annan måttstock för sitt handlingssätt än den af *pligten* utmätta. Ingen tvedrägt slapp in i hans manliga själ. Han visste, hvad han *borde*. Det var honom nog. Han behöfde ej gå till råds med någon annan än sitt samvete. Handlingen måste blifva ett osvikligt uttryck af detta hans vetande. Äfven de bland Gripenbergs tadtare, som mildast bedömt hans handlingssätt vid Torneå, hafva trott sig finna deri svaghet, obeslutsamhet, brist på ett orubbeligt sinne. För vår del beundra vi obetingadt den omtänksamhet och energi, generalen utvecklade efter uppsägningen af vapenhvilan — så länge han ännu var ense med sig sjelf, om det han *borde* göra, d. v. s. till den 21 Mars. Han afsände ögonblickligen en lugn och värdig rapport till högste befälhafvaren derom, att stilleståndet upphört.*) Westerbottens regemente erhöll ordres att så fort ske kunde samlas i Luleå. Det var „till största delen oexerceradt, oöfveradt och obeklädt“; och måste därför sammandragas på en ort, ur hvars förråder det kunde uttaga beväring och der det skulle i vapnens handtering inöfvas. Sålunda borde det blifva af någon nytta under fortgången af fördelningens reträtt, ehuru

*) Såsom det synes af ett dokument, hvilket vi längre fram gå att meddela, gaf Klercker i anledning af de från Gripenberg inläpna underrättelserna ordres derom, att hjälp skulle afgå från den till Umeå bortkastade kåren. Jfr majoren och öfveradjutanten C. W. Brusins „Embets-Memorial“ af d. 24 Martii 1809.

på detta regemente för den första rupturen ingen räkning kunde göras. Till nyssnämnda ort och till Piteå afsändes kommissariatet med det, som af förråderna ännu fanns öfrigt uti Torneå. De sjukas transporter ingick förorsakade mycket bryderi och bekymmer. Endast till detta ändamål skulle det hafva erfordrats omkring 300 hästar, äfven om fem eller sex af dessa olyckliga kroppar blifvit vrakta på hvarje lass. Men hvar taga denna mängd dragare i ett folkfattigt och nu mer än någonsin utblottadt land? *) Det var dessutom barbariskt att ur hettan, hvarvid de eländige sjuklingarne voro vande i kojorna, rycka ut dem i den förfärliga kölden; ehuru det ej heller var så alldeles meniskt att qvarlemnna dem utan all vård och skötsel i fiendens våld. Enligt en notis, den vi funnit uti en redan omnämnd skrift**), tyckes man hafva gått härutinnan en lika mycket af nöden som af omtanke föreskrifven medelväg: „Af de sjuke flyttades ej andra, än sådana, som voro i det närmaste tillfrisknade, men behöfde endast tid att återhemta sina krafter, innan de kunde blifva tjenstgörande“. Denna princip gällde väl egentligen undanflyttningen af dem, som lågo på det i Räneå anlagda sjukhuset. Men den tyckes äfven i öfrigt hafva blifvit tillämpad. Enligt ryska uppgifter fann fienden efter finarnes reträtt från Torneå derstädes ett par hundra sjuke qvarlemnade.

General Gripenberg hade nämligen af flera skäl ansett sig böra öfvergifva sin i och omkring denna stad dittills intagna ställning. Äfven han hyste samma åsigt, som Adlercreutz sedermera erkände såsom den rätta: att positionen vid Torneå icke kunde souteneras. Gripenberg fann densamma „mycket för vidsträckt, att om vintern, då till öfverflöd densamma lätt kunde kringgås“, försvaras af en så ringa styrka, som den, hvil-

*) På användningen af renar tyckes man icke varit betänkt. Också egnade dessa sig troligen föga till transporter af ifrågavarande slag och voro dessutom svåra att anskaffa, äfven de, vid ett så hastigt uppbrott som det nu förestående.

**) Conventionen vid Calix etc. utdragen ur Allm. Journalen öfver fälttåget åren 1808 och 1809 etc.

ken han här förmådde uppställa, sedan „de kring Torneå förlagda 2:dra och 3:dje brigaderne genom detacheringar och dödvoro alltför mycket försvagade. Och då af alla fiendens företag säkert stod att sluta att han ämnade agera offensivt, ansågs nödigt att välja en annan mera passande position“. Med skarp och säker blick utvalde Gripenberg denna. Det var Kalix. Dit skulle andra och tredje brigaderna draga sig vesterut för att derstädes sammanstöta med den första, som fått befallning att hasta mot nordn. Arrangementet med Westerbottens regemente omnämndes redan. Alla mått och steg blefvo vidtagna med bestämdhet och utfördes raskt. Redan den 20 voro brigaderna sammandragna i sina kvarter samt anträdde derifrån marschen åt Kalix. Under alla dessa bestyr glömde Gripenberg ej, enligt hvad han sjelf berättar, att låta förstöra de kanonslupar, som lågo infrusne vid Seskarön, för att de ej skulle falla i fiendens händer.

Ända dittills hade general Gripenberg fullgjort allt, hvad man af en omtänksam, rådig och driftig befälhafvare kunde begära. Kom så olycksdagen, den 21 Mars. Med den kom underrättelsen, att Gustaf Adolf ej mer var Sveriges kung; att Sverige icke hade någon konung mera. Han hade dragit finska hären till förderfvets brant, mot hvilken han skred jemte denna. Nu hade han stupat i bråddjupet, af olyckan vidgadt vid hans fot. I sitt fall drog han med sig „sina trogna Finnar“, såsom han ännu i sitt fängelse på Gripsholm benämnde dem, med konungsligt ädelmod bortglömmande, att det dock var den ypperste bland de finska krigarene, han främst hade att tacka för ett herberge i samma slott, som under lika förhållanden fordom lika gästfritt upplåtit sig turvis åt Erik XIV och åt hans mördare och broder.

Myndigheterna för dagen i Stockholm hade dock icke funnit lämpligt att om den timade thronhvälfningen meddela någon underrättelse åt befälhafvande generalen. Man ansåg honom utan tvifvel alltför *konungsk*. Men lagmannen Ekorn, „som förvaltade en del af Landshöfdinge-Embetet i Westerbottens Norra del,“ hade man ansett värd att erhålla förtroende deraf. Detsamma

hade varit fallet med brigadcheferne och andra befälhafvare, som lydde under general Gripenberg. Redan det mysteriösa sättet, hvarpå notisen kommunicerades, tydde på en regering utgången ur och fostrad af en konspiration. Några rader tryckta på ett papper, som påminner om dem, medelst hvilka Helsingfors underrättas om roligheter, som väntar dess befolkning en vacker afton i Tölö, voro utan allt vehikel inneslutna under privata personers sigill. De befordrades likväl med extrapost till lägret. Ehuru de finnas omtryckta i en nyligen utkommen skrift, anse vi oss äfven här böra meddela det olycksbringande dokumentet, som prydes med det då för tiden sedvanliga: *Cum Gratia et Privilegio S:ae R:ae Maj:tis*; hvilken fras, så dystert parodisk på detta ställe, gör ett eget intryck, när man erinrar sig den trångbröstade ängslighet, hvarmed alla tryckpressens alster under Gustaf Adolfs regering öfvervakades. Plakatet lyder:

„Vi Carl med Guds Nåde, Sveriges, Göthes och Wendes Arf-Furste etc. etc. etc. Hertig af Södermanland, Storamiral etc. etc. Göre veterligt: At sedan genom inträffade händelser Hans Kongl. Maj:t blifvit utur ständsatt at vårda Rikets angelägne ärender, hafve Wi, såsom den närmaste och enda Fullmyndiga Ättelägg af den Kongl. *Familjen*, funnit Oss föranlåten at tils vidare, i egenskap af Riks-Föreståndare, antaga Riksstyrelsen, den Vi med den Högstes bistånd skola föra så, at Riket må återvinna invärtas och utvärtas lugn, samt Handel och Näringar deras länge aftynade lif; varande Wår oryggeliga föresats, sedan Vi lagdt början till förenämnde grund, at med Riksens Ständer öfverlägga om de öfriga mått och steg som skola bereda Svenska folkets framtida välfärd. Vi bjude och befalle fördenskull härmed samtelige Rikets invånare, Krigsmakten till Lands och Vatten samt Embetsmän af alla *grader*, at visa Oss den tro och lydnad, som vårt rena uppsåt och deras eget väl i närvarande tid oinskränkt fordrar; Befallandes Eder samt- och synnerligen uti Gud den Alsmäktiges hägn och beskydd synnerligen Nådeligen. Stockholms Slott den 13 Mars 1809.

CARL.

C. Lagerbring.

Stockholm, tryckt i Kongl. Tryckeriet, 1809⁴.

I en tid, då allt ramlade, kunde väl en kungörelse om den offentliga ställningen icke heller vara annat än sväfvande

och obestämd. Måhända utöfvade ock ofvanstående proklamation på mängden af *svenska* sinnen den åsyftade lugnande och hugneliga verkan. Men att man ej deraf hoppades en dylik effekt inom spillrorna af den finska arméen, synes klarligen redan deraf, att man ej vågade anförtro sin rikskunniga hemlighet direkt åt hennes chef, utan insmög den nerifrån, ej annorlunda än en insurgent-anförare eller en fiende, som velat locka och tubba till förräderi emot den lagliga öfverheten, skulle hafva gjort det. Ehuru Adlercreutz funnit sig föranlåten att ställa sig i spetsen för helt andra skaror och operationer, än de varit, dem han dittills ärofullt ledt, hade han dock ej hunnit glömma ännu, att den trofastaste tillgifvenhet för Gustaf Adolf lefde och rörde sig i det innersta af de finska krigarenes själ. *)

De, som hittills skrifvit i Sverige om konventionen i Seewis, hafva alla — med eller utan afsigt — täflat med hvarandra icke om att förstå, utan att missförstå de innersta motiver, af hvilka denna egentligast föranleddes. Om det likväl gifves en punkt dervid, som företrädesvis blifvit förbisedd eller origtigt uppfattad, så är det onekligen verkningarna, åstadkomna genom underrättelsen om Gustaf Adolfs störtande. Och det har knappt kunnat vara annorlunda. De, hvilka i ämnet utlät sig, voro militärer, som naturligtvis hufvudsakligast, för att icke säga utslutande, fasthöllo den med deras yrke och sätt att betrakta tingen öfverensstämmande sidan af saken: den militäriska. Det psykologiska eller rent menskliga elementet, som så mäktigt gjorde sig gällande i de handlande personerna, hade deremot för de om dessa skrifvande endast en ganska underordnad betydelse.

*) Ett af de vackraste uttryck för denna sinnesstämning finnes i von Döbelns korta, eldiga rapport till konungen, nedskrifven under sjelfva segerglädjen efter Kauhajokis strider. Den slutas med följande ord: „Inneslutandes mig och Andra Brigaden uti Eders Kongl. Maj:ts nåd, med helig försäkran att hvarje blodsdroppa skall af oss uppoffras till E. K. Maj:ts höga tjänst — Fäderneslandets frälsning — Stridsvapnens ära — ty sådant är vårt Ord — Lösen — och Fältrop!!!“ — Döbeln hade samma dag, den 10 Augusti, emottagit tillkännagifvelsen om sin den 30 Juli skedda utnämning till riddare af Svärds-Orden med stora korset.

delse. Hvilken vigt kunde t. ex. de finske krigarenes längtan efter hemmet, sina familjer, återseendet af sitt fosterland hafva för män, som uppoffrat hem, släkt, fädernejord för att i ärofull landsflykt förtära främmande bröd? Då de sjelfve våldsamt kufvat den menckliga känsla, som rört sig äfven i deras egna bröst, hvi skulle väl andras eftergifvenhet för samma känsla tala till desses förmon inför de stränge domarene, som afsagt sig *sin*? Men om författarene icke *ville* erkänna giltigheten af dylika bevekelsegrunder hos sina landsmän vid Kalix, *kunde* de än mindre erkänna befogenheten af ett handlingssätt, som funnit sina motiver i tillgifvenheten för en konung, på hvars person och helgd upproret burit fräcka händer. De hade, så vidt det på dem berodde, sanktionerat rättmätigheten af det mot Gustaf Adolf begångna våldet, då de egnat sin tjenst och sitt lif åt de, på ruinerna af hans thron grundade förhållandena. Rättslös syntes dem således den mening, hvilken ansåg samma svärd, som afhuggit banden, hvarmed de finska krigarene voro fästade vid sin konung, äfven hafva löst desse från förbindelsen att ännu ytterligare uppoffra sig för det otacksamma Sverige. Samma författare nedskrefvo eller åtminstone offentliggjorde dessutom sina minnen från det finska kriget under en period, som föga uppmuntrade expektioner till deras forna, biltoge konungs förmon. De styrdes nu af en furste, hvilken dref den misstänksamhet, som vidlåder alla grundläggare af nya dynastier, till en ytterlighet, icke så litet aflägsen från det område, der ädelmodets och hjertesinnets upphör. Äfven om ett halfförbleknadt ungdomsminne hade tillhviskat desse skriftställare, att tider funnits, då också de ej blott sade högt, utan äfven kände djupt, att de kämpade icke endast för fäderneslandet, utan äfven för en — konung, som var ingen annan än Gustaf IV Adolf, skulle de bjudit tystnad åt de numera otidiga andehviskningarna. Dessa skulle ju hafva ljudit likt gengångares nattliga rop i den nya dagens solsken.

Min individuella öfvertygelse är emellertid den, att tillgifvenheten för konungen hade knutit sig fast i de finska krigarenes själ med så djupa, starka rötter, att ej ens olyckans

stormar, som annars så ofta upplösa allt, kunnat ännu då upprifva dem. Skulle Gustaf Adolf, undsluppen sina förföljare, kastat sig i den finska arméens armar, om också såsom en utblottad, hjälpbehöfvande flykting och förklarat, att han i hennes trofasta vård nedlade sin krona, sin familj, sitt lif, hade han icke väddat till henne förgäfves, så olycklig hon än var själf. Det var ej skottar, färdiga att sälja bort sin furste åt den mestbudande, han skulle träffat bland Lapplands isiga berg;*) utan finska män, redobogne att slåss till sista man, ej blott mot sina dittillsvarande fiender, utan ock mot svenskar, om än själfva Adlercreutz gått i spetsen för desse. Sådan är min tro. Må det vara mig tillåtet att egna ett flyktigt blad åt teckningen af en furste, som genom det han gjorde och det han underlät, genom sina yppersta egenskaper och sina sämsta, bidrog att kasta Finland på nya banor, mot nya öden; och som, då han maktlös dignade ned från sin thron, fulländade den under hans maktfullkomlighets tid förberedda förstörelsen af den sista finska hären. *Denne* Gustaf Adolf hörer visserligen ej till min själs fursteideal. De några få drag, jag här kan lemna till hans bild, skola dock göras med den opartiskhet, hvarmed allt det, som är för all tid förbi, bör behandlas; men dock äfven med den värma, som väckes af en furstes minne, hvilken menade bättre med Finlands folk än någon annan, hvilken hade burit spiran öfver våra fäder.

Tiden, då Gustaf Adolf först blef kallad kung, var för honom ingalunda en glädjens. Den bistraste skugga föll mörk deröfver, och ohyggligare än själfva skuggan var skenet, som blixtrade genom henne: det kom från en slagtarknif, lyftad af den brutalaste bland alla lönmördare, och från lamporna, tända öfver en maskradbals nattliga orgier. Den svenska konungathronen luktade konungablod, och konungamanteln purpur förslog ej att gömma fläckarna efter det, som blifvit så nyss stänkt deröfver. Det utgjutna blodet var ej blott en konungs, det var

*) Syftar på den skottska arméens nedriga förstegring af den till henne flyende Carl I.

tillika en faders. Sådana barndomsintryck utplånas aldrig ur hvilken själ som helst, och allra minst ur en så allvarligt stämd, som Gustaf Adolfs redan ifrån begynnelsen varit det. Åt honom såväl såsom furste som människa hade man gifvit en välgkost för lifvet, den han ej förmådde smälta. Jag har aldrig hört sägas, att någon sett honom någonsin le eller gråta, och det skulle förundra mig, om han dertill erbjudit tillfälle. De sorgligaste företeelser liksom de roligaste hade för hans uppfattning förlorat deras distinktiva betydelse; och han väckte ömsom harm, ömsom bestörtning genom den åtminstone skenbara känslolöshet, hvarmed han åhörde olycksbud, hvilka man menade hade bordt uppskaka hans innersta*). Sensationerna, väckta af de olyckor, hvilka i förtid gjorde Gustaf Adolf till kung, förhärdade honom mot känslor, som bordt framkallas af tilldragelser bebadande, att han i förtid skulle störta ned från thronen. Så länge likväl icke mer än vanliga pröfningar hemsökte honom, draperade sig det djupa allvaret öfver hans sinne höfviskt, såsom den djupa sorgdräkten kläder en människa, som går i sorg efter någon, den hon älskat. Först då, när han med en jättes trotsiga öfvermod samkat kring sig missöden, för stora att kunna bäras äfven af den väldigaste kraft, först då bytte sig det konungsliga allvaret i en dysterhet, som ej mera lånade sina färger från en aldrig tillsluten graf, utan från ett djup, långt nedanom dennas: från vansinnets hemska gårdar.

En adertonårig yngling**) tillträdde han utöfningen af sin konungsliga myndighet. En eller annan prins har väl måhända

*) Så är det t. ex. bekant, att han afspisade en person, hvilken hade att anmäla en lika vigtig som brydsam tilldragelse, med den kuriösa frågan: „har Ni någonsin sett professor B. i Åbo dansa?“ Den psykolog, som förmår utreda, genom hvilken *associatio idearum* konungen råkade ut för en så sällsam kombination, har dermed lyckast lösa en af de förunderligaste gåtor, någonsin kan honom föreläggas.

**) Enligt det tillägg till Gustaf III:s ursprungliga testamente, som frampressades under 1788 års krig genom den oro, förrädiska stämplingar ifrån håll, dädan konungen minst *velat* förvänta dylika,

utsatts för dennas alla frestelser lika sedligt ren som den unge Gustaf Adolf. Men ingen har i detta hänseende bättre bestått profvet än han, så länge han af den konungsliga värdigheten uppmanades att upprätthålla äfven den moraliska. Åtminstone i *detta* hänseende fyllde han det kolossala mått, hans oupphinneliga förebild, Carl XII, hade uppställt; och han gjorde det på ett *menskligare* sätt än sjelfva den höga modellen. Gustaf Adolfs konungalif är den strängaste kritik öfver allt det, man bittrast tadlat i Gustaf den tredjes. Af ett sinne företrädesvis vändt åt tingens dystraste skuggsidor kan man ej vänta, att det skulle utveckla *lysande* egenskaper. Den produktiva kraft, dessa förutsätta och som i så förundransvärd grad och omfång förefanns hos företrädaren, hade kastat om uti Gustaf Adolfs själ till en konservativ, en motståndskraft, hvilken icke såsom den förra behöfver blifva krönt af framgången för att synas konungsligt stor. Hon är i och för sig sjelf nog för sin ära, äfven om hon i olik strid skulle brytas, krossas i följd af sin oböjlighet. Hon förmår ej upplyfta den nation, i hvars konung hon bor, men hon mäktar stundom genomtränga denna med en förvånande styrka att ärofullt duka under, der intet annat val förefinnes. Det svenska folket ledde dock i bevis, att Gustaf Adolfs kraft ej var ens af den art att kunna ingjuta den alltoppoffrande känslan af undergångens ovanskliga herrlighet.

Men om beskaffenheten af hans negerande kraft ej räckte till att åstadkomma verkningar, som tillkomma blott den positiva, förslog hon dock att ställa honom oändligt högt, der hans vilja ej hade behof af att skapa yttre medel omkring sig för att stånda upprätt: der det var för honom tillräckligt att betala med sin egen person den dyrköpta lusten att visa sig såsom konung och man. Den störste dramatiska skald skulle ej kunna

hade kastat i hans själ. Detta märkvärdiga tillägg bevisar ögonskenligen, att Gustaf ansåg vådan af ett barns oerfarenhet, hvilket skulle lemnas åt sig sjelft, mindre betänklig än en endast för mycket pröfvad klokhets ingifvelser hos den person, som var ämnad att i egenskap af förmyndare läppja någon tid maktens sötma. Tillägget är dateradt d. 1 Juni 1789.

på ett effektfullare sätt framföra sin hufvudhjelte på scenen än det, hvarpå Gustaf Adolf, stående ännu på gränsen mellan gossens ålder och ynglingens, producerade sin konungsliga manlighet för världen och dess historia. Ehuru manad af sitt hjertas första, rena, innerliga kärlek, ehuru hysande den osvikligaste respekt för konvenansens hofmannafordringar, vardt han döf för hjertats röster och trampade konvenansens reglemente under fötterna med en dristighet, som kunnat skaka grundvalen för hans thron — då redan, när han trodde sig förmärka, att ur ett främmande hofs fordringar skyttade begäret att göra intrång på det för honom framför allt annat heliga området af svensk sed och svensk lag. När Gustaf Adolf af kärlek för Sverige öfvergaf sin sköna, älskeliga och älskade brud, anade han ej, att den tid skulle komma, då samma Sverige, befarande skeppsbrott, skulle utkora honom och hela hans släkt till en Jonas, fördömd att utkastas åt hafvets rofgiriga vågor. Men skulle han ock annat det, hade han dock ej *kunnat* handla annorlunda, än samvete och konungapligt honom bjödo. Aldrig utstakade de *möjliga* följderna mindre för någon menniska den norm, hvarefter hennes handlingar egde att rätta sig, än de gjorde det för Gustaf Adolf. — Emellertid kunde det tyckas, som skulle han uttalat sina bistraste kommande ödens *varde!* i den stund, han vägrade att infinna sig vid den förlofningsakt, till hvilken han kallades af tidehvarfvets mäktigaste och stoltaste personlighet. En rysk storfurstinna vid svenska konungens sida hade väl gjort det finska kriget ännu mera osannolikt, än det syntes under de förhållanden, som egde rum vid dess utbrott. Men politikens kombinationer äro dock oberäknliga för den borgerliga familjekänslans hvardagliga uppfattning af tingen. Ingen mensklig skarp-sinnighet torde således förmå utgrunda, huruvida det ofvanberörda högsta uttrycket af Gustaf Adolfs konservativa lynne åsamkade honom sjelf och hans land sviter, hvilka han med en vid det ifrågavarande tillfället ådagalagd större eftergifvenhet för omständigheternas kraf kunnat möjligen förebygga. Mindre tveklaktigt deremot är det, att samma egenskap hos konungen i allmänhet och särdeles under hans första regeringsår utöfvade

det helsosammaste inflytande på landets förkofran. Det var ej honom gifvet att skapa nya former för samhällslifvets rörelse. Men han upprätthöll med trogen och samvetsgrann hand allt, hvad han ansåg förtjena hägn af den högsta makten, och han såg med glädje det goda, som sjelfsådt spirade opp ur lagom-hägnad mark. Så bibehölls och stärktes den ordning i det ekle-siastika befordringsväsendet, hvilket under Gustaf III:s sista tider och den hertigligt-Reuterholmska perioden mäktigt hade reagerat emot de lättfärdiga, frivola missbruk, som förut skanda-löst förorenade den svenska kyrkans helgedomar. Den prestvän-lige Matthias Rosenblads fromma bemödanden i detta hänseende tolkade värdigt konungens vilja och buro frukt i välsignelse. Måhända senterades dessa landsfaderliga omsorger djupast af det företrädesvis religiöst stämda finska folket. Då det såg sig skyddadt på en sida af sitt andeliga lif, der det var ömtå-ligast och lättast kränkt, ökades dess tillgifvenhet för sin unge konung, uti hvars allvarliga väsende det med stor tillfredsstäl-lelse varnade ett uttryck af sin egen sinnesstämning. Äfven för det finska folkets lekamliga välstånd, hvilket i alla tider hade, ännu mer än dess oåtkomligare andliga intressen, lemnats till sköfving åt roflystnadens och krigets härjningar, sörjdes nu med ett dittills aldrig i detta land spordt nit. Härutinnan røjde Gustaf Adolf en förtjenst, som hos en regent står närmast den allra största: den, att då han ej eger nog snille och skarpsin-nighet att öppna nya banor åt någonting bättre än det för stun-den varande, tillåta åtminstone folket sjelft åt sig bryta sådana. Så länge freden varade, visade sig Gustaf Adolfs konservatism sällan eller aldrig beröfvad den elasticitet, som gifver efter för det allmänna vettets klart framställda fordringar. En sådan karakter hade hans regeringssätt åtminstone i Finland. Ett ädelt bevis härpå framträder framför allt i bevågenheten, hvar-med han omfattade Finska Hushållningssällskapet, hvilket date-rade sin upprinnelse från den dag, då Gustaf Adolf fyllde såsom menniska sitt nittonde, såsom sjelfregerande konung sitt första år: den 1 Nov. 1797. Denna association framstår vid dess uppkomst såsom i sitt slag ett fenomen utan like uti våra häf-

der; och detta ej blott i afseende å dess syften och nytta bringande verkningar *). Man anser i allmänhet Gustaf Adolf hafva varit en mot all intelligens fiendligt sinnad monark, och att vetenskapsmännernas ingripande i de medborgerliga förhållandena framförallt varit honom en styggelse. Likaså har man hos den finska lärdomen trott sig finna ett ytterst ringa mått af praktisk användbarhet för det allmänna lifvets värf. Men, otroligt och dock sannt! det visade sig i verkligheten, att de högsta representerne af finsk intellektuel kultur med oerhörd ifver sökte öfversätta sitt vetande till allmänt gagneliga företag, och att den ljusskygge konungen med innerligt välbehag hägnade, understödde, uppmuntrade sina finske lärdes praktiska sträfvanden. Och hvilka män hade ej vårt lands vetande på den tiden förstått att uppställa såsom sina högsta målsmän! På den finska högskolans lärostolar sutto ju en Porthan och Calonius; en Tengström och Franzén; en Gadolin och Hällström och så många andra bredvid och ej långt under desse vetandets och intelligensens högste koryféer. Det fanns då knappt någon akademisk plats, som ej fylldes af en, i ett eller annat afseende mindre vanlig personlighet. Gerna medgifves: det var ej Gustaf Adolfs förtjenst att desse utmärkte vetenskapsmän existerade under hans regering. Förtjensten häraf tillhörde främst en glad nyck af naturen, som roat sig med att göra en intellektuel äring *öfver medelmåttan* möjlig; och dernäst den vårliga, upplifvande, solskensstrålande anden af Gustaf III:s regering, hvilken oemotståndligt drog fram till ljuset allt, hvari lif kunde sättas. Men äfven Gustaf Adolfs merit uti ifrågavarande fall kan dock ej förnekas. Han använde med samvetsgrannaste urval de dugligaste ämnen, han förefann. En befordran, sådan som den, hvarigenom den andefattige Haartman upphöjdes till universitetets prokansler — endast för att regeringsmakten skulle kunna visa, att den ej lät truga på sig den snillrike Gadolin — förblef utan motstycke i Finland under Gustaf Adolfs tider. Det lugna, från braskande

*) Hushållningssällskapet baserade all sin verksamhet ytterst på folkundervisningens lika humana som solida grund.

och frondeurs-lusta främmande väsende, som rådde vid den finska akademien, aflägsnade derifrån det konungsliga misstroendet, hvaraf beklagligtvis det lifligare och mera lyriska Upsala hem-söktes. I Åbo nedlät sig konungen ej till störande ingrepp i det akademiska lifvets stilla gång och till lumpet krig, förflyttadt inom tonernas immateriela områden. Och äfven om han någon gång ansåg sig icke kunna underlåta att här uppträda störande i litteraturens tempelgårdar, visade han sig dock äfven vid sådana tillfällen upphöjd öfver all okonungslig *rancune*. Indragningen af det i Åbo utgifna Literaturbladet hindrade konungen ej att ganska kort tid derefter befordra den författare, hvars artikel funnits misshaglig, till den högsta plats, han inom sitt fädernesland kunde uppnå. Jac. Tengström flyttades från den teologiska profession, han innehade, på Finlands äldsta biskopsstol. Af svårare näpst hade ju en literatör kunnat drabbas *).

*) Läsaren behagade erinra sig, att vi här blott ordat om Gustaf Adolfs förhållande såsom Finlands regent. Det är oss ej obekant, att han i Sverige mer än en gång rycktes hän af sitt dystra lynne och tidsförhållanden, af hvilka hans inbillning uppskakades, till att i befordringsväg och äfven annars följa andra principer än de, vi ansett hafva ledt honom i detta land. Men om han också ej ansåg sig vara sig skyldig eller berättigad att anförtro statens embeten åt en Adlersparre, en Järta o. s. v., sedan de yfdes öfver att hylla åsigter, hvilka konungen trodde oförenliga med samhällets välfärd, känna vi dock intet exempel derpå, att han låtit hänföra sig till någon positiv personlig förföljelse. Gagneligare äfven för honom sjelf hade det visserligen varit, om han funnit lämpligt att på fredlig väg tillfredsställa desse herrars fåfänglighet och sålunda undvikit att drifva dem på konspirationens slippriga bana, för hvilken deras utomordentliga feghet åtminstone ej kvalificerade dem; när de fingo skyla sig med en flik af makten, visade de sig i det hela vara lika *konungska* som andra. Den utmärkte general Armfelts tillbakasettande hafva vi med tillbörligt ogillande redan tidigare omnämnt. Den infaller dock under ett stadium af Gustaf Adolfs regering, då han allt mer omtöcknades af den förvillelse, i hvars mörker han ruser emot förderfvet. — Benj. Höijers tvänne gånger gjorda, fåfänga försök att bana sig väg till akademiska lärostolar

Sådana djupa, koncentrerade naturer som Gustaf Adolfs fullgöra hvad de anse vara sin mission, utan anspråk på, liksom utan hopp om tacksamhet. Men så långt kan väl *menniskan* i dem svårigen dock tillbakaträngas, att ej en ilning af mensklig glädje skulle hugsvala dem, då de ofvan om ruinerna af sitt hela lifs fåfänga sträfvanden varsna en skynt af erkännande och något bevis derpå, att ej *all* deras möda spilldes förgäfves. En sådan ljusblink glimmande jemte midnattssolens vid Auras stränder ur det program, hvarmed den på lagens och vetandets fasta grundval sig stödjande kolossen Calonius kastade med andlig hjeltekraft den finska vetenskapens och de finska sånggudinnornas sista afskedshelsning hän till deras konungslige beskyddare, hvilken, borttryckt af sitt *Fatum*, snart nog ej förmådde skydda ens sig sjelf. En dylik strimma flöt ock öfver Kallavesis isar ur landshöfdingen Wibellii odödligt herrliga bref af den 14 April 1808, hvari han tolkade lagen, såsom han förstod den, och som slutades med dessa djupt gripande ord: „Mitt åliggande är, att bibehålla lugn och freda hvar och en under lagarne, och det skall jag af alla krafter som en redlig man vaka före, tills jag det ej mera förmår, då medvetandet af uppfyllda pligter skall följa mig till olyckan, tiggarekojan eller grafven; och min, under några och trettio års embetsförvaltning, förslitna och uttrötade varelse, på ålderdomens dagar af bekymmer och sorger nedtryckt, åtminstone icke med förbannelse gå af skådeplatsen?”. — Skönare har det rent menskliga, det medborgerliga modet ej återstrålats från en spetsgård af fiendtliga bajonetter än det, som lyste ur Calonii rektorsprogram och Wibellii skrifvelse. Och ehuru det gerna medgifves, att en så höghjertad segrare som kejsar Alexander ej var egnad att nederböja själarne ens hos sina fiender, kan det dock icke heller bestridas, att en ko-

i Åbo kunde väl åberopas såsom vederläggning af vår åsigt angående den respekt för högre skicklighet, Gustaf Adolf ådagalade vid befordringar inom det finska universitetet. Men dels hörde Höljer till de misshagliga upsaliensiska magistrarne, dels hade han, då han röntessa motgångar, ännu icke hunnit svinga sig opp till den eminenta ståndpunkt, han sedermera intog inom vetandets regioner.

nung, uti hvars tjenst kunskapernas och den borgerliga förvaltningens representanter tänkte och handlade så som vi sett ännu då, när lyckan vändt deras furste ryggen, icke kan hafva verkat så deprimerande på sinnena och varit så oförmögen att väcka en trofast tillgifvenhet, som man vanligen velat taga det för afgjort.

Vi vilja dock ej förneka, att, om än en upphöjdare sinnesstämning icke var någonting sällspordt på samhällets högsta spetsar, på dettas yta likväl äfven rikligt ogräs frodades i vissa sferer. Men också dettas växtlighet befordrades af lugnet, som rådde öfver landet och den okränkbara trygghet, hvaraf en hvar hägnades, så länge han ej offentligen hade brutit emot och med staten och dess chef. Gömd under detta den publika ordningens säkra skal, kunde dock en kaotisk oordning vegetera eller i lönndom försätta sig i oroligaste rörelse. Ordensvurmeriet, som i följd af de förunderliga kontraster, i hvilka ett djupt gripet samhällslif söker att begripa sig sjelft och finna sitt adekvataste uttryck, hade krupit fram redan på nattsidan af sjelfva Gustaf III:s soliga dagar, fann märkvärdigt nog sin mest mystiska adept uti en man, utgången ur Savolaks öde trakter. *) Derefter styrde finnen Gustaf Adolf Reuterholm Sverige och dess regent med ledband, väfda i frimureriets allra innersta dunkel. Naturligtvis resignerade ej desse, det hemlighetsfulla vetandets öfversteprester på den imaginära herrlighet, som af de mystiska ceremoniernas pomp och ståt dem bereddes, fastän den reella

*) Vi tillåta oss begagna detta tillfälle till att uppmana den eller dem, som möjligen kunde lemna några närmare upplysningar än de hittills tillgängliga om denne vår, så ofta omtalade, men så litet kände och i alla fall i sitt slag märkvärdige landsman, att icke undandraga offentligheten resultaten af sina forskningar angående Björnram. Synnerligen rikhaltiga kunna väl i alla fall dessa notiser om en så inåt vänd menniskas yttre omständigheter icke blifva. Men äfven detta lilla borde med tacksamhet emottagas såsom bidrag till den djupa finska andens utvecklingshistoria. Vi hafva antagit Savolaks såsom Björnrams födelsebygd efter en uppgift, den vi någonstädes sett tryckt, men äro dock ej ens säkra om denna uppgifts pålitlighet.

maktens insignier rycktes ur deras händer. Tvärtom. Man försänkte sig med större ifver än någonsin i svalget af den njutning, dessa själsorgier erbjödo, sökande deri ersättning för den i verkligheten förlorade makten och inflytelsen. Och äfven de, som aldrig betydt någonting i klara dagsljuset, stego vid de svärmande facklornas skimmer från grad till grad, från herrlighet till herrlighet, eller ifrån intet till en sådan. Sålunda vände man under en lek, som såg ut såsom det högtidligaste allvar, opp och ner på allt det, som utanför de invigdes cirklar egde bestånd. Personer, som i den yttre verlden hade att befalla öfver ingenting, uppklefvo inom de utvaldes kretsar till mäktiga stor betydelse och insöpo lusten att icke med ordensdrägten bortlägga de anspråk, hvilka omöjligen rymdes inom de snäva uniformer, i hvilka de i det verkliga lifvet voro inklämde. Och jemte det de hade vant sig att med osynlig makt regera öfver viljor, som voro dem platt ingen lydnad skyldiga, glömde de efterhand att böja sitt eget godtycke under den bestående statens majestät i dess högre eller lägre, men alltid vördnad bjudande yttringar. Konungen sjelf var kanske på fullt allvar mera mystiskt stämd än någon bland hans i mysteriernas labyrinth braskande undersåtare. Men just därför, att han tog saken allvarligare än de andra alla, kände han också intet behof af att upptända sitt nit vid „brödernes” sprakande, högfärdiga lusteldar. Han stod isolerad uti sin mystik liksom i så mycket annat. Hvad kunde väl också han, som grubblande forskade efter sanningens källa i Uppenbaresebokens heliga djup, hafva gemensamt med de profana finska kabbalisterne? De kändes på ingendera sidan vid hvarandra. De sistnämndes själsförvandt, hertig Carl, låg vida närmare deras hjertan. Också lefver ännu i människornas sinnen den tro, att dessa underjordiska kommunikationer icke förblifvit utan alla verkningar ofvan jord. Jag känner derom ingenting med full visshet och kan äfven därför ej här tillåta mig angående de antydda mystiska inflytelserna något bestämdt omdöme. Men jag är dock långt ifrån att räkna dessa fenomen till de hugneligare företeelserna under Gustaf Adolfs regering öfver detta land. Allmänt bekant är det för

Anmälan.

Under den tidrymd af mer än fyra decennier *Fredr. Cygnaeus* såsom skriftställare, skald, lärare och vältalare verkade i vårt fädernesland, utvecklade han en efter våra förhållanden ovanligt stor literär produktivitet, hvars alster ligga spridda i en mängd olika böcker, broschyrer m. m. eller ock, ehuru till ett ringare antal, ännu befinna sig i manuskript bland den bortgångne författarens efterlemnade vittra qvarlåtenskap. En ordnad och så vidt möjligt är fullständig upplaga af *Fredr. Cygnaei* samlade arbeten måste dock anses komma att utgöra ett viktigt och värdefullt bidrag till Finlands nationalliteratur. Äfven för den nu bortgångne författaren af dessa verk var det i lifstiden en kär förhoppning, att hans arbeten en gång skulle i en sålunda samlad upplaga hembjudas den fosterländska allmänheten, och behedrade han i sådan afsigt upprepade gånger under sina sista lefnadsår samt ännu på dödsbädden undertecknade med uppdraget att redigera och utgifva en fullständig edition af hans samlade arbeten.

Ehuru nogsamt inseende vanskligheten af ett sådant företags ekonomiska sidor, hafva vi dock, öfvertygade om detsammias betydelse i literärt hänseende samt af vördnad för den bortgångne patriotens yttersta önskan, icke velat undandraga oss det ärofulla uppdraget samt skrida nu till dess förverkligande, i det vi härmedelst inbjuda den fosterländska allmänheten till en subskription på en fullständig upplaga af

FREDR. CYGNÆI SAMLADE ARBETEN.

Enligt vår utstakade plan kommer denna upplaga att, så vidt författarens efterlemnade skrifter möjliggöra sådant, *fullständigt* upptaga allt, hvad *Cygnaeus* på svenska språket producerat och som kan anses förtjent af att intaga en plats i hans samlade arbeten. Detta verk — till omfånget ett af de största literära arbeten, som i detta land sett dagen — kommer att omfatta trenne afdelningar: 1:o *Historiska arbeten*; 2:o *Litteraturhistoriska och Blandade arbeten* samt 3:o *Poetiska arbeten*, hvilka serier utgifvas vid sidan af hvarandra i häften af 5 ark samt i det format och den typografiska utstyrsel, som detta nu utkomna första häfte utvisar. Hvarje afdelning kommer att

omfatta ett olika antal band. Men hvarje bands sista häfte följa titelblad och innehållsförteckning för bandet. En utförlig lefnadsteckning af Fredr. Cygnaeus åtföljer slutbandet, som kommer att prydas af den bortgångnes porträtt.

Vid det grannlaga värfvet att redigera Cygnaei arbeten skall bemödandet blifva att dervid förfara med tillbörlig pietet för författarens uttryckssätt och tankegång. De förändringar i skriftsättet, som i vissa fall befinnas vara absolut nödvändiga, skola verkställas med varsam hand. Den vexlande ortografin i Cygnaei under en lång tidrymd utgifna arbeten återföres till en nyare tids, utan att dock det modernaste skriftsättets alla bestämningar ansetts lämpliga att här iakttagas.

Utgifningen skall fortgå regelbundet, dock så att icke flera än omkring tio häften årligen lemna trycket, hvarför det icke bör blifva alltför betungande äfven för den mindre bemedlade att med sitt bibliotek införlifva detta arbete. Subskriptionspriset är beräknadt så lågt som möjligt eller till 1 mark 25 penni per häfte.

Samlingens omfång kan ännu icke med bestämdhet angifvas, men torde komma att kunna inrymmas i 40 à 50 häften.

Subskription, som är bindande för hela verket, emottages hos alla bokhandlare i landet.

Helsingfors i December 1881.

G. W. Edlund,

Förläggare

E. Nervander,

Redaktör

af

Fredr. Cygnaei Samlade Arbeten.

FREDR. CYGNÆUS.

SAMLADE ARBETEN.

HISTORISKA ARBETEN.

FÖRSTA BANDET.

4.

HELSINGFORS,
G. W. EDLUND'S FÖRLAG.
1882.

Pris: 1 *My.* 25 *74*

Hittills utkomna delar af verket:
Historiska arbeten. I. 1-4 häft.
Literaturhistoriska och blandade arbeten. I. 1 häft.

HELSINGFORS,
Hufvudstadsbladets tryckeri

1882.

öfrigt, hvarest de hade etablerat sina hemlighetsfulla centralverkstäder.

Bland Torneås snödrifvor må man i alla fall ej söka dem. Den terrängen var ej gjord att uppbära dessa fantastiska tempel, i hvilka „solriddarne” och „riddarne af svärdet eller af rosenkorset”*) roade sig med att dyrka sig sjelfva och att låta en tygellös inbillning, kosmopolitiskt omfamnande hela världen, bränna bort sambandet, hvilket knöt medborgaren vid sitt fosterland och dess konung. Tänkessättet hos den finska härens såväl befäl som manskap var ett troget uttryck af det finska folkets eget allmänna tänkesätt; och hvad var väl denna här om ej folket sjelft i sammandrag? Man vet och erkänner nu, det man ingalunda gaf sig min af att veta den tiden, Sverige ännu ansåg det vara både beqvämast och hederligast att vältra hela bördan af sin moraliska skuld på det tillspillogifna Finlands skuldror**): att, om det ock i flera hänseenden *kunnat* vara bättre i Finland under Gustaf Adolfs regering än det var, det dock på långt när ej var så uselt beskaffadt åtminstone med sinnesstämningen, som man i Sverige i första glädjen öfver att hafva blifvit Finland qvitt ville låta påskina. Äfven nu skall man af ganska naturliga skäl ej låta gälla såsom någon synnerlig merit hos det finska

*) Jfr: Revolutionnaires mystiques, i Louis Blancs: Histoire de la Revolution Française: Tome 2, pag. 81. etc.

**) Bland de mångfaldiga exempel, som kunde citeras på denna den svenska egoismens medgörliga tendens, vilja vi här åberopa ett enda taget ur en skrift tryckt i Stockholm 1815, som på sin tid gjorde ett visst uppseende. Dess titel är: „Om allm. nyttan af den politiska uppmärksamhetens offentl. användande eller oppositionen“. Der hefer det pag. 2: „Derest icke f. d. Konung Gustaf Adolphi despotiska Regering; till äfventyrs, förqvåft National-andan hos en stor del af Finlands invånare och åstadkommit den slags liknøjdhets, som hänföref allt till beräkningen af enskilda förmåner, så hade Finlands försvar, kanske, ej varit omöjligt“. — Frasen är ett, blygsamt ljudande echo af den tidens allmänna langage. Att f. d. konungens despotiska regering „till äfventyrs“ äfven kunnat hafva någon menlig verkan på den svenska national-andan, sådant vågade man ej förtro ens åt sina vänner och knappt åt sig sjelf. Felet till alla fel låg ensamt hos Finland.

folket dess trofasta tillgifvenhet för sin d. v. konung; men också är här icke fråga hvarken om svenskt bifall eller tadel, utan endast om sakens sanna beskaffenhet.

Den vänliga omsorg, Gustaf Adolfs regering hyste för landets såväl andliga som lekamliga helsa och välmåga, förfelade ej sin verkan på massan af ett folk, finkänsligare och öppnare kanske än något annat på jorden för all ur hjertat gående godhet. Allvarligt sjelft ända till melankoli såg det med tillfredsställelse samma temperament utprägladt på sin konungs hela väsende, der han på Parola malm mönstrade finska arméens rörelser eller drog omkring landet, lika fri från skrytet med öfverdrifvet prål som med okonungslig tarflighet*). Och tycktes han ock stundom stanna tung som hans lefnadsbild, det sorgbetyngda, allvarsamma molnet der oppe på fästet, så mildrades dock tryckningen genom anblicken af hans älskeliga, flärd- och anspråkslösa drottning, hvilken, stjernan lik, strålade af skönhet och mildhet vid det tunga töcknets sida. Och det folk, som uppställt såsom sin högsta maxim: „en man vid sina ord, en ox vid sina horn“, kände sig underbart tryggadt, då det ansåg sig kunna bygga i alla skiften på sin konungs ord. Men när det sporde, att det ej fanns en så ringa man i hans rike, hvilken ej på bestämda dagar fick sjelf andraga sina bekymmer inför konungens egen person: att denne nalkades äfven bonden, som sökt och utan omsvep fått företräde, så nära på lifvet, att undersåten kände sin furstes andedrägt smeka sina kinder och märkte, huru hans fingrar under samtalet upp- och tillknäpte

*) Härom voro dock meningarna delade. Medan somliga tyckte, att konungens svit var för talrik, antalet af de hästar, som begagnades, för stort o. s. v., höllo andra före, att konungen for fram såsom det egnade och anstod en kung. Klagan lärer ock försports deröfver, att herrarne i konungens omgifning stundom nog samvetslöst vid liqviden af skjutsen o. m. d. bortglömde, att de ej mera huserade i våldskjutsningens, utan i den rättrådige Gustaf Adolfs tider. Det kostade på, att det gamla svenska kärnspråket: „när det går tokugt, går det såsom i Finland“ skulle småningom förlora sin djupa sanning och betydelse.

en knapp på den grofva grå vadmalsrocken, då undrade folket deröfver, att samme kung, som syntes det någon gång så sluten och otillgänglig, kunde en annan gång vara så mensklig, så — *gemen*, för att välja folkets eget talesätt. När dertill kom, att kungen, njugg på löften och, aldrig förhastadt gifvande ett sådant, aldrig någonsin svek detta, när det en gång var gifvet, byttes folkets undran i glädje; dess förutsättningar om sin furstes lynne hade lika litet bedragit det, som fursten sjelf lät opålitlighet komma sig till last. De, som nödgades begära, tyckte väl, att gåfvan, de erhållit, var nog okonungsligt karg*). Men mängden gjorde sin konung rättvisa och mente: han handlade ganska väl deri, att landsfaderligt hushålla med de räntebetalandes medel, vid hvilka deras svett och tunga möda lādde. — Så ungefär stodo Gustaf Adolfs aktier i Finland, när kriget utbröt. Visserligen märkte folket äfven här snart, att mycket gick dervid på tok. Det var likväl, i mer än ett hänseende, alltför aflägsset ifrån sin kung för att inse det, som svenskarne genast insågo, att alltsammans var konungens fel ensamt. Men det finska folket stod dock derjemte sin konung för nära att kunna med fin spetsfundighet skilja sin sak ifrån *hans*, hvilken det aldrig hade sett kasta fram sina egna intressen till en skiljomur mellan sin person och sina undersåtare. Det kunde ej begripa, huru en så rättrådig och eftertänksam man, som Gustaf Adolf dittills hade visat sig vara, på en gång kunnat förbytas till en fullkomligt vettberöfvad dåre, den der visste hvarken styra sig sjelf eller sitt rike. Med sin outplånligt djupa instinkt för misstänksamhet såg finska folket det onda ligga hos *herrarne*, af hvilka det i vissa fall hoppades lika litet godt för sig sjelft som för sin kung. Och medan man i rikets upplystare nejder i sitt sinne gaf luft åt ropet: „ned med konungen”, suckade

*) Så hände det sig i förf:s födelsestad, att Gustaf Adolf efter en längre vistelse derstäles, lemnade en summa af 50 riksdaler rgd till utdelning åt ortens behöfvande. Då desse voro många och riksdalerna icke likaså, inträffade det, att den konungsliga gåfvan utminuterades ända till portioner af 12 sk., hvilket hos en eller annan mottagande väckte icke så liten förundran.

man här i enfaldig bondtro: „ack, om konungen dock visste“, liksom alla monarkiskt sinnade folk i alla världens tider så suckat, i sitt betryck anropande en makt, hvori de älskade i det längsta att se en jordisk uppenbarelse af Försynens osynliga.

Innerligt öfvertygad derom, att, om än allt svek, skulle dock konungen stå fast, led och stred den finska hären i det yttersta för honom. Ofvanför hafva vi uttalat den meningen, att underrättelsen om Gustaf Adolfs fall anträffade mängden af denna armées olika beståndsdelar ännu allt lika tillgifven sin af lyckan och människorna bortstötte furste. I hans ofärd såg man ej ett rättmätigt straff, utan en bekräftelse på de länge hysta farhågorna derom, att *herrarne* skulle förtjenat ett sådant. Dessa *rådde* likväl nu. Den finska hären, öfvergifven äfven af den sista man i Sverige, på hvilken den hade fullt litat, ansåg det omsider vara hög tid att tänka också litet på sig sjelf. Den var ju människa, på sätt och vis, äfven den.

Och den första tanke, som vid en sådan öfverläggning hos hvar och en måste upptrinna, var den, att på Sverige numera, sedan Gustaf Adolf icke längre var dess kung, intet kunde byggas. Han hade ju ryckts ner från sin thron hufvudsakligast därför, att han med hela sin själ krampaktigt hållit fast vid detta Finland, från hvilket man i Sverige önskade se sig förlossadt. Så sväfvande än allt lät i den hertigligena proklamationen, voro dock två punkter deri solklara; den ena: H. K. M. har blifvit ur stånd satt att vårda rikets ärender; den andra: riksstyrelsen skulle föras så, att riket kunde återvinna *utvärtes lugn*. På en ärofull kamp för rikets integritet vågade de nu maktegende ej tänka; än mindre tala derom*). Och frasen om rikets utvärtes lugn betydde helt enkelt: bort med det fredstörande Finland! Ej mer och ej mindre. Åtminstone kunde den

*) Adlersparres storpratiga, meningslösa skryt derom, att ej en fotsbredd af landet skulle afstås, kunde inspirera hvarken finska arméen eller regeringen i Stockholm, emedan det ej i rättan tid kom till någonderas kunskap. Också tänkte ingen mindre derpå att stå vid sina ord än proklamatorn sjelf, när han verkligen fick ett ord med i laget. Hans princip var tvärtom då att cedera allt, hvad fi-

i diplomatiens finesser föga invigda finska arméen, som dessutom icke hade den allra aflägsnaste anledning att med de svenska idylliskt-sangviniska förhoppningarna se opp till Napoleons förbarmande ädelmod, ej annorlunda se saken. Sveriges mätthet på föreningen med Finland var dessutom en så afgjord omständighet, att den liksom kändes i luften af hvar man, ja, den var det till en sådan oerhörd, liksom otrolig grad, att en enskild svensk man kunde utan uppdrag af sin regering, men dock utan ringaste farhåga att desavoueras, på fri hand formeligen utlofva vårt lands afträdande åt den hotande fienden. Alla visste väl det icke då ännu bestämdt, men alla veta det desto bättre nu, att Lagerbring på eget bevåg bortkastade Finland såsom den spottpenning, hvarmed Stockholm skulle lösköpas ur den fara, hvarur det ej visste att på någon annan fason befria sig. Finland var ju således icke ändå så utan allt värde, då det gällde åtminstone så mycket, som en af fienden, icke tagen, men hotad svensk stad. Också har Lagerbrings fyndighet och rådighet blifvit upphöjd till skyarna af hans landsmän, för det han utan betänkande, liksom utan fullmakt verifierade den honom af fienden förestafvade enkla eqvationens fulla riktighet. Men skall då det svenska vettet aldrig räcka till att lösa äfven följande, åtminstone lika klara problem: medan Sverige så föga grannlaga — allra lindrigast sagdt — *handlade* på Ålands isar med den finska härens fosterland, var det väl berättigadt fordra af samma här, att den på Torneås skulle än vidare uppoffra sig för Sveriges numera för den fullkomligt främmande intressen? Jag ställer min fråga till samtidens och framtidens samvetsgranna pröfning, så långt i rummet och tiden min svaga stämma förmår tränga. På svaret beror till någon del, ehuru ingalunda helt och hållet, äfven utslaget öfver konventionen i Seivis.

Beröfvad sin kung, som de älskat högt, beröfvad sin fosterjord, som de älskade ännu högre, vände de finska krigarene

enden kunde begära, ju förr dess hellre för att göra processen så kort som möjligt, och för att han sjelf ej måtte än mera ställas i skuggan af de finska generalerne.

åter sina trånande blickar mot det land, de närmast hade tillhört och numera uteslutande tillhörde. Det band, som fäste deras pligt vid Sveriges konung, var afhugget; Sverige stötte dem ifrån sig; egde då desse stridens till döden dömda offer ingen rätt att också en gång lyssna till rösterna, som nådde dem ifrån de långt aflägsna hemnejderna? Hvad spordes nu derifrån? De äldre, hvilkas minne kunde öfverskåda en vidsträcktare tiderymd, trodde sig se en del af de idealer, som i ungdomen hade skymtat för deras tjusta öga, omsider nära nog realiserade. De hade väl sedermera tyckt, att lockelserna, som hänförde dem vid början af 1788 års krig att under några ögonblick svika den militäriska pligtens bud för att följa fanor, hvilka syntes svaja ännu vida högre än dennas, dock icke varit annat än chimärer. Men ungdomsminnena fingo åter sin forna, under den förflutna tiden urblekta färg, när de finska veteranerne hörde, att samme Sprengtporten, hvars djerfva planer för Finlands framtid hade gifvit redan under hans landsflyktstid så många finska hjertan i hans hand, ändteligen fungerade i egenskap af Finlands högste styresman på stället — så som han sjelf och hans beundrare fordom hade drömt det. Hans och deras egen älsklingsidé, den att samla Finlands ständer, oberoende af de svenska, uti en finsk stad, skulle nu äfvenledes förverkligas. Finlands deputerade voro från alla håll stadde på färd till Borgå för att deltaga i den landtdag, som var beramad att öppnas den 25 Mars — högst märkvärdigt, samma dag då finska hären gick in på förslaget att upplösa sig för att draga hän till hemmet. Skulle ej den sanktion, desse aktningsvärde och upplyste landsmän gäfvit åt sakernas nya ordning inom fäderneslandet, betyda åtminstone lika mycket, som den lapp makulaturpapper, hvarpå det stod, „att sedan genom inträffade händelser H. K. M. blifvit utur stånd satt att vårda Rikets angelägna ärender” en annan behagade bjuda rikets innevånare att visa sig den tro och lydnad, som hans *rena uppsåt* oinskränkt fordrade? Ingaf väl det namn, som paraderade under lappen, så liflig entusiasm, så fast förtroende, att den finska hären kunde deri se ett surrogat för fädernesland, välfärd och lif? För mången bland de finska

krigarene betecknade just detta namn hufvudsumman af allt det värsta, *herrarne* misstänktes hafva åsyftat och vållat. Ja, *de* funnos ibland dem, hvilka lika gerna hade sett Anckarströms sönderstyckade skelett upplyftadt på Gustaf III:s thron som det der namnets innehafvare *).

Då vi velat meddela en fullständig kännedom om finska arméens verkliga ställning vid Torneå, kunde vi omöjligen inskränka oss endast till en framställning af den *yttre* situationen. Äfven en antydning om den *inre* var oundgängligen nödvändig till sakens rätta förstånd. Dess framdragande vid detta tillfälle kunde desto mindre underlåtas, som det ej var de genom konventionen i Seivis komprometterade sjelfva gifvet att ens på aflägsnaste vis antyda sådana förhållanden, då de inför *svensk* domstol — opinionens och lagarnas — skulle förfäktat sin frihet från skuld; i deras eget fädernesland är det ju nu för första gången deras sak blifvit till diskussion upptagen. Hvad effekt skulle det väl gjort, om Gripenberg, medan Carl XIII bar Sveriges spira, hade till sitt och finska arméens försvar åberopat deras tillgifvenhet för Gustaf Adolf, deras harm öfver Sveriges likgiltighet för Finland, deras aktning för och förtroende till sitt eget fäderneslands sammanträdande Ständer? Äfven nu — sedan i

*) Huru föga angelägen ifrågavarande furste å sin sida var att vinna de finska krigarens sinnen, bevisar följande tilldragelse. Kapten Tuderus — samme man, som stod vid sin nära frände och vän Dunckers sida i den stund, hjälten utropade sitt: „skjut på den der!“ och föll — skickades med en rapport till Stockholm från de allra sista kvarlevorna af den då ej mera existerande finska arméen, hvilka ännu kämpade för Sverige. Då han steg fram inför Carl XIII, betraktade denne honom förströdt och likgiltigt, utan att till Tuderus adressera ett enda ord. Efter en stunds tystnad täcktes han dock yttra: „jag trodde ej, att savolaks jägare-uniformen var så der mörk.“ Tuderus kufvade härvid sin uppsvallande känsla af harm och teg. Men ur konungens närmaste omgifning steg en ung man fram och genmålte i vredesmod ögonblickligt: „om Savolaks Jägarenes uniform ser så mörk ut, kommer det deraf, att *den är så krutbränd*.“ Vi känna ej, hvem den svarande var. Men heder och tack vare honom dock för det ädla ord, hvarmed han näpste sin herres lika osvenska som okonungsliga skamlöshet.

det närmaste hela den generation, den der 1809 kände och handlade i Sverige, makat åt sig, gifvande vika för en annan, som lugnare och oväldigare ser och bedömer de saker, hvilka af hennes fäder uppfattades med passionens blick — äfven nu skall man, också med redligaste uppsåt att framtränga till sanningen, hafva svårt att tänka sig in i finska härens verkliga sinnesstämning. Ett möjligt missförstånd anse vi oss böra förebygga genom en bestämd förklaring. Vi tro ingalunda, att de af oss nu anförda inre motiver hade varit tillräckliga till att i och för sig sjelfva och förutan den våldsammaste yttre påstötning föranleda finska arméens upplösning i Kalix. Lika väl som de till Umeå bortvräktas fragmenterna deraf skulle den norra fördelningens män framhärdat vid sina sönderskjutna fanor, så länge de ej hade stött på svårigheter, som syntes dem mer än *menschliga*. Vi förmena endast det, att sensationerna, uppväckta af de omständigheter, vi anført, bröto den diamanttring, hvilken ditills sammanträngt våra krigares hela väsende inom en krets, hvari allt, som icke kunde stå tillsammans med den militäriska pligtens fordringar, måste såsom oberättigadt falla ner. Soldaten begynte våga känna, att det kan gifvas ställningar i lifvet, då skyldigheten att låta slå ihjäl sig för hvem som helst och hvad som helst, ej kan vara en menniskas allra heligaste och allra högsta. En sådan känsla står redan helt nära resonnementet; och der detta sticker fram sitt hufvud, måste den hufvudlösa militäriska fanatismen så väl som all annan gifva vika. Och det är dock endast fanatismen, denna vanvettets och mennisko-förnuftets undransvärda bastard, som känner lust och kraft att vedervåga det omöjliga, det öfvermenskliga. Huru outhärdelig människans ställning blir, då ur hennes bröst blifvit tömdt hela det innehåll, som adlat betydelsen af dess strider, visas på ett märkvärdigt sätt af Duncers exempel. Han hade vid krigets början öfvergifvit en tjuguarig maka och en half års gammal son, dem han älskade såsom blott den man förmår älska, hvilken kan dö för sin kärlek. Så länge han hade medvetande af att kämpa för sin kung, sitt fosterland och föremålen för sitt hjertas kärlek, stred han ock med manhaftigaste mod för sitt

lif. Men när blott *begreppet* af den militäriska hedern återstod för att upprätthålla den kämpandes djupa sinne, strider han till slut endast för att komma *med heder* från sin falska position: han strider för — döden. Huru trött in i döden Duncker kände sig, då han upptogs i dennas blodiga famn, visar sig för hvar människa med hjerta i tragisk dysterhet midt igenom den heroiska glans, hvaraf hans fall odödligt kringstrålas *).

Efter dessa episoder, icke främmande för ämnet, utan fastmera oundgängligen behöfliga till dess utredande, återgå vi till Gripenberg och hans här. Verkan, som skullë utöfvas på honom af den hertigliga proklamationens så väl innehåll som sättet för dess kolporterande, inses lätt. Hade ej den hedervärde generalens ställning varit så oändeligen aflägsen från all anstrykning af det komiska, skulle man knappt kunna tillbakahålla ett leende vid anblicken af den synnerliga varsamhet, hvarmed han anser sig förpligtad att umgås med den hos arméen insinuerade notisen om „den förelupna Regements-förändringen.” Medan man på de andra af fienderna hotade punkterna skyndade att framkasta underrättelsen om Gustaf Adolfs störtande såsom den behagligaste hekatomb, hvarmed deras vrede kunde stillas, lät norra fördelningens chef af sin loyauté locka sig till den tro, „att försigtigheten fordrade att icke i förtid lemna fienden del af den i Stockholm förefallne styrelse-förändringen,”

*) Det gör författaren nästan ondt att genom den lilla anmärkning, han går att nedskrifva, bortblåsa en vacker illusion, som sväfvar öfver den fallne hjeltens graf i det främmande landet, för hvilket han stupade. Montgomery berättar, att öfver Dunckers graf uppreste hans öfverlevande vapenbröder vid ankomsten till Umeå en enkel minnesvård, erinrande med några inristade ord om den derunder hvilandes värde som krigare och medborgare. Denna notis har spridt sig allmänt, utan att dess sanning blifvit motsagd eller betviflad. N. v. landshöfdingen i Umeå är emellertid bättre än någon i tillfälle att af sin landssekreterare inhemta det rätta förhållandet angående detta ämne. Dunckers vapenbröder voro, ty värr, ej i tillfälle att realisera sin plan till sin ädle kamrats ära. Det var en enskild man, den fallnes nära anförvandt, som med varmt och älskande sinne upptog och utförde densamma.

enligt hvad han sjelf naivt bekänner i sin till hertigen och rikets ständer ställda förklaring. Men tvehågsenhet var emellertid nu ohjelpigen kastad i den beslutsamme befälhafvarens själ, och hans arm, så färdig till handling, kände sig af denna tvekan förlamad. Ända till den stunden, han emottog notifikationen om „Hans Kongl. Majestäts urståndsättning att sig med Riksstyrelsen befatta,” hade det ej fallit honom in hvarken att ställa något ord till fienden eller lyssna till någon proposition från denne. Nu var det annorlunda. Och det gamla, från chevaleriets tider härrörande ordstäfvet: *chateau qui parle et femme qui écoute, l'un et l'autre va se rendre*, har sin tillämpning äfven på annat än slott och qvinnor.

I sin nyss återopade skrift redogör Gripenberg för den, genom de i Stockholm timade förändringarna framkallade förändringen äfven i hans handlingssätt, d. v. s. när det gäller en man, sådan som han var, i hans sätt att tänka. I följd af den i ofta berörda proklamation uttalade „föresatsen att skyndsamt söka återställa freden, gjordes ehuru utan all närmare kännedom om hvad, som förelupit, samma dag till Grefve Schuvaloff*) skriftlig proposition, att som starka anledningar voro att förmoda, det begge Hofvens stridigheter snart skulle kunna i godo biläggas, fiendtligheterna emellertid måtte åtminstone på 8 à 10 dagar inställas. Men derpå följde andra dagen, eller 22 Mars ett nekande svar, som grundade sig derpå att Herr Grefven i detta afseende ej ägde några ordres”. Läsaren torde erinra sig, att de ordres, Schuvaloff i annat afseende hade emottagit, voro högst bestämda.

Emellertid hade de finska trupperna utan afbrott fortfarit att koncentrera sig kring Kalix kyrkoby. Högqvarteret förlades i Månsby. Den 24 var sammandragningen verkställd. Endast den modige outtröttelige öfverste-löjtnanten O. H. von Fieandt qvarlemnades i Sangis, omkring $4\frac{7}{8}$ mil från Torneå, med tvänne bataljoner af tredje brigaden, hvilka skulle utgöra arméens efterskara.

*) Schuvaloff hade sitt högqvarter i Kemi.

Fienden, som stod färdig rustad redan, då stilleståndet uppsades, förblef naturligtvis ej derefter i overksamhet och egde till sin disposition allt, som erfordrades för att gifva tillbörlig fart åt dess rörelser. Grefve Schuvaloffs egen rapport af den 11 Mars gaml. st. lemnar härom de bästa upplysningar. „Ryssarne framryckte häftigt mot Torneå på tvenne vägar. Grefve Schuvaloff, hvars avantgarde kommenderades af General-major Eriksson, tågade landvägen från Kemi och General-major Alexejeff öfver Bottniska viken till ön Björkö, hvarvid han kringgick fienden, som stod på venstra stranden af Torneå-elf. Åt truppen utdeltes 800 par skidor, hvilka af soldaterna buros på ryggen, men i anseende till den stränga kölden var det omöjligt att begagna dem. Det fiendtliga avantgardet(?) retirerade skyndsamt, då det blifvit underrättadt om den af Ryssarne verkställda kringränningen*) och kvarlemnade i Torneå öfver 200 sjuka” etc. Grefven uttalar sin belåtenhet med sina krigares raskhet i följande ordalag: „Våra trupper framträngde utan afseende på de utomordentliga besvärligheterna under denna marsch, och banande sig sjelfva väg mer än 30 verst, på en tid då kölden uppgick ända till 30 grader, ankommo de efter 6 timmars förlopp i bästa ordning jemte artilleriet till utsatta ställen, utan att hafva lemnat efter sig hvarken trötta eller marodörer. Alexejeffs kolonn, som blifvit sänd öfver isen att afskära fienden vid Torneå, tillryggalade i det den öfvergick många holmar och näs omkring 50 verst.“

Ej blott den fysiska öfverlägsenheten, härrörande af antal och helsa, utredning och fortkomstmedel var sålunda afgjort på fiendernes sida. Äfven den moraliska egde de lika afgjort; *de tvekade ej*.

Så brydsam än Gripenbergs ställning var, nedkämpade han dock ännu segerrikt hvarje tvifvel, som reste sig emot hans skyldighet att „slåss“. Men olycksbuden hvilade ej. Samma dag, Schuvaloff intågade i det af Gripenberg öfvergifna Torneå,

*) Att beslutet och äfven utförandet af reträtten ej daterade sig ifrån dessa fiendtliga rörelser, synes af det ofvansagda.

anlände till den sistnämnde en underrättelse, som, två dagar derefter besannad, mer än någonting annat beredde hans förderf.

Det var en rapport från befälhafvaren öfver den fjärde brigaden, den tappre G. Fahlander, daterad: Umeå d. 21 Mars. I denna omförmäldes, att han redan d. 19 kl. 1 efterm. fått kännedom derom, „att en trupp fiendtligt cavalleri af omkring 200 hästar*), nämnde dag om morgonen ankommit till yttre eller södra udden af Holmön“. Fahlander slutar sin rapport med följande ord: „Som fienden med ofvannämnde betydande styrka redan i tvenne dygn uppehållit sig under bar himmel på udden af Holmön, synes dess afsigt vara att afbida ytterligare förstärkning till något företag emot denna stad eller landsort“. Fahlander var en man, som ej förhastade sig i sina omdömen: det bevisas äfven deraf, att han gaf sig tid att under tvänne dygn afvakta säkrare underrättelser, innan han afgaf sin rapport. Också bedrog han sig ej i sin förutsättning, att den hop fiender, man såg vid Holmön, bebådade en större, som komma skulle. Äfven Gripenberg tviflade ej härpå. Men han trodde på grefve Cronstedt, liksom han trodde på sig sjelf, i det längsta. Hans oro ökades likväl. I sitt bekymmer efterskickade han en man, som väl ej var krigare, men dock åtnjöt hans fulla förtroende. Det var kammar-rådet Nyberg, hvars klara väl-skrifna, tro- och hedervärda „vittnesmål“, vi i föregående not åberopat och hvaraf en afskrift ligger för oss. Generalen förde Nyberg „med sig till General-adjutanten Palmfelts rum, och meddelade der den beklagansvärda underrättelse, som hotade oss

*) Kammarrådet Fr. Lars Nyberg i sitt „vittnesmål“, afgifvet uti Stockholm d. 15 Dec. 1810, och som är ett kardinal-dokument, då man söker vinna en fast öfvertygelse om de handlande personernas sinnesstämning under ifrågavarande kris, uppgifver fiendernas antal vid Holmön hafva uppgått till omkring 700 man. Men han svikes härvid påtagligen af sitt minne. Enligt de af ryssarne sjelfva meddelade underrättelser utgjordes deras rekognoscerings-skara af 50 kosacker och 40 på slädor åkande musketerare, under den raske kosack-majoren Kiseleffs befäl.

allesamman med en förnyad cupering, derest den fiendtliga colonnen icke kunde återkastas“. Nyberg dolde ej sin tanke för generalen. „Den var att han genast borde låta arméen åter uppbygga till forcerad retraite åt Umeå, för att söka bryta sig igenom fiendens styrka innan han derstädes blefve så förökad, att den enda utväg till arméens frälsning icke mera vore möjlig“. Generalen lyssnade till det sagda utan något för den talande synligt missnöje, „hvaraf Nyberg stärktes i det hopp att han fattat enahanda beslut“; ty Gripenberg plägade ej göra någon hemlighet af sitt *missnöje*. Men äfven angående det beslut, han fattat, yttrade han ej ett enda ord: troligen af det skälet, att intet sådant mognat i hans själ. Grubblande häröfver bortgick han och begaf sig till sitt eget qvarter, qvarlemnande Nyberg i det rum, der samtalet försiggått.

General-adjutanten Palmfelt hade ej derunder varit närvarande. Men straxt derefter inkom han jemte öfverstarne Jägerhorn och Cedergrén samt vice landshöfdingen Ekorn. Nyberg förnyade då, „i desse tvenne bemälte herrars närvaro, till General-adjutanten samma råd och tillstyrkan“, han gifvit generalen. „Men välbemälte Hr General-adjutanten insåg då redan omberörde fiendtliga öfvergång ega gemenskap och samband med en större styrkas, hvarefter följde öfverläggningar och samtal om de många hinder, som vid en sådan lång forcerad marche skulle möta och som borde öfvervinnas“. *Hinc illae lacrymae*. Gripenberg såg ännu, såsom dittills alltid, *blott sin pligt*. Men Palmfelt, ehuru ej förbiseende pligten, såg dock främst numera *svårigheterna*. Deri låg skillnaden mellan dessa tvänne män. Derfor utfaller ock efterverldens dom öfver dem båda evinnerligen olika.

Nybergs råd, ehuru det talade ett språk, välförstådt af den modige generalen, blef dock ej följdt, då det motsades af dem, som bättre än den dristige öfverkommissarien förmådde bedöma möjligheten att det verkställas. Man lyckades tvärtom öfvertyga Gripenberg om lämpligheten af ett helt annat försök. Sedan Schuvaloff inmarscherat i Torneå „suponerades han derstädes redan hafva erhållit någon kännedom om den i Stock-

holm förefallne styrelseförändringen“. Gripenberg erkänner sig i anledning af denna supposition hafva tagit till sig nog dristighet att anförtro Schuvaloff den dittills af honom så omsorgsfullt bevarade hemligheten. „Han beslöt begära ett samtal med fiendtliga befälhafvaren i afsigt att föreställa honom, huru onödig och obetänkt all blodsutgjutelse nu mera vore, sedan så starka anledningar voro till den förmodan att fredsunderhandlingarna redan tagit sin början. En Parlamentair blef till följe häraf afsänd d. 24“. Den finska efterskaran hade emellertid råkat i handgemäng vid Sangis med den påträngande fienden. Ryssarne beskrifva denna strid sålunda. „Skjutandet fortsattes en timme, men svagt; 27 graders köld betog oss möjligheten att nyttja geväret. Efter aflossandet af hvarje skott voro soldaterna nödsakade att värma de stelnade händerna“. Von Fieandt tillbakaslog anfallet; men fienden retirerade ej längre än utom skotthåll. Dess massor ökades stundeligen. Och ur dessa tätande hopar reste sig det förfärliga spöke, som ensamt hade under kriget haft makt att skrämma våra fäder: farhågan att kringrännas. Det står i innersta sammanhang med finnsens mistänksamma lynne, att han i det yttersta vill hålla ryggen fri. Då han befarar, att hans fiende skall lyckas i försöket att *piirittää* honom, känner han sig orolig, liksom förestode det honom att insnärjas i en oupplöslig trollkrets. Ej under således, att den mest finske af alla finske befälhafvare, von Fieandt, delade sitt folks farhågor, såsom han delade med det alla slag af dess mod. Ej utan skäl ansåg han dessutom Sangis vara en så öppen plats, att han hvart ögonblick befarade blifva kringränd af en vida öfverlägsen fiendtlig styrka. Han beslöt därför att med det segrande arrièregardet draga sig till Näsby vid Kalix, hvarest en del af arméen kantonerade samt sände om detta sitt beslut rapport till general Gripenberg.

Men generalen kände ännu i denna stund ingenting annat än tjensten. Han fann, att von Fieandts reträtt skulle försatt hela hären i osäkerhet, innan man hunnit reglera om vidare flyttning af magasiner och sjuka samt anskaffa de ännu bristande trosshästarne. Gripenberg ville ej låta de af Fieandt upp-

gifna skälen till reträtt gälla; beslöt att aflösa den tappre befälhafvaren för efterskaran och befalde denna att ej vika från stället, så länge det någonsin blefve henne möjligt att bibehålla sin position.

En mellankommande händelse räddade emellertid von Fieandt från den honom hotande affronten och hindrade Gripenberg att visa, det han var än densamme beslutsamme, energiske befälhafvare, han alltid varit. Men innan vi gå att redogöra för det intermezzo, som ej blott åstadkom dessa ting, utan äfven bar i sitt drägtiga sköte giftet, som vållade finska härens upplösning, tillåta vi oss att göra läsaren bekant i strategiskt hänseende med den position, arméen hade intagit vid Kalix. Vi hemta dessa upplysningar, äfvensom de senast meddelade, ur de af högsta sakkännedom och klarhet utmärkta „utdragen”, om hvilka redan tidigare blifvit ordadt.

„Positionen vid Kalix skulle sommartiden varit ganska stark. Elfven kan då ej passeras annorlunda än med färja eller båt. Dess bredd tillåter ej att slå bro deröfver, isynnerhet om arbetet skall verkställas under alla de olägenheter, som af ett krig beredes. Stränderna uppstiga brant på båda sidor om elfven, och erbjuda således försvar och fördel åt den sidan, hvarifrån öfvergången skall hindras.

Om vintern går allmänna landsvägen längs ån; och innehar man de på hvardera stranden belägna höjderna, kan man hindra en fiendes framträngande på denna väg.

Vore denna väg den enda passage emellan Kalix och Luleå, så kunde Kalixpositionen anses vara stark äfven om vintern. Men ifrån Kalix eller Näsby går en brukbar körväg förbi Siknäs och Jämts till Råneå. Denna är $\frac{1}{2}$ mil genare, än den andra, och brukbar för all slags tross; men ej tjenlig likväl att transportera större eller gröfre canoner. — För en hastig reträtt kunde denna väg vara användbar. Men är den undanvikande förföljd af en öfverlägsen fiende, så skall han lida mycket på de öppna fjärdar, hvaröfver vägen leder. Isynnerhet skulle ett fiendtligt cavalleri kunna göra all möjlig olägenhet, ifall den retirerande icke äfven sjelf egde rytteri att sätta deremot.

Utom ofvannämnda väg kan man med lätthet bana sig genvägar öfver isen ifrån Sangis och Vusnofjerds byar till Luleå, isynnerhet när man låter en cavalleri eskvadron i sänder trampa ned snön. Denna väg genar 3 mil emellan Kalix och Luleå, och man har under denna väg på Likskärsholmen tjenliga nattlägerställen uti der anlagda fiskarekojor, som äro inredda till eldrum och förefinnas till stort antal.*

Sådan var denna position. Nära nog ointaglig hvarje annan årstid, erbjöd den om vintern ringa trygghet. Alla fiendens rörelser gåfvo den största anledning till den förmodan att han med någon styrka ämnade tåga isvägen till Luleå. Denna förmodan bekräftades också sedermera. Och hvi skulle väl de, som ej hade ryggat tillbaka för det *orimmeliga* tåget öfver Quarken, hejdas af de svårigheter, denna smygväg kunde mot dem uppställa?

Affären vid Sangis tyckes hafva varit endast en af fienden verkställd påkänning, huruvida det vore finnarnes mening att hålla stånd. Sedan stridens utgång öfvertygat honom derom, ändrades taktiken. Den älskvärde fransmannen Anselme de Gibory framträdde nu på scenen för att representera denna förändring. Det kan väl ej förundra någon, om det, han hade att andraga, var ett luftklingande echo af de filantropiska tendenser, hvilka man hade lyckats att gräfva opp ur djupet af Gripenbergs tappra, men dock så menskligt sinnade bröst*).

*) I en not kan väl ett utdrag af „de särdeles upplysande anteckningarna af Ryttmästar C. D. Brunow,“ dem grefve C. A. Adlersparre meddelat, förtjena en plats, ehuru de fristående och i och för sig sjelfva ej stort upplysa om någonting, hvad hufvudsaken anbelangar — såsom redan ofvanför blifvit antydt. Brunow var den, som redan d. 21 blef sänd af Gripenberg till grefve Schuvaloff med proposition om stilleståndets förlängning. D. 24 skickades han ånyo i samma ärende. Under vägen underrättades han af löjtnant Heideman, att en rysk öfverste infunnit sig vid våra förposter. Heideman fortsatte sin färd till general Gripenberg, och Brunow sin åt det håll, han var skickad. När han framkommit, träffades öfverste Anselme med tvänne adjutanter. Denne förklarade, att om ej Gripenberg sjelf kom för att tala med honom, eller

Kort efter det Fieandt hade afsändt rapport derom, att han ej skulle kunna hålla länge ut vid Sangis, anmälte sig vid förposterna en rysk öfverste. Han uppgaf sitt namn vara Anselme de Gibory och sin önskan den att träda i muntlig konferens med befälhafvande finske generalen, visande dervid stor otålighet samt längtan efter, att mötet måtte för sig gå med det allra skyndsammaste. Orsaken till den liffige fransmannens otålighet inses lätt. Han befarade väl, att Gripenberg skulle begagna dröjsmålet lika skickligt, som Döbeln hade gjort det till att förskaffa sina trupper ett betydligare försprång.

Så snart generalen blifvit underrättad om Anselmes begäran begaf han sig åstad till Sangis i sällskap med sin generaladjutant. Herrarne beledsagades af tvänne yngre män: tjenstgörande öfveradjutanten Gustaf Langenskiöld och tjenstförrättande stabsadjutanten Reinh. von Willebrand.

När man inträdt i det rum, der konferensen skulle ega rum, öppnades den af Anselme sålunda, att han tillkännagaf sig hafva i uppdrag att meddela, det Umeå vore intaget af Barclay de Tolly, som med 8000 man gått ifrån Wasa öfver Qvarken, och att grefve Cronstedt hade retirerat åt Hernösand. Allt vidare försvar från finska arméens sida vore ju således ändamålslost. Den hade intet annat val än att lägga ned gevär och gå

han fick resa till vårt högkvarter innan kl. 12 samma natt, skulle affären genast åter börja. — I så fatta omständigheter tillät sig Brunow att påstå, det han vore skickad att avertera om generalens snara ankomst och framgaf ej alls det honom anförtrödda brevet. Han uppehöll Anselme i det längsta. Men då kl. blef 12 och öfversten sade sig vilja vända om till sin armée samt røjde den högsta otålighet, fördristade Brunow sig att gå ännu ett steg längre. Han tog Anselme i sin släda och for af med honom genom det af finska trupperna ockuperade området. I sin finska oskuld tröstade sig dock Brunow dermed, att Anselme skulle kunna ingenting märka af finnarnas ställning, „emedan natten var mörk och Brunow ständigt dissiperade sin reskamrats uppmärksamhet genom raisonnementer.“ Efter ungefär en half timmes färd mötte de resande general Gripenberg och öfverste Palmfelt samt vände genast derefter om till Sangis.

bort till sina hemorter. Med uppbrusande känsla svarade härpå Gripenberg; „På blotta föregifvandet att vi äro afskurna ger jag mig icke. Blir jag angripen, slåss jag” *).

Men af detta barska afslag lät mr Anselme ingalunda förbrylla sig. Han anslog dock vekare strängar än dem, han i början vidrört **). Han visade „att det vore ej mindre orimligt än barbariskt att uppoffra den lilla återstoden af Finska arméen utan något annat ändamål, än att blifva slagtoffer, samt att ett sådant utgjutande af människoblod, å ömse sidor, kunde aldrig af förnuftiga människor gillas. Han föreslog därför Gripenberg att ingå uti en Convention, sådan som Generalen skulle finna kunna vara antaglig i den belägenhet, hvori Finska arméen då var, nemligen fler dubbelt svagare för att slåss och äfven ifrån all reträtt afskuren”.

Det der grep något. Minnet af Fahlanders rapport om den vid Holmön under tvänne dygn qvardröjande fiendtliga skaran och de slutsatser, han deraf dragit, dykade åter opp och gaf sannolikhet åt fransmannens berättelse om den Cronstedtska fördelningens öde. Gripenberg svarade därför: „hans skyldighet som militaire fordrade att afvänta rapport ifrån Svenska befälhafvaren i Umeå; han proponerade likväl att ett stillestånd skulle emellan båda arméerna ingås på den punkt, der de nu stodo, tills de nyss skeddä politiska förändringarna hunne utveckla sig, eller ock att Finska arméen skulle få efter beqvämighet fortsätta sin marche till Piteå, samt lemna den emellan Piteå och Torneå varande delen af Westerbotten till Ryssarnes disposition”.

Denna proposition afslog Anselme på det bestämdaste, „försäkrande att inom en ganska kort tid alla begärda öfverenskommelser skulle blifva å Ryska sidan förkastade; att den lilla Finska arméen vore otvifvelaktigt i deras händer; men de ville

*) Landshöfding Langenskiölds handskrifna, redan tidigare omnämnda relation.

**) Vi följa vid framställningen af konferensens fortgång, „utdragens“ ledning.

endast hafva den på det med menskligheten närmast öfverensstämmande sätt.⁷

Det var en förfärlig tanke för Gripenberg, att den af honom anförda truppen kunde bringas i sådant trångmål, att den skulle nödgas gifva sig utan alla villkor på nåd och onåd. Deraf mer än af allt annat kastades en oro i hans själ, som uppgrumlade henne i dess innersta botten. Hvad befarade han då, äfven om ett sådant fall omsider skulle hafva inträffat? Ingalunda någonting för sin egen person. Det värsta, som kunnat drabba honom, var ju, att han skulle blifva tagen, djerft stridande med svärdet i hand. Det hade väl varit en olycka, men ingen sådan, att han deröfver behöft under dåvarande omständigheter grufva sig öfver måttan. Eller fick han falla i striden. Denna utsigt bekymrade den tappre mannen ganska ringa på förhand; och hade det så gått, var det ju med ens förbi med alla jordiska bekymmer. Och lika litet, som han *sörjde för sig sjelf*, grämde han sig öfver sina söners, bröders, vänners eller sitt tappra Tavastehus regementes sista öde, i hvad gestalt det än kunde nå dem, ehuru det ej kunde vara honom likgiltigt. Föremålet för hans innersta oro var en helt annan klass af menniskor.

Vi gå nu att framlägga nyckeln till det innersta af general Gripenbergs bevekelsegrund att, då han ansåg all möjlighet till återtag afskuren, dagtinga med fienden, äfvensom dertill, att han på god tro öfverlemnade sig i Schuvaloffs våld, innan kapitulationen var satt i verkställighet. Hade Gripenberg varit mindre ädelt sinnad som menniska, skulle han såsom krigare nu känt sig mindre bunden, friare. Men denna hans humana känsla måste af hvar menniska tagas med i vågskålen, då man menskligt vill med hans förtjenster neutralisera vigten af de honom påbördade *misstagen*. För *brott* står han fri inför Gud och menniskor.

Under vårens och sommarns fälttåg hade finska arméen, medan hon förgäfvos väntade förstärkning från de håll, hvadan hon hade anledning hoppas en sådan, emottagit ett alldeles opåräknadt tillskott, hvarmed hon kunde igenfylla luckorna i sina

glesnade leder. Det var af folk, som tillhört garnisonerna i de förlorade fästningarna. Icke anseende sig bundna af de på deras vägnar och dem ohörda ingångna förbindelserna, hade desse män känt stugan för trång, dit man tillåtit dem återgå, erbjudande dem fredens slappa njutning, medan deras bröder derute på öppna fältet kämpade och blödde. Genom moras, skogar, ödemarker hade de letat sig med större ifver, än älskarn sträfvat till ett väntande möte; äfventyrande redan under vandringen att upphinnas af en hånfull död, innan de voro i tillfälle att, upptagne i regementernas rullor, söka sig en ärofull på slagfälten. Den, som skrifver detta, har haft äran höra finska arméens första general-adjutant grefve Gustaf Löwenhjelm under tårar, dem den långvariga vanan att diplomatiskt behandla saken hvarken ville eller kunde tillbakahålla, fyratio år efter händelserna, omtala den hängifvenhet, patriotism, stridslust, som lifvade desse desertörer, flyende ur famnen af livets lugn dit dödens fanor kallade. Huru kunde väl då en man af Gripenbergs sinnelag taga den möjligheten kallt, att de genom hans förvållande skulle för andra gången, efter sådana *antecedentia*, falla i fiendens händer. Man djerfdes ju ej ens af honom begära, att han skulle finna, att de blott uppfyllt sin pligt mot konung och fädernesland. — Ehuru de naturligtvis icke hade sparat sig, när det gällt, räknade man af de öfrigblifna ännu till hundratal bland Gripenbergs trupper. Deras hotande öde låg tungt, ja, tyngre än någonting annat på den ädelt sinnade mannens hjerta, på den samvetsgranne människans samvete.

Det bör dessutom märkas, att Gripenberg ej kunde direkt sjelf föra samtalet med Anselme de Gibory, emedan han, såsom redan i förbigående blifvit antydt, ej egde franska språket i sin makt. Han var gjord till att *slåss*, ej till att parlamentera, ehuru omständigheternas tvång nu drifvit honom ur hans rätta roll. Gripenbergs mening måste således tolkas af Palmfelt, som hade fått på sin lott förmåga att vara oändeligen mera hvad Horatius kallar — *bilinguis* än den rent finske generalen. Och huru mycket det här i verlden beror på *uttolkningen*, veta vi ju alla, som dermed haft någon befattning.

Huru nu härmed än må hafva förhållit sig, tyckes den sluge fransmannen hafva förmärkt mera af Gripenbergs oro, än denne skulle velat yppa, om också Anselme svårligen anade till det egentligaste motivet härtill. Öfversten tillät sig att framkasta, liksom i förbigående, att generalen kunde ändå enligt sitt eget „fria val förslagsvis uppställa de förnämsta punkter, som han fordrade, i *händelse* någon öfverenskommelse möjligen skulle komma i fråga.” Dermed förband sig Gripenberg ännu till ingenting. Det var ju ej en öfverenskommelse, utan blott ett *rennément*, hvarom här var fråga.

Den ärlige Gripenberg fastnade i denna utkastade snara. Han hade väl „alldeles ej beslutit att antaga någon öfverenskommelse, utom den att för öfvermakten retirera med det skyndsammaste åt Umeå.” Men han svarade dock på Anselmes proposition: „att han ingalunda kunde härom yttra sig, innan han finge höra vederbörande Chefers tankar.” Öfversten genmålte härtill: att ett hastigt beslutande var af högsta nödvändighet, emedan Ryska arméen stod till en stor del under bar himmel, ett litet stycke utanför vår förpostkedja. De Ryska trupperna borde på ett eller annat sätt få intaga cantoneringsqvarter. Han yrkade därför på ett bestämdt svar af Generalen.”

Enligt hvad Nyberg i sitt „vittnesmål fäster vid sin ed,” hade man erbjudit Gripenberg att under sitt besök sjelf öfverse den fiendtliga styrkan*). Den ansågs utgöra 6 å 7000 man.

*) Vid vår ofvanför upptagna beräkning af den fiendtliga styrkan, hvaraf Gripenberg hotades, förbigingo vi denna omständighet, emedan den dock ej kan gifva bestämd visshet, då den finske generalen icke gaf sig tid att midt i natten mönstra de ryska trupperna. Af vikt är det emellertid att veta, huru stark han *trodde* sin fiende vara. — Tidigare visade vi likväl, att general Gripenberg i sin skriftliga uppsats beräknar den fiendtliga styrkan hafva uppgått till 7 å 8000 man. Motsägelser mellan hans efteråt härom afgifna förklaring och Nybergs uppgift om Gripenbergs framställning af saken uti den krigskonselj, som föranledde konventionen i Seivis, kan dock utan svårighet på tvänne sätt förklaras. Antingen förblandar Nyberg i sitt minne talen: 6 å 7 och 7 å 8; eller uppgifver Gripenberg i sin skrift hela styrkan, hvaröfver greve Schuvaloff

Vi förmoda visserligen ej, att den husville fiendens lidande gick generalen särdeles ömt till hjertat. Men han insåg dock sanningen af Anselmes ord, att det ej skulle behaga en så öfverlägsen motståndare att med tålmod och undergifvenhet afbida alltför länge den „lilla Finska arméens” beslut. Troligen bedömde ock Gripenberg blidare nu, sedan han närmare lärt känna rätta förhållandet, von Fieandts försäkran, att han ej med sina tvänne svaga bataljoner förmådde vid Sangis motstå hela den fiendtliga härens påtryckning. Allt sammanverkade att gifva åt den klokt beräknande Anselme de Gibory det första öfvertaget. Den djupa psykologiska sanning, som medvetslöst ligger i tecknarens af „utdragen” framställning utaf konferensens gång och utveckling, är den högsta borgen äfven för dess historiska sanning. Teckningen slutar med dessa ord:

„General Gripenberg hade fast beslutat att ej gå uti någon öfverenskommelse innan han inhämtat chefernes tankar; men för att få något rådrum, yttrade Generalen sig om några vissa hufvudgrunder för en Convention i händelse han med chefernes gemensamma öfverensstämmelse skulle fatta detta beslut. Dessa punkter uppsatte Öfverste Anselme på en *Pro Memoria*, med öfverenskommelse att Öfversten skulle den 25 Martii eftermiddagen infinna sig i General Gripenbergs kvarter i Månsby vid Kalix, till bestämt afgörande om någon Convention skulle komma att antagas; och åtskiljdes dessa herrar om natten emellan den 24 och 25. — General Gripenberg for till höggvarteret i Månsby och Öfverste Anselme till Torneå, för att till Grefve Schuvaloff aflemna rapport.”

Om den natten gäller det ej: *och i then natten fingo the intet.* De fingo vraket af den skeppsbrutna finska arméen.

kunde disponera, medan han vid „Chefernes” sammanträde omnämnde egentligen blott *den*, hvarmed grefven omedelbart ansågs hota finska hären. Att Schuvaloff hunnit koncentrera vid detta anfall hela den kår, som lydde under honom, är föga sannolikt. Men hans verkliga styrka ökades i alla fall genom samtliga trupper, hvilka ilade fram att kooperera vid hans företag.

När morgonen till den 25 Mars grydde, var hären likväl ännu herre öfver sitt öde. Intet var ännu afgjort; allt var ännu blott en möjlighet. Inom hennes vida sfer rymdes till och med begreppet om räddning än.

Men finska hären hade redan förflyttat utsigten till sin frälsning *utom* sig sjelf. Den ansåg sig bero af händelsernas utgång, hvilken åter berodde af *andra*. Och förlorad är vanligtvis eho det vara må, som bygger främst sin tillvaro uppå en annan *menskelig* varelse än sin egen. Den rätta grunden är vorden honom undanryckt.

Det var på bekräftelsen om eller vederläggningen af den framgång, Barclay de Tollys expedition mot Umeå påstods hafva haft, Gripenberg bidde. Strandade detta djerfvaste bland alla företag, då hade finnarne åter ryggen fri, och deras chef misströstade ej mer om räddning. Lyckades det, var allt, äfven hoppet, förloradt.

Det lyckades.

Vare den fräckheten långt ifrån en, som ingenting kunnat uträtta för sitt land, att derför anklaga den tappre Cronstedt, som var nära att förblöda för detta; eller den ädla skaran, han anförde, vid tanken på hvilken en rysning af beundran och tjusning ilar genom ens själ. Ringa till antal, utmattade till kropp och själ, beröfvade alla de stödjepunkter, som upprätta den svigtande och göra den svage mäktig, kunde finnarne icke äfven då ensamme uppbära hela den börda, som det ålåg hela Sverige att bortvältra. Men Sverige kunde det. Och kunde Sverige det ej, så — — Men tanken förmår icke fatta, att en nation, som under ett helt århundrade hade förstått göra sig gällande såsom världens tappreste, ej ett sekel derefter skulle haft ännu så mycken lifskraft öfrig, som erfordrades att bereda en skock halftbortfrusna fiender, hvilka kommo att gästa henne i eget land, en mottagning alldeles efter hennes eget godtfinnande. Men om ock Sveriges herrliga historie segrande bevisar, att Sverige lätt hade kunnat förhindra Barclay de Tolly att inbränna den skamfläck på dess panna, hans korta expedition derpå outplånligt qvarlemnade, bevisar dock sjelfva hän-

delsen, att Sverige ej i den stunden, då operationen verkställdes, ville kraftigt sätta sin hand mellan fiendens djerfva dåd och sin nesa. Och i och med detsamma Sverige icke ville detta, ådagalade det ock klarligen, att finska arméens frälsning ej låg Sverige det allra ringaste om hjertat. Det var så beqvämt då, och är det ännu, att kasta hela skulden för det dåliga försvaret på Sveriges dåvarande dåliga regering. Men dessa anklagelser bevisa lika litet, att Sverige uppfyllde sin skyldighet såsom en nation, hvilken ville af alla krafter värna sin hotade sjelfständighet, som smäderopen, höjda emot Gripenberg, leda i bevis, att felet för det, som den 25 Mars tilldrog sig i Kalix, låg hos honom ensamt. Under samma regering, på hvilken ansvaret för allt det onda, som skedde, vältrades, hade de raske Syd-Österbottningarne rest sig i massa för att försvara sina hotade landsändar, och de skarpögde Savolaksarene gjort den inträngande fienden icke så litet afbräck. Men hvar voro de modige männen i Dalarne nu, som så ofta förr hade upplyftat det svigtande Sverige på sina lansar? Hvar voro de andra alla, som fordom ökat dessas massor, såsom lavinens ökas under den oemotståndeliga farten? Nu hade det varit högsta tid för dem att för ombytes skull vältra sig uppåt norden. Ifall de der slutit sig kring den kärna, de *krutbrände* Savolaksarene skulle erbjudit dem, hade de ömsesidigt gifvit och emottagit en kraft, som gjort deras påtryckning oemotståndlig, lik lavinens.

Öfvergifven och nedstämd af blodförlust och annat, ingick Cronstedt den konvention, hans försigtige motståndare fann för godt att bevilja honom. Betagen af sorg och harm öfver det, som, föranledt genom samma konvention, kort derefter timade i Kalix, kallar Adlercreutz Cronstedts öfverenskommelse med Barclay de Tolly *ärofull*. Den förtjenade, ty värr, ej detta lysande epitet. Den var endast sådan, omständigheternas obarmhertiga makt aftvingade den de svagare, och sådan en eftergifven fiende, som hade hvarken lust eller anledning att låta allt gå till det yttersta, ädelmodigt beviljade den. Sjelfva verkställandet af konventionen blef, såsom man vet, ännu be-
dröfligare än det genom henne stipulerade. Till skuggsidorna

af Cronstedts börjande reträtt taga vi oss friheten räkna en omständighet, hvilken Adlercreutz fann höra till de ärofulla. Han är förtjust deröfver, „att i brist af hästar drogo manskapet sjelfve sine canoner, tross och proviant m. m.” Cronstedt förmådde ej tillhålla den af Montgomery högt beprisade landshöfdingen i Umeå — som, enligt Barclay de Tollys rapport, „med en deputation af ridderskapet, borgerskapet och landboerna betygade med tårar i ögonen sin tacksägelse för Ryska truppens skonsamma förfarande mot dem” — att åt landets red- och orklöse försvarare anskaffa några dragare. Sådant skulle Wibelius ej hafva underlåtit, om Savolaksarene ännu då, såsom i deras välmakts dagar, haft att skaffa med honom.

Samme Adlercreutz, som ur sin hjeltehand kastade den första stenen emot sina olyckliga vapenbröder i Kalix, var ock den förste, hvilken med sin skarpa blick, hvarmed han oftast trängde till botten af sakerna, insåg, att Barclay de Tollys „orimmeliga expedition var en demonstration för att öfverrumpla finska trupperne i Torneå och förmå dem till det steg som gjordes”, såsom han i sin ofta återopade stridsskrift emot general Aminoff erkänner. Gripenbergs konvention visar sig i sjelfva verket endast såsom ett bihang till den af Cronstedt ingångna. Hade den sistnämnde sjelf och den ringa skara, han anförde, ännu varit eller kunnat vara desamme som förr på finsk botten, så skulle det för dem äfven under deras dåvarande brydsamma belägenhet återstått möjligheten att taga ut ett verkeligen *ärofullt* steg: det nämligen, som kunnat återföreina dem med de landsmän och stridskamrater, från hvilka man så samvets- och tanklöst hade skiljt dem åt. Ifall Cronstedt i stället för att söka sin räddning genom en reträtt söderut hade vågat ställa sitt tåg uppåt norden tillbaka, så lider det ej det allra ringaste tvifvel, att Gripenberg och hans män försökt det allra yttersta för att äfven från deras sida bereda sammanträffandet. Stödjande sig och hvarandra rygg mot rygg eller sida vid sida, skulle såväl Gripenbergs som Cronstedts krigare känt de tynande krafterna och hoppet åter strömma genom sin „förslitna och uttröttade varelse” och de hade kunnat

undgå, om också kanske icke ofärden, åtminstone den förödmjukelsen att upphöjas eller nedsättas på hvarandras bekostnad. Men menniskorna hade åtskilt, hvad Gud förenat; och dervid blef det. Lik en drunknande, som ej mer kan utsträcka sin hand utan att draga mot djupen den, som fattar deri, voro nu spillrorna af finska hären fördömda till att påskynda hvarandras förderf. Vi gå här att framlägga den sten, Cronstedt lade på Gripenbergs redan tillräckligt svåra börda. Det är ett bref, dateradt Umeå den 23 Martii 1809, och så lydande:

„Min General!

Här bifogadt får jag äran att afsända Eder ett Exemplar af den med Ryska Generalen afslutna Convention vid öfvergången af Umeå, och som norr ut härifrån ingen af våra trupper sig befinna på många mil*) så kan fienden utsträcka sig så långt

*) Förhållandet var icke alldeles sådant. Fahlanders rapport af d. 22 Martii vederlägger hans chefs bref af d. 23 i denna punkt. Vi aftrycka samma rapport äfvensom Cronstedts bref till Gripenberg och några andra till denne befälhafvare adresserade skrivelser ur hittills, så vidt vi känna, obegagnade manuskripter, dem vi hafva om händer.

„Att till följe af i afskrift bifogade ordres, alla till 4:de Brigaden hörande Trupper i dag evacuera Umeå stad och negden däröfkring, för at marschera till Väster Norrlands Län, undantagande Carelska Dragon Corpsen, hvilken, som cantonerande på längre afstånd härifrån, ärhållit befallning at förena sig med närmaste Norr ut varande Brigade, och därefter anhålla om Hr General Befälhafvarens General Majorens etc. vidare ordres, sådant får jag härmed ödmjukast rapportera.“ G. F. Fahlander.

Ifall Gripenberg, som saknade allt kavalleri, åtminstone haft till sin disposition och kunnat skaffa uppehälle åt denna carelska dragon-här, skulle ofelbart dessa raska ryttares närvaro vid arméen, ehuru fåtaliga de voro, icke så litet bidragit till möjligheten af en reträtt. Att de nu såsom alltid voro lika villiga som skyldiga att lyda ordres, bevisar följande rapport af deras befälhafvare, majoren C. G. Sture:

„Enligt Öfversten etc. Fahlanders ordres etc. är Kongl Carel. Drag. Corpsen beordrad at härifrån uppbryta och marschera åt Norr, tills den sammanstöter med någon af de Brigader, som därifrån

den behagar, jag hade exigeradt af den at få en Demarkatjonslinie utstakad äfven på norra sidan om staden men omöjligt at det få, jag vill hafva den äran at nämna alt detta för at Generalens praecauntjoner må kunna tagas derefter.

Den utväg jag tog för at komma uti composition med dem, var at jag communicerade dem Hans Kongl. Höghets Proclamation af den 13 i denna månad, hvilken de tycktes ej känna förut. I dag med Courier hafva de fådt underrättelser det freds Propositioner skola från vår sida vara giorda och Alopeus ligger färdig i Åbo för att på första vinck resa öfver till Stockholm. Åland hadde väl ej ännu varit i deras händer, men de trodde det nu vara öfvergångit.

Vår bedröfveliga ställning kan ej igenom annat än en snar fred hjälpas; det var ryssamt at se deras Colloner på Hafvet då vi betragta vår utredning och våra brister.

Min Bästa Generals

Ödmjuka Tjenare

J. A. Cronstedt.

Jag har tillsagt Post Contoitet på Sunnanå *) närmast hit belägit at ej afskicka någon Post hit åt, om de öfriga ställen lærer herr Generalen sjelf draga försorg, förlåt mitt slurf, men jag har mitt hufvud så bråkadt at tiden räcker icke till⁷.

Är det väl möjligt, att samma hand, som så djerft förde svärdet i den lyckosammaste strid, våra fäder bestodo, i den

torde vara på marsche Söder ut; i anledning därpå får jag hos herr Generalen m. m. anhålla om förhållnings ordres, samt ödmjukast rapportera at jag med nämnde Corps härifrån nu afmarscherat till Skelefte fältmagazin där jag trodt mig böra stanna, för at icke allenast bevaka magasinet, så det ej af någodt fiendtligt ströfvar partie måtte upbrännas, utan och tills jag ärhålt herr G:ns ordres om marschen och fourageringen m. m. under vägen. Bergsby d. 24 Martii 1809.“

Dessa arrangementer kommo Gripenberg icke allenast ej till godo, utan ej ens till hans kunskap, medan det ännu var tid att af dem draga någon fördel.

*) Beläget söder om och nära invid Skellefteå.

vid Revolaks, som så manhaftigt kämpade vid Lappo och vid Alavo, kunnat nedlåta sig att lemna ifrån sig sådana expektorationer, flärdlösa utan gräns, det är sannt, men derjemte under en mans värdighet, som haft lyckan att vara utkorad till herrliga tings utförande? Så omöjligt det kan tyckas, är det dock så. Men, *quantum mutatus ab illo!*

Man kunde ej vänta, att denna skrifvelse skulle utöfva en särdeles upplyftande verkan på Gripenberg i den tid, som då var. Och likväl stod han ännu, sedan han emottagit Cronstedts klagovisa, upprätt såsom en man, hufvudet högre än sin omgivning, och det ej blott i lekamlig måtto. Ehuru Adlercrentz trodde det, och hela världen tror det än, är det ej Gripenberg, som förlorar på en jämförelse med Cronstedt.

Sanningen af de underrättelser, som framburos af sorgebrefven från Umeå, bekräftades för öfrigt af ett ögonvittne till de derstädes timade händelserna. Det var löjtnanten vid Tavastehus regemente G. af Enehjelm. Sjuk hade han blifvit transporterad från Wasa till Umeå och skickades, numera tillfrisknad, såsom kurir från andra fördelningens chef till den förstas. I en „ödmjukaste Rapport“, skrifven efter hans ankomst till högkvarteret i Månsby, intygar han följande omständighet:

„Vid Umeå stads öfvergång till Kejserl. Ryska arméen den 22 dennes, förmodades den bestå minst af 9 å 10,000 man Infanteri, utom 7 å 800 man Cavallerie, enligt de Svenske officerares uppgifter, som varit i affairen med Ryssarne den 21 och 22 dennes, hvilket jag får äran Raportera Hr. Gen. Maj. och Ridd. af Sv. O. St. K.”

Man tror sig nu förtiden veta, att Barclay de Tollys styrka var vida vägnar ringare, än den i Enehjelms rapport uppgifves. Men äfven om vissheten af det mindre antalet vore fullt konstateradt, ja, om de ryska trupperna varit än färre, än de *efter* expeditionens framgång sades hafva varit, betyda de sentida rektifikationerna af hithörande kalkyl alldeles ingenting i afseende på den effekt, *tron* på denna fiendtliga styrkas öfverlägsenhet åstadkom. Härom liksom om hvilken annan trossak som helst gäller det, att realitetens betydelse är

den underordnade; trons uppfattning deremot af föremålet det afgörande. Den fiendtliga massa, som af officerarene, hvilka hade varit utsatta för dess påtryckning, uppgafs utgöra „minst 9 à 10,000 man“, verkade medelst den opinion, hon om sin styrka väckt från Umeå, med hela den tyngdkraft, opinionen gaf henne. Detta är en axiomatisk sanning. Visserligen är det efteråt, sedan alla omständigheter, hvilka sammansvuro sig att vålla en förvillande, snärjande situation, ligga klarnade och utredda för ens öfverblick, oändeligen lätt att ropa ve och förbannelse öfver vederbörandes lättrogenhet och kortsynthet. Men det är derjemte icke så litet oädel och inbilskt att, då man ej sjelf varit i tillfälle att bestå något eldprof och allra minst det, hvori uti många skiften bepröfvade, utmärkta män dukat under, söka gifva sig en stor air af att utan synnerlig svårighet hafva kunnat beherska den förderf bringande situationen. Och om menniskan ej egde rätt att tro på någonting annat än det, hvarpå hon räckt till att utsträcka sina egna fingrar, blefve hon i vetandet och i lifvet den på tro armaste varelse, på hvilken solen någonsin haft den oförtjenta godheten att lysa. — För öfrigt, hur mycket svagare än Barclay de Tolly må hafva varit, än man *då trodde* honom vara, var han i alla fall mer än tillräckligt stark att mellan sig och Schuvaloff krossa den af hela världen och främst af Sverige öfvergifne Gripenberg och hans sammansmultna hjelteskara.

Så tröstlösa de af Cronstedt dels omedelbart, dels medelbart, meddelade underrättelserna än i allmänhet voro, fanns det dock bland dem *en* punkt, som företrädesvis väckte oro och bekymmer: den, hvilken bestyrkte den äfven eljest så naturliga farhågan, att fienden oförtöfvadt skulle sträcka sina operationer norrut. Det hade ju varit chefen för den andra fördelningen omöjligt att få någon gräns bestämd, bortom hvilken Barclay de Tolly ej skulle tränga i afsigt att ansätta den under Gripenberg stående kåren. Och likväl tyckas alla de, som brutit stafven öfver den sistnämnde, vara enhälliga i den obeskrifligt naiva förutsättningen, att den ryske fältherren roat sig med att promenera öfver Qvarken endast för att få nöjet att i Umeå lägga

sig uti godan ro till hvila på sina färska lagrar. Vi anse det dock mer än sannolikt, att om Barclay de Tolly för så godt pris släppte Cronstedt undan, så skedde det till icke ringa del äfven därför, att han under de rörelser, han ämnade företaga emot första fördelningen, ej ville hafva på hälarna ständigt dessa Savolaksare, hvilkas förtviflade efterhängsenhet han ganska väl kände allt sedan sitt tåg, sommarn förut, i deras hemtrakter. Det var ej endast den ofantliga öfverlägsenheten, som skulle gifvas åt den redan förut öfvermäktiga fienden af Barclay de Tollys mot norden ilande skaror, hvilken väckte Gripenbergs farhågor. Han menade: „i anseende till fiendens rörelser norrut borde nu magazinerna i Skellefteå och Piteå anses förlorade, helst de voro utan allt försvar *) och fienden sedan den 22 då conventionen med Hr Grefve Cronstedt teknades ock Umeå utrymdes, vunnit 3 dagars marsche. I följe af allt detta, hade det blifvit ett af de mest vådliga och förstörande företag, att ens utan utväg till uppehålle fortsätta en redan afskuren retraite och utan ändamål söka afvakta det yttersta; då ingen mensklig utsigt mera var till räddning: och då bättre vilkor än de nu erbudna rimligen icke kunde väntas några dagar sednare, efter hvilkas förlopp arméen enligt all sannolikhet borde vara så nära innesluten att hon ej mera ägt ett enda steg att göra” **).

Så dyster tedde sig härens ställning för Gripenbergs bekymmer. Men ehuru förtvifladt läget tycktes, var generalen ännu ej, för sin egen del deciderad att gifva vika ens för det, som syntes oundvikligt. Men att helt ensam, utan att förnimma en enda uppmuntrande stämning, taga på sitt samvete alla sina vapenbröders ohjelpiga ruin, dertill kände han sig nu mera ej tillräckligt stark. Han vågade ej egenmäktigt *befalla* dem att gå med sig i döden. Men fanns det blott *en enda* bland dem, hvilkas röst kunde härvid komma i fråga, som manade honom

*) Läsaren torde erinra sig, att Gripenberg ingen kunskap hade om major Stures marsch till Skellefteå med karelska dragonkåren. Och denna var i alla fall allt för ringa för att emotsätta sig en hel armées påträngning.

**) Gripenbergs och Palmfelts skrift till Rikets Ständer.

att *slåss*, var han redobogen att utan tvekan följa maningen. En sådan sinnesstämning som Gripenbergs i den stunden är ej den allra högsta, hvartill hjeltens heroism förmår stegra sig; ty denna högsta grad begär och tager råd och maning af ingen röst *utom* sig sjelf. Men Gripenbergs själsförfattning står dock på hjeltomodets skala så högt, att blott den hårdaste pröfning kan förmå utvisa dess underlägsenhet. Skulle ej allt den 25 Mars hafva sammanskockat sig kring Gripenberg till att störta eller locka honom i förderfvet, kunde väl ingen människa någonsin vågat förneka honom en hedersplats vid sidan af de tappreste män, finska hären egde att uppvisa. Månet blad i historien visar, att herrligheten af en enda dag varit nog till att öfver namn, annars dömda till evig glömska, sprida strålar af ett oförgängligt minne. Men häfderna visa äfven, att några ögonblick förslogo till att rycka från människors hufvud lagrar, skördade under en hel ärofull lefnad. Gripenberg hade hvarken vunnit sin ära så lätt som de förre, eller kunde så lätt som de senare gå i mistning deraf. Sanningen af hans med ihärdigaste konsekvens fasthållna, aldrig i verk och gerning förnekade princip: *handla hederligt gläder*, genombryter det falska sken, olyckan kastat öfver Gripenbergs minne, och ställer honom ren och rättfärdigad i den rätta dager, som tillhör hans viljas ädelhet.

För att inhemta de mest betydande personers vid arméen tankar om den förhanden varande ställningen samt om de åtgärder, denna borde föranleda, erhöilo samtliga cheferne befallning att kl. 11 på förmiddagen infinna sig hos kommenderande generalen. I följd häraf sammanträdde: general-intendenten Jägerhorn, öfverste Cedergrén, chefen för andra brigaden Furuhielm, chefen för tredje brigaden von Platen, chefen för artilleriet öfverste-löjtnanten Charpentier, chefen för fältmätnings-kåren öfverste-löjtnanten Odert A. Gripenberg, intendenten för tross- och utredningsförråden samt sjukhusen öfverste Tavast och öfverste-löjtnanten Ugglå, jemte fältsekreteraren hos general-intendenten assessoren Tuderus. Äfven kammar-rådet Nyberg, ur hvars „vittnesmål” vi hemta såväl denna namnförteckning som flera af

de mest upplysande detaljer angående sammankomsten, var der-
vid närvarande *).

Palmfelt, ehuru han ej uttryckeligen nämnes af Nyberg, var dock äfven tillstädes, såsom det snart skall visa sig af den underrättelse, det enda ännu qvarlevande ögonvittnet derom nyligen meddelat oss. Men i kretsen af dessa herrar stod dessutom en annan ännu icke uppräknad man, till hvilken allas ögon litade. Det var general-majoren friherre Joh. Fr. Aminoff. Om anledningen till sin nedresa från Torneå, der vi senast lemnade honom, skötande sin helsa, lemnar han sjelf följande upplysningar: „Sedan stilleståndet var uppsagdt och på derom erhållen underrättelse flyttade jag till Nedre Kalix, dit arméen var retirerad och dess Högqvarter i samma socken förlagdt. Ännu bodde jag på 2 mils afstånd från Högqvarteret, men fick snart höra att någon underhandling var å bane och uppmanades tillika nästan allmänt af befälet både munteligen och skriftligen, att i denna brydsamma belägenhet infinna mig vid Högqvarteret och med mina råd tillhandagå. Ingenting hade varit lättare, än att afslå en begäran, hvars uppfyllande — jag förutsåg det — endast skulle lemna mine fiender ett friare fält för sin ilska och hämndelystnad. Såsom icke hörande till Fördelningen, hade jag saklöst kunnat afsäga mig allt deltagande i de ingenting mindre än behagliga öfverläggningarne: men äran och min tillgifvenhet för en utan sitt förvållande olycklig armée segrade på mina betänkligheter. Jag inställde mig. Negotiation var börjad före min ditkomst, — som skedde den 24 Mars.”

Vi antyde redan tidigare det betydliga inflytande, Aminoff var kallad att uföfva på händelsernas gång genom det personliga anseende, han åtnjöt hos de fleste och det förtroende, hvarmed Gustaf Adolf hade städse behedrat honom. Högt öfver alla andra känslor och konsiderationer herrskade dock i Aminoffs sinne sensationen deraf att „den odödelige Konung

*) Enligt hvad landshöfding Langenskiöld erinrar sig, hade öfverste-löjtnanten Eek och Reuterskiöld också infunnit sig vid detta sammanträde.

Gustaf III:s nåd, förtroende och vänskap intill hans sista stunder följde⁷ honom, Aminoff. Dessa minnen stålsatte hans tillgifvenhet för efterträdaren, ehuru hon på senaste tid blifvit satt på nog hårda prof. Afsänd af general Klercker för att gifva Gustaf Adolf del af vapenhvilan, som Klingspor ingått i Lochteå, uppsökte Aminoff sin kung på Åland och träffade honom d. 9 Oct. 1808 på Lemlands prestgård. Van att gifva råd och uppriktigare än de fleste intresserad för Gustaf Adolfs räddning, begagnade han sig af tillfället och sparade ej nu heller på välmenta upp- och förmaningar. Det var en sådd på hälleberget: den fann ingen jordmon, hvori den kunde slå rot. För att beveka sin klippfaste herre, säges Aminoff då hafva gått längre, än en svensk man af ära tyckes hafva bordt kunna gå — ifall ej den ädle hedersmannen Ehrenheim hade gått lika långt, han också. *Knäfallande* skall Aminoff besvurit sin konung att ej blindt rusa ännu längre fram på den stråt, vid hvars nära mål förderfvet stod lurande på honom. Man vet, att allt detta ej förmådde förändra hvarken Gustaf Adolfs handlingssätt eller hans tänkesätt mot den i det yttersta tillgifne undersåten. Icke heller Aminoff lät af det nederlag, hans försmådda rådslag fått röna, förmå sig att afvända sitt sinne ifrån sin furste; men miss-tröstande såväl om hans som om det allmännas frälsning, drog han sig derefter så mycket som möjligt undan de sig allt mera intrasslande affärerna. Och om han så beredvilligt gaf vika för den föreställningen, att hans angripna helsa bäst kunde skötas i grannskapet af polarcirkeln, kom det väl hufvudsakligast deraf, att Öfver-Torneå var en punkt af den ännu bebodda jorden, som erbjöd general Aminoff fördelen af att betydligt aflägsna honom från tummelplatsen för händelser, dem det ej stod i hans förmåga att afböja, men hvilkas instundande hans lojala sinne likväl emotsåg med sorg och oro *).

*) Ehuru mycket Aminoff måste ogilla Gustaf Adolfs senaste handlingssätt, var han dock långt ifrån att önska sin konungs ofärd, som dessutom, så vidt det på Sverige berodde, äfven borde bereda hans egen. När han fann, att hans gamla kompanjon i begges så väl gladaste som dystraste lefnadsskiftet, Armfelt, var i beråd att

Med smärta finna vi, att en så nobelt sinnad författare som Montgomery tillåtit sig med den virtuositet, man såsom tidningsskrifvare lätt förvärfvar, en insinuation, hvilken kunde missförstås sålunda, att Aminoff af fienden hade emottagit äfven andra „än små oskyldiga skänker” under sin vistelse i Öfver-Torneå. Hvilka fel än må kunna med mer eller mindre skäl tillvitas honom, öfver misstankarna för en *sådan receptivitet*, står han dock alltför högt. I detta land och *ännu* känner man både Aminoff och hans olyckskamrater för väl, för att den, af nyss citerade författare åtminstone ej afböjda misstydingen vore att befara. Men kan väl herr Montgomery svara därför, att detsamma allestädes och alltid blir fallet? Det torde han lika litet kunna, som han någonsin kan leda i bevis, att en enda rubel af de medel, som voro ställda till grefve Schuvaloffs disposition, blef använd till *icke* oskyldiga skänker åt finska härens befälhafvare i Kalix. — Men vi hafva här låtit locka oss på en terräng, der försvaret för äfven den skuldfriaste ej blott väcker hos en sjelf vämjelse, utan närmar sig nästan till en infami, begången mot de försvarade. Vi skynda således att kasta oss tillbaka från dyet af denna slippriga mark.

Men om ock ingen anledning förefinnes att anklaga Aminoff för ömhet om fiendens intressen, kan han deremot ej frikännas från den bittraste ovilja mot den furste, som af den nyss timade thronvexlingen hade blifvit påtrugad honom. Loyalt sinnad, afskydde Aminoff hertigen-regenten, emedan han ansåg honom hafva varit delaktig i hans tillbedda „odödlige” konungs mord. Ridderligt galant, föraktade han i sitt innersta samma furste, för det att denna nedlåt sig till att värre än den lumpnaste bödelsknekt trampa under fötterna alla ett chevaliereskt

låta tubba sig till hufvudman för den mot deras konung ormande konspirationen, smärtade det honom djupt. Man vet, att Armfelt hufvudsakligast derigenom, att han af sin skenande häst kastades sanslös emot en sten, hindrades ifrån att låta djupare insnärja sig i dessa stämplingar. Aminoff glädde sig derefter högeligen öfver detta djurs fint royalistiska instinkt, hvilket, en landsman åt Armfelt och Aminoff, af den senare kort före katastrofen hade blifvit skänkt åt den förre.

galanteris fordringar i sitt förfarande emot den tjugande „Malla” Rudenschöld. Älskande livvets njutning, förbannade han despoten, som, medan världen var villig att le i sitt ljufvaste behag emot Aminoffs ungdomsfriska sinnlighet, hade anvisat åt honom till valplats för hans erotiska och andra idrotter ett så kort sammandrag af hela den glada världen, att det rymdes inom ett fängelserums fyra väggar. — Då Aminoff hyste så föga förmonliga tankar om hertigen, borde det ej alltför mycket förundra någon, om han ej befanns alltför mycket hugad att uppmana sina landsmän till öfvermenskliga ansträngningar, för att de i bästa möjliga — eller nära nog omöjliga fall måtte hafva den hugnaden att kasta sig i den såsom människa och furste lika fördömdes opålitliga armar. Då generalen med ett sådant tänkesätt emot den, i hvars namn finska arméen ännu i den stunden egde att lefva och röra sig, trädde upp bland de rådpläggande, behöfdes det ej alltför mycken skarpsinnighet till att förutse, huru hans *votum* skulle utfalla. Det hade kunnat blifva decessivt, äfven om meningarna varit mera delade, än de snart förspordes vara.

Samlingsrummet var den tarfliga stuga, kommenderande generalen sjelf bebodde. Midt på golfvet deri var stäldt ett bord, invid hvilket Gripenberg stod. Några få bland härens öfrige höfvitsmän hade äfven stannat vid dess rand. Men de fleste, drifna af de känslor, som stormade i deras bröst, tågade oroligt kring bordet, lik spillror af ett splittradt skepp, på hvars räddning de derpå kvarstående tänka förgäves. Då alla voro församlade steg öfver-adjutanten Langenskiöld fram till general Gripenberg och anhöll att få föra formligt protokoll öfver rådplägningen. Men innan generalen hunnit yttra sig, inföll Palmfelt tvärt: „det behöfves ej!” Då trädde Aminoff med sin vanliga humanitet bemedlande emellan och sade: „nog har Langenskiöld rätt; men som meningarna ej äro delade och enligt min öfvertygelse en hvar af här församlade Camerader står vid sina ord, kan det vara öfverflödigt.” Gripenberg, i hvars intresse det i alla hänseenden låg, att protokollet skulle blifva fördt, om också blott för att enhälligheten af meningarna ovedersägligt

skulle konstateras, var ingenting mindre än skrifkarl och tänkte dessutom sist på sig sjelf vid ett tillfälle som detta. Han understödde således ej sin öfver-adjutants åsigt, hvadan Aminoffs och Palmfelts äfven härutinnan, ty värr, segrade. Lyckligtvis för den hedervärde chefens minne och för den historiska åskådligheten, funnos bland de närvarande tvänne män, hvilka, såsom redan blifvit antydt, räddat genom sin skickliga penna åt efterverlden hufvuddragen af denna märkeliga, för general Gripenberg ej blott rättfärdigande, men ärorika krigskonselj*).

Kammar-rådet Nyberg framlägger med följande ord de intryck, församlingen vid och efter hans inträde på honom gjorde: „Vid min ankomst i samlingsrummet fannt jag samtalet emellan de samlade Cheferne vara ett fortsatt samtal öfver Arméens betryckta belägenhet och det hopplösa tillstånd, hvari hon sig nu befann. Brigad-Cheferne uppgåfvo härunder den styrka af Combattenter de kunde sätta på Linien och i ett slag påräkna till högst 1500 man, Första Brigaden deri beräknad, som då redan var anländ till Törå nära Kalix positionen; och härvid anmärktes tillika af någon utaf Cheferna, att äfven under möjligheten af en fortsatt retraite med Förråder och atiraille, den ena battalionen efter den andra af Arriergardet skulle af en påträngande öfverlägsen fiende sprängas eller förstöras utan att något fattligt resultat till förbättrande af Arméens betryckta ställning derigenom stod att erhålla. Sålunda samtalades, utan att något Protocoll blef förddt, och utan att någon, efter hvad jag såg, särskildt uppkallades för att höras samt för sina tankar ansvara.”

Ur denna korus af chefernes resonnementer spordes dock äfven helt andra toner än klagovisornas. Det var sjelfbelåtenhetens, medvetandets af att man uppfyllt allan rättfärdighet och deraf, att man gjort nog för andra för att omsider också hafva rät-

*) Det torde förtjena anmärkas, att då Nyberg afgaf sitt „vittnesmål“, funnos ännu samtliga, som i denna rådplägnings deltagit, bland de lefvandes antal, med undantag af assessor Tuderus. Ingenting var således lättare än att konstatera eller vederlägga det anförda sannfärdighet.

tighet att tänka på sig. Men alla dessa känslor dominerades dock ytterst af missnöjets öfver det, som hade timat i Stockholm. Man tyckte, att sedan herrarne derstädes hade tagit sig så stora friheter emot sin herre och konung, kunde man ock så der temmeligen i Kalix nyttja sin frihet till hvad man behagade. Ett vittne, som egde att bära sitt vittnesbörd fram inför en domstol, hvilken läste lagen för de finska cheferne under hertig Carls auspicier, borde naturligtvis hafva nog takt att ej i oträngdt mål anslå sådana ackorder som de senast antydda. Dessa strängar vidrördes också icke af Nyberg. Men författaren af „utdragen” känner sig deremot oförhindrad att, ehuru med varsam hand, öppna en utsigt öfver dessa chefers sinnesstämning, hvilka trotsa på tillräckligheten af de pligter, de sjelfva uppfyllt och harnas öfver den fräckhet, hvarmed andra kränkt sin pligt mot den, åt hvilken de lofvat tro och lydnad. Man gjorde sig sjelf rättvisa under följande talesätt: „Denna Corps af Befäl, som öfver ett år uthärdat alla de besvärligheter som man kan föreställa sig kunna förekomma uti en campagne; som hade vist prof af den fullkomligaste själsstyrka uti de uppoffringar de gjort af hustru, barn och egendom, dem de af ära samt rent nit för Rikets tjenst lemnat uti fiendens våld; som uti en oafbruten kedja af tillfällen vist prof af mannamod och oförtrutenhet, samt det nogaste uppfyllande af de plikter hvar och en af dem ålegat, skulle man tro dem taga ett förhastadt beslut? Skulle man tro dem välja ett med äran mindre förenligt då ett för menniskoögon bättre stod att välja?”

I känslan deraf, att deras brutna kraft ej förmådde mera uppbära så herrliga handlingar som fordom, skröto de olycklige anförarene nu för hvarandra sålunda öfver sin svunna allt trotsande kraft. Och allt deremellan återkommo de till katastrofen i hufvudstaden, hvaraf de återstående bästa nerverna i deras sinnen blifvit afskurna. Man klagade öfver att vara lemnad „uti den djupaste okunnighet om hvad man hade att hoppas af den politiska förändringen i Stockholm. Redan i okunnighet om rätta förhållningen af de till Cheferne sände Proclamationer om Regeringsförändringen, emedan de ej voro bifogade med den

aldra minsta skrifvelse hvarken i egenskap af ordres eller annan berättelse, *ansåg man sig öfverlemnad åt sig sjelf.*“

Medan dessa expektorationer gåfvo sig luft, tog general Gripenberg till ordet. Han exponerade för sina församlade krigskamrater arméens ställning, sådan han ansåg den vara, uppriktigt och ärligt utan öfverdrift hvarken åt ett håll eller ett annat. „*Faran*“, säger han sjelf, „*hvarken förstorades eller behöfde förstoras, utan visades helt enckelt sådan som den var.*“ Han förklarade, „att han å nyo anbudit Befälhafvaren för den emot oss agerande fiendtliga fördelningen en förnyad vapenhvila eller stillestånd på, om jag (Nyberg) minnes rätt, 8 dagar, men erhållit derå åter ett positivt afslag med tillägg; *pas huites minutes*““.*)

Man hade å ena sidan erbjudit generalen att sjelf öfverse de ryska trupperna, hvilkas styrka han ansåg utgöra 6 å 7000 man. Å den andra hade grefve Schuvaloff „i stället för det af Gripenberg begärda stilleståndet utlofvat dess kejsares medhafvande Carte blanche för den konvention vi ville uppsätta, *blott den innehölle förbindelsen af vapnens nedläggande och vår återmarche till Finland*“**.*)

I hvilka underbara skiftningar återkasta ej olika ställningar och förhållanden de menskliga handlingarnas färg! Det, som de uttröttade helst önskade; det, som de hemsjuka innerligast

*) Med denna förnyade proposition om förlängd vapenhvila menas troligen den, som Gripenberg personligen framlade för Anselme de Gibory och hvarpå han fick Schuvaloffs på förhand uttalade svar. Då man erinrar sig den frihet, Brunow tog sig att ej framgifva den depesch, hvarmed han afsändes till ryska befälhafvaren, har man svårt att förstå, när Schuvaloff annars skulle varit i tillfälle att afgifva ofvananförda lakoniska replik. Möjligen gafs den dock redan vid den första proposition, Gripenberg gjorde om ett förnyadt vapenstillestånd.

**) Författaren förstår ej, huruvida det var Gripenbergs skyldighet att fördölja dessa omständigheter för sina kamrater. Men det inser han, att, äfven om generalens ärlighet tillåtit honom att begå ett sådant svek, det skulle till ingenting gagnat, emedan Palmfelt nog sörjde för att rätta förhållandet kom till chefernes kunskap.

längtrade efter, framträdde i den öfverlägsne fiendens propositioner såsom ett: *væ victis!* såsom segrarns förödmjukande fordran att få visa, huru stark han var. I denna allians mellan de i fåfång strid neddignandes böjelse och fiendens lockelse låg mer än ett *factum*: deri låg en påminnelse om högsta villkoret för framgången af all hugstor sträfvan, det, att innan människan kan hoppas gå till annan seger, hon bör öfver sin egen besegrade svaghet stiga i striden. Det var således äfven en, på en gång upplyftande och nedslående påminnelse om den väg, hvarpå finska arméen dittills tågat fram till oförgånglig ära. Men i denna sällsamma kollision inom de finska krigarenes bröst mellan böjelse och militärisk pligtkänsla förnams ju ock en påminnelse om Finlands exceptionella öde. Sverige hade öfver Finlands land och lif alla möjliga rättigheter; men finnarne sjelfve öfver sitt lif och land alldeles inga. Sverige kunde efter välbehag sönderskära Finland bit för bit för att bortgifva af bitarna så mycket, fienderna behagade deraf taga; Sverige kunde till och med bortkasta för sin egen frälsnings skull hela återstoden af Finland, såsom det nu just höll på att göra. Men om de par tusen kroppar, hvartill finska arméen numera hade sammansmält, trötta vid att gå halfnakna i några och trettio graders köld och med utsigt att dessutom inom några dagar svälta ihjel, skulle taga sig friheten erinra sig, att de dock enligt naturens ordning egentligen tillhörde detta besynnerliga Finland, med hvilket Sverige kunde husera så der efter välbehag — då var det fara värdt, att Sverige skulle brännmärka dem såsom fega uslingar och förrädare. Ett sådant läge var dock högst kuriöst.

Men så kuriöst det än må hafva varit, hade dock finska härens sista öfverbefälhafvare med hela segheten af det uthålliga finska lynnet vuxit in uti de pligter, detta läge medförde. Han var för gammal att nu i hast böja sig ut ur hela sitt förgångna lufs fogningar. Redan tjugu år förut hade Sveriges ädle konung kallat honom den „tappre Gripenberg”. Skulle han nu, då det erfordrades endast någonting så lätt som att dö till att besegla sanningen ej blott af detta konungsliga vittnesbörd utan

ock det af hela hans framfarna lefnad afgifna, föredraga att förneka sin konungs mening, som uttryckte hans fosterlands, och vederlägga sig sjelf, sitt lif, sin ära? Han kunde ej tveka i sitt val. En hög historisk position har mången gång lyftat män, som varit Gripenberg underlägsna i mod, ofvan om deras hvardagliga natur. Gripenberg behöfde blott förblifva lik sig sjelf för att tänka värdigt de höga intressen, han representerade i en stund, då *tänka* var *handla*. Han blef sig lik. Finland skall ej glömma det. Och det skall det desto mindre, som det är skyldigt upprättelse åt detta vördnadsbjudande krigarminne, som det så länge tillåtit främmande smädelse att missfirma.

Gripenberg äskade åter ljud i kretsen, hvori han stod, och höjde denna allvarliga stämma, som på så många slagfält hade öfverröstat stridens larm. „Go herrar!” ropade han: „om någon bland Eder finnes, som vill att jag skall slåss, jag skall ta mig tusan djeflar slåss. Jag har slagits förr!” och härunder med synlig uppbragd känsla visste han kanhända icke, att han beseglade detta uttryck af alfvar med ett ganska hårdt handslag i det midt på golfvet i rummet placerade bordet.”

Vittnet har troligen rätt: Gripenberg visste väl ej, hur hårdt han slog sin hand i bordet eller kanske ej ens, att han bekräftade sina ord med denna häftiga yttre rörelse. Men hvad han alltför väl visste, var det, att han oåterkalleligen med sitt ord hade utkastat stridshandsken. Togs den opp af någon, lika mycket af hvem som helst, måste Gripenberg slåss. Han skulle ej hafva undandragit sig att *hålla sitt ord*. Öfverbefälhafvaren hade nu öfverantvardat finska härens sista öde i händer på hvar-enda vilja, som behagade afgöra detsamma. Gripenberg skulle nog exequera dekretet. — Men på generalens tal, uppfyllt af det högsta lif, följde grafvens tystnad. Ingen af de närvarande hade böjelse att åtaga sig rollen af härens Fatum.

Vittnet fortfar sålunda: „Men härpå följde icke något svar, efter hvad åtminstone jag hörde. Alltså syntes det mig, efter hvad åtminstone jag kunde fatta, såsom hade en allmän öfvertygelse stadgat sig om nödvändigheten af en Convention såsom den enda utväg till frälsning.”

Om de finska cheferne ej kände sig inspirerade att förro skull med sina paradiskt utrustade 1500 veteraner fresta en dust emot en fiendtlig styrka, som ansågs uppgå till 17,000 man, borde det ej alltför häftigt förundra ens sådana hjeltar som tituli Bruzelius, Ekelund etc. Men så länge en gnista af hederskänsla ännu flämtar i den på botten så storsinnade svenska nationen, bör denna bränna på hennes samvete, emedan hon tillåtit sina okynniga djeknar af alla åldrar att så chikanera, som de det vågat, en gammal krigare, hvilken hade mod att vilja slåss för Sverige ännu i de förtviflade omständigheter, under hvilka han svor att det göra. Om någonsin bör viljan här tagas för verket. Ej allenast det är sannt, att „härförarn ensam icke vinner slaget.” Sannt är ock, att han ensam ej ens kan börja det. Den 25 Mars stod Gripenberg med sin lust att slåss isolerad i den finska hären; ett temmeligen osvikligt tecken dertill, att striden *då* ansågs blott för ett mera förblommeradt namn på det, som i hvardagstal kallas själfmord. Redan två dygn senare sågo kämparne en klarare, mera vidgad horisont omkring sig. Men då var det för sent. Man har förblandat situationen af den 25, då ingen ansåg att konventionen kunde undvikas, med situationen af den 27, då mången och bland dem Gripenberg främst aldrig skulle hafva gått in derpå. Af denna förvexling härrör till någon del den stora orättvisa, hvarmed den af sitt och sin hjelteskaras öde borttryckte generalen blifvit hemsokt. Vi kunna ej här tillbakahålla en anmärkning, som otaliga gånger trängt sig på oss, medan våra tankar varit sysselsatta med detta ämne. Skulle blott händelsen gjort den oändligt ringa förändringen i sakernas läge, att vid det mellan de kämpande härarna ingångna stilleståndet varit stipulerad, i stället för en uppsägningstid af fyra dygn, en dylik af åtta — såsom fallet varit ifrån begynnelsen — huru annorlunda hade Gripenberg då ej blott kunnat handla, utan ofelbart äfven handlat. Men nu, såsom han själf vackert yttrar, „sammanstötte allt att till intet göra verkan af våra bemödanden för första fördelnings frelsning. De underrättelser vi fingo, de underrättelser vi saknade, och den utom allt menskligt förutseendes gräns lig-

gande combinationen af händelser som stundom för tidigt, stundom för sent kända, alla bidrogo att föra oss till, eller qvarhålla oss på den punkt, der vårt deltagande i Fäderneslandets vidare öden, för denna gång skulle upphöra." — Hvilken diktad tragedi eger att uppvisa ett mera djupt gripande ställe än uttrycket för denna djupa suck ur en ädel, olycklig mans innersta, frampressad af den tragiska situation, hvari verkligheten hade insnärjt honom?

Lika litet som de öfriga olycksbuden på den tiden lät den rörlige frausmannen Anselme de Gibory vänta på sig. Enligt sin öfverenskommelse med Palmfelt, hvaråt äfven Gripenberg hade gifvit sitt bifall, inträffade han på eftermiddagen vid finska arméens höggvarter i Månsby*).

Äfven vid detta tillfälle sparade Anselme ingalunda sin talande tungas stora kraft, ehuru omständigheternas tvingande makt tycktes erbjuda betydlig lättnad åt denna. Om hufvudsaken var man mera ense på båda sidor nu än dagen förut. Men några biomständigheter lade ännu hinder i vägen för en snabb exekution. Och på fiendens sida var man i högsta grad mon om en sådan, emedan man der ej ansåg sig säker om sin fångst, så länge man ej hade den ännu fullt i sina händer.

Vi begagna äfven nu den ledning, som „utdragen" erbjuda vid framställningen af hithörande ämnen.

Öfverste Anselme hade på grund af sin dagen förut uppgjorda promemoria, i samråd med grefve Schuvaloff sjelf, författat en formelig *Convention*, som af den ryske generalen till och med redan var underskrifven. „Denna Convention var i af-

*) I „utdragen" heter det: „klockan 5 på efterm. ankom Öfv. Anselme till höggvarteret." Förhållandet lär dock ej hafva varit precis sådant. Enligt Brunows anteckningar: „återkom Öfversten kl $\frac{1}{2}$ 5 om efterm. d. 25" (till arméens förposter, tyckes meningen vara) „och resan skedde nu med yttersta skyndsamhet till höggvarteret i Calix, der vi inträffade kl. $\frac{1}{2}$ 9 om aftonen." Om natten eskorterade Brunow de ryska underhandlarene till Grötnäs gästgifvaregård, der fänrik Bergenstråle emottog dem och följde med till de ryska förposterna.

seende å en hoper punkter skiljaktig ifrån den, General Gripenberg dagen förut hade projectvis omnämnt hvarföre Generalen nekade att underskrifva den. Öfverste Anselme förnyade dess dagen förut gjorda påminnelser om nödvändigheten för Ryska Troupperne att få intaga kvarter, hvilka nu för andra natten skulle ligga under bar himmel, samt den deraf nödvändiga följdén att nu avsluta Conventionen, men lofvade *på dess heder* att de omnämnde skiljaktigheter skulle så vidt det dependerade af General Schuvaloff blifva reglerade; hvarföre Anselme bad Generalen att sjelf komma till Torneå*) och der kvarblifva för att med Grefve Schuvaloff afgöra skiljaktigheterna, samt sedermera genom General-Adjutanten Palmfelt sätta sakerna i verkställighet."

Så tapper krigare, så rättskaffens menniska än Gripenberg var, egde han dock förtvifladt klénan anlag för negotiationernas invecklade finesser. Och huru var det väl möjligt för hans genomärliga sinne, från hvilket allt svek var lika aflägsset som helvetet från himlen, att ana till hvad af Anselme åt honom bereddes? Vi hafva redan antydtt det bekymmer, som låg allra tyngst på Gripenbergs hjerta: hans omsorg om de stackars desertörerna, hvilka undan de tidigare ingångna konventionerna hade sökt en tillflykt under de på fälten svajande finska farnorna. Till deras förmon hade han sökt få plats åt en skyddande klausul uti den af Anselme uppgjorda konventionen. För fienden var denna omständighet den minsta bland bagateller. Schuvaloff skulle sannolikt ej haft lust att uppföra en enda man endast för att få några tjog af de arme Sveaborgianarene etc. i sina händer. Och skulle han ock haft dem fast, hade hvarken hans kejsares sinnelag eller Alexanders ställning i den stund, då han lät af Finlands Ständer hylla sig såsom landets Storfurste, tillåtit redskaperna för hans vilja att förfara enligt krigslagarnas yttersta stränghet emot dessa, som fått recidiv på sin

*) Landshöfding Langenskiöld uppger, att Anselme föreslog Sangis såsom mötesplats. Men sedan Gripenberg dit ankommit, inbjöds han till Torneå af Schuvaloff, som sade sig vara af sjukdom förhindrad att infinna sig på förstnämnda ställe.

fångenskaps krämpa. För dem var således ingen verklig fara å färde. Men Gripenberg betraktade med andra ögon saken ur den rent militäriska synpunkten, hvilken oftast var *hans*. Och då Anselme hade upptäckt denna svaga punkt hos den finska generalen, hakade han sig dervid fast och släppte ej tag, innan han hade Gripenberg der han ville och — ej ens då. Slutet på konferensen blef således det, att Anselme fick sin vilja fram i allt hvad han behagade påyrka. „General Gripenberg, som å ena sidan såg nödvändigheten af Conventionens ingående: å andra sidan ville uppofta alt för att bidraga till Arméens förmon, trodde att igenom sin egen närvaro (ehuru ej hemma i Franska språket, uti hvilken del han förtrodde sig till Gen. Adj. Palmfelt, som var språket mäktig) kunna vara mest verksam, insåg ej någon olägenhet af sin resa till Torneå, hvarför han biföll den af Anselme gjorde proposition att der slutligen afgöra de skiljaktigheter i meningarna af vissa punkter, samt underskref den redan uppsatta och af Ryska Generalen Schuvaloff underskrifna Conventionen.”*)

I det ögonblick, general Gripenberg undertecknade konventionen, upphörde hans aktiva ingripande i händelsernas gång. Hans lidande räckte längre. Detta skola vi söka framställa i nästa häfte under rubriken: „Jäf emot konventionen i Seivis och domen öfver Gripenberg.” Äfven framställningen af konventionens verkställning ligger naturligtvis redan bortom hennes ingående. Uppfyllandet af pligten att teckna vår tappra härs allra sista stunder kan författaren således åtminstone i detta häfte bespara sig.

*) Sjelfva stället, hvarest hon uppgifves vara daterad, påminner om den starkares herravälde öfver rummet. Det är ej med namnet Mänsby eller Kalix under sig, hon ingått i tideböckerna, ehuru konventionen ej kunde anses hafva ringaste giltighet, så länge hon blott var ett af greive Schuvaloff undertecknad projekt. Men blott

Den utlofvade fortsättningen af denna afhandling såg aldrig dagen. Deremot böra här inrymmas tvänne „anmärkningar“ till ofvanstående uppsats, af hvilka den ena återfinnes i det förra och den andra i det senare, år 1853 utkomna häftet af Cygnaei „Afhandlingar i populära ämnen.“ Anmärkningen i första häftet lyder som följer:

„Enligt en underrättelse, som i elfte stunden meddelats författaren från Sverige, lär den i „förordet“ omtalade domen, hvilken skulle hafva fullkomligt frikämt general Gripenberg, aldrig blifvit fälld. Annu i denna stund, då detta skrives, äro vi dock ej fullt förvissade om rätta sammanhanget af saken. Men hafva vi härutinnan misstagit oss, så delas vårt missöde af öfverste A. B., som i Sveriges mest lästa tidning bestämdt uttalat den meningen, att Gripenberg lagligen frikändes, och af hela Sverige, hvarest ej en enda röst offentligen höjt sig för att bestrida detta faktum. Samma villomening hyses för öfrigt af alla de bäst i ämnet underrättade personer, dem vi hittills i Finland varit i tillfälle att rådfråga.“

Anmärkningen i senare häftet är af följande lydelse:

„Författaren anhåller om sina läsares benägna öfverseende för hans försummelse, att i detta häfte meddela slutet af den afhandling, som upptog hela det första. Orsaken till uppskofvet ligger i samma böjelse, att „uppenbart förvränga händelsernas sammanhang“ och förfara „lika grundlöst som oförsynt“ samt med „oerhördt lättsinne“, öfver hvilket allt man i Sverige under mycket „hojtande“ ansett sig befogad att upphäfva himmelskriande nödrop. Det gifves ingen sak, hvarpå han under hela sitt lif så allvarligt tänkt och angående hvilken han så ihärdigt sökt vinna upplysning såväl af talande vittnen som skrifna vittnesbörd, som de ämnen, dem han bearbetat i det föregående häftet. Med klappande hjerta och med ansträngning af alla sina själskrafter har han bjudit till att göra deras sanning klar

dervid fick afseende fästas, att det papper Anselme medförde var skrifvet och af den ryske befälhafvaren underskrifvet i Seivis — ett ställe beläget mellan Sangis, der de finska förposterna ännu stodo, och Torneå. Gripenbergs underskrift ansågs påtagligen blott såsom ett appendix till hufvudskriften.

för sig sjelf och utreda den för andra. Och samma „oerhörda lätt-sinne“, hvilket ledt honom under arbetets tidigare stadier, förbjuder honom att avsluta detsamma, innan han hunnit förskaffa sig full vishet om några, i det hela sekundära punkter, angående hvilka han ännu sväfvat i ovisshet.

Hvad hufvudsaken, räddningen af general Gripenbergs och hans mäns moraliska och militära heder beträffar, gör detta dröjsmål föga till saken. Hvad författaren redan lyckats framlägga till upplysning om de förhållanden, under hvilka konventionen i Seivis slöts, har gjort det absolut omöjligt, att, sålänge svensk och finsk historie skrives, någon skall våga yttermera göra ett försök med idislandet af det „med uppenbar förvrängning af sakernas sammanhang och oerhördt lättsinne“ så ofta „lika grundlöst som oförsynt“ företagna uppkoket af smädelserna emot den finska härens sista lemningar. Man må göra sig derborta så blind man behagar; man må bedyra, att „man ej kan se, att vi kommit hufvudsaken särdeles mycket närmare;“ när okynnet nästa gång gripes af lusten att utmåla Gripenberg och hans här såsom fega uslingar och förrädare, skall det vända den smutsiga penseln mer än två gånger och sluteligen bortkasta den alldeles. Gerna förunna vi deremot smädelsen den lilla trösten att taga sin skada igen genom att lätta sitt hjerta i utbrott mot författarens person. „Men i sanningens namn protestere vi allvarligen“ emot de der uppnästa minerna och magistrala tonerna, hvarmed man i ett främmande land tyckes vilja bringa oss finnar derhän, *ut in aerumnis nostris ne hiscere quidem auderemus* — såsom det heter i Calonii odödliga program — äfven när det gäller angelägenheter, som gå på vårt lands heder och ära. Om vi ock här hvarken kunna eller vilja göra anspråk uppå att med det allvar, den sakkännedom, grannlagenhet och grundlighet, som utmärka, t. ex. Wieselgrens framställning af vår nyaste literatur, gå tillväga, skola vi likväl hvarken af brist på „utrymme“ eller på redligt uppsåt förhindras att åt „den välförtjenta tillrättavisningen“ af utländsk smädelse emot vårt fädernesland „egna den utförlighet, som sakens egna beskaffenhet påkallar.“

Mot en enda, emot författaren personligen riktad beskyllning känna vi oss uppmanade att redan här af alla krafter protestera. Hon har sårat oss djupt, såsom all stor orättvisa måste det göra, framförallt därför, att hon blifvit repeterad äfven af den enda man i Sverige, hvilken, så vidt oss är bekant, på senare tider allvarligen sökt att förskaffa sig kännedom om Finlands nuvarande förhållanden. I samma ögonblick, han afskrifver ett ställe ur „Claes Flemings tider“, hvari dess diktare sammanställt allt, hvad Finlands varmaste tacksamhet kunnat uttala till Sveriges berömmelse, känner

han sig otörhindrad att mot författaren af de Populära afhandlingarna framkasta tillvitelsen att hafva smädat hela svenska folket. Lika väl som någon annan insåg ifrågavarande recensent utan tvifvel, att det, som i det bundna talet lades i munnen på Finlands utmärktaste man, angick *hela* svenska folket; men att deremot den *sorg* — ty såsom smädelse var det dock i intet fall ämnadt — som i författarens afhandling uttalade sig deröfver, att Sverige i den stunden, då skiljsmessen mellan sagde land och Finland inbröt, icke handlade värdigt sina stora minnen, angick endast ett isolerat moment i Sveriges herrliga historie, om hvilken författaren äfven vid det tillfället, liksom så ofta annars, ordade med innerligaste törtjusning. Vi skola vid första tillfälle söka utreda, hvad som egentligen bör förstås med uttrycket: „ett helt folk,“ om hvars betydelse man ännu tyckes lefva i en obegriplig okunnighet. Emellertid tillåter jag mig anse påståendet, att jag smädat hela det svenska folket, vara: „osannt,“ åtminstone till dess man förmår uppvisa en literatör, hvilken utom Sveriges gränser, under senare tider, i tal och skrift, i vers och på prosa, gjort så mycken rättvisa som jag åt allt, hvad i Sverige lefvat och rört sig storartadt och beundransvärdt. Under de fem år jag haft äran att ensam på den finska högskolans vägnar föra den allmänna historiens talan, tror jag mig sannerligen ej hafva berättigat någon att beskylla mig för falskt vittnesbörd emot det svenska folkets historiska anspråk; och jag uppmanar härmed den eller dem, hvilka förmena sig kunna ådagalägga motsatsen, att beslå dessa mina ord med osanning.“

OM ANTAGONISMEN

MELLAN

BISKOPARNE CYGNAEUS D. Ä. OCH ALOPAEUS.

Uppsatsen ingick i det år 1853 utgifna andra häftet af Cygnaei „*Afhandlingar i populära ämnen*“ och torde lämpligast böra inrymmas bland författarens historiska arbeten.

Om antagonismen mellan biskoparne Cygnaeus d. ä. och Alopaeus.

En yttre anledning har väl närmast framkallat den teckning, vi utbedja oss att få till allmänhetens skärskådande och bedömande framställa. Men äfven inre motiver mana oss att försöka en karakteristik af desse tvänne i rubriken omnämnde „andans män”. Ehuru ingendera af dem var utrustad af naturen med något ovanligt mått af krafter, berättiga likväl deras embetsmannaverksamhet och framförallt den plats inom den finska kyrkan, hvarpå de mot slutet af sina lefnadsbanor ställdes, deras namn till en sådan äfven inom vårt lands kultur- och kyrkohistorie. Deras *namn* säga vi. Sådan är ställningarnas makt, att redan dessa ensamma förslå till att uppbära benämningar, hvilka tecknats af händelsernas gång på ställningarnas spetsar. Men innehållet, meningen, klangen, som fylla och lyfta namnen inför efterverldens själsblick och lyssnande öra, deröfver råder ställningen ej. Det är gerningarna, som sätta musik i namnet eller fälla det förplattadt ner ifrån de tillfälliga yttre höjderna*).

*) Det torde likväl böra medgifvas, att redan sjelfva faktum, som visar en person i besittningen af episkopal-myndighet inom vår kyrka, uti de flesta fall kunde gälla såsom garanti för personens åtminstone relativa förtjenst. Den här följda metoden vid sådana embetens återbesättande måste ju göra det mindre sannolikt, att nå-

Vi antydde en yttre anledning till denna vår uppsats. Denna ligger i en polemik, öppnad af en insändare uti Litteraturbladets andra n:r*) emot författaren till den text, som åtföljer de nyligen utgifna porträtterna af Borgå stifts tio biskopar. Ur hvilken hand ifrågavarande text härflutit, är oss obekant. Men vi taga för afgjort, att samma hand, som så oväldigt och säkert skizzerat de karakterer, hvilka han velat med några få penndrag återgifva, ganska lätt skall förmå afvärja ett hugg, ifall han finner sådant för godt. Också är det ej för att gifva ett obehöfligt handtag åt textförfattaren, vi nedskrifva dessa rader. Lika litet spörja vi lust att tvista egentligen med biskop Alopaei apologist i Litteraturbladet. Tror han sig genom de af honom anförda argumenter hafva lyckats uti försöket att upplyfta sin biskop till den högre episkopala ståndpunkt, på hvilken det ej var textförfattaren gifvet att anträffa Alopaeus, förunna vi gerna för vår ringa del insändaren en sådan hugnad. Tacksamhetens pietet, om också lifnörd hufvudsakligast af hågkomster från lyckliga stunder, då en juvenil appetit blifvit rundeligen tillfredsställd, saknar i alla fall icke ett visst försonande behag, äfven der denna pietet nedtrycker den mognade ålderns sundare omdöme under minnena af en fordom väl mättad mage. Vi beklaga blott, att insändaren ej varit också en bland de otaliga, hvilka gästvänligen undfägnades vid biskop Cygnaei bord antingen på dennes boställe Strömsberg eller i hans lilla gård uti staden. Understödt af ett sådant dyrbart ungdomsminne, skulle insändarens goda hjerta besparat sig den mindre grannliga insinuationen, hvilken kryper fram ur ordalaget: „det var han (Alopaeus), som efter det hans företrädare i nära sjuttion år fungerat i samma kall, var den förste biskop i Borgå, som”

gon utan *all* sin förskyllan och värdighet kunnat finnas förtjent af att bekläda detsamma. Jemför man de finska biskopslängderna med förteckningar på högre embetsmän inom hvilka andra inhemska samhällsförhållanden som helst under århundradens förlopp, skall man svåriligen komma till något annat resultat än det af oss här påpekade.

*) För år 1852.

etc. etc. I fall det gifves „olämpliga och halkande (sic) paralleler“, så torde de just vara af det der slaget.

Vår afsigt är för ingen del den att endast genom ett negativt förfarande eller medelst polemik emot de af insändaren framkastade pastoraler söka återgifva lifvets färg åt biskoparne Alopæi och Cygnaei af tidens våg redan halftutplånande karaktersdrag. Vi skola söka att så gå till doms med desse, hvilka längesedan aflagt räkenskap inför sin Öfverherde, som det är häfdens rätt och pligt att döma öfver dem, åt hvilka mycket varit anförtrodt: så lugnt och opartiskt som möjligt ogillande, enär de det förtjenat; med kärlek, om deras tänke- och handlingssätt förmår väcka en sådan känsla, men främst likväl med kärlek till sanningen. Då tvänne karakterer sålunda framställas objektivt, måste *olikheten* ovilkorligen springa i hvar mans öga. Men olikheten ensam förslår ej ännu till att afgöra angående de båda personligheternas relativa företräde eller underlägsenhet. Dertill erfordras någonting helt annat. Men skulle också den ena ibland de jemnförda duka under, är sådant ju icke tecknarens *fel*. Det är tvärtom hans *förtjenst*, ifall han troget framdragit de skiljaktigheter, hvilka anvisa åt hvardera den plats, som denne rätteligen tilkommer. Han råder för lika litet, som målaren, hvilken afkopierar de yttre dragen, kan ställas till ansvar för det, att ej alla hans porträtter äro lika menskligt vackra. Äro de det i artistisk mening och framförallt sanna, då tyckes han ju hafva uppfyllt allan rättfärdighet.

Vid uppfattningen och formandet af de ifrågavarande människans själsbild, torde isynnerhet *en* synpunkt icke böra lemnas ur sigte. Det är synpunkten, från hvilken de skådas och visa sig i den egenskap, som berättigar dem att blifva föremål för kommande släktens uppmärksamhet. De böra betraktas främst såsom finskt-protestantiska församlingars styresmän. Denna synpunkt har insändaren antingen helt och hållet förbisett eller åtminstone ganska ensidigt fasthållit: ensidigt, emedan han nästan uteslutande häkat sig fast vid det apostoliska språket: „En biskop skall vara en *gästgifvare*“. Det är på detta språks vacklande grund,

insändaren konstruerat åt biskop Alopæus den „högre ståndpunkt“, han åt sin forne patron och numera klient sökt vindicera.

Det är väl sannt: betraktar man Cygnaeus d. ä. och Alopæus såsom det de vore, såsom biskopar, vinner åtminstone den ene af dem föga derpå, och han skulle stå i bättre dager, i fall man toge i betraktande åtskilligt annat, som han *kunnat* vara. Men hvem annan än hon sjelf rår väl därför, att en menniska af alla krafter sträfvar till en plats, der hon ej är alldeles rätt på sitt ställe? Har hon drifvits fram till den platsen af omständigheternas oemotståndliga makt, af yttre nöd eller af inre behof att, i brist på en lämpligare verkningskrets, åtminstone ega någon sådan för sina själs krafter, då kan man kanske beklaga detta offer för nödens hårda lag. Mera kan man svårigen göra. Men huru än man må vilja se saken, förefaller det dock nog betänkligt att i en biskopsstol skåda hufvudsakligast en asyl för nödlidande af hvilket slag som helst; ett *au pis aller* för äregirighetens i trångmål bragta uträkningar.

För att vara så rättvis som möjligt, måste man dock taga i beräkning beskaflenheten af de ställningar och förhållanden i Finland, under hvilka en så „matematisk ande“ som Alopæus *tvangs* — ifall man så behagar — att styra sin carrière upp emot det fosterländska Zions högsta branter. Den högre kapaciteten hos finske män, isynnerhet då den bodde uti en ofrälse kropp, hade på den tiden ännu vida mindre än i våra dagar en öppen utsigt till friare spelrum för sin verksamhet och dermed sammanhängande „lycka och heder“. Men om detta portförbud emot uppkomst till statens solbelysta, mera glimmande höjder gäller såsom strängaste regel, hvilken tillstodde ytterst få undantag, öppnade deremot kyrkan desto beredvilligare sin vida famn åt plebejiska anspråk; och det så mycket hellre, som den protestantiska nordens glanslösare embeten icke, såsom fallet var och är inom den katolska och anglikanska kyrkan, lockade adeln till farlig konkurrens. Sjelfva mitran, hvilken dock betäckte så mycket anseende, så många aristokratiska företräden, var numera högst sällan ett föremål för patricisk be-

gärelse. Men den var det desto mer för anspråk, hvilka hade en viss hierarkisk bismak. Domkapitlen — ganska naturligt med seg trohet fasthållande traditionerna, ärfda från de afsomnade katolska capitulares, hvilkas själavandring förflyttat dem brådstörtadt*) uti icke alltför mycket ombytta former — herberge-
rade ännu inom sig en temmelig dryg portion af grötmyndig själfbelåtenhet, som stundom gaf sig luft i trotsande på öfverste-presterligt företräde. Bland domkapitlens trosartiklar angående sina förmenta företrädesrättigheter, intogs första paragrafen af den läran, att stiftets styresman borde utgå ur kapitlets privilegierade sköte. Det var den fridfärdigaste bland alla biskopar, Cygnaeus d. ä., förbehållet att först genombryta dessa skrankor, som utestängde församlingarnas herdar ifrån öfverherdastolen i Borgå stift. Också var han själf öfver det verkställda inbrottet så bestört, att man hörde honom, redan vorden biskop, försäkra: „om än alla stenblock och träd på vägen emellan Borgå och Lovisa hade ropat till mig: du skall en dag tillryggalägga denna väg såsom biskop, skulle jag ej hafva satt tro dertill.”

Men det fanns en annan, hos hvilken Cygnaei usurpation af biskopsembetet väckte äfven andra känslor än bestörtningens. Betrakta denna fysionomi, betecknad med siffran 7 bland de tio männen, något närmare. Se dessa tillslutna läppar, hvilka tyckas hafva uppfrätt sig själfva, så att de reducerats till sitt minimum; denna enormt vidgade panna, hvilken reser sig såsom ett skarpkantadt stormtak; detta tvära, nästan bistra uttryck, som beherrschar hela anletet och tyckes dekretera såsom lag: kom icke hit! påminnande om dessa medeltidens prelater, hvilka voro lika färdiga att gripa till pliten som att bära kräcklan. Hvad helst än för öfrigt må hafva bott bakom dessa anletsdrag, *en* egenskap framträder dock skarpast derur. Det är en

*) Vår på historisk forskning af händelsernas gång grundade öfvertygelse är den, att Gustaf Wasa med kungligt våld dödade katolicismens namn och framförallt dess besittningsrätt på en tid, då dennas väsende och ande på långt när ännu icke voro aflidna i folkens sinne, hvilka tyranniskt tvungos att med sina läppar bekänna en tro, som ej fanns i deras håg.

energi i viljan, som både *vet* hvad den vill och *kan* det. Men hvad var det högsta föremålet för denna trotsiga viljas sträfvan? Att lyfta sin man på Borgå biskopsstol. Deri ligger ordet till gåtan af det menniskolif, som betecknades med namnet Magnus Jakob Alopæus.

Och mannen med den kraftiga viljan tyckte sig redan temmeligen tidigt stå så nära vid sina brinnande önskningsmål, att han ansåg sig så godt som kunna taga derpå med händerna. Domproste-embetet, som under hela tjugu års tid varit beklädt af samma person, befanns omsider ledigt. Det var det sista, men afgjort säkra steget, som behöfde tagas, innan man uppklef till episkopatet. Det steget måste således tagas ut. För teologie lektorn vid gymnasium kunde det ju lika litet blifva svårt som halsbrytande. Men se! kalkylen slog felt. Och det vidrigaste af allt för den i sina förhoppningar svikna kalkylatorn var det, att *error calculi* den gången hade åstadkommits af en prest, hvilken var ingenting mindre än mathematicus och som äfven för öfrigt egde blott sådana egenskaper, dem Alopæus sjelf saknade och dem han således ansåg sig vara naturligtvis berättigad att i grund förakta. Ty det låg djup sanning i ett yttrande af prestmannen Cumenius, hvilket en längre tid var bekant för hvar djekne i Borgå stift, men som är för kraftigt att här in extenso anföras: „den, som för Alopæus ej är en triangel, är en“ — — o. s. v.

Knappt ett år hade hunnit förflyta efter Alopæi första stora missräkning, innan redan sjelfva biskopsstolen oförmodadt stod tom. Utsigterna voro nu visserligen mera begränsade och skuggomhöljda. Men ett rum för hoppet skymtade dock fram ännu. Alopæus innehade det andra förslagsrummet, och ett penndrag af regentens vilja kunde ju byta hoppet till någonting tusenfaldt förträffligare än det: till verklighet. Men den höga viljan rättade sig icke heller nu efter Alopæi. Det var ej *hans* namn, som stod i den biskopsfullmakt, hertigen-regenten utan

tvekan eller dröjsmål hade å sin allernådigste konungs vägnar och i dess namn undertecknat*).

Men spärradt var nu den episkopala pretendentens framsteg till sitt högsta lefnadsmål; spärradt af ett hinder, mot hvilket den fasta viljan ej ens kunde skänka sig upprättelsen att direkt fresta sin styrka. Ty detta okullstöteliga hinder framstod i gestalten af en åldrig man, hvars embete gaf honom själfmant en myndighet, på hvilken hans egen personlighet för ingen del skulle hafva gjort anspråk. Hvert barn här i landet, som fick hålla till godo med vidbränd gröt, visste ännu den tiden, hvad en biskop månne hafva att betyda. Skulle då den man, hvilken så oändeligen högt hade vetat uppskatta samma värdighet, då den utgjorde föremålet för all hans sträfvan, icke veta att respektera den ännu då, när han, seende biskopsmyndigheten representerad af en annan, dageligen påmintes om det, som för honom gått förlorat för långlig, kanske för all tid? Alopaeus skulle ej hafva varit den „matematiska anda”, han var, ifall han ej ur sina tidigare premisser dragit den slutsatsen, att biskopsvärdigheten, i hvilka händer den ock må hafva fallit, borde medelst yttre åthäfvor hyllas. Men han skulle hafva varit det lika litet, ifall han ej förstått att göra den skarpaste åtskilnad i sin själ mellan besagde värdighet och den personlighet, hvilken deraf befanns så föga värdig, emedan Alopaeus själf, biskopskandidaten företrädesvis, genom densamma blifvit fastnaglad på

*) Redan Gustaf den III hade, såsom bekant är, funnit sig föranlåten att betydligt modifiera sina tidigare åsikter om de meriter, hvilka förnämligast berättigade till prelatensiska embeten: åsikter lånade liksom så mycket annat ifrån de dåvarande galanta abbeérnas gyllene land. Sjelfva favoriten Elis Schröderheim hade nödgats låta sina liderliga befordringsförehoppningar stiga ner ifrån den protestantiska nordens högsta äreställe: erkebiskopsstolen i Upsala. I hertigen-regentens tid begynte man alltmer att taga i betraktande anständighetens fordringar vid besättandet af andeliga embeten. Gustaf Adolfs regering var äfven i detta hänseende djupt allvarlig, ostrafflig och samvetsgrann. Det vördnadsvärda namnet Matthias Rosenblad betecknar länge den här antydda förbättringen och framstegen till ett ädlare mål.

det förödmjukande stadium, hvarest han evinnerligen nödgades att släpa sig fram — *in petitoribus*.

Vi andra hvardagsmenniskor, som på sin höjd begära af lifvet en smula solsken och frisk luft samt icke stort mera plats — likgiltigt hvarest — *på* jorden, än som måste en gång i tiden beviljas åt vår likkista derunder, vi hafva svårt att ens i tanken försätta oss uti deras sinnesstämning, hvilka upplåta sitt väsende till hospital för en obotligt sårad äregirighet och maktlystnad. Men så vidt man kan lära sig att fatta ett inre tillstånd, det man ej sjelf genomlevvat, erbjuder oss historien i teckningen af den väldige påfven Sixtus V en bild, en koncentrerad typ af all den försakelse, förödmjukelse och misère, som påläggas en stark själ, stretande fram i äregirighetens obarmhertiga lifegenskap. Och sådan är styrkan eller svagheten af menniskosinnet, att fikandets marter äro desamma, huru vidt aflägsna än trånadens högsta mål må vara från hvarandra. Den, som föresatt sig att vältra ifrån sin själ ärelystnadens tortyrredskap och hänga opp dess Nessus-mantel ej förr än på den trekronade thronen eller på spögubbens enkla staf, på Frankrikes mäktiga kejsarespira eller på rådmannens i Södertelje anspråkslösa attributer, torde lida ungefär *samma* qual och framläpa samma börda, d. v. s. jemt opp så mycket, som människan förstår uthärda utan att alldeles förqväfas — ifall hon ej verkliga qväfves deraf.

Det var likväl icke ensamt grämelsern öfver att se sitt lifs högsta önsksningar svikna, som stämde Alopaeus mindre vänligt emot sin företrädare. Äfven hans rättskänsla fann sig kränkt af dennes försprång. Ty det kunde aldrig falla honom in att betvifla sin egen afgjorda öfverlägsenhet öfver sin förman, och att endast han sjelf egde förmåga att styra stiftet, såsom sig vederborde. Och om han ock icke kunde underlåta att beklaga sig för egen räkning, då han hade blifvit beröfvad tillfället att visa, hurudan en biskop egentligen borde vara, skylde han likväl sin enskilda sorg i den vida sorgdrägt, hvori han beklagade stiftets förlust af en sådan styrelses välgärningar, som *hans* skulle hafva blifvit.

Men på hvilka grunder stödde då Alopæus den *matematiska* vissheten om sin öfverlägsenhet? Läsaren har ej kunnat undgå att göra sig denna fråga, och vi kunna ej undgå att försöka besvara densamma.

Det har blifvit sagdt, att biskop Alopæus var en „*matematisk ande*“. Må så vara! Men äfven om man vet och erkänner detta, torde man ej så lätt kunna göra sig reda för mannens egentliga själsbeskaffenhet. Definitionen vidlades af ett fel, hvarmed det definierade ingalunda var behäftadt. Den lemnar rum åt en enorm latitud. De mest vidtomfattande andar lika väl som de allra trängsta kunna utan svårighet finna utrymme under den angifna kategorien. Så vidt vi förstå, klyfver sig det derunder subsumerade i tvänne väsendtligen åtskilda hufvudgrupper, hvilka dock åter inom sig uppstiga eller förplattas i oändligt mångskiftande gradationer. Den ena hufvudafdelningen skulle vi beteckna med den allmänna titeln: *produktiv*; den andra deremot visar sig såsom: *steril*. Det elastiska begreppet *ordningssinne* utgör föreningsbandet mellan dem båda. De förra representeras i sina högsta företeelser antingen af sådana personifikationersom Aristoteles, Cartesius, Newton, Leibnitz, Linné, Berzelius: skapare af ordning inom tankens och vetandets värld, upphofsmän af de stora *systemerna*. Eller af sådana som Per Brahe, Sully, Colbert, Caesar, Karl XI, Napoleon I, skapare af ordning inom statens kretsar. Såsom medlare mellan dessa modifikationersom af män hörande till samma klass stå sådana matematiska naturer, som Turgot, Necker, Mirabeau, Monge: på en gång heroer inom tänkandets och handlingens hemisferer. Att en, som framträder såsom jätte vid uppbyggandet af matematiska systemer, kan krympa ihop till dvärg uti sin praktiska verksamhet, bevisas på det sorgligaste sätt genom den skarpsinnige Laplaces exempel. Ville man deremot söka bevis derför, att en personlighet, hvilken i handling röjer den afgjordaste matematiska bestämdhet, likväl, då fråga är om organiserande uppfinningsförmåga, kan erbjuda anblicken af den andefattigaste plagiator, så torde man ej behöfva söka förgäfvess, ifall man gifver sig möda att genomläsa det lands

brokiga historie, åt hvilket Laplace gaf ära genom sitt snille och nesa genom sin servilitet.

Det lär ej kunna nekas, att vi för att komma till karakteristiken af biskop Alopæi matematiska andes beskaffenhet tagit ett tillräckligen högt anlopp. Det är dock den sist antydda omständigheten, som närmast erbjuder en öfvergångspunkt till en sådan karakteristik.

Vi omnämnde, att det gifves en klass af matematiska andar, hvilka kunde kallas sterila. Denna är sannerligen ej den minst anspråksfulla ibland andeväsanden och icke heller den umbärligaste. Men den är deremot stundom den andefattigaste. Orsaken till de dit hörandes naiva sjelfbelåtenhet ligger deri, att deras själ känner intet behof af att kring sig uppdraga en vidsträcktare verkningskrets, än deras verksamhet förmår fylla. De njuta därför dageligen och stundeligen af den ljufva tillfredsställelsen af att hafva fyllt sitt mått och fullbordat sitt verk; en njutning, hvilken aldrig på jorden skänkes desse olycklige, som med brinnande håg sträfva efter det oändliga, efter idealet. Hvarken Bramante eller Buonarotti erforo troligen någonsin, då de i sin själ hade uppgjort planen till S:t Peterskyrkan, den lugna känslan af sjelfbelåtenhet, som hvarje dagakarl är väl berättigad att åtnjuta, sedan han skickligt och väl fullgjort sitt dagsverke; och fråga kan bli, huruvida Mozart eller Beethoven någonsin ett enda ögonblick i sitt lif känt sig så nöjda med sig sjelfva, då de ledt exekutionen af sina herrligaste tonskapelser, som mången pipare, då han behjelpigt modulerat den bestämde ton, förutan hvilken, såsom han väl vet, det icke kunnat blifva någonting af det hela.

Ordning! Ordning! Ordning! är för dessa matematiska andar det första, andra, tredje; deras styrka, deras stolthet, deras allt. Men i samhället förstå de ordningen, såsom en subaltern polisagent uppfattar dennas mening; uti styrelsen och gången af ett verks lifsfunktioner fatta de samma ordning så, som biskop Alopæus uppfattade sin bestämmelse i sin egenskap af styresman för Guds församling. Ferm expedition; embetsverkets mekanism utbildad till likhet med ett urverks; *verktygens* insigt deri, att

de måste göra sin skyldighet åtminstone af fruktan för straff, om också känslan af pligt bortträngts ur deras sinne; se der de stora, obestridliga fördelarna af en slik embetsförvaltning. Men den vidlådes dock äfven af några olägenheter öfverallt, ehuru dessa isynnerhet falla i ögonen inom regioner, der expedition, mekanism, farhågan för näpst icke kunna erkännas såsom högsta bestämmelser. Ehuru mången tyckes tvifla derpå, kunna dock fall gifvas, då anden betyder mera än bokstafven; innehållet mer än formaliteten; lifvet mer än ett protokoll eller register. Flera sådana fall kunde citeras framförallt ur det inre af kyrkans och skolans historie. „Måttlig juridik är bäst i ett konsistorium”, menade en ibland biskop Alopæi efterträdare. Kanske han ej hade så alldeles orätt deri. Och med all möjlig respekt för ett ordningssinne, som aldrig försitter några fataljer, aldrig förlägger eller felaktigt utfärdar ett papper, kan man ej undertrycka den önskan, att verkningarna af detta sinnelag må sträcka sig äfven derhän, att sådana försummelser förekommas såsom t. ex. den, hvilken domkapitlet i Borgå eller dess ordförande lät komma sig till last, då man underlät att bland andra teologie doktorskandidater för jubelpromotionen år 1817 föreslå samme Johan Molander, hvilken endast några få år senare nästan enhälligt af Borgå stift till biskop föreslogs och äfven dertill utnämndes. Man grubblade den tiden mycket öfver de möjliga matematiska motiverna till en sådan lika oskicklig som obillig exkommunikation, och man stannade, troligen lika orättvist, med sina gissningar vid den, att den dåvarande biskopens tanke på alltings och således äfven sin egen förgänglighet och deraf härflytande tanke på sina närmaste efterkommande icke varit alldeles främmande för Molanders nedsättning*).

*) Ifall Molanders utestängning ifrån teologiedoktors värdigheten icke föränlätts af d. v. biskops försummelse, bedja vi pligt-skyldigast Alopæi skugga om tillgift för en villfarelse, den vi, på goda grunder tyckes det, delat med tusen andra. Men vållades utslutningen genom denne *ordningsman*, så torde knappt förtjensten af all hans expedita konsistorial-mekanism uppväga detta *peccatum*

Huru gynsamt man än må bedöma det sätt, hvarpå Alopæus förfor i egenskap af stiftets styresman, torde dock knappt någon våga neka, att det kunnat finnas för honom verkningskretsar, inom hvilka han ändamålsenligare och med större framgång skulle använt sina medfödda och förvärfvade förmögenheter. Öfverallt, der punktlighet, ihärdighet, mikroskopisk noggrannhet gjort tillfyllest; öfverallt, der ingen högre och innerligare andlig öfverlägsenhet, ingen organiserande, lifvande, väckande, ledande förmåga varit af nöden, der skulle Alopæus framstått jemförlig med de bäste och vida öfverträffande mängden. Hvem kunde vara en lämpligare bank-revisor än han? Hvem skulle hafva gjort mera gagn såsom ledamot i ett kammar-kollegium? I hvilket verk som helst, der endast reproducerande talang och sakkännedom varit af nöden, hade han kunnat icke utan heder bekläda den första platsen. På *den andra* skulle han väl också uppfyllt sin skyldighet, men icke med full tillfredsställelse för sig sjelf, i fall ej hans sjelfkänsla och behof af mekanisk sjelfverksamhet dervid funnit tillräckligt utrymme. Det är högst troligt att, i fall han lyckats erhålla den mateseos profession, som af honom för omkring 80 år sedan ansökts vid universitetet i Åbo, han fullkomligt svarat emot den tidens icke alltför öfverdrifna fordringar på en akademisk lärare i den vetenskapen. Det vissa är i alla fall, att hans reproducerande skicklighet gjorde honom till en högst gagnelig lärare såväl för de navigationsofficerare, åt hvilka han en kort tid meddelade undervisning på Sveaborg, som för gymnasii-ungdomen, i hvilken han under runda tjugu år inpluggade matematikens elementer.

Vi hafva tröttat läsaren med alla dessa detaljer angående Alopæi många meriter för att öfvertyga hvarenda fördomsfri menniska derom, att vi för ingen del varit blinda för desamma. Men om man skulle af oss fordra, att vi af alla dessa förtjenster borde draga samma slutsats som Alopæus sjelf: den att

omissionis; och man vore då fullt berättigad att efterleta hvilka bevekelsegrunder som helst uti en sådan enorm — försummelse i affärernas skötande.

de kvalificerade honom bättre än någon annan för episkopatet, vore denna fordran lika obillig som den, hvilken ville påtruga oss öfvertygelsen, att biskop Cygnaeus d. ä., emedan han var en fromsint, gudfruktig och vältalande prest, egentligen bordt söka göra dessa sina egenskaper gällande såsom revisor i banken, kammarråd eller mateseos professor.

Om Cygnaei den äldres ståndpunkt såsom församlingarnas öfverherde var en jämförelsevis „högre”, så kom det sig hufvudsakligast deraf, att Försynen, hvars ledning han tyckte sig igenkänna i allt såväl lyckosamt som vidrigt, hvaraf han under sin långa bana möttes, hade, utan att han sjelf någonsin eftertraktat det, upphöjt honom i ett embete, hvartill hela hans föregående lif varit liksom en förberedelse. Jemte det han genomgick lärdomsskolorna, gick han äfven oafbrutet troget i armodets. Denna, som förhärdat och gör bittert så månet sinne, gjorde hans ödmjukt och förtröstande på Gud samt deltagande, kärleksfullt, tacksamt mot människor. Hans fattigdom dref honom tidigt från universitetet, innan han der hunnit skörda lagerkransen. Detta missöde kostade mycket på honom, men nedslog dock ej hans mod. Knappt hade han i det anspråkslösaste af alla presterliga kall, såsom kapellansadjunkt, knappande in på det nödvändigaste för lifvets lekamliga behof, hopsparat så mycket af denna verldens goda, som var oundgängeligen behöfligt till medel att tillfredsställa hans intelligentas andes behof, innan han skyndade tillbaka till högskolan för att der fortsätta sina af bristen afbrutna studier. Och lagerkransen, han sålunda undfick, var för honom ej blott ett segerpris för stegradt vetande; han kunde se deri lika mycket priset för manlig försakelsekraft, boende i hans själ vid sidan af ungdomlig tro på ljusets heliga båtnad för människan.

Misstaga vi oss ej, så hemtade han dock ur alla dessa uppoffringar och svårigheter, genom hvilka han måste söka tillkämpa sig hvarje fotfäste på vetandets mark, en högre vinning än den, som af yttre tecken kan gäldas. Männe icke biskop Cygnaei varma, innerliga nit för deras undervisning, som mest voro i saknad af en sådan, för folkets, lifvades äfven af de

bittra minnena ifrån den tid, då så många hinder hade ställt sig i vägen för hans eget kunskapsbegär? Ju mindre han själv hade varit i tillfälle att fullt tillfredsställa detta behof, desto mer måste han ju ömma för deras ännu större brist, hvilka visste så godt som intet. Det ligger ett nästan bottenlöst djup i den svenska bondens argument, hvilken i våra dagar vid en riksdag yrkade på undervisningsverkens förbättring ungefär med dessa ord: „vi, som sjelf fått lära oss så litet, måste ju djupare än andra känna undervisningens oumbärlighet.” Såsom bevis uppå den fasta, man kunde nästan säga heliga tro, biskop Cygnaeus hyste på undervisningens kraft och verkan, vilja vi från förgängelsen rädda följande vackra sägen, som nära tvänne menniskoåldrar, sedan händelsen hade timat, ännu ihågkoms af en ringa man bland folket.

Ledde och uppmuntrade genom sitt presterskaps fromma nitälskan hade Elimä sockens medlemmar insett behovet af att inrätta en skola för allmogens barn i församlingen. För den tiden icke obetydliga medel insamlades i följd häraf genom frivilliga gåfvor till grundfond för en sådan inrättning; och denna hade redan trädt i verksamhet, då Cygnaeus utnämndes till kyrkoherde i Lovisa och Elimä. Med kärlek och varmaste intresse omfattade han allt framgent den skenbart så obetydliga undervisningsanstalten; såg med glädje de blommor, som derur växte opp för ögonblicket, och såg i andanom de frukter, den skulle bära i framtiden. Och då han en gång hörde några klintrogna bland sina åhörare i Elimä yttra farhågor för de dagar, som komma skulle, pekade han med inspirerad blick på barnen i socknens skola och sade med frimodigaste tillförsigt: vi hafva ju för desse der åstadkommit ett verk, hvarur äfven kommande släkten skola hemta krafter att blifva beståndande — „Vaikka pakanallinen valtakunta tulisi hallitsemaan tämän maamme ylitse!” Har läsaren i sina bekymmer någonsin hört en gladare förtröstan uttalas af menniskoläppar?

Denna biskop Cygnaei orubbeliga öfvertygelse om undervisningens helsobringande förmåga utgjorde en af de skarpaste differenspunkter, genom hvilka hans åsichter skilde honom ifrån

efterträdarens. Medan den i matematisk lärdom underlägsne biskopen på det varmaste nitälskade för högre kunskapers inhemtande, intog f. d. professors-kandidaten en afgjordt fiendtlig ställning till dessa. Det är allom kunnigt, att dennes stereotypa alloktion till ynglingarne, som valedicerade gymnasium för att begifva sig till Åbo, lydde sålunda: „det rådet måste jag gifva er, att ni ju förr dess hellre kommen tillbaka till oss för att låta prestviga er här. Ju längre ni dröjen qvar vid det förderfliga universitetet, desto mer ondt hinnen I bara inhemta der!”*)

*) Säsom besynnerlig kontrast mellan denna Alopaei episkopala mening och hans närmaste efterträdarens vilja vi omtala följande tilldragelse, hvartill vi sjelfva varit öronvittne och hvars sannfärdighet kan intygas dessutom af hufvudpersonen deri. Denne, en nyssordinerad prestman, androg för ifrågavarande biskop med mycket bekymmer sin anhållan att få begifva sig tillbaka till universitetet för att derstädes taga den filosofiska graden. Han ansåg sig vara outhärdlig såsom praktiskt tjenstgörande prest, emedan synnerlig brist på sådane rådde i stiftet. „Har ingen fara,” genmälte hans biskop, „om ingen annan finnes, som kan sättas i ert ställe, skall jag sjelf begifva mig för att predika för er. Jag önskade, att alla edra yngre embetskamrater skulle följa ert exempel, äfven om vi derigenom blefve tvungne att för någon tid tillsluta mer än en kyrkas dörr.“ — Rättvisan fordrar dock, att vi fästa läsarens uppmärksamhet vid några yttranden af biskop Alopaeus, hvilka bevisa, att den praktiska själsdisposition, som hos honom var den öfvervägande, likväl stundom, åtminstone i hans yngre år, utpekade på hvad väg bildning och humanitet borde framskrida, för att de måtte närma sig sitt höga mål. Vi hemta citaterna ifrån en skrift, i allmänhet uti förunderlig grad utmärkt af den matematiska anstrykning, man eger skäl att deri förvänta. Det är Alopaei: „Förslag till en Ny Skol-Inrättning i Randasalmi socken i Savolax,” författadt redan år 1777 — på den tid, då Sprengtporten uppbjöd hela kraften af sitt skapande snille för att förvandla nämnda landsändar ifrån en vild mark till en åt civilisationen eröfrad nejd — ehuru skriften framträdde i tryck först 1804. Pag. 5 heter det der: „Om Savolax skall vara hulpt, måste det, framför allt, hafva dygdige och förståndige Embetsmän i Civil-, Militär- och Prest-stånden. — Detta väntar man åter förgäfvets, der icke grunden dertill lägges i de yngre åren, genom grundlig undervisning och lärdom, helst i publika skolor.“ —

Lika oväntadt kunde det ock synas, vid första påseende, att den „matematiska anden“, hvilken hela sitt lif igenom hade varit och städse förblef hufvudsakligast mathematicus på sitt vis, såsom biskop bar till torgs den stelaste, intolerantaste ortodoxi, medan hans företrädare i verk och lära uppenbarade den mildaste, fridfärdigaste försonlighet, när det icke gällde hans tros och kyrkas lifsfrågor. Då denne senare, först ibland biskoparne i Borgå, hade emottagit biskopskorset, talade han i „fullsuten Consistorii Session“, sålunda: „jag fästar på mitt bröst denna sinnebild af Jesus Christus till en beständig åminnelse, att det är Hans dyra Försonings lära jag skall förkunna och heligt

Så mycken sanning än ligger i denna åsigt, måste man likväl än mer beundra den konsekvens, hvarmed Alopaeus håller sig fast inom kretsen af sina inskränkta vyer. „Detta ändamålet hoppas man kunna vinna allenast Lärarenes antal vid denna Skola (den år 1743 till Randasalmi flyttade trivialskolan) blir Fem, utom en Exercitiemästare. Nu äro der förut fyra ordentlige Lärare. Det är alltså en enda, som hit behöfves till, jemte en Exercitiemästare.“ För öfrigt skall ändamålet naturligtvis hufvudsakligast befordras genom inhemtandet af mera matematik, ännu mera matematik och ytterligare mera matematik. — När Pehr Brahe, som dock endast var en laicus, sökte efter bot för det hjälpbehöfvande Finland, visste han ej uttänka något annat råd, än att landet skulle „varda hulpet“ genom inrättandet af ett universitet. Biskopskandidaten Alopaeus deremot vill, omkring halftannat sekel derefter, hjälpa Savolax medelst tillskottet af „en enda Lärare jemte en exercitiemästare“ till en gammal undervisningsanstalt, hvilken påtagligen enligt Alopaei hela plan är bestämd att göra universitetet umbärligt. Den så praktiske mannens högsta, genast ifrån begynnelsen uttalade princip härutinnan är sådan: „den som vill komma fram med projekter, bör i synnerhet tänka efter, huruvida de låta verkställa sig.“ Det der är ganska godt och väl; men hvad som likväl är det något mindre, är den omständigheten, att ingen aning hos Alopaeus uppstår derom, att samma rike, hvilket under alla de oändeliga svårigheter, som 1640 omhvärfde detsamma, ej fann det betänkligt att inrätta ett nytt universitet, emedan ett sådant var af nöden, möjligen äfven 1777, under den lyckosammaste perioden af den för intrycken af allt stortadt så tillgänglige Gustaf III:s regering, kunnat finna utväg att anställa mer än en lärare och en exercitiemästare, ifall projektets

vårda, och det gör jag i Guds Faders, Sons och den Helige Andes namn, Amen“*). Och hvar man visste och var öfvertygad derom, att detta icke var endast ett sätt att tala hos *honom*; det var hans sätt att tänka, känna, andas. Från sin första ungdom hade han så lefvat och predikat sig in i det sättet, att det icke föll hvarken honom sjelf eller någon annan in, att det någonsin kunnat vara annorlunda. Han behöfde således ej förskansa sin renlärighet bakom denna bistra skorpa af rigorism, hvarmed matematici och filosofer, hvilka brådstupa kastat sig i kyrkans armar, stundom anse sig böra hålla misstankarna om deras renlärighet undan från lifvet. Det är ej kyrkans män, så visse om sin sak som biskop Cygnaeus, hvilka erbjuda intole-

upphotsman tillbörligen förmått demonstrera nödvändigheten deraf. Med mindre deladt bifall läser man, hvad i nyssnämnda skrift står anfördt i noten under pag. 4 sålunda: „Angående tillsynen öfver disciplarnes förhållande, har ej något blifvit tillagdt till det, som Skole-Ordningen förut derom innehåller. Saken är högst angelägen, men befordras icke derigenom, att man ställer barn och ungdom under en oafbruten sträng tillsyn och korrektion vid minsta afvikelse ifrån föreskrefna reglor. — Erfarenheten tyckes nogsamst hafva lärt, att den för mycket regelbundna och tvungna uppfostran bör förkastas, hvilken ej lemna ungdomens förmögenheter, böjelser och krafter tjenligt tillfälle att fritt få yttra och utveckla sig, dels för att vinna, i det lofliga och nyttiga, all möjlig stadga, styrka och mognad, dels för att i god tid lemna rum till rättelse för det oordentliga och skadliga. Små skador och olägenheter ådragne i de unga åren, genom egna förseelser, och isynnerhet goda efterdömen samt förnuftiga och Christeliga föreställningar esomoftast upprepade, jemväl understundom alfvarsammare, men med mycken urskillning och varsamhet anställde bestraffningar göra då den bästa nytta.“ — Allt detta är ju lika ädelt tänkt som praktiskt utförbart samt väl värdt att i alla tider behjertas. Ganska intressant vore det emellertid att veta, huruvida den noten var nedskrifven redan 1777 eller först 1804, sedan biskop Cygnaei under mer än ett decennium fortsatta milda, humana eforat öfver stiftets läroverk hunnit, i mon af hvar och ens receptivitet, inverka på eller genomtränga gamla och unga. Vore den senare suppositionen den riktiga, skulle resultatet lika mycket hedra båda de ifrågavarande männen.

*) Jfr Minnesbok i Eccl. ämnen utg. af Kjellman.

ransens skandal sådana högtidsstunder, som den firade vid prestmötet 1817, då den ultrafrommaste bland fromme teologer, professor Jacob Bonsdorff, af ordföranden brännmärktes såsom irrlärare och läroståndets vilseledare. Den, som skrifer detta, var blott ett barn ännu, då han öfverlefde ifrågavarande sällsamma, i medeltidens hierarkiskt dystra tonart utförda scen; men intrycket, som deraf på honom gjordes, utplånas ej förrän med lifvet. Fyrahundrade år tidigare skulle ett anatem på något kyrkomöte, liknande det som öfver Bonsdorff i Borgå förkunnades, fört delinqventen på bålet. Nu kastade det lyckligtvis blott harmens och indignationens bränder i den fromme mannens hjerta och — omkring honom.

Beklagligtvis hade Alopaei rigida intolerans, brist på meniskokänedom och blinda tro på den allena saliggörande kraften af lagens hammare redan tidigare firat sina triumfer på ett fält, der ej blott en enskild mans menlösa sinne drabbades tungt af den episkopala myndighetens missbruk. I enlighet med kejsar Alexanders lika högsinta som storartadt statskloka beslut, utsträckte Nya och Gamla Finland sina länge åtskilda brodersarmar för att falla i hvarandras famn. Det var detta heliga ögonblick af en för evig tid afgörande försoning, biskop Alopaeus icke aktade för rof att oskära genom trångbröstadt mistroende och oskickligaste taktlöshet i sitt beteende såsom visitator. Vill man hafva bevis framlagda på detta vårt påstående, hvars stränghet vi erkänna, men om hvars rättvisa vi äro djupt öfvertygade? Mångfaldiga traditioner, bevarande minnen från dessa af Alopaeus anställda räfst- och rättareting, lemna i öfverflöd en sådan bevisning. Men vi utelemna den här, emedan vi ej känna någon böjelse att nedskrifva en episod af vår kyrkas *chronique scandaleuse*. Skulle man likväl tillåta sig att — måhända mot bättre vetande — sätta i tvifvel vår åsigts rättmätighet, må man skylla sig sjelf, ifall vi uppresa ett bröstvärn af okullstötliga fakta emot ett innehållslöst nekandes slappa anfall. Men hvilken gynnsam fördom man än må hysa om den hierarkiska rigorism, under hvars styfva täckmantel Alopaei matematiska ande framskred på hans visitationsstråt i Gamla

Finland, torde man dock ej vilja neka, att den försoningsfulla, menniskovänliga, sannt kristliga ståndpunkt, hvarpå Cygnaeus ofelbart skulle hafva kännit sig lyftad i ett sådant förlikningsmoment, hvaråt biskopen i Borgå på den tiden egde att gifva liksom en andlig sanktion, hade varit ej blott en *högre*, utan äfven den enda rätta. Vi veta ganska väl, att Alopaeus *efteråt* insåg, att han hade förlupit sig på sin inquisitoriska Eriksgata inom Wiborgs läns församlingar, och denna insigt gör hans förstånd icke ringa heder. Men vi kunna icke härvid undertrycka den förmodan, att hedern varit vida större, ifall ej anledningarna till ånger varit så betydliga. Skulle den praktiska tendens, som var det öfvervägande elementet i Alopaei sinnelag, förmått höja hans blick till de högre vyer, hvilka utmärkte hans embetsbroder, biskopen i Åbo Jac. Tengström, så hade hans inspektionsresa i de från Sverige tidigare borttryckta delarna af vårt land kunnat hafva oberäkneligt hugneliga resultater för denna landsända. Många svårigheter, som sedermera visat sig såsom oöfverstigliga, hade utan tvifvel på den tiden temmeligen lätt kunnat afplanas, ifall en klar insigt af det bristfälliga derpå arbetat i förening med en fast och fosterländsk vilja. Och sådant fall skulle åtminstone efterverlden vetat högre uppskatta Borgå stifts lycka, att det vid tiden för återföreningen mellan Finlands olika fragmenter styrdes ej af en presterlig, men matematisk ande.

Att den sistnämnde likväl, när han ansåg omständigheterna påfordra sådant, kunde utveckla en oväntad „smidighet” och visligen skicka sig i tiden, såsom skriften bjuder, ådagalade Alopaeus på ett segrande sätt, medan eröfringskriget påstod. Samme prelat, i hvars hus „den svenska officerscorpsen dageligen umgicks kort före 1808 års krig”, upptog, medan samme officerare störtades i grafven eller mot polens isar af landets fiender, på ett lika beredvilligt sätt bland sina penater representanterna af helt andra makter än den svenska krigsstyrkan. Oaktadt all sin „fryntlighet”, røjde deremot Alopaei företrädare på långt när icke samma lättrörlighet och böjlighet. Det är, åtminstone psykologiskt, märkvärdigt, att det vekare, finkänsligare sinnet trognare fasthöll intrycken af tidigare förbindelser,

än det, som yfdes under det skarpa „skalets” omhölje. Måhända förklaras detta sällsamma fenomen dock till en del af den outplånlighet, som vidlåder människans ungdomsminnen. Cygnaeus var född och tillbragte sin lefnads mesta tid på dessa yttersta kanter af det d. v. svenska Finland, hvarest man nästan dagligen befarade att genom den stigande floden från öster bortspolas eller uppslukas. Han var endast nio år gammal, den tiden hans fader, prest i Mäntyharju, med lifsfara meddelade åt svenska befallningshafvandena underrättelser om ströfvande ryska kårers framfart under 1741 års krig; och ryska gränsen genomskar hans födelsesocken. 1788 och derpå följande krigsår hade han hela tiden nästan oafbrutet hört krigets åskor hotande dundra kring sina församlingars rāmärken*). Att hans „utnämning till kyrkoherde i den då eröfrade delen af Pyttis” skulle gå opp i rök kanske redan, innan krutröken hann skingra sig, insåg han troligtvis ganska klart. Men den öfverhängande faran ökade blott hans längtan att hinna samlas till sina fäder, innan hans fädernesland gick sina oundvikliga nya öden till mötes. Cygnaei personliga tillgifvenhet för Gustaf den III och dennes hus ökades ännu mer genom en tilldragelse under kriget, hvilken nära rörde honom. Hans svåger, den talangfulle öfverste löjtnant Enehjelm, hvilken med synnerlig bevågenhet hade af Gustaf blifvit omfattad, kränkte sin höge gynnares sinne dubbelt, både i dennes egenskap af kung och människa, då han inlät sig i det, lindrigast sagdt, lättfärdiga Anjala-förbundet. Men, med visserligen rätträdig, dock icke dess mindre höghjertad ridderlighet räknade konungen hvarken då eller se-

*) I den predikan, Cygnaeus utsågs att hålla den 8 Mars 1793 vid jubelfesten i Upsala, gaf han luft åt dessa sina sorgliga minnen, i det han med följande ord vände sig till den tillstädesvarande hertigen-regenten: „Den dagen (d. 17 Juli 1788, då slaget vid Hogland stod) står till döden i mitt hjerta, då jag med bäfvande hjerta, med darrande knän och tårefulla ögon, häpen stod vid stranden af det haf, där tusend dödar i hvarje ögonblick hotade hans lif; där böljorna stodo tillreds att uppsluka och bortblanda Hans och alla de tappre mäns blod, som så oförskräckt stridde vid Hans sida.“

dermera detta den skuldlöse fränden till last. — Kriget slöts bättre, än det hade börjats. Nära nog enda gången, sedan Peter den store upphöjt Ryssland till en verldsmakt, gick det ur strid utan vidgad gräns. Faran för ögonblicket var således förbi. Men när hon ej långt derefter återkom mera hotande, oundvikligare än någonsin, hade Cygnaeus ännu icke hunnit flytta ut till sin sista borg på Näsebacken. Det stora breda band, man hängde öfver den åldriges bröst, upplyftade ej hjertat derunder, men bröt det sönder. „Gud förlåte mig, jag ser ju ut i denna ståt såsom en utpyntad bondbrud!“ hörde man den gamle mannen, som ej så hastigt kunde göras mogen för en ny tid, sorgligt sucka. Hans steg blefvo vacklande under bördan af hans sorger; och han föll för dess tyngd — och fick snart derpå lägga sitt trötta hufvud och sitt ännu alltid lika varma hjerta till ro på den eviga hvilans fridfulla bädd.

Huru mycket lättare och klokare fann sig ej Alopæus uti sina egna och sitt lands öden. Med vederbörligt allvar förfäktade han sin rättighet att medelst en predikan få öppna den i Borgå, under fortgående krig, sammankallade landtdagen. Och han fann tillfället lämpligt att under närmare halfannan timmas tid uppbygga såväl H. M. kejsar Alexander som de många andra, hvilka ej förstodo af detta vältalighetsprof ett enda ord. Denna förlust af en dyrbar tid var onekligen en af de smärtsammaste, eröfrarene under hela loppet af kriget hade lidit. På förlusten af orationens innehåll våga vi ej ens tänka.

Till sådana mer eller mindre lyckade oratoriska kraftyttringar kunde dock Alopæi nit och verksamhet icke inskränka sig på den tiden. Han befann sig nu omsider i slutscenen af den långa prolog med titel: *vara eller icke vara biskop*, hvari han med så sällspord ansträngning och ihärdighet hade uppträdt. Att han skulle uppbjuda alla sina krafter för att, så vidt på honom berodde, bereda ett önskad slut på förspelet, torde knappt behöfva anmärkas. Endast för att antyda, huruledes man redan då visste göra rättvisa åt Alopæi ansträngningar åt detta håll, vilja vi förtälja ett lakoniskt yttrande af en man, som väl kände och skarpt karakteriserade situationen.

På biskopsförslaget efter Cygnaeus d. ä. sattes jemte Alopæus den troligen rikast begåfvade man, finska presterskapet egde inom sitt samfund nedanom biskopsstolen i Åbo. Åtminstone i det andeliga talets mästerskap och kraft kunde ingen på den tiden mäta sig med honom uti detta land. Men ingen hade dock varit och kände sig kanske då ännu olyckligare än denne man. Till minnena af hans forna missöden, kom nu dessutom farhågan, att han kunde till biskop nämnas. Af många skäl önskade han lika innerligt att förskonas från denna upphöjelse, som Alopæus eftertraktade densamma. Uti sitt stora bekymmer i detta hänseende lättade han sitt hjerta för en i dåvarande ställningar och förhållanden väl invigd vän. Och denne tröstade honom utan ringaste betänkande sålunda: „var du lugn, nog sörjer Alopæus för det, att du ej blifver biskop.” Och så skedde det ock.

I fyra decennier eller alltifrån sitt tjugusjunde lefnadsår hade Alopæus redan sutit såsom ledamot af domkapitlet. Med en sådan rutin, understödd af sin egen fallenhet för den mekaniska behandlingen af ärenderna, måste han naturligtvis vara i besittning af en viss öfverlägsenhet i de yttre handgreppen vid de konsistoriela ärendernas bedrifvande, och det så mycket mer som hans företrädare först såsom nära sextioårig gubbe tog säte och stämma i domkapitlet. Man äfven om Cygnaeus hvarken ville eller kunde mäta sig med sin antagonist i slik händighet, förefinnes dock intet skäl till den förmodan, att sakerna icke skulle under hans förvaltning blifvit skötta med erforderlig reda, omtänksamhet och insigt. Han hade i detta hänseende tidigt gått i god skola. Lydande detta behof af evinnerlig tacksamhet för åtnjutna välgörningar, som låg så djupt i hans lynne, erkände han intill sin sista stund den stora skuld, hvori han stod till sin företrädare i kyrkoherde-embetet uti Lovisa, teologie doktor Starck, hvars ledning och undervisning han trodde sig vara skyldig för all sin bästa erfarenhet i och kännedom om kyrkoärendernas handhafvande. Biskop Cygnaeus hade dessutom den lyckan att uti konsistorii notarien S—n ega en verkställare af de löpande göromålen, mot hvars skicklighet och drift

ingen billig anmärkning kunde göras*). Men vare sig härmed huru som helst, det var ej såsom domkapitlets kanslichef, biskop Cygnaeus uppfattade sin bestämmelse i egenskap af stiftets styresman. Han var en ordets man, visserligen icke af det väldiga Paulinska slaget, som förmår bygga kyrkor och församlingar på de kalaste hälleberg, der intet tecken till sådana förut förefunnits; men af detta milda, varmhjertade slag, som alltifrån Johannes ända till Franzén väckt och uppbyggt otaliga själar i de förhanden varande kyrkorna och församlingarna. I yttre minnesmärken lemna sådana män få spår efter sig; men i andans värld fortleva deras verkningar odödligt. De kunna omskapa socknar och hjertan, hvilka dittills visat sig såsom fridlösa röfvarekulor, till fridfulla hemvist för fromhet, gudsfruktan, sällhet. Måttet af det arlaregn, som nedfaller på förtorkad mark, kan måhända af de lärda mätas; men ho mäter all den välsignelse, detta regn med tillhjälp af himmelens varma strålar ur samma mark framkallat? Så kan du väl ock bestämdt säga, hvad som förefunnits eller saknats i prestens mått af visdom, starkhet, snille, men hvad du ej mäktar utreda är det, huru mångfaldt ett enda ur hans eget eldade hjerta bristande ord kunnat alstra frukter i en annan människobarm. Ännu efter femtio år kan du anträffa en man eller qvinna, på hvilka din blick alls icke råkade falla, då du kanske sjelf hade den ousägliga lyckan att uttala det rätta ordet, som räddade deras själar från förtviflan och förtappelsen. De hafva alltsedan den tiden älskat och ärat dig såsom sin ypperste välgörare, sin räddare, utan att du haft den aflägsnaste aning derom, att *du* åstadkommit så mäktiga ting. En sådan lycka föll äfven på den fromme själasörjares lott, hvilken vandrade redeliga, undervisande många till

*) Mot mannens integritet hafva vi deremot hört höjas inkast, hvilkas rättmätighet vi icke äro i tillfälle att bedöma. Denna ex-notaries ända nästan till sinnessjukdom stegrade snikenhet på ålderdomen tyckes dock, ty värr, bekräfta misstankarna. Biskop Cygnaei svaghet att tro alla menniskor om godt, lemnar måhända dessutom ej den borgen för hans underlydande mans karakter, som sannolikt skulle hafva legat i Alopæi styrka uti att tro ondt om mången.

salighet och honungsljufligt frambar Guds ord, rent och oförfalskad och framförallt trodt af honom sjelf på en tid, då redan mången ordets s. k. tjänare hade förbytts i en ljudande malm och klingande bjellra. Ännu i dag välsignas biskop Cygnaei den äldres minne med stämmor, dem ålderdomen brutit, af många, hvilka mena sig hafva honom att tacka för sin lefnads bättring och frid. Men om ock ända till den sista länken af de församlingar, hvilka kring hans predikostol slog sin andäktiga rund, vore af tidens vinge spårlöst bortsopad från jorden, så fortleva dock verkningarna af hans trogna bemödanden för humanitetens och ljusets seger i landsändar, som endast långsamt förmådde rycka sig lösa ur råhetens tryckande famntag. Rikare begåfvade män hafva utan tvifvel sutit på Borgå biskopsstol; men ingen humanare än Cygnaeus den äldre. Och för den framgång, hvarmed han väckte och bildade ett humant sinnelag hos sina embetsbröder och för hans innerliga nitälskan för *folkets* undervisning och hyfsning skall framtiden förlåta honom, om också det ej var honom beskärdt, att gifva „Domkapitlet en mekanisk utbildning, hvaraf icke alla embetsverk torde kunna berömma sig”.

Ifall det är oss tillåtet att, innan vi sluta vår teckning, resumera resultaten, till hvilka hon ledt, torde dessa böra uppgifvas ungefär sålunda: antagonismen mellan biskoparne Cygnaeus d. ä. och Alopaeus var den oförgängliga, som i menskligen naturen städse framträdte mellan det poetiska sinnelaget och det prosaiska, mellan andens idealistiska riktning och dess praktiskt realistiska tendens. Det är klart, att vi med dessa bestämmningar antydde endast det öfvervägande elementet i de båda människornas själsbeskaffenhet. Att biskop Cygnaeus ingalunda var en „in's Blaue hinein” svärmande poetisk fantast, ådagalägges klarligen deraf, att hela hans långa lif *föryttrades*, om vi få uttrycka oss så, på de punkter, der idealets horisont sammanflyter med verklighetens: på den religiösa folkundervisningens och odlingens jordfasta, men af himlen omhägnade grund! Och på denna sin ståndpunkt sökte han efter förmåga att praktiskt befordra Guds rikets tillväxt på fosterjorden, ej blott medelst prester-

lig verksamhet, genom kristlig lära och föresyn. På en tid då allt allmänligt tal till hela finska folket från tryckpressens vidtljudande tribun hörde till de sällsyntaste sällsyntheter, vågade han att äfven i skrift vända sig: „Nuorelle kansalle elävän uskon ylösherättämiseksi ja vilpittömän Jumalan pelvon kehoitukseksi.”*)

Å andra sidan lär ej heller Alopæi „matematiska ande” dragit en så trång krets kring sin verksamhet, att han i egenkap af en bland kyrkans herdar endast „införde i församlingens vård en precision, som gjort densamma till ett mönster i stiftet”. Vi tro gerna, ehuru vi bekänna, att vi härom ej hafva oss någonting närmare bekant, att domkyrkoförsamlingens, i visst hänseende ännu vida vägnar vigtigare och mera maktpåliggande intressen icke funno i honom en liknöjd *själasörjare*. Hvad som ej tillåter något tvifvel är det, att sträfheten i Alopæi lynne ingalunda hindrade honom att vara en ej blott aktningsvärd, utan ock välvillig husfader. Och lika litet eger man rätt betvifla insändarens i Litteraturbladet intyg derom, att Alopæus med godhet omfattade sina forna ungdomsvänners söner — åtminstone så länge, till dess han begynte befara, att de möjligen kunde komma att stå i vägen för hans egna. Men i sådant fall var „faderskapet allt”, enligt hvad vi tro oss ganska bestämdt veta. De, som hade lyckan att 1809 vara blott gymnasister, behöfde likväl ej befara någonting i detta hänseende. Alopæus var för ingen del den man, som „ej ens skonade barnet i vaggan”. Kanske visade han sig ock i det hela utan all barmhertighet blott emot en enda menniska. Men olyckligtvis bevarade denna allt intill sin ålderdom, ja, intill grafven ett barnasinne, som gjorde samma person, i hvilken Alopæus såg sin antagonist, alltför finkänslig för all mindre grannlaga påtryck-

*) Skriften utkom 1774 i Stockholm under titel: „Tarpellisimbain Historiain Lyhykäinen Ulusveto Pyhästä Raamatusta“ och var en öfversättning af dr Joh. Pet. Müllers i Göttingen utgifna bok. Modersmålets behandling deri lär varit så god, språkets, den tiden ännu mindre än i våra dagar ringa utbildning för skrift möjligen tillät.

ning. Med vemod nedskrifva vi den förödmjukande bekännelsen derom, huru litet Cygnaei poetiska själ förstod att göra sig hård emot rifningen af den prosaiska verkligheten, der realiteten, personifierad af och i Alopæus, nagelfor med henne. Uti domkapitlets sessionssal, val- och skådeplatsen för de evigt återkommande nålstyggen, sidohuggen, den formalistiska bålstora öfverlägsenhetens sjelfbelåtna hånlöjen, bjöd väl den förstnämnde till att hålla ej blott stängen emot den vrångvise aspiranten till en plats, som måste göras tom, innan den af honom kunde fyllas — utan ock god min i magert spel, såsom hvarje kämpe ogerna vill röja hela smärtan af de undfångna sårens sveda, så länge han ännu mäktar uthärda i striden. Men när den i sitt känslofulla inre kränkte, djupt förörättade och sårade mannen hade hunnit öfver tröskeln af sin egen fridfulla boning, der han möttes endast af älskande, ömt deltagande blickar, då brast svigtande dammen, som länge hejdat den gamles tårar i deras strida utlopp, och han gömde, gråtande såsom ett barn, sitt grå hufvud i hvilobäddens örngott, och tårarnes spis var den enda, hvaraf han den återstående dagen lät sig mättas.

Denna berättelse, hvars sannfärdighet för öfrigt blifvit intygad af väl underrättade, pålitliga ögonvittnen till de omtalade, ständigt återkommande sorgescenerna, har, befara vi, ohjelpigen brutit stafven öfver den aktning, man kanske annars ej skulle vägrat biskop Cygnaei d. ä:s minne. Vi skrifva ju ibland och inför ett buttert och tvärt folk, der mången, äfven i gladaste lag, bland allra bästa vänner och kunder ej aktar för rof att bryta mot den humana sociala lagen, hvilken bjuder hvar och en att respektera hvarje annan i dess heliga egenskap af *person*; ej väger sina ord, innan de utkastas, huru sårande och kränkande de än må falla på grannens hjerta; och det, fastän man af egen erfarenhet borde veta, att ett dylikt förfluget ord kan ligga i årtal tärande på den andras deröfver svårmodigt ruande sinne. Då man ifrån skötet af våra egna hyperboreiska vanor händelsevis försattes ibland södra Europas folkslag, blir man icke så litet öfverraskad af att se hvarje medlem af ett samqväm röja all sin egoism uti att synas älskvärd, undfallande

och dymedelst bidragande till det helas trefnad och belåtenhet. Nordbon har ej i längden ens den trösten att taga sin skada igen genom förmenandet, att skenet af hela denna, ända till öfverdrift gående belefvenhet ändock sväfvar endast på hyckleriets opålitliga, falska grund — en grund, som han i grund föraktar. Han öfvertygas snart derom, att sydbons begär att visa sig *adorable* är, åtminstone för ögonblicket, lika uppriktigt menadt som någonsin hans egen lust att vara fränstötande. Ty i södern sätter man ju sin ära uti att förekomma andra så älskvärd man kan vara, medan man i norden ofta lägger *sin* uti att framträda så brutal, som man verkligen är. Och om förhållandet är sådant redan i samkväm, der meningen är den, att alla skola ha roligt, huru mycket mer måste det ej vara fallet vid sådana sammankomster, der man känner sig lifvad af begäret att visa sig såsom *karlakarl*, såsom mästare uti att bättre än den, det egentligen tillkommer, leda en öfverläggning o. s. v. — Alopaeus, i sin nyss omnämnda skrift, är ganska missnöjd deröfver, „att man så mycket beskyller den fordna tidens ungdom för plumpheter och groft sjelfsvåld.” Men han kan vara lugn i sin graf. Ännu i dag skall man vida lättare känna sig försonad med det beteende, hvarunder han utan all klemighet ryckte på sin biskops oändeligen sensibla själssträngar än med den veka grannlagenhet, hvarigenom denne visade sig oförtjent af utmärkelsen att svedas vid sakta eld genom en så väldig motståndare.

Författaren är ej fullt säker derom, huruvida man skall anse den omständigheten, att han ärft den af honom försvarade mannens namn såsom tillräckligt skäl att från hans sida förutsätta otillbörlig partiskhet för biskop Cygnaei personlighet. Men hvad författaren vet är det, att han vid framställningen af historiska personer otaliga gånger sökt visa dessa, äfven om de enskildt angått honom lika litet som menniskorna i månen, uti den fördelaktigaste dager, hvari de kunnat uppträda, med vida större nit än det, som röjer sig i hans uppfattning af biskop Cygnaei förmåga och verksamhet. Ifall det nära kausalförhållande, som eger rum mellan denne biskop, hvars parti rättskänslan bjudit

författaren taga, och honom, utöfvat någon verkan på de ofvanför uttalade åsigterna, har väl denna snarare varit sådan, att författaren ansett sig böra nedstämja ljuden af den berömmelse, hvilken hördes flöda från nittionio ibland hundra af alla dem, hvilka varit i tillfälle att röna det inflytande, biskop Cygnaei stora godhet, menniskovänlighet och flärdlöshet utöfvade på de flesta, som närmare nalkades honom. Ty hans väsende hörde till dessa ljufva, klara harpotoner, som äro så älskeliga att förnimma midt under världens förvirrade skorr och larm, och till hvilka endast den ej har någon lust att lyssna med välbehag, som blott finner behag i att låta sitt eget läte evinnerligen öfverrösta hvarje annat ljud. — Deraf att Cygnaei predikningar med synnerlig tillfredsställelse hördes af Svea rikets furstar och store, ja, af sjelfva den störste kännaren och mästaren i svensk vältalighet på den tiden, Gustaf III, och att Cygnaeus, ehuru en finne, vid rikets allra högtidligaste tillfällen, såsom jubelfesten i Upsala 1793 och riksdagen i Norrköping 1800, erhöll uppdrag att på hela det genom talegåfvor utmärkta svenska presterskapets vägnar framträda såsom religionens tolk inför folk och konung, drog samtiden vida förmonligare slutsatser angående biskop Cygnaei oratoriska talang, än vi trott det oss tillåtet att göra det här. Och sammalunda hafva vi i allt öfrigt velat uppskatta hans värde endast så högt, att det jemnt opp nådde det vattenpass, vi ansågo af rättvisa och billighet uppställt. Ty att begå uppenbar orättfärdighet emot hans minne, endast emedan han gjort sig medelbart skyldig till författarens tillvaro, dertill ansågo vi oss i alla fall lika litet berättigade som förpligtade.

Hvad åter biskop Alopaeus beträffar, har författaren i högsta möjliga grad erkänt alla de egenskaper, genom hvilka hans själsdisposition och naturanlag drefvo honom att utmärka sig. Men att denne biskop ej synes lika beundransvärd ur *alla* de synpunkter, ur hvilka hans embete visar honom för omdömet, kan svårigen läggas författaren ensam till last.

Men hur helst man härom må behaga döma, torde man icke vilja bestrida, att endast den fastaste öfvertygelse om sannfärdigheten af de af oss här fällda omdömen ledt vår penna.

Hafva vi misstagit oss, så önska, ja fordra vi, att män med bättre sakkännedom och skarpare urskiljning af ifrågavarande förhållanden måtte rätta våra misstag. Vi vilja för ingen del behålla rätt på sanningens bekostnad och skulle känna oss olycklige, ifall vi nödgades befara, att efterverlden, i brist på bättre vägledning än vår angående biskoparne Cygnaeus och Alopaeus, blefve vilseledd. Men vi anhålla, att frågan måtte fattas så djupt och allvarligt som möjligt. Mot lösa meningar äro vi beredde att ställa vår på faktiska grunder byggda öfvertygelse. Vår tro är och förblir för öfrigt den, att offentliga mäns ro, sedan de gått bort, icke kränkes genom ett frimodigt bedömande af deras karakter och handlingar. Någonting fräckare har ej ens den djerfvaste bland alla menniskor, Napoleon, sagt, än då han gaf följande instruktion åt skribenterna af sina dagars historie: *„l'Empereur ne veut pas que les choses soient passées ainsi“*. Och då till och med denne, en stund allsvåldige, så klen lyckats uti att tvinga såväl det förflutna som det kommande under oket af sin jernvilja, huru skulle väl andra svaga dödlige fördrista sig att förbjuda händelserna att hafva händt? Huru skulle de äfven med bästa vilja förmå öfvertyga ens en enda tänkande menniska medelst det gudatrotsande, vansinniga imperativet: jag vill ej *que les choses soient passées ainsi*, ifall sanningen intygar, att sakerna passerat just så och icke annorlunda?

Må det till godt slut vara oss tillåtet att här afskrifva den norm, biskop Cygnaeus d. ä. i sin jubelpredikan sjelf uppställt för bedömandet af såväl sin egen presterliga verksamhet som hvarje annans. Han slutar besagde predikan med dessa ord: *„Vi äre nu snart färdige, att i Herrans Namn skiljas åt, hvar till sitt, och taga af hvarannan ett rörande afsked, under den öma föreställning, att minste delen af oss mer i dödligheten kan råkas. Men låtom oss ej förgäta, att oss förestår en allmän mötesplats inför vår Öfverste Herdes Domstol, der hvar och en skall göra räkenskap för sig sjelf, men vi äfven för andra, huru ömt vi vakat öfver alla oss anförtrrodde själar, som Han förvärfvat med sitt eget blod. Det Ordet vi nu sjelfve läre och*

predike, skall antingen frisäga eller fördöma oss på denna stora dagen. Vi skole då äfven möta alla våra åhörare, och af dem antingen anklagas såsom förrädare, eller välsignas såsom deras väktare, vänner och välgörare. Vi skole då antingen såsom trogne tjenare lönas, och för *mångas undervisning till Rättfärdighet, blifva skinande såsom stjernor i evighet*, Dan. 12: 3, eller såsom *onyttige legoherdar bindas till händer och fötter, för att kastas i det yttersta mörkret, hvarest skall vara gråt och tandagnisslan*. Matth. 25: 26, 30. Herre Jesu! min Frälsare! hjälp oss alle, att med oförfalskadt nit söka frälsa oss sjelfva och alla dem som oss höra! Timoth. 4: 16. Herren gifve oss uppsåt, vilje och fullbordan, att arbeta på vår egen och vår anförtrorde hjords timmeliga och eviga sällhet! Herren vår Gud främje våra händers verk! ja, våra händers verk främje Han! Psalm. 90: 17. Under inbördes önsknningar slute vi vår sammanvaro med lika sinnelag, som Israëls barn fordom sitt allmänna möte vid Templets högtidliga invigning i Konung Salomos tid: 1 Kon. B. 8: 66. De välsignade Konungen och gingo sina färde i sina hyddor, glädjande och frögdande sig öfver allt det goda, som Herren med sin tjenare David och med sitt Folk Israël gjort hade. Amen.!"

Till ägg.

Såsom ett ibland de många bevis, vi kunde anföra derpå, att folkundervisningen var för biskop Cygnaeus en lifsfråga under hela hans långa presterliga verksamhet, tillåta vi oss att aftrycka nedanstående utdrag ur Mäntyharju sockens kyrkoböcker, oss vänskapsfullt meddelade af denna församlings n. v. aktningvärde kyrkoherde. Ehuru väl dessa förhandlingar närmast angå endast en inskränkt lokal inom vårt fädernesland, torde de dock kunna göra anspråk äfven uppå ett något allmännare intresse, då de lemna upplysningar om de ööfvervinneliga svårigheter, hvilka sjelfva folket ihärdigt satte emot deras varmhjertade själasörjares bemödanden att befrämja allmogens bildning. De män, hvilka här haft att förfäkta odlingens heliga sak, bearbe-

tade ofta en lika hård och stenbunden mark som odlarenes af sjelfva den frostiga jorden. Desto större heder och tack vare därför de ädle, som ej förtröttats under sitt tunga arbete; ej misströstat, fast solen var knapp, om ljusets slutliga segervinning. Ett nästan tragiskt intryck gör i alla fall den år 1780 af Mäntyharju församling afskedtagande kyrkoherdens suck, att blott: „en enda angelägenhet af alla dem, han proponerat och som angick en Sockne skolmästares antagande af hans åhörare emotsagd och afslagen blifvit”. — Men hvem skulle likväl vilja tro, att denne kyrkans herdes och hans medarbetares i vingården arbete varit fåfängt; att inga skördar vuxit upp ur de frön, deras varma händer strött omkring dem?

1:o Utdrag af sockenstämmo protokollet i Mäntyharju kyrka
den 29 September 1764.

§ 9. Angelägenheten af en Socken Skolmästares antagande och aflönande här i församlingen, på samma sätt, som i mästa andra församlingar redan skjedd, blef Socknemännen på det ömmaste förestäld, med erinran i huru förfallit tillstånd, den mästa delen af ungdomen befunnits vid anställde Nattvards förhör i sin Christendom och i synnerhet i bokläsandet, hvilket efven skönjes deraf, att så ganska få i Kyrkan vid gudstjensten hafva psalmböcker med sig särdeles bland qvinnokönet: Och som Höga Öfverheten å Ryska sidan, nådigst förundt det måge de vanlige djeknepenningarne i hvarje församling användas till dens aflöning, som barnen i sin Christendom undervisar, hvilken förmån efven denna församlings Ryska allmoge har att fagna sig utaf; så sökte man förmå Svenska delens innevånare, att efven bidraga härtill någott, som kunde svara emot den fond, som ifrån Ryska delen inflyter, förmodande man att en kapp säd af hvarje hemman, och en half dito af hvarje förmögare torp, ej kunde skäligen till ett så välsignat behof, nekas, i synnerhet som bägge prästerne försäkrade årligen vela betala till Sockne Skolmästaren, så länge de vid församlingen äro, en tunna spanmål hvardera; hvarjemte de med Klockaren erbjödo sig, att göra samma Sockne Skolmästare det ömmaste och flitigaste biträde, uti barnens undervisning i Christendomen samt inöfning uti bokläsandet: Till denna Proposition samtyckte en del af församlingens ledamöter; men som efven hos somlige någon gensäijelse förspordes och detta

ärendets afslutande ej förut af predikstolen var församlingen kungjordt; så hölte man för rådligast, att med dess sluteliga afgörande tils vidare hafva fördrag.

2:o Utdrag af sockenstämmo protokollet hållet i Mäntyharju kyrka den 1 November 1767.

§ 2. Nu förehades åter den redan förut omtalte angelägenheten, rörande en Sockne Skolmästares antagande till allmogens barns undervisning i Christendomen: dock kunde härutinnan, oagtadt de ömmaste föreställningar, emot allmogens enhälliga protestrande och gensägelse, ingenting uträttas: utan förblifver härmed vid det förra; försäkrande allmogen att med möjligaste flit, sörja för sine barns undervisning, hvartill de och sluteligen förmantes.

3:o Utdrag af sockenstämmo protokollet hållet i Mäntyharju kyrka den 13 Mars 1779.

§ 1. Nu som i denna Församling ingen Sockne Skolmästare kunnat aflönas med den ringa inkomst som Djeknepengarne ifrån Kejslerliga Ryska sidan utgöra; så har man flere gånger försökt att öfvertala innevånarene på den Kongl. Svänska sidan, att deltaga i en Sockne Skolmästares underhållande, såsom Socknestemmo Protocollerne af den 29 September år 1764 § 9 samt den 1 November år 1767 § 2 närmare utvisa. Samma angelägna värf förehades efven nu men med lika olycklig framgång som alla gånger förut: ty de få af allmogen som förklarade sig villige att gå uti denna högst nödiga och Christeliga inrättning, motsades och öfverröstades af de flesta, dertill i synnerhet förförde och upbragte af Nämndeman Arvid Christersson Nikkinen och Bondeson Samuel Eriksson Hälikkä, af hvilka den förre med ohöflighet och mycken hårdhet förkastade denna proposition. Man såg sig altså nödsakad att lemna denna dyra sak till den Högstes försyn och försorg, om och när honom täckes öppna någon utväg till denna Inrättning på den Kongl. Svänska sidan: men på det Höga Öfverhetens upsåt på den Kejslerl. Ryska sidan ej aldeles må frugtlös blifva, komma djeknepengarne, som nu dessa framflutne år hos allmogen inestått, framdeles att efter vanligheten upbäras och tillfalla Klockarn Johan Hackelin som utan annat arvode åtog sig information för Ryska allmogens barn, den der tillsades att ofelbart till honom i sådant ärende inlemna sina barn, som än icke lärt läsa i bok eller i sin Cristendom inhemtat erforderlig kunskap.

4:o Utdrag af sockenstämмо protokollet i Mäntyharju kyrka
den 24 Juni 1780.

§ 6. Ändteligen gaf underskrefven Kyrkoherde sina kära Ahörare tillkänna, det i anseende till snart förestående flyttning till det af Kongl. Maj:jt honom i nåder tilldelta Lovisa pastorat, denna Socknestemma ofelbart blir den sidste hvilken han på detta ställe kommer at hålla: Han kunde således ej undgå att hos samt- och synnerliga Församlingens Respective Ledamöter aflägga vördsammaste och kärligaste tacksägelse för den godhet och välvilja som de nu i samfalte Sexton års tid, då han haft nåden af Gud att bevaka denna menighet, behagat betyga för honom, så att ej mer än en enda angelägenhet af alla dem han proponerat som angick en Sockne Skolmästares antagande, af dem emotsagd och afslagen blifvit.

Förestående utdragens riktighet bestyrker, Mäntyharju den 2 September 1853.

Henric. Johan v. Pfaler.
Pastor.“

FÖRSTA BANDETS

INNEHÅLL:

	Sid.
<i>Inledning till en teckning af finska kriget åren 1741 och 1742</i>	1.
<i>Inledning till och bearbetningar af några urkunder till de nord-europeiska folkslagens historia.</i>	37.
<i>Revision af allmänna meningens dom öfver general Hans Henrik Gripenberg</i>	131.
<i>Om antagonismen mellan biskoparne Cygnæus d. ä. och Alopæus.</i>	289.

Under den tidrymd af mer än fyra decennier *Fredr. Cygnaeus* såsom skriftställare, skald, lärare och vältalare verkade i vårt fädernesland, utvecklade han en efter våra förhållanden ovanligt stor literär produktivitet, hvars alster ligga spridda i en mängd olika böcker, broschyrer m. m. eller ock, ehuru till ett ringare antal, ännu befinna sig i manuskript bland den bortgångne författarens efterlemnade vittra qvarlåtenskap. En ordnad och så vidt möjligt är fullständig upplaga af *Fredr. Cygnaei* samlade arbeten måste dock anses komma att utgöra ett viktigt och värdefullt bidrag till Finlands nationalliteratur. Äfven för den nu bortgångne författaren af dessa verk var det i lifstiden en kär förhoppning, att hans arbeten en gång skulle i en sålunda samlad upplaga hembjudas den fosterländska allmänheten, och behedrade han i sådan afsigt upprepade gånger under sina sista lefnadsår samt ännu på dödsbädden undertecknade med uppdraget att redigera och utgifva en fullständig edition af hans samlade arbeten.

Ehuru noggsamt inseende vanskligheten af ett sådant företags ekonomiska sidor, hafva vi dock, öfvertygade om detsammas betydelse i literärt hänseende samt af vördnad för den bortgångne patriotens yttersta önskan, icke velat undandraga oss det ärofulla uppdraget samt skrida nu till dess förverkligande, i det vi härmedelst inbjuda den fosterländska allmänheten till en subskription på en fullständig upplaga af

FREDR. CYGNÆI SAMLADE ARBETEN.

Enligt vår utstakade plan kommer denna upplaga att, så vidt författarens efterlemnade skrifter möjliggöra sådant, *fullständigt* upptaga allt, hvad *Cygnaeus* på svenska språket producerat och som kan anses förtjent af att intaga en plats i hans samlade arbeten. Detta verk — till omfånget ett af de största literära arbeten, som i detta land sett dagen — kommer att omfatta trenne afdelningar: 1:o *Historiska arbeten*; 2:o *Litteraturhistoriska och Blandade arbeten* samt 3:o *Poetiska arbeten*, hvilka serier utgifvas vid sidan af hvarandra i häften af 5 ark samt i det format och den typografiska utstyrsel, som detta nu utkomna första häfte utvisar. Hvarje afdelning kommer att

omfatta ett olika antal band. Men hvarje bands sist utkommande häfte följa titelblad och innehållsförteckning för bandet. En utförlig lefnadsteckning af Fredr. Cygnaeus efterföljer slutbandet och kommer att prydas af den bortgångnes porträtt.

Vid det grannliga värfvet att redigera Cygnaei arbeten skall bemödandet blifva att dervid förfara med tillbörlig pietet för författarens uttryckssätt och tankegång. De förändringar i skriftsättet, som i vissa fall befinnas vara absolut nödvändiga, skola verkställas med varsam hand. Den vexlande ortografin i Cygnaei under en lång tidrymd utgifna arbeten återföres till en nyare tids, utan att dock det modernaste skriftsättets alla bestämningar ansetts lämpliga att här iakttagas.

Utgifningen skall fortgå regelbundet, dock så att icke flera än omkring tio häften årligen lemna trycket, hvarför det icke bör blifva alltför betungande äfven för den mindre bemedlade att med sitt bibliotek införlifva detta arbete. Subskriptionspriset är beräknadt så lågt som möjligt eller till 1 mark 25 penni per häfte.

Samlingens omfång kan ännu icke med bestämdhet angifvas, men torde komma att kunna inrymmas i 40 à 50 häften.

Subskription, som är bindande för hela verket, emottages hos alla bokhandlare i landet.

Helsingfors i December 1881.

G. W. Edlund,

Förläggare

E. Nervander,

Redaktör

af

Fredr. Cygnaei Samlade Arbeten.

Obs. Detta häfte bildar slutet af första bandet af Fredr. Cygnaei historiska arbeten; början af samma band kommer att upptagas af lefnadsteckningen af den bortgångne, hvilken teckning dock först efter hela verkets utgivande utkommer af trycket och då åtföljes af Cygnaei porträtt samt titelblad och innehållsförteckning för detta band.